

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06401

MAYN LAYDNS-VEG MIT
MOSHEH BRODERZON

Sheyne-Miryam Broderzon

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שיינע-מרים בראדערזאן

מיין ליידנס-זועג מיט
משה בראדערזאן

ביכער-פעריע

דאָס פּוילישע יידנטום

153

זאָלן זיך אָנזען
אַזוי אַז זיי זענען
אַזוי אַז זיי זענען
אַזוי אַז זיי זענען

די רשימה פון דערשינענע בענד — צום סוף פון בוך.

שיינע-מרים בראָדערזאָן

מײַן לײַדנס-וועג מיט משה בראָדערזאָן

די מלחמה האָט געדויערט פאַר אונדז זיבעצן יאָר ...

(זכרונות)

אַרויסגעגעבן דורכן

צענטראַל-פאַרבאַנד פון פּוילישע יידן אין אַרבעטליכע

בווענאַס איירעס, 1960 — תשכ״א

א י נ ה א ל ט

- 9 ————— עס האָט זיך אָנגעהויבן... —————
- 12 דייטשער טויט־אורטייל אויפן מחבר פון דער פּאָעמע „ייד“ ———
- 15 15 טויזנט מאַרק פאַרן קאַפּ פון דיכטער פון דער פּאָעמע „ייד“ —
- 18 דער ליטעראַרישער הקדש —————
- 20 מסירה און אַרעסטן —————
- 22 אונדזער „באַקאַנטשאַפּט“ מיט דער ענקאָוועדע —————
- דער יונגער דיכטער אַקסלאַרד וואָס האָט געעפנט דאָס נייע קאַפיטל
- 26 פון די סטאַליניסטישע רציחות —————
- זעליק אַקסלאַרד וויל שאַפן אַ ייִדישן שרייבער־פאַראיין און ווערט
- 27 דערשאַסן דורך ענקאָוועדע —————
- די סעלעקציע צווישן די שרייבער־פּליטים און דער סוף פון דיכטער
- 29 זישע באַגיש —————
- 32 אויפן וואַנדער־וועג אונטערן האַגל פון דייטשע באַמבעס ———
- 34 אין ווייטן דרום־אָזיע ביי די ברעגן פון „משוגענעם טייך“ ———
- 35 שרעק פאַר גוטסקייט —————
- 37 אונדזער לעבן אין אוקראַינישן קאַלכאַז —————
- אין מאַסקווע צווישן פּוילישע פּאַטריאַטן און ייִדישע שרייבער און
- 39 אַרטיסטן —————
- די דערמאָרדונג פון מיכאַעלס און די פּאַנישע שרעק צווישן די ייִדי־
- 41 שע שרייבער —————
- 43 אין איינזאַמקייט און אין צער —————
- 49 דער פּחד נאָך מיכאַעלסעס „געהיימניספּולן“ טויט ———
- צי איז געווען אַ פאַראויסיקער סטאַלין־פּלאַן אויסצומאָרדן די ייִדי־
- 50 שע קינסטלער און קולטור־טוער? —————
- 53 די אַרעסטן פון די שרייבער — פּחד און פאַרצווייפלונג ———
- 55 די פאַרשטויסענע משפּחות פון די אַרעסטירטע שרייבער ———
- 57 דאָס איינזאַמע לעבן נאָך די אַרעסטן —————
- תנ"ך און מוסר־ספרים — אונדזער גייסטיקע שפייז אין דער שווע־
- 60 רער צייט —————
- די סאָויעטישע שרייבער און אַרעסטירטע און געפייניקטע ייִדישע
- 62 פען־מענטשן —————
- 63 מיינע רוסישע שכנים, קאַמוניסטן, ברענען אונדזערע טריט ———
- 66 משה בראַדער־וואָן דער געפערלעכער פאַרברעכער —————
- 68 דאָס איז געווען איז יום־טוב פון ערשטן מאַי —————
- 71 הינטער די ווענט פון קרעמל —————

- 74 — — — — דער שיינער חלום אין דער פיינלעכער נאכט
- 76 — — — — הינטער די ווענט פון דער ליפארטאָווסקער תפיסה
- 80 — — — — ביי די פראָקוראַרן פון מיניסטעריום פון מלוכה-זיכערקייט
- 84 — — — — „סאָבאַיע סאָויעטשטשאַניע“ — — — —
- אָנאַמענטרעף מיט די פרויען פון די אַרעסטירטע שרייבער און
קולטור־טוער — — — — —
- 87 — — — — דער פשוטער רוסישער פּאַלקס־מענטש
- 90 — — — — בראַדערזאָן — דער לאַגער־אַרעסטאַנט נומער 427
- 92 — — — — צו אַלץ געוויינט מען זיך צו — — — —
- 93 — — — — משה בראַדערזאָן — דער לאַגער־אַרעסטאַנט
- 99 — — — — דער עלילת־דם אויף די ייִדישע דאָקטוירים און זיין ווירקונג אין
מאַסקווע — — — — —
- 105 — — — — בעתן בלבול אויף די ייִדישע דאָקטוירים, האָט מען געטריבן יידן
פון מאַסקווער מעטראָ און פון די טראַמוויען — — — —
- 107 — — — — די פיינלעכע אַטמאָספּער אַרום די ייִדישע דאָקטוירים און קראַנק־
שוועסטער בעתן מאַסקווער בלבול — — — —
- 109 — — — — מיין שרעק איבער דעם גורל פון בראַדערזאָנען
- 112 — — — — סטאַלינס טויט און דער נייער פחד ביי יידן — — — —
- 114 — — — — ווי אַזוי מ'האַט באַפרייט די באַשולדיקטע ייִדישע דאָקטוירים —
- 119 — — — — אַמנעסטיע פאַר קרימינעלע פאַרברעכער — אָבער נישט פאַר ייִדישע
שרייבער — — — —
- 121 — — — — באַפרייטע פון סאָויעטישע לאַגערן דערציילן זייערע פיינלעכע איי-
בערלעבונגען — — — —
- 124 — — — — מען צאָלט פאַר די גאַלדענע ציין פון אַ דערשאַסענעם ייִדישן שריי-
בער... — — — —
- 128 — — — — די באַפריינג פון משה בראַדערזאָן — — — —
- 130 — — — — קראַנק אין לאַגער ערב דער באַפריינג — — — —
- 132 — — — — משה בראַדערזאָן אויף דער פריי — — — —
- 136 — — — — באַפרייטער דיכטער האָט נישט קיין וווינרעכט אין מאַסקווע —
- 137 — — — — די „פאַרגיטיקונג“ פאַר פינף יאָר פֿיין, מאַטערניש און קאַטאַרושנע
אַרבעט אין לאַגער — — — —
- 142 — — — — ענקאוועדע־אויספאַרשונג און „אויסבעסערונג“־לאַגער — — — —
- 146 — — — — „אַטשנאַיאַ סטאַווקאַ“ — — — —
- 150 — — — — בראַדערזאָנס פיינלעכע לאַגער־אייבערלעבונגען — — — —
- 154 — — — — די פיינלעכע שטימונגען נאָך דער באַפריינג פון די לעבנגעבליבע-
נע שרייבער אין ראַטנפאַרבאַנד — — — —
- 159 — — — — דער חזק־פּראָצעס קעגן די ייִדישע שרייבער און קולטור־טוער און
מאַרקישעס מוטיקע רעדע קעגן זיינע תּלינים — — — —
- 165 — — — — מיר פאַרן קיין פוילן — — — —
- 168 — — — — אין פוילן, דער קבלת־פנים אין וואַרשע און דער טראַגישער סוף —
- 172 — — — —

משה בראדערזאן

משה בראדערזאן לויט אַ פאַרמלחמהדיקער צייכענונג
פון אַרטור שיק

עס האָט זיך אָנגעהויבן...

אונדזער ליידנס־וועג האָט זיך אָנגעהויבן אין יענע טעג, ווען געיאָגט פון אַ היטלעריש־דייטשן טויט־אורטייל אויפן דיכטער פון דער פּאָעמע „ייד“, האָבן מיר פּאַרלאָזן לאַדזש און אַוועק אויפן טרויעריקן פּליטיס־וועג. משה בראַדערזאָן האָט מיט יאָרן פּרילער פּאַראַויסגעפּילט דאָס אַנקור־מען פון גרויליקע שרעקלעכע טעג. זינט היטלערס קומען צו דער מאַכט אין דייטשלאַנד, האָט זיך ווי געענדערט זיין שטימונג. עס איז אַוועק פון אים דאָס פּריילעכע זאַרגלאָזע שפּילן זיך אין פּערזן און אין וואַרט־קאַלאַמ־בורן. ער האָט בכלל אויפּגעהערט צו שרייבן לידער און סאַרקאַסטיש גע־זאָגט: „ווער דאַרף איצט דאָס פּיין געשליפענע וואַרט, בעת עס דונערט די האַרטע פּויסט־שפּראַך פּונעם כאָם“.

אַפּטמאַל פּלעגט משה אַהיימקומען אַ דערשלאָגענער פון רעדאַקציע „נייער פּאַלקסבלאַט“, וווּ ער איז געווען באַשעפּטיקט. די טרויעריקע ידיעות אין דער צייטונג: פּיינלעכע ליקווידאַציע פון יידישן ישוב אין דייטשלאַנד, דאָס אַנקומען פון דייטשע יידן, וועלכע מען האָט מיט בייטשן געטריבן צו דער פּוילישער גרענעץ, דער אַלץ שטייגנדיקער אַנטיסעמי־טיזם אין פּוילן, באַגלייט מיט כּוּליגאַניש־רוצחישע אַנפּאַלן אויף יידן — דאָס אַלץ האָט אים דערשיטערט.

מיטאַמאַל האָט אין בראַדערזאָנען ווידער דערוואַכט דער דיכטער. אין איינעם אָן אַוונט האָט ער מיר פּאַרטרויט: „איך וועל אַנשרייבן אַ פּאָעמע, וואָס וועט אויפּטרייסלען יעדן ייד און דאָס געוויסן פון דער וועלט“. מיר האָבן דעמאַלט לאַנג געשמועסט. ווי נביאיש קלינגען מיר היינט זיינע ווערטער: „עס גרייט זיך אַ בלוט־פּאַרפּלייצינג אויף דער וועלט, ווער ווייסט, ווער עס וועט זיך אַרויסראַטעווען, און מיר יידן... דאָ האָט ער אַפּגעהאַקט און נישט געקענט ווייטער ריידן.“

איך האָב נישט גענומען צו ערנסט זיינע ווערטער. איך האָב געקענט

שיינע־מרים בראַדערזאָן

זיינע דיכטערישע שטימונגען. איך האָב זיך קיינמאָל נישט פאַרנומען מיט קיין פּאָליטיק. מיין לעבן איז דורך אין שפּיל און טאַנץ. אין אַקטיאָרישן אויסלעבן זיך, אין מיין היים, אין דער בראַדערזאָנישער שטוב אין לאַדזש.

אין לאַדזש אויף זאַוואַדזקאַ 49, האָט געשוועבט דער אַרטיסטיש־קינסטלערישער פּרייגייסט. עס איז געווען דאָס זאַמל־אַרט פאַר כלערליי ייִדיש־שעפּערישע מענטשן פון לאַדזש: קונסט־מאַלער, פּאַעטן, אַקטיאָרן, יונגע שרייבער. עס איז געווען פּריילעך, לעבעדיק, מיין פאַרשטעלונג האָט דעריבער נישט געקענט אויפנעמען די אַנקומענדע בלוט־פאַרפלייצונג אויף דער וועלט. אָבער דער דיכטער בראַדערזאָן האָט זי פאַרגעפילט.

טעג און נעכט, ווי נאָר ער איז געווען פּריי פון רעדאַקציע־אַרבעט, איז ער געווען פאַרנומען מיט שרייבן און שלייפן די פּערזן פון זיין פּאַע־מע "ייד". די שטימונגען האָבן זיך אָפּט ביי אים געביטן. דאָ איז ער גע־ווען אויפגערעגט, צעקאַכט, דאָ מילד און צאַרט און עס איז געבוירן גע־וואָרן דאָס ווערק: אַ גרויסער באַשולדיקונגס־אַקט קעגן היטלער־דייטש־לאַנד, וואָס גרייט די בלוט־פאַרפלייצונג. אַ שטאַלצער נאַציאָנאַלער אויס־געשריי פון ייד, וועלכע גלייבט אין זיין אייביקן דויער, און פּאַעטישע שיינ־קייט, וואָס שוועבט איבער די פּיי־געשליפענע פּערזן...

די פּאַעמע "ייד" האָט די וועלט נישט אויפגעטרייסלט. די פּאָליטי־קער האָבן זייערס געטאַן. איבער לאַדזש האָבן זיך באַוויון די דייטשע שטאַלענע משחיתים, מיין היים ווערט פאַרפינצטערט. מען הערט זיך צו צום קראַכן פון פּאַלנדיקע באַמבעס. מיין פאַרשטעלונג האָט שוין אויפגע־נומען די שוואַרצע וויזיע פון אַן אַנקומענדער בלוט־פאַרפלייצונג.

אין איינעם אַן אויפדערנאַכט קומט משה אַהיים. ער איז שטרענג ערנסט און מיט אַ האַרטער שטים נישט ווי זיין שטייגער איז געווען, זאָגט ער: "מען דאַרף גרייט מאַכן אַ רוקזאַק". מיט אַן איראַניש שמייכע־לע גיט ער צו: "איך ווער אַ זעלנער". פון ווייטערדיקן שמועס האָב איך זיך דערוואָסנט, אַז דורכן ראַדיאָ איז געמאַלדן געוואָרן: בעת אַ מיליטע־רישער עוואַקואַציע פון אַ שטאָט, דאַרפן אַלע מענער ביו פּופציק יאָר גיין נאָכן מיליטער. משה איז נאָך נישט אַלט געווען קיין פּופציק יאָר און

מיין ליידנס-וועג מיט משה בראָדערזאָג

געגרייט זיך דערפילן זיין זעלנערישן חוב פאַר פוילן אין קאַמף קעגן היט-
לער-שונא.

אינמיטן נאַכט איז קלאָר געוואָרן, אַז דאָס פוילישע מיליטער עוואַ-
קוירט לאַדזש. די שטאַט ווערט איבערגעגעבן צו די דייטשן. עס האָט זיך
אַנגעהויבן אַ בהלהדיק לויפן. איך האָב געוואַלט מיטגיין מיט משה, אָבער
ער האָט נישט מסכים געווען אויף דעם. ער האָט אויך געגלייבט, פונקט
ווי אַלע, אַז ווי מערדעריש די דייטשן זאָלן נישט זיין, וועלן זיי דאָך נישט
טשעפען קיין פרויען און קינדער.

איך בין געבליבן מיט מיין טאַכטער אין דער פאַרפינצטערטער פאַר-
לאַזענער שטוב. עס האָט זיך אַנגעהויבן דאָס פיינלעכע וואַרטן. די דייטשן
האַבן באַזעצט לאַדזש. פון משהן איז נישטאָ קיין שום ידיעות. אויף די
לאַדזשער גאַסן לויערט אויף יידן פיינ און טויט. מיר זיצן פאַרשלאָסן אין
אונדזער שטוב און הערן זיך צו מיט פחד צו יעדן שאַרד. מיטאַמאַל —
אַ קלאַפּ אין טיר. מיט אַ צייטעריק האַרץ פרעג איך — „ווער קלאַפּט?“ —
און באַלד הער איך זיין געבראַכענע שטים: „דאָס בין איך מרים, מאַך
אויף!“

משה איז געקומען פון וואַרשע אַ קראַנקער, אַ צעבראַכענער, אַ גע-
בויגענער. וווּ איז אַהינגעקומען דער פייער-גלאַנץ פון זיינע אויגן? אין
דער שוואַרצער טשופרינע האַבן זיך געמערט די גרויע האַר. ער דערציילט
מיר, וואָס ער האָט דורכגעמאַכט אויף זיין פיינלעכן וואַנדערוועג קיין
וואַרשע.

ער איז געגאַנגען מיט טויזנטער, טויזנטער פליטים אונטערן האַגל
פון קוילן און באַמבעס, וואָס האַבן זיך געשאַטן פון הימל. די פיס זענען
געשוואַלן געוואָרן. ער האָט שוין נישט געקענט ווייטער גיין און אַריין צו
אַ פויער. דער פויער מיט זיין ווייב האַבן אים האַרציק אויפגענומען. זיי
האַבן געוואַשן זיינע פיס, געשמירט מיט פעטס. דער פויער האָט אים
פאַרגעלייגט ער זאָל בלייבן נעכטיקן, אָבער משה האָט געוואַלט ווייטער
גיין, כדי אַנצוקומען קיין וואַרשע נאָך פאַר די דייטשן.

ענדלעך האָט ער זיך געפֿינען אין פוילנס פאַרפינצטערטער הויפט-
שטאַט, וואָס איז כסדר באַמבאַרדירט געוואָרן. ווי אַלע פליטים, איז ער

שיינע-מרים בראדערזאן

אָוועק אין דער וואַרשעווער קהילה און אויפן הויף האָט ער געחלשט, פאַר-
לירן דעם באַווסטזיין און ווען ער איז צו זיך געקומען, האָט ער זיך גע-
פונען אין אַ בעט מיט קלאַר-ווייס בעטגעוואַנט. לעבן אים איז געשטאַנען
אַן אייראַפּעיִש געקליידטער ייד, וואָס האָט אים באַרויקט און דערציילט,
אַז ער האָט אים צוגענומען פון קהילה-הויף, ווען ער איז געלעגן אין
חלשות.

ביי דער דאָזיקער האַרציקער ייִדישער מישפּחה, וועמענס נאָמען ס'האָט
זיך ליידער נישט איינגעהאַלטן אין מיין זכרון, האָט בראַדערזאן איבער-
געלעבט אַלע גרוילן און שרעקן פון דער באַלאַגערונג פון וואַרשע און ווען
פוילנס הויפטשטאָט איז געפאַלן, האָט בראַדערזאן זיך געלאָזט צוריק
אַהיים קיין לאַדזש.

אונדזער היים אין לאַדזש האָט פון קיין באַמבעס נישט געליטן, אָבער
דער פּחד האָט זיך געטראָגן פון יעדן ווינקל. מיר זענען ווייטער נישט
אַרויס פון שטוב.

— 2 —

דייטשער טויט-אורטייל אויפן מחבר פון דער פּאָעמע „ייד“

אין די דערלויבטע שעה, ווען מען האָט געקענט זיך באַוועגן אויף
דער גאַס, האָבן אָנגעהויבן צו אונדז קומען אונדזערע פּריינט, באַקאַנטע
לאַדזשער ייִדישע קינסטלער. מען האָט זיך באַראַטן וואָס צו טאָן. משה
האָט דערקלערט, אַז ער רירט זיך נישט פון אַרט. נישטאָ ווהיזן צו לויפן.
אויף אַלע וועגן לויערט דער טויט, וואָס עס וועט זיין מיט כל ישראל,
וועט זיין מיט ר' ישראל — אַזוי האָט ער געזאָגט. אָבער באַלד איז גע-
קומען אַ געשעעניש, וואָס האָט געצווונגען משהן טאַקע יאָ צו לויפן, כדי
צו ראַטעווען זיך פון אַ טויט-אורטייל, וואָס די דייטשן האָבן שוין גע-
האַט צוגעגרייט פאַרן מחבר פון דער פּאָעמע „ייד“. וועגן דעם האָט אונדז
צוויסן געטאָן דער פּאָליאַק טימאַווסקי.

טימאַווסקי, אַ קינסטלער-וואַלענטשעליסט, איז געווען דער גע-

שעפטס־פירער פון פוילישן טעאַטער אין לאַדזש. אין איינעם אַ טאָג איז ער אַריינגעקומען צו אונדז און מיט אַן איבערגעשראַקענער שטים דער־ציילט: ער איז „איינגעלאָדן“ געוואָרן אין געשטאַפּאַ, כדי איבערצוגעבן די דייטשן דאָס פוילישע טעאַטער. מען האָט אים זייער העפלעך אויפגע־נומען, פאַרבעטן אין אַ צימער און גערעדט מיט אים וועגן דער פוילישער קונסט... בעתן שמועס האָט ער באַמערקט, אַז אויפן טיש ליגט בראַדער־זאָנס בוך, די פּאַעמע „ייד“ און די דייטשן האָבן גערעדט צווישן זיך, אַז מען מוז תיכף אויסגעפינען דעם מחבר, ווייל עס איז שוין גרייט פאַר אים אַ טויט־ארטייל — און זיין משפחה מוז אַוועקגעשיקט ווערן אין אַ קאַנצענטראַציע־לאַגער. פון זייערע רייד האָט טימאָווסקי פאַרשטאַנען, אַז זיי גרייטן זיך נאָך אין דער היינטיקער נאַכט קומען צו בראַדערזאָנען. עס איז נישט געווען קיין צייט מער צו וואַרטן, ווייל באַלד וועט זיך אָנהייבן די פאַרבאַטענע שעה, ווען עס איז נישט דערלויבט צו גיין אין גאַס. מיר האָבן גענומען דאָס נייטיקסטע און פאַרלאָזט אונדזער היים, גע־לאָפן ווהיין די אויגן וועלן טראַגן און דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אונדזער פיינלעכער וואַנדערוועג, וואָס האָט זיך געצויגן איבער 17 שווערע שרעק־לעכע יאָרן דורך סאָוועטישע תפיסה און לאַגער. ביז יענער פּיין איז אונדז נאָך אויסגעקומען איבערצולעבן אַ סך גרוילן און טויט־שרעק. אָבער וווּ מיר זענען געקומען, האָבן מיר געטראַפן וואַרעמע יידישע הערצער, וואָס האָבן אַרויסגעוויזן זייער טיפע פאַרערונג און ליבע צו דער משפחה בראַ־דערזאָן.

מיר זענען אַנטלאָפן פון דער היים און געלאָזט זיך אויף באַלוט, וווּ עס האָט געדאַרפט זיין אַן אויטאָ, וועלכער פירט קיין מאלקין. נאָך מאל־קיין זענען שוין געווען די סאָוועטן און די געפלאַגטע יידן פון פוילן האָבן געגלייבט אַז דאָרט אין סאָוועטן־לאַנד איז די גאולה, די אויסלייזונג פון דייטש־מערדער־ישע הענט.

מיר זענען צוגעקומען צום גליקלעכן אויטאָ, וועלכער איז שוין גע־ווען באַזעצט מיט פּאַסאַזשירן. עס איז געווען פריי נאָר איין אָרט. דער שאַפער האָט אין קיין פּאַל נישט געוואָלט נעמען אונדז ביידן. אָבער דאָ איז אַראַפּגעשפרונגען אַ יונגערמאַן פון אויטאָ און דערקלערט, אַז ער טרעט אָפּ זיין אָרט פאַר בראַדערזאָנען.

שיינע־מרים בראַדערזאָן

פון לאַדזש זענען מיר אַרויסגעפאַרן בשלום, אַבער אינמיטן וועג, איך אַ וואַלד, האָבן אונדז באַגעגנט באַוואַפנטע דייטשן. זיי האָבן אָפּגעשטעלט דעם אויטאָ, געהייסן זיך ווייזן דאָקומענטן, געקוקט אַלעמען אין די אויגן און אויסגעקליבן בראַדערזאָנען. מיט ווילדן כעס האָבן זיי באַפוילן, אַז ער זאָל תיכף אַראָפּ פון אויטאָ. די דייטשן האָבן אים צוגעפירט צו אַ וואַנט פון אַ הייזל, וואָס האָט זיך דאָרט געפונען און אויסגעשטרעקט די ביקסן, צילנדיק צו אים...

איך בין געזעסן אין אויטאָ ווי פאַרשטיינערט. די אויגן זענען מיר פאַרלאָפן, ווי אין נעפל האָב איך אים געזען שטיין, דעם קאָפּ אויפגע־הויבן, די שוואַרצע טשופרינע פאַרוואַרפן אויפן שטערן. אַ קעלט האָט מיך אַרומגענומען, איך האָב געפילט ווי ווערים וואַלטן מיר געקראַכן איבערן לייב. עס האָט מיר גענומען קלאָפן אַ צאָן אַן אַ צאָן. אַט וועט פאַלן דער שאַס. אַבער אַנשטאַט אַ שאַס איז געקומען אַ ווילד געלעכטער פון די דייטשן. זיי האָבן זייער קרבן אָפּגעלאָזט און אוועק. דער דאָזיקער דיי־טשער בעסט־אלישער שפּאַס האָט זיך נאַכאַמאָל איבערגעחזרט אַ פאַר קילאַמעטער ווייטער.

ווידער האָבן דייטשן אָפּגעשטעלט דעם אויטאָ און באַפוילן אַלע מע־נער אַרויסגיין און דער אויטאָ מיט די פרויען זאָלן אָפּפאַרן אַ הונדערט מעטער ווייטער. מיט ווילדע קולות האָבן די דייטשן באַפוילן: „אַללע יו־דען לאָופען, דער לעצטער ווירד ערשאַססען“.

ווידער קוק איך זיך צו צו דער פיינלעכער סצענע. דער פיינפיליג־דער צאַרטער בראַדערזאָן לויפט מיט צעשראַקענע בליקן. אונטערן הילך פון די ביקסן־שאַסן באַמיען זיך די קרבנות איבערצויאָגן איינער דעם צווייטן. אַבער קיינער פון זיי פאַלט נישט. עס איז ווידער געווען אַ דיי־טשער שפּאַס...

נאָך ווייטערדיקע וואַנדערונגען, נאַכדעם ווי די „גרענעץ־שוואַרצער“ האָבן אויסגעפאַמפעט פון אונדז אַליץ, וואָס מיר האָבן פאַרמאָגט, האָט מען ביי זיי אויסגעפועלט, זיי זאָלן אַריבערפירן בראַדערזאָנען, ווייל ווידער איז געווען די „נאַרמע“ איבערפולט. איך האָב זיך אַריבערבאַקומען די גרענעץ מיט אַ וואַך שפעטער. איך האָב שוין געטראָפן משהן אין ביא־

ליסטאָק, אין דער סאָוועטישער מלוכה, וואָס האָט „אַרונטערגענומען אונ-
טער אירע פליגל“ די פּוילישע געביטן פון מערב־אוקראַינע און מערב־
ווייסרוסלאַנד, איינשליסנדיק אויך ביאליסטאָק.

דאָ אין ביאליסטאָק האָט זיך אָנגעהויבן פאַר אונדז דער סאָוועטי-
שער וועג, וואָס האָט אונדז געפירט צו פיינלעכע תּפּיסהייאָרן, ביז דעם
איבערלעבן די סטאַלינישע דערמאַרדונג פון ייִדישע שרייבער און קול-
טור-טוער אין ראַטנפאַרבאַנד.

— 3 —

15 טויזנט מאַרק פאַרן קאַפּ פון דיכטער פון דער פּאָעמע „ייד“

ווי איך האָב שוין דערמאַנט, האָבן מיר אויך צו די „גרענעץ־שוואַר-
צער“ נישט געהאַט קיין מזל. זיי האָבן דערקלערט, אַז זיי האָבן שוין איי-
בערפּולט די נאַרמע און קענען מער נישט מיטנעמען קיין פּאַסאַזשירן. מיר
האָבן זיך קוים איינגעבעטן, אַז משה זאָל אַריבערגעפירט ווערן אויף יע-
נער זייט, ווייל די דייטשן האָבן אויף אים אַרויסגעגעבן אַ טויט־אורטייל.
איך בין צוריקגעפאַרן קיין וואַרשע. פון לאַדזש איז מען געלאָפּן אין
פוילנס הויפטשטאָט, גלייבנדיק אַז דאָרט וועט זיין בעסער. מיט אונ-
דערס אַ פּריינט האָט מיין פּאַטער זײַל מיטגעגעבן אַ ברייול צו מיר, אין
וועלכן ער האָט געשריבן אַז אויף צומאַרגנס נאָך אונדזער אַנטלויפן קיין
וואַרשע, זענען געקומען געשטאַפּאַגענטן אין אונדזער וווינונג אין לאַדזש
אויף זאַוואַדזקע 49 און געזוכט דעם מחבר פון דער פּאָעמע „ייד“. זיי
האָבן דורכגעפירט אַ שטרענגע רעוויזיע, מיטגענומען אַלע פּאַפּירן, נאָ-
טיצן און מאַנסקריפטן און אַוועק, איבערלאַזנדיק אויפן אָרט אַ שמירה.
גוטע שכנים זענען געקומען וואַרענען מיין פּאַטער, אַז קיינער זאָל נישט
באַזוכן אונדזער וווינונג.

אַ טאַג נאָך דער רעוויזיע האָבן אין די גאַסן זיך באַוויזן פּלאַקאַטן
אויף דייטש און פּויליש, אַז עס ווערט באַשטימט אַ באַליונונג פון 15
טויזנט מאַרק פאַר דער פּערזאָן, וואָס וועט מיטטיילן אין געשטאַפּאַ וו-

שיינע־מרים בראָדערזאָן

עס געפינט זיך דער פאַרברעכער, דער ייד — משה בראָדערזאָן. אַזוי האָט געשריבן צו מיר מיין גוטער טאָטע און געוואָרנט מיר זאָלן ווי אַמ־גיכסטן פאַרלאָזן פּוילן. דאָס איז געווען דער לעצטער גרוס, וואָס איך האָב דערהאַלטן פון מיין פאָטער.

מיר האָט זיך טאַקע געוואָלט וואָס גיכער פאַרלאָזן וואַרשע. אַ חוץ דער סכנה, וואָס האָט מיר געדראָט און דער שוואַרצער שאָטן פון טויט, וואָס האָט זיך אויסגעשפּרייט איבערן וואַרשעווער יידנטום — האָט זיך מיר אויך שטאַרק, שטאַרק געבענקט צו משהן. אין משך פון די קנאַפע צוויי צענדליק יאָר פון אונדזער צוזאַמענלעבן האָבן מיר זיך קיינמאַל נישט צעשיידט אויף אַ לענגערער צייט און דאָ געפינען מיר זיך אין „צוויי באַזונדערע לענדער“ און איינער ווייסט נישט פון צווייטן. איך בין געווען שטאַרק אומרוק איבער זיין גורל, פאַרשיידענע טונקעלע מחשבות האָבן געפּייניקט: „ווער ווייסט צי ער לעבט נאָך“. איך האָב שוין געקענט די דייטשע אכזריות און געהאַט אַ גרונט אַזוי צו טראַכטן.

איך האָב זיך צוזאַמענגערעדט מיט באַקאַנטע, וואָס האָבן אָפּגעזוכט אַ שמוגלער, אַ פּאָלאַק, און ער האָט אונדז ווידער גענומען פירן אויף דער זעלבער ליניע קיין מאַלקין און ווייטער. דער שמוגלער האָט אונדז גע־בראַכט אין אַ פּויערישער כאַטע, גענומען פון יעדן צו צוויי טויזנט זלאָ־טעס און געהייסן דאָרט וואַרטן. ער האָט אונדז אָנגעזאָגט מיר זאָלן זיך גאַרנישט שרעקן. פיר אַזייגער נאַכמיטאַג וועט קומען אַ דייטשער זעלנער, ער וועט אָפּציילן די קעפּ... מיר דאַרפן זיצן שטיל. נישט ריידן צווישן זיך און אויך נישט מיטן דייטש, וועלכער וועט רוקן אַוועקגיין נאָכן אָפּ־ציילן די קעפּ.

אַזוי איז געווען: פינקטלעך פיר אַזייגער איז אַריינגעקומען אַ הוי־כער, דיקער דייטש, מיט אַן ערנסטער מיליטערישער מינע האָט ער הויך אויפן קול געציילט און פאַרענדיקט: „יא, ריכטיק דרייצען“.

צוועלף אַזייגער ביינאַכט זענען מיר אַרויס פון דאָרף און געדערפ־שעט אין דער פינצטער איבער זומפיקער ערד. דער שמוגלער האָט אונדז צוגעפירט צו אַ וועלדל און געהייסן ווייטער גיין. ער אַליין איז פאַר־שווונדן. אַ פרוי, אַ דאַקטאָרין, האָט ספּאַזמירט און גענומען שרייען, אַז

דער שמוגלער גיט אונדז איבער אין די הענט פון די דייטשן, וועלכע וועלן אונדז באלד דערשיסן... מיט שווערער מי האָט זיך איינגעגעבן צו באַרויקן די פרוי. אַ גאַנצע נאַכט האָבן מיר געטאַפּטשעט אין די בלאַטעס און אין חושך. מיטן גרויען פון טאָג האָבן מיר דערהערט דעם רוסישן אויסגעשריי — „קודאָ!“ — מיר זענען געווען אויף יענער זייט.

אונדז איז נישט אויסגעקומען דורכצומאַכן יענע פיין און צרות, וואָס עס זענען דורכגעגאַנגען די יידן, וועלכע האָבן „געשוואַרצט“ די גרענעץ אין די שפעטערדיקע חדשים. עס איז נאָך געווען פאַר „מתן תורה“. די סאָוועטישע מאַכט, וועלכע האָט געהאַט אַקופירט טיילן פון פוילן, האָט גע-וואָלט באַקומען אַ געזעצלעכע סאַנקציע אויף אירע פאַראַפערישע מעשים. זיי האָבן געגרייט די באַרימטע אַפּשטימונג פון „מערב-אוקראַינע“ און „מערב-ווייסרוסלאַנד“, וואָס ווילן דווקא געהערן צום ראַטנפאַרבאַנד. דע-ריבער האָט מען נאָך געלאָזט יידן פריי אַריינקומען אין די דורך די סאַ-ויעטן באַזעצטע געביטן.

מיר זענען געגאַנגען ווייטער און אַריינגעקומען אין אַן אַפּגעברענט שטעטל. איין הויז איז דאָרט פאַרבליבן, אין וועלכן עס האָבן געווינט — פון איין זייט אַ פּאַלאַק און פון דער צווייטער זייט אַ יידישע פרוי. מיר האָבן געבעטן צו לאָזן אונדז איבערנעכטיקן אַ נאַכט, כדי אויסצורוען די געשוואַלענע פיס. אָבער די פרוי האָט דערקלערט, אַז זי האָט מורא פאַר די סאָויעטישע זעלנער, וואָס קומען דאָ מיט אַפּטע באַזוכן. „זיי וועלן טרעפן פרעמדע, וועלן זיי אויך מיך אַרויסטרייבן פון דאַנען“ — האָט געזאָגט די פרוי.

ווען איך האָב איר געוויזן מיינע געשוואַלענע פיס און געבעטן זי לאָזן מיך אַפרוען האָט די פרוי אויסגעשריגן: „אוי, איר זייט דאָך די שיינע-מרים; אייך וועל איך נישט אַרויסלאָזן פון שטוב, זאָל זיין וואָס עס וויל!“

זי האָט געהאַלטן וואָרט, אַריינגעברענגט שטרוי, אויסגעלייגט אויף דער ערד און אין מיין זכות איז שוין די גאַנצע גרופע געבליבן ביי איר נעכטיקן. אויף צומאַרגנס זענען מיר אַוועק צופוס צו דער נאַענטסטער באַן-סטאַציע און פון דאָרט בין איך געפאַרן קיין ביאַליסטאָק. אויפן ביאַ-ליסטאָקער וואַקזאַל האָט מיך באַגעגנט אַ יונגערמאַן מיט דעם שוין באַ-

קאַנטן אויסרוף: „אוי, איר זענט דאָך די שיינע־מרים!“ און מיר איבער־געגעבן אַ גרוס פון משהן — ער געפינט זיך אין „שרייבער־הויז“ אויף שענקעוויטש־גאַס. איך האָב געדאַנקט דעם אומבאַקאַנטן פריינט, בין אַרויס פון וואַקזאַל. אין האַלדו איז מיר געוואָרן ענג. איך בין צוגעפאַלן צו אַ וואַנט און זיך גוט, גוט אויסגעוויינט.

— 4 —

דער ליטעראַרישער הקדש

איך בין אַוועק אויף שענקעוויטש־גאַס און געזוכט דאָס שרייבער־הויז. אין מיין פאַנטאַזיע האָב איך שוין געזען דאָס שרייבער־הויז מיט אַ גרויסן שילד און געהעריקער אויפשריפט, מיט אַ ברוך־הבא פאַר די פאַר־פאַלגטע שרייבער, וואָס אַנטלויפן פאַרן דייטשן פאַשיזם. באַלד איז מיין פאַנטאַזיע צערונען געוואָרן. נישט קיין שילד, נישט קיין אויפשריפט. איך האָב געפרעגט אַ יידענע, ווו עס געפינט זיך דאָס שרייבער־הויז, האָט זי מתחילה נישט פאַרשטאַנען, וואָס דאָס איז אַזעלכעס און לסוף זיך גע־פרעגט מיט אַ ספעציפישן ניגון: „איר מיינט די ביזשענצעס?“ עס האָט אַביסל געדויערט ביז איך האָב זיך געכאַפט, אַז שרייבער זענען אויך „ביע־זשענצעס“ (פּליטים) און לסוף האָב איך צוגעגעבן, אַז איך מיין טאַקע זיי... די יידענע האָט מיר געוויזן: „דאַרט־אַ, אויפן ערשטן עטאַזש, טומלט זיך מיט ביזשענצעס“.

דאַרט־אַ איז טאַקע געווען דאָס „שרייבער־הויז“. משה באַדער־זאָן, וואָס האָט ליב געהאַט צו באַנוצן זיך מיט פאַלקס־ווערטלעך, האָט דעם „שרייבער־הויז“ געגעבן אַ נאָמען — „ליטעראַרישער הקדש“.

איך בין אַריינגעקומען אין אַ לאַנג טונקל צימער, וואָס איז געווען שטאַרק אַנגערויכערט. פון ביידע זייטן זענען געשטאַנען אייזערנע בעט־לעך און פון האַלץ געמאַכטע פּריטשעס. אויף די פענצטער־קלאַמקעס זע־נען געהאַנגען די מלבושים פון די שרייבער־ביזשענצעס, וואָס דאָס האָט נאָך טונקלער געמאַכט דאָס צימער. מיין פּלוצלינג באַווייזן זיך האָט

אויפגערודערט דאָס שטילע פאַרויכערטע צימער. מען איז אַראָפּגעשפרונגן גען פון די בעטן. פאַרשטענדלעך, אַז דער ערשטער איז געווען משה, וואָס איז געלעגן אויף זיין בעט און גערויכערט אַ לולקע.

נאָכן אויספרעגן זיך אויף באַקאַנטע און וועגן מצב אין פּוילן אינ-טער דער דייטשער הערשאַפט אַאָז"וו, בין איך מיט משה אַראָפּ אין גאַס. נאָך די אַלע איבערגעלעבטע פיין און שרעק האָב איך דערפילט אַ פאַר-לייכטערונג. אָבער ווען איך האָב זיך גענומען צוקוקן צו דעם מצב פון די „ביעזשענצעס“, וואָס זענען אין די צענדליקער טויזנטער געקומען קיין ביאַליסטאָק — צעשלאָגענע, צעבראַכענע, מיִדע, מיט ווונדן אויף די קער-פּערס — האָב איך ערשט דעמאָלט באַגריפּן, ווי גרויס עס איז די ייִדישע טראַגעדיע.

אויף די גאַסן פון ביאַליסטאָק איז געווען אַן אויסערגעוויינלעכע באַ-וועגונג פון רויטאַרמייער, ענקאַוועדיסטן אין די ספּעציעלע היטלען מיט רויטע דענקעס און סתם מענטשן. ביי די קראַמען און מאַנפאַקטור-גע-שעפטן זענען געשטאַנען לאַנגע רייען און געוואָרט צו קענען זיך אַרייַן באַקומען עפעס צו קויפּן. שווער איז אַנגעקומען אַ ציוויל-מענטש זיך אַרייַנצובאַקומען אין אַ קראַם, ווייל רויטאַרמייער, בעיקר אַפיצירן, זענען אַרייַן אַן אַ ריי און אויסגעקויפט די סחורות לויט פאַרמלחמהדיקע פּרייזן, וואָס פאַר די סאָויעטישע מענטשן איז עס געווען האַלב בחינם. בכלל האָבן זיי זיך פּלוצים דערפילט ווי אין אַ גן-עֶדן, וווּ מען קען אַלץ קויפּן פּריי פאַר שפּאַט ביליקע פּרייזן.

אין דעם ערגסטן מצב זענען געווען די ייִדישע שרייבער, סיי פון ביאַליסטאָק, סיי די שרייבער-פּלייטים, וואָס זענען געלאָפּן פון פּוילן. זייער צאָל איז געוואָקסן מיט יעדן טאָג. מיר איז שטענדיק אויסגעקומען צו הערן וועגן גוטן לעבן, וואָס עס מאַכן שרייבער אין ראַטנפּאַרבאַנד. די ייִדישע ליטעראַטור „בליט“ ממש, איך האָב טאַקע נאָוויז געפרעגט משה ווי אַזוי מען האָט אים דאָ אויפגענומען. בראָדערזאָן האָט זיך סאַרקאַסטיש צע-לאַכט און שטילערהייט, כמעט שעפטשענד געזאָגט: „דאָ איז מען צו-פּרייזן, אַז מען מאַכט נישט קיין קבלת-פּנים. מען איז נישט בודק די צי-צית און מען זוכט נישט קיין כשרות“...

מסירה און אַרעסטן

שפעטער האָב איך זיך איבערצייגט, אַז משה איז נישט אינגאַנצן גערעכט געווען. מען האָט טאַקע די שרייבער יאָ אויפגענומען. איבער די ייִדישע שרייבער איז באַשטימט געוואָרן אַ קאַמיסאַר — דיכטער פון רוֹ-מעניע — זישע באַגיש. וועגן דעם ווי אַזוי ער האָט עולה לגדולה געווען, זענען אַרומגעגאַנגען פאַרשיידענע קלאַנגען. ווען באַגיש האָט זיך באַוויזן אין לאַדזש, אין יאָר 1938, איז ער קיין קאַמוניסט נישט געווען. ער האָט נאָר געוויסט וווּ זיך „צוצושפּאַרן“, אַז מען זאַל פון אים וויסן און ער זאַל אויף אַ וועלכן עס איז אופן זיך אַרויסשלאָגן די פרנסה. שפעטער איז ער „מגולגל“ געוואָרן קיין ביאַליסטאַק און ווען איך בין אָנגעקומען, ד״ה ביי דער סאָוועטישער מאַכט, איז ער שוין געזעסן אין אַ ספּעציעלן קאַ-בינעט אין ביאַליסטאַקער מאַגיסטראַט און געווען דער אַפיציעלער „ספּעץ“ איבער ענינים פון די ייִדישע שרייבער.

יעדער פּריש-געקומענער שרייבער האָט געדאַרפט זיך מעלדן צו זיינע באַגיש. דאָרט האָט מען געדאַרפט אויספילן אַן אַנקעטע-ביוגן וועגן אַפּשטאַם, באַשעפּטיקונג פון די עלטערן, אין וועלכע צייטונגען און זשורנאַלן מיטגעאַרבעט, צי געהערט צו אַ פאַרטיי אין פּוילן און צו וועלכער אַאַז״וו. די אַנקעטע איז, פאַרשטייט זיך, אַוועק דאָרט וווּ מען דאַרף. און אַ ציטערניש האָט אַרומגענומען די שרייבער, וואָס האָבן געהאַט אויף זיך „בורזשואַזע“ חטאים.

נאָכן אויספילן אַזאַ אַנקעטע האָט מען פון באַגישן באַקומען אַ צעטל אויף מיטאַג אין דער אומזיסטער קיך, וווּ מען האָט געדאַרפט שטיין אַ פאַר שעה אין דער ריי ביז מען האָט זיך אַריינבאַקומען. אויך צו זישע באַגיש איז נישט געווען אַזוי לייכט אַנצוקומען. מען האָט געדאַרפט ערשט אַפּשטיין אין דער ריי אַ לאַנגע צייט ביי אַ פענצטערל, כדי אַרויסצונע-מען אַ „פּראָפּוסק“. דערנאָך האָט מען ווידער געדאַרפט שטיין אין דער ריי, כדי זיך אַריינצובאַקומען אין מאַגיסטראַט.

די דאָזיקע באַציונג מצד דער סאָוועטן-מאַכט צו די שרייבער-פּלי-

מיין ליידנס-וועג מיט משה בראָדערזאָן

טיים, אַנטלאָפּענע פון היטלעריסטיש-דייטשער טויט־געפאַר — האָט בראָדערזאָנען אינגאַנצן צעטרייסלט. זיין רייכע פּאַנטאַזיע האָט זיך נישט געדעקנט פאַרשטעלן, אַז עס קען זיין עפעס ערגערס, אַז מען קען אויך ייִדישע שרייבער פייניקן מיט אויספאַרשונגען, תּפּיסה, פאַרפייניקן און דערשיסן.

ער איז אַרומגעגאַנגען אַ פאַרביטערטער און נישט געוואָלט זיך מעלדן צו זישע באַגיש. בראָדערזאָן האָט אויך אויסגעמיטן די רעדאַקציע פון „ביאַליסטאַקער שטערן“, אַ צייטונג וואָס איז אַרויסגעגאַנגען דריי מאָל אין וואָך. די רעדאַקציע האָט ער אָנגערופן — „שרייבאַרניע“ און דערציילט אַז ער איז איינמאָל דאָרט אַריינגעקומען, זענען געזעסן אַ צענדליק פּאַעטן און געמאַכט לידער. מיט אַן איראַניש שמייכלעך האָט בראָדערזאָן שטיל דעקלאַמירט די דאָזיקע געמלאכטע לידער:

„אין די גאַסן רויטע פּאַנען פּלאַטערן,

הערצער פריידיק ציטערן“.

און איד וואָלט צוגעגעבן:

„און דער קערפּער פול מיט בלאַטערן“.

אונדזער איינציקע זאַרג איז געווען: ווי אַזוי קריגט זיך משה אַרויס פון „ליטעראַרישן הקדש“. ער האָט דערציילט, אַז דאָרט טוט זיך סכּנות נפשות. מען דראָט און מען מסרט הויך אויפן קול, אַן שום בושה עס דרייט זיך אַרום אַ פאַרשוין, ש. לאַסטיק, וואָס רעדט מיטן לשון פון טשעכ־כאַווס העלד אין דער נאָוועלע „דער מענטש אין פּוטלאַר“: „וואָס איר ווילט זיין סאָוועטישע ייִדישע שרייבער, מ'עט זען, וואָס די מאַכט וועט צי דעם זאָגן“. דערביי האָט ער יעדן פאַרגעוואָרפן די „בורזשאַזע חטאים“. דער גרעסטער רוב פון די אמתע שרייבער, ערלעכע מענטשן איז געווען דערשלאָגן און פאַרצווייפלט.

מיר איז לסוף געלונגען אַרויסצובאַקומען בראָדערזאָנען פון „ליטעראַרישן הקדש“. עס האָט זיך אָפּגעזוכט פון ערגעץ מיינס אַ קוזין, משה, וועלכער האָט דווקא געוואָלט, אַז מיר זאָלן ביי אים וווינען. בראָדערזאָן

שיינע־מרים בראַדערזאָן

האַט מתחילת נישט געוואָלט אַרויסגיין פון „שרייבער־הויז“. ער האָט מורא געהאַט, אַז מען זאָל עס נישט דאַרטן שלעכט אויסטייטשן און עס איז געווען פאַרוואַס מורא צו האָבן. עס האָבן זיך אָנגעהויבן אַרעסטן צווישן דער ייִדישער אינטעליגענץ. מען האָט אַרעסטירט אַרטיקע בונדישע און ציוניסטישע טוערס און דער „ביאליסטאַקער שטערן“ האָט זיי גערופן ביי די נעמען און עפנטלעך געשטעמפלט ווי קאַנטרערעוואָל־ציאָנערן.

לסוף האָט בראַדערזאָן מסכים געווען צו פאַרלאָזן דעם „ליטעראַרישן הקדש“ און מיר האָבן זיך איינגעאַרדנט ביי מיין קוזין. אין די נעכט זענען מיר דאָך רויק נישט געשלאָפן. איינמאָל טאַקע אינמיטן נאַכט האָט מען גענומען שטאַרק קלאָפן אין טיר. מיר האָבן דאָ געהאַט די געלעגנ־הייט צום ערשטן מאַל זיך צו באַקענען מיט דער ענקאַוועדע.

— 6 —

אונדזער „באַקאַנטשאַפט“ מיט דער ענקאַוועדע

אין דער וווינונג פון מיין קוזין האָבן מיר פאַרנומען דאָס פּאָדערשטע צימער, פון וועלכן די טיר האָט געפירט גלייך אין קאַרידאָר. מיר האָבן דעריבער די ערשטע געהערט די קלעפּ אין טיר. איך האָב נישט געלאָזט בראַדערזאָנען אַראַפגיין פון בעט, אפשר, וואָס, ווען... זאָל ער דערווייל ליגן אַ „קראַנקער“. איך בין אַראַפּ פון בעט, זיך אָנגעטאַן און אויפגע־מאַכט די טיר.

אין שטוב זענען אַריין פיר ענקאַוועדע־לייט מיט די באַקאַנטע היט־לען מיט די רויטע לאַמפּאַסן, אַ צייכן פון דער רעוואָלוציע, און צוויי צי־וילע. זיי האָבן זיך אַפילו נישט געפרעגט ווער דאָ וווינט, נאָר גלייך צו צום בעט, צו כאַפן דעם פאַרברעכער. מיט אַ האַרטער שטים האָט איינער פון זיי געפרעגט: „קאַק טעביאַ זאַווט?“ (ווי רופט מען דיך?).

משה האָט אַ וויילע געשוויגן, ווי וועלנדיק באַהערשן די אויפֿרעגונג און דערנאָך אַפּגעענטפערט: „מאַיסע“.

דערױף איז געקומען אַן ענטפער: „אַדיעוואַיס“ (טו זיך אָן).

משה האָט גענומען זיך אַנטאָן און גלייכצייטיק מיט אַ ציטערנדיקער שטים פּראָטעסטירט, הלמאַי מען רייסט אים אַרויס פון בעט ביינאַכט. ער איז אַ באַקאַנטער פּאַעט און די מאַכט ווייסט פון אים זייער גוט, מען האָט געקענט צו אים צושיקן אַן איינלאַדונג, וואָלט ער זיך צוגעשטעלט אין ענקאוועדע — האָט ער געזאָגט אין זיין קלינגענדיקן רוסיש. ווידער איז געקומען אַ שטרענגער ענטפער: „ניע ראָזגאוואַריוואַט“ (נישט ריידין).

ווען בראָדערזאָן איז שוין געווען אַנגעטאָן און געהאַלטן ביים פּאַר־בינדן דעם קראַוואַט, ווייל ער האָט שטענדיק אָפּגעהיטן זיין עסטעטישן אויסזען, האָט איינער פון די ענקאוועדיסטן אַרויסגענומען אַ פּאַפּיר און געפרעגט: „קאַק וואַשאַ פּאַמיליאַ?“ (ווי איז אייער פּאַמיליע־נאַמען). ווען זיי האָבן דערהערט דעם נאַמען בראָדערזאָן, האָבן זיי זיך איבערגעקוקט און געהייסן ווייזן דאָקומענטן.

בראָדערזאָן האָט זיי געגעבן זיין פּוילישן פּאַס, וועלכן זיי האָבן לאַנג און שווער איבערגעלייענט, און דערנאָך גענומען אַרויסלייענען פון זייער פּאַפּיר — „מאַיסע“, מיט גאָר אַן אַנדערן פּאַמיליע־נאַמען. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי האָבן געהאַט אַ טעות. זיי זענען געקומען אַרעסטירן אַן אַנדערן מ א י ס ע י, וועלכן מען האָט עפּעס געמסרט.

מיר זענען דאָסמאַל אָפּגעקומען מיט שרעק און זיך נישט פּאַרגע־שטעלט דעמאַלט, אַז עס קען געמאַלט זיין מען זאָל משה בראָדערזאָן, דעם אומשולדיקן דיכטער, וואָס האָט קיינמאַל נישט געהאַט קיין שייכות מיט פּאָליטיק און מיט די פּאָליטישע קאַמפּן — אים, וואָס האָט געוועקט דאָס געוויסן פון דער מענטשהייט קעגן דער אויפשטייענדיקער היטלער־בעס־טיע, וועט מען אין ראַטנפּאַרבאַנד אַרעסטירן, פּייניקן פינף יאָר אין אַ לאַגער און זיינע חברים שרייבער וועלן ווערן רוצחיש דערשאָסן. אָבער ביז יענע שרעקלעכע יאָרן האָבן מיר נאָך ווי דער שטייגער איז אין ראַטנפּאַר־באַנד באַקומען צוגעוואַרפּן אַ לעקעכל.

פּאַר מענטשן, וואָס האָבן אין יענער צייט נישט געלעבט אין ראַטנ־פּאַרבאַנד, איז שווער צו פּאַרשטיין די פּלוצימדיקע ענדערונגען, וואָס זע־

שיינע־מרים בראַדערזאָן

נען דאַרט פאַרגעקומען אין דער באַציונג צו די ייִדישע שרייבער און קול־טור־טוער, בפרט צו די, וואָס זענען געקומען ווי פליטים פון פוילן. די דאָ־זיקע באַציונג, וואָס האָט זיך געענדערט פון טאָג צו טאָג, האָט ווי מיר האָבן שפעטער פאַרשטאַנען, געהאַט זיין לאַגיק, אָפהענגיק פון דער פאַ־ליטיק, וואָס מען האָט געדאַרפט פירן.

מתחילת, ווען די רויטע אַרמיי האָט פאַרנומען די פוילישע מזרח־געביטן, די אַזוי גערופענע — מערב־אוקראַינע און מערב־ווייסרוסלאַנד — מיט אַ גרויסער ייִדישער באַפעלקערונג, דערונטער טויזנטער ייִדישע פליטים פון פוילן — האָט די ראַטנמאַכט זיך באַמיט צו געווינען זייער סימפּאַטיע. מען האָט געדאַרפט דורכפירן דעם באַרימטן פּלעביסציט צווישן דער באַפעלקערונג פון די פאַרנומענע געביטן וועגן געהערן צום ראַטנפאַרבאַנד. דעמאָלט איז די באַציונג צו די שרייבער און בכלל פּלי־טים געווען אַ דערטרעגלעכע.

אין ביאַליסטאָק איז אין אַלע ייִדישע שולן, אויך אין העברעיִשע, געלערנט געוואָרן אויף ייִדיש. אויך די ייִדישע גימנאַזיע איז געוואָרן אַ מלוכהשע מיטלשול. די ייִדישע אַרטיסטן־פּליטים זענען אַרגאַניזירט גע־וואָרן אין מלוכהשע טעאַטער־אַנסאַמבלען. פאַרשטענדלעך, אַז אויך די אַרטיסטן פונעם געוועזענעם „אַראַראַט“ אין פוילן — דושיגאַן און שר־מאַכער, מיט זייער אָנפירער משה בראַדערזאָן, האָבן באַקומען די מעג־לעכקייט צו שפּילן ווי אַ מיניאַטור־טעאַטער. צו זיי האָט מען צוגעטיילט נאָך אייניקע אַרטיסטן און דאָס מיניאַטור־טעאַטער האָט געמאַכט אַ טרום־פּריווע איבער אַלע ייִדישע ישובים אין ראַטנפאַרבאַנד און אַפילו אויך אין אַזעלכע ערטער, וווּ עס האָבן זיך געפונען ווייניק ייִדן. איך בין צוגעטיילט געוואָרן צום מלוכהשן ייִדישן טעאַטער.

ווי אויף אַ באַפעל האָבן די סאָויעטישע צייטונגען — „פּראַוודאַ, „אִזוועסטיאַ“ און זייערע פּראַווינצער אויסגאַבן, גענומען שטאַרק לויבן דאָס ייִדישע מיניאַטור־טעאַטער פון פוילן, וואָס האָט ערשט איצט, „אין ראַטנפאַרבאַנד באַקומען די מעגלעכקייט פריי צו שפּילן“. אָבער אַביסל שפעטער האָט מען אין די זעלבע צייטונגען שוין אָנגעהויבן אויפּמערקזאַם צו מאַכן, אַז די טאַלאַנטירטע אַרטיסטן מיט זייער באַגאַבטן ליטעראַרישן

אַנפירער משה בראַדערזאָן, שטעקן נאָך צופיל אין ייִדישן נאַציאָנאַליזם פון פּוילן: „זײ דאַרפן זיך צופאַסן צו דער סאַוועטישער ווירקלעכקײט“... אונדז האָט דעמאָלט אַפילו נישט געקענט אײנפאַלן, אַז דאָס איז דער אַנהײב פון סוף, אַז די באַשולדיקונג אין ייִדישן נאַציאָנאַליזם וועט ברענ-גען פּײן און טויט פאַר די סאַוועטישע ייִדישע שרײבער און פאַר משה בראַדערזאָן — לאַנגע יאָרן תּפּיסה.

אַן ענלעכן פּראָצעס, ווי דאָס ייִדישע טעאַטער פון אַרטיסטן־פּליטים, האָט אויך דורכגעמאַכט די ביאַליסטאַקער ייִדישע צײַטונג — „ביאַליס-טאַקער שטערן“.

בראַדערזאָן האָט אויפּגעהערט שרײבן לידער. „אויב שרײבן — האָט ער געזאָגט — דאַרף מען ברענגען צום אויסדרוק דעם ייִדישן חורבן און נישט בלויז פאַרנעמען זיך מיט לויבן סטאַלינען און די באַפּרייערישע רויטע אַרמײ. פאַר אַזעלכע שאַפּונגען איז אָבער נישט געווען קײן אַרט אין „ביאַליסטאַקער שטערן“, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען נאָר 3 מאַל אין וואָך. טעגלעכע צײַטונגען זענען געווען אויף ווייסרוסיש, רוסיש און שפּעטער אויך אויף פּויליש, הגם די ווייט־גרעסטע מערהײט פון ביאַליסטאַקער אײנוווינער זענען געווען ייִדן.

תּחילת האָט מען צו דער רעדאַקציע־אַרבעט פון „ביאַליסטאַקער שטערן“ צוגעלאָזט כּמעט אַלע שרײבער־פּליטים פון פּוילן און אויך די ביאַליסטאַקער, ווען עס האָבן אַנגעהויבן אַנצוקומען ייִדישע קאַמוניסטישע זשורנאַליסטן און דיכטער, האָט זיך אַנגעהויבן אַ סעלעקציע; מען האָט פשוט אַפּגעזאָגט פון דער אַרבעט אַלע נישט־קאַמוניסטישע שרײבער, וועל-כע זענען געבליבן אָן פּרנסה און אָן מעגלעכקײטן צו פאַרעפנטלעכן זײער שרײבן. אָבער פאַרן באַזײטיקן די שרײבער פון דער רעדאַקציע־אַרבעט איז נאָך אויסגעקומען אויך זײ צו געניסן פון צוגעוואַרפענע לעקעכלעד.

דער יונגער דיכטער אַקסלאַראַד וואָס האָט געעפנט דאָס נייע קאַפּיטל פון די סטאַליניסטישע רציחות

קיין ביאליסטאק איז אָנגעקומען אַ ייִדישע „שרייבער־ברייגאָדע“ — אזוי האָט מען אָנגערופן די שרייבער־גרופּן, וואָס זענען אַרויסגעפאַרן אויף דער פּראָווינץ, כדי צו באַווירקן דעם עולם אין סטאַלינישן גייסט. אין דער שרייבער־גרופּע האָבן זיך געפונען די אָנגעזעענסטע ייִדישע פּאָעטן און פּראָזאַיקער פון ראַטנפאַרבאַנד מיט פעפּערן, מאַרקישן און האַלקין בראַש. פון מינסק איז געקומען דער רעדאַקטאָר פון דער מינסק־קער ייִדישער צייטונג „אַקטיאַבר“ און דער דאָרטיקער יונגער דיכטער אַקסלאַראַד.

גראַד דעמאָלט איז בראַדערזאָן נישט געווען אין ביאליסטאק, ער איז אַרומגעפאַרן מיטן מיניאַטור־טעאַטער. עס איז בעסער געווען, וואָס ער האָט אויסגעמיטן די באַגעגעניש מיט די ייִדישע סאָויעטישע שרייבער, וואָס האָט געטראָגן אַן אַפיציעלן כאַראַקטער. די סאָויעטישע ייִדישע שרייבער האָבן זיך, וואָס אַן אמת, אינטערעסירט מיטן גורל פון די שרייבער־פּליטים און ווער עס האָט נישט געהאַט געזינדיקט מיט בונדזום, האָט באַקומען מאַטעריעלע שטיצע, אָבער גלייכצייטיק האָבן זיי גערעדט מיטן אַפיציעלן לשון: „איר דאָרפט זיך צופאַסן צו דער סאָויעטישער ווירק־לעכקייט און שרייבן אין סאָויעטישן גייסט“.

דער איינציקער, וואָס האָט געפרוּווט ריידן אַביסל ווייכער, איז געווען דער יונגער אַקסלאַראַד. ער האָט, צוזאַמען מיט די סאָויעטישע ייִדישע שרייבער, געוווּינט אין שענסטן האַטעל און פאַרבעטן צו זיך די שרייבער־פּליטים „כשרע“ און „זינדיקע“. ער האָט פאַר אַלעם געהאַט אַ גוט וואַרט. שרייבער־פּליטים האָבן אָבער מוראַ געהאַט צו גיין צו אים. ער האָט עפּעס גערעדט צו גוט, ווער ווייסט מיט וואָס דאָס שמעקט. — אזוי האָבן די שרייבער־פּליטים געשמועסט צווישן זיך. אַקסלאַראַדס טראַגישער סוף האָט באַוווּיזן, אַז אַלץ, וואָס ער האָט געזאָגט, האָט ער טאַקע ערלעך געמיינט.

פאַר דער כאַראַקטעריסטיק פון אַקסלאַראַדן דאַרף מען צוגעבן נאָך אַן אינטערעסאַנטן פּרט:

אין גרויסן טעאָטער איז פאַרגעקומען אַ פּייערלעכע אויפנאַמע פאַר דער ייִדישער „שרייבער־ברייגאַדע“. אויף דער סצענע האָבן זיך געפונען די קאַמוניסטישע פּני פון ביאַליסטאָק און אַרטיסטן. עס האָט זיך אָנגע־הויבן די צערעמאָניע פון פאַרבעטן אין פּרעזידיום. געטאָן האָט עס נישט דער פאַרזיצער, נאָר דער קאַנפּעראַנסיע פון אַוונט — אַן אַרטיסט. ער האָט איינגעלאָדן די סאָויעטישע שרייבער זיי זאָלן זיך ווייזן פאַרן עולם. אַלע זענען אַרויף אויף דער סצענע. עס האָט געפעלט איין אַקסלאַראַד. ווען דער צערעמאָניאַל איז שוין געווען אין גאַנג, האָט מען פעסטגעשטעלט, אַז עס פעלט אַקסלאַראַד.

דער קאַנפּעראַנסיע האָט גערופן דעם דיכטער, וואָס איז געזעסן צווישן עולם, אַז ער זאָל אַרויפקומען אויף דער סצענע, וואָס דער עולם האָט שטאַרק אונטערגעהאַלטן — אַקסלאַראַד האָט קאָטעגאַריש אָפּגעזאָגט. עס האָט נישט געהאַלפן, וואָס דער קאַנפּעראַנסיע האָט זיך באַנוצט מיט אַ פאַראַפּראָזירט „שלאַג־ווערטל“: „וואַקס פּאַפּולאַ — וואַקס סטאַלינאַ“ (די שטים פון פּאַלק איז די שטים פון סטאַלינען). אַקסלאַראַד איז אויף דער סצענע נישט אַרויף. אפשר האָט זיין דעמאָלטיקע עקשנותדיקע האַנדלונג און אויך די שפּעטערדיקע מחלוקה מיטן רויטאַרמייאישן קאַמיסאַר דע־צידירט וועגן זיין גורל?

— 8 —

זעליק אַקסלאַראַד וויל שאַפן אַ ייִדישן שרייבער־פאַראיין און ווערט דערשאַסן דורך ענקאַוועדע

די „גוטע צייט“ פאַר די ייִדישע שרייבער אין ביאַליסטאָק האָט זיך זייער גיך געענדיקט. די שרייבער און זשורנאַליסטן, וואָס האָבן זיך נישט געפילט גענוג כּשר און געהאַט אויף זיך בונדישע און ציוניסטישע חטאים, האָבן זיך פשוט פאַרשריבן אויף אַרבעט אין טיף־רוסלאַנד, אַדער אַוועק

שיינע־מרים בראַדערואַן

קייז ווילנע. אַ באַדייטנדער טייל שרייבער־פּליטים זענען דאָך געבליבן אין ביאָליסטאָק. זישע באַגיש איז אַראָפּ פון דער גדולה. דער „באָס“ איי־בער די ייִדישע שרייבער איז געוואָרן דער רויטאַרמייער־קאָמיסאַר הערש־מאַן (אַ ייִד).

צווישן די ייִדישע שרייבער האָט מען אָנגעהויבן ריידן, אַז עס אַרגאַ־ניזירט זיך אַ ייִדישער שרייבער־פּאַראַיין. פּאָעטן און פּראָזאַיקער, וואָס וועלן קענען „צושטעלן אַרבעט“ וועלן באַקומען די זעלבע רעכט, וואָס די סאָויעטישע שרייבער. ווידער האָבן זיך ביי אייניקע אָנגעהויבן צו וועקן האַפּענונגען, אַז מען וועט ווי עס איז קענען לעבן און שרייבן. באַלד איז אָבער אויך די אילוזיע צעשטערט געוואָרן.

אין אַ שיינעם פּרימאַרגן האָט מען גענומען דערציילן, אַז עס איז געקומען צו אַ שאַרפּן שטרייט צווישן מינסקער ייִדישן דיכטער זעליק אַקסלאַד און דעם רויטאַרמייאישן קאָמיסאַר הערשמאַן. אַקסלאַד איז געווען באַפּולמעכטיקט פון מינסקער שרייבער־פּאַראַיין צו אַרגאַניזירן אַן אַפּטיילונג אין ביאָליסטאָק אין וועלכער עס זאָלן אויך אַריינגעצויגן ווערן שרייבער־פּליטים. דער מינסקער דיכטער איז טאַקע צוגעטרעטן אַרגאַני־זירן אַ באַזונדערן פּאַראַיין פון ייִדישע ליטעראַטן. עס זענען אַפילו אַפּ־געהאַלטן געוואָרן אייניקע פּאַרזאַמלונגען. וועגן דעם האָט זיך דערוווסט דער קאָמיסאַר הערשמאַן. ער האָט אַרויסגערופן צו זיך אַקסלאַדן. עס איז געקומען צו אַ שאַרפּן שמועס. דער קאָמיסאַר האָט באַליידיקט דעם מינסקער ייִדישן דיכטער און אים באַשולדיקט אין ייִדישן נאַציאָנאַליזם. אַ באַשולדיקונג וואָס האָט אין אַ שפּעטערדיקן פּעריאָד געברענגט צו די דערשיסונגען פון די סאָויעטישע ייִדישע שרייבער און יאָרן תּפּיסה פּאַר די „ווייניקער שולדיקע“.

זעליק אַקסלאַד איז אַן אַ זיי־געזונט פּאַרשוונדן פון ביאָליסטאָק. מען האָט באַלד אָנגעהויבן ריידן, אַז דער צאַרטער דיכטער געפינט זיך שוין אין אַ מינסקער תּפּיסה. נאָכן אויסברוך פון דער דייטש־סאָויעטי־שער מלחמה, ווען מיר האָבן זיך שוין געפינען אויפן וואַנדער, האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז דער ייִדישער דיכטער זעליק אַקסלאַד איז דערשאַסן געוואָרן דורך דער ענקאוועדע.

די דאָזיקע שרעקלעכע ידיעה האָט אויף משה בראָדערזאָן און אויף מיר געמאַכט אַ דערשיטערנדיקן איינדרוק. מיר האָבן זיך געפרוווט טרייסטן דורך נישט גלייבן אין אַזאַ רוצחישן טויט. אָבער שפעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז אַלץ אמת. די דערשיסונג פון ייִדישן דיכ-טער זעליק אַקסלאַד, וואָס איז וואַרשיינלעך אויסגעפירט געוואָרן אין יאָר 1941, ערב אָדער נאָכן אויסברוך פון דער דייטשער סאָויעטישער מלחמה — האָט געעפנט דאָס נייע קאָפיטל פון סטאַליניסטישע רציחות, וואָס טראַגט דעם פּאָלגנדיקן נאָמען: אויסראַטונג פון ייִדישע שרייבער און קולטור-טוער אין ראַטנפאַרבאַנד.

— 9 —

די סעלעקציע צווישן די שרייבער-פליטים און דער סוף פון דיכטער זישע באַגיש

נאָכן פאַרשווינדן ווערן פון אַקסלאַדן איז אַן אימה באַפאַלן די נישט-קאָמוניסטישע שרייבער-פליטים. אייניקע זענען אוועק קיין ווילנע. אַנדערע האָבן מורא געהאַט זיך צו רירן פון אַרט, אַז מען זאָל זיי נישט חושד זיין אין אַנטלויפן פון דער סאָויעטן-מאַכט. אויך מיר האָבן גע-טראַכט צו פאַרלאָזן ביאַליסטאָק. נאָר ווהיין פאַרט מען? משה איז אַרומ-געפאַרן מיטן קליינקונסט-טעאַטער. איך בין געבליבן אין ביאַליסטאָק און געפיבערט אין אומרו: אפשר האָט מען אים שוין אַרעסטירט? אפשר וועט מען קומען ביינאַכט אויך נאָך מיר. מיין מצב איז געווען באַזונדערס שווער, ווייל איך האָב נישט געהאַט אַפילו פאַר וועמען זיך אַפצוריידין דאָס האַרץ. מען האָט מורא געהאַט צו ריידין אַפילו פאַרן נאָענטסטן פריינט.

ביאַליסטאָק האָט זיך דערווייל „נאַרמאַליזירט“. עס זענען פאַרמאַכט געוואָרן די קיכן פאַר די פליטים און ווער עס האָט נישט געוואָלט הונ-גערן, האָט זיך פאַרשריבן אויף אַרבעט אין טיף-רוסלאַנד. אויך די קיך פאַר די שרייבער-פליטים איז געוואָרן געשלאָסן. צווישן די שרייבער איז

שייגע־מרים בראָדערנאָן

דורכגעפירט געוואָרן אַ סעלעקציע. זיי זענען איינגעטיילט געוואָרן אין 3 קאָטעגאָריעס: שרייבער־קאָמוניסטן און סימפּאַטיקער אָדער ווי עס איז באַצייכנט געוואָרן מיט דער סאָויעטישער טערמינאָלאָגיע — „מיטייער“ („פּאַפּוטיקי“), וואָס זענען ראוי צו געהערן צו אַ שרייבער־פּאַראַיין, קאָנדידאַטן אויף שרייבער און אַזעלכע, וואָס דאַרפן זיך נעמען צו אַנדערע פּרנסות...

אין איינעם אָן אַוונט איז אין זאָל פון שטאַט־ראַט פּאַרגעקומען אַ פּאַרזאַמלונג פון שרייבער פון גאַנץ ביאָליסטאָק. די פּאַרזאַמלונג האָט געפירט דער קאָמיסאַר הערשמאַן. אַנגעטאַן אין רויטאַרמייאַשן אָפיציר־מונדיר, די ברוסט באַהאַנגען מיט אויסצייכענונגען, האָט ער אויף אַלע־מען אַנגעוואָרפן אַ שרעק. גערעדט האָט מען אויף רוסיש, פּויליש און ווייס־רוסיש. דער הויפּט־רעדנער איז פּאַרשטענדלעך געווען דער קאָמי־סאַר. ער האָט גערעדט מיט אַ שאַרפן טאָן אין דעם נוסח: „מיר וועלן נישט דערלאָזן קיין נאַציאָנאַליזם, נישט קיין ייִדישן און נישט קיין פּוילישן. עס דאַרף אין ביאָליסטאָק געשאַפן ווערן אַן אָפּטיילונג פון ווייס־רוסישן ליטעראַטור־פּאַראַיין אין מינסק“.

ווען עס איז געקומען צום וויילן אַ פּאַרוואַלטונג פון ליטעראַטור־פּאַר־אייין האָבן די שרייבער אַרויסגערוקט אויפן ערשטן אָרט זישע באַגיש, וועלכער איז פּריער געווען דער ממונה איבער די שרייבער, און דערנאָך זענען געגאַנגען אַנדערע קאָנדידאַטן נישט־קאָמוניסטן. דער קאָמיסאַר האָט טאַקע פּאַרשריבן אין דער ריי, ווי מען האָט אַנגערופן די נעמען, אָבער דערנאָך האָט ער דערקלערט, אַז זישע באַגיש שטעקט נאָך אינגאַנצן אין ייִדישן נאַציאָנאַליזם, וואָס עס באַווייזן זיינע לידער און זיין נאָמען אַראָפּ־גערוקט איז סאַמע סוף. דאַס אייגענע איז געשען אויך מיט די נעמען פון אַנדערע שרייבער נישט־קאָמוניסטן. דערנאָך האָט מען „אָפּגעשטימט“, פּאַרשטענדלעך, אַז אַלע האָבן געשטימט פּאַר די ערשטע קאָנדידאַטן, וואָס עס האָט אַנגערופן דער קאָמיסאַר הערשמאַן און עס איז געוויילט געוואָרן אַ קאָמוניסטישע פּאַרוואַלטונג פון דער ביאָליסטאָקער אָפּטיילונג פון ווייס־רוסישן שרייבער־פּאַראַיין אין מינסק.

די קאָמוניסטישע ייִדישע שרייבער האָבן באַקומען אַרבעט אין „ביאַ־

ליסטאָקער שטערן". די נישט־קאָמוניסטישע פען־מענטשן, דערונטער אויך זישע באַגיש, האָבן באַקומען אַדמיניסטראַציע־פּאַסטנס. אַ טייל זענען געוואָרן פאַרוואַלטער פון די נאַציאָנאַליזירטע הייזער. אייניקע האָבן זיך אָפּגעזאַגט פון די דאָזיקע אַמטן, ווייל אויף אַ פאַרזאַמלונג פון די הייזער־אַדמיניסטראַטאָרן האָבן די נאַטשאַלניקעס געגעבן אַנווייזונגען זייערע אונטערגעאַרדנטע, אַז זיי מוזן נאַכקוקן, וואָס יעדער איינציקער לאַקאַטאַר טוט ביי זיך אין שטוב, צי עס קומען נישט פאַר קיין געהיימע פאַרזאַמלונגען, צי מען אַגטירט נישט קעגן דער סאָויעטן־מאַכט אַזוי וו.

דער גרעסטער רוב ייִדישע שרייבער האָבן אויפּגעהערט צו זיין שער־פּעריש. בראַדערזאָן איז אוועק פון דער ליטעראַטור און זיך אָפּגעגעבן אויסשליסלעך מיט זיין קליינקונסט־טעאַטער. ער האָט אויף דעם באַנוצט אַ לאַדזשער ווערטל: „דאָ האָב איך כּאַטש קאַפּ־מנוחה". ער האָט זיך נישט געדאַרפט צו קיינעם צופּאַסן. ער האָט נישט געדאַרפט שרייבן וועגן „סאַ־ציאַליסטישן פאַרמעסט" און פאַרשווייגן די גרויזאַמע רציחות קעגן ייִדן, וואָס זענען באַגאַנגען געוואָרן דורך די דייטשן אויף יענער זייט גרענעץ. וועגן דעם האָט מען נישט געטאַרט שרייבן און אַפילו ריידן. בסוד האָט מען זיך דערציילט וועגן דערשיסונגען, מאַסן־מאַרדן איבער ייִדן, וואָס עס פירן אויס די דייטשע פאַרבינדעטע פון ראַטנפּאַרבאַנד.

דעם גרעסטן צער האָט בראַדערזאָן איבערגעלעבט, ווען ער האָט גערנומען אין האַנט די „ייִדישע" צייטונג „ביאַליסטאָקער שטערן". מיט אַ געדעמפּטער שטים האָט ער געזאָגט: „אַט גייט אַרויס אַ צייטונג אין אַ ייִדישער שטאַט, עטלעכע צענדליק קילאָמעטער פון דייטשן מאַרד־גיהנום און קיין איין שורה, קיין איין וואָרט וועגן די גרויליקע איבערלעבונגען פון די ייִדן אויף יענער זייט גרענעץ, אין יענעם טייל פּוילן, וווּ עס גיסט זיך שטראַמענווייז ייִדיש בלוט". באַלד האָט אָבער דער דאָזיקער בלוט־שטראָם אַ פּלייץ געטאָן אויך אויף ביאַליסטאָק.

עס איז אַנגעקומען דער יוני חודש פון יאָר 1941. עפעס האָט מען זיך געשושקעט. עפעס האָט מען זיך גערעדט אין אויער אַרײן, אַז עס גרייט זיך... פּונדאָנען האָבן זיך גענומען די ידיעות? — ווייזט אויס, אַז עס איז פאַראַן אַזאַ מין זאַך ווי פאַרגעפּיל. און מיטאַמאַל האָבן ביינאַכט

שיינע־מרים בראדערזאן

אנגעהויבן צו פאלן באַמבעס אויף ביאַליסטאָק. די מלחמה פון וועלכער מיר זענען אַנטלאָפן איז געקומען אין אונדזער שטוב. אינדערפרי איז גע־קומען צו אונדז אַ פאַרסאַפּעטער, אַ שרייבער, און דערקלערט, אַז עס גייט אַוועק אַן עשאַלאַן מיט שרייבער. מען דאַרף אַלץ איבערלאָזן און שוין גיין, די דייטשן מאַרשירן אויף ביאַליסטאָק.

מיר זענען אַוועק צום וואַקזאַל, וווּ עס זענען געווען פאַרזאַמלט די שרייבער. צווישן זיי איז זישע באַגיש נישט געווען. מען האָט געשמועסט, אַז ער האָט נישט געוואָלט אַנטלויפן פון ביאַליסטאָק. ער האָט שוין מער נישט געוואָלט מיטמאַכן דעם סאַוויעטישן וועג. ער איז געבליבן אין ביאַ־ליסטאָק צוזאַמען מיט נאָך שרייבער, מיט דעם אַלטן פּסח קאַפּלאַן, דער פּראַזאַיקער אהרן בערעזינסקי איז אַרעסטירט געוואָרן מיט אַ טאַג פּרזער. די איבערגעבליבענע שרייבער זענען צוזאַמען מיט די ביאַליסטאָקער יידן פאַרפייניקט געוואָרן דורך די דייטשן.

מיר האָבן זיך געלאָזט אויפן שווערן וואַנדער־וועג אין טיף־רוסלאַנד.

— 10 —

אויפן וואַנדער־וועג אונטערן האַגל פון דייטשע באַמבעס

ווידער זענען מיר געוואָרן היימלאַז. ווידער האָבן מיר פאַרלאָזט אַן אויסגעוואַרעמטע נעסט און נאָר מיט נייטיקע זאַכן אין האַנט זיך געפאַקט אין וואַגאַן — אין לעצטן רעטונגס־צוג, וואָס האָט פאַרלאָזט ביאַליסטאָק. אין וואַגאַן האָבן זיך געפונען די גרעסטע צאָל יידישע שרייבער־פּליטים פון פּוילן און אויך אייניקע ביאַליסטאָקער. שטילשווייגנד זענען זיי געזעסן, קאַמוניסטן און נישט־קאַמוניסטן, אַבער פאַרטיפּט אין זייערע מחשבות. איין יידישער גורל האָט אַלעמען פאַראייניקט. די דייטשן יאַגן כּסדר. זיי האָבן שוין אַוודאי פאַרנומען ביאַליסטאָק און אויך די דאַרטיקע יידן דערוואַרט די גרויליקע פּיין און דייטשע אויסראַטונג. און וואָס דער־וואַרט אונדז, דאַרט. אין טיף־רוסלאַנד, וווּ עס דאַרף זיין אונדזער אַנט־רינונגס־אַרט?

וועגן דעם האָט מיט מיר געשמועסט משה בראָדערזאָן. פאַר זיינע אויגן איז שטענדיק געשטאַנען דער ייִדישער גורל, וואָס ער האָט ענג צו־נויפגעבונדן מיט זיין אייגענעם גורל. מיט צער האָט ער גערעדט וועגן זיינע שאַפונגען, וואָס איידער זיי באַווייזן צו קומען צו דער עפנטלעכקייט ווערן זיי פאַרכאַפט פון גלות־וואַנדערונגען. אין 1914, ווען עס האָט אויס־געבראַכן די ערשטע וועלט־מלחמה זענען זיינע יונגע שאַפונגען געבליבן אין פוילן און ער איז פאַרשלעפט געוואָרן קיין רוסלאַנד. די שפעטערדיקע לידער און פּאָעמעס זיינע זענען געבליבן אין מאַסקווע, וווּ ער האָט נאָך דער רעוואָלוציע זיך אַרויסבאַקומען אין ניי־אויפגייענדיקן און פיל־צו־זאַגנדיקן פוילן. איצט איז ווידער אַלץ געבליבן אין ביאַליסטאָק און מ'דאַרף ווידער לויפן קיין רוסלאַנד. אין יענעם מאַמענט האָבן מיר, פאַרשטענד־לעך, נישט געקענט פאַרויסזען, אַז די שפעטערדיקע ווערק וועלן פאַר־כאַפט ווערן פון ענקאוועדע, בעת זייער מחבר וועט גיין אין דער פינצ־טערער תּפּיסה.

דערווייל לויפט דער צוג און יאָגט זיך מיט די דייטשע עראַפּלאַנען, וועלכע פאַרוואַרפן דעם וועג מיט באַמבעס. מיר מוזן אַפּטמאַל שפּרינגען פון וואַגאַן און זיך באַהאַלטן אין די פעלדער, צודריקן זיך פעסט צו דער ערד כדי נישט באַמערקט צו ווערן פון די דייטשע פּליער. אַזוי שלעפּן מיר זיך מיט דער באַן אייניקע מעת־לעת. אויף זייטיקע סטאַציעס שטעלן מיר זיך אָפּ, כדי צו כאַפּן „קיפּיאַטאַק“ און אַביסל וואַרעמע זופּ. אונדזער ציל איז עפעס אַ באַן־סטאַציע אין נאָו־אָ־אויזענסק, סאַראַטאָווער געגנט. לסוף זענען מיר אַנגעקומען אויפן אַרט. מיר האָבן נישט באַווייזן זיך איינצוואַרדענען און באַלד איז אַנגעקומען אַ באַפעל צו פאַרן ווייטער. דער שונא יאָגט און זייט פאַרוויסטונג איבער שטעט און דערפער. ווידער זע־נען מיר אין אַן עשאַלאַן. דאָסמאַל פאַרן מיר שוין נישט מיט קיין שריי־בער. זיי זענען צעשיקט געוואָרן אין פאַרשיידענע ערטער. מיר פאַרן מיט באַאַמטע, קאָמוניסטישע טוער, ענקאוועדע־לייט. אַלע פאַרהאַלטן זיך העפלעך. אַבער קיין ייִדיש ריידן מיר שוין נישט. צווישן אַלע אַנדערע בענקשאַפטן פּלאַטערט אויך אַ בענקשאַפט צום היימישן ייִדישן וואַרט.

אין ווייטן דרום-אזיע ביי די ברעגן פון „משוגענעם טייך“

נאך זעקס מעת-לעת פארן מיט דער באן און שפעטער מיט א באר-
זשע זענען מיר אנגעקומען אין ווייטן סאוועטישן דרום-אזיע, ביי די
ברעגן פון ווילדן טייך אמר-דאריא. די ווערטער א מ ו ד א ר י א בא-
דייטן טאקע אויפן ארטיקן לשון — מ ש ו ג ע נ ע ר ט י י ך . אויף זיי-
נע ברעגן געפינט זיך די „אויטאנאמע“ סאוועטישע רעפובליק קארא-
קאלפאקיסטאן, וואס איז באוויינט פון א געמיש פון פארשיידענע אזיא-
טיש-מאנאגאלישע פעלקער, ווי: קאראקאלפאקן, טאטארן, אוזבעקן, קאזאכן,
קארעאנער און אנד'. די דארטיקע איינוווינער טראגן אויף די קעפ, סיי
זומער, סיי ווינטער, ברייטע, פלאכע, שווארצע פוטערנע שטריימלען. דער
נאמען ק א ר א ק א ל פ א ק באדייט טאקע — „שווארצער הוט“.
מיר האבן זיך באזעצט אין דער שטאט טורטקול וואס איז אמאל גע-
ווען די הויפטשטאט פון דער געגנט. די ליימענע קיביטקעס, שטיינערנע
הייזער און שמאלע געסלעך האבן ווייניק-וואס דערמאנט אין א הויפט-
שטאט.

נאכדעם ווי מיר האבן באקומען צוגעטיילט א ווייניג פון צוויי קליי-
נע צימערלעך, וואס האט זיך געפונען אין א שמאל געסעלע, האבן מיר
זיך ערשט גענומען ארומקוקן ווו מיר געפינען זיך. משה איז ארויס אין
גאס אין זיין אייראפעישן קאפעלוש מיט דער ברייטער ראנד. ער איז
אהיימגעקומען אן אויפגעלייגטער, פול מיט הומאר. ער האט דערציילט,
ווי קינדער זענען אים נאכגעלאפן. עס איז זיי שטארק געפעלן דער קאפע-
לוש, וועלכן זיי האבן געזען צום ערשטן מאל אין זייער לעבן. משה איז
טאקע געווען דער איינציקער אין שטאט, וואס האט געטראגן אזא קא-
פעלוש. מיט זיין געוויינלעכן הומאר האט ער באצייכנט דאס ארט, ווו
מיר האבן זיך געפונען אלס „אויף יענער זייט סמבטיון“. דער שטורעם
דיקער טייך איז פאראן. מיט סכנות נפשות זענען מיר אהערגעקומען און
מען דארף טאקע א זוך טאן די „רויטע יידלעך“, אפשר וועלן זיי טאקע
ברענגען משיחן... — אזוי האט בראדערזאן געהוזקט.

די „רויטע יידעלעך“ האָבן זיך נישט אָפגעפונען, דערפאַר האָבן דאָ אין דער אַזיאַטישער שטאַט נישט געפעלט קיין היימישע יידן, פליטים פון פוילן. זיי האָבן זיך דערוויסט, אַז אין שטאַט געפינט זיך דער דיכטער משה בראָדערזאָן און גענומען אונדז אָפט באַזוכן. עס האָט זיך געשאַפן אַ קליינע ייִדישע סביבה, אָפגעריסן פון דער גאַנצער וועלט, אָפגעשניטן פון די ייִדישע צענטערן מיט זייערע ליידן און פייִן. משה האָט זיך האַרציק געפרייט מיט יעדן ייד, וואָס איז אַריינגעקומען אין אונדזער שטוב. אים איז שווער געווען צו בלייבן מיט זיך אַליין. ער האָט כסדר דערמאַנט, אַז פאַר זיינע אויגן שוועבט דער חורבן פון ייִדישן פּאָלק, זיין אויסראַטונג און צעברעקלונג.

ער האָט באַקומען אַרבעט אויף דער פּאַסט אַלס בוכהאַלטער. אָבער אים איז געווען אוממעגלעך צו קאַנצענטרירן דעם געדאַנק אויף די צייִ-פערן. ער האָט דעמאָלט געקאַנט שלעכט ענדיקן און דערדינען זיך צו יאַרן תפיסה נאָך איידער סטאַלין האָט זיך פאַרמאַסטן אויסצוראַטן די ייִדישע שרייבער. לויט דער סאָויעטישער גערעכטיקייט ווערן בוכהאַלטערן באַ-שטראַפט מיט אַ סך יאַרן לאַגער אָדער תפיסה פאַר יעדער אומפינקט-לעכקייט אין דער בוכפירונג, וואָס ווערט געזען ווי אַ מיטל צו באַשווינד-לען די מלוכה. ווער ווייסט ווי בראָדערזאָן וואָלט אָפגעשניטן פאַר זיינע פעלערן, ווען נישט דער „גוטער מלאַך“ אין געשטאַלט פון דער פרוי, די דירעקטאָרשע פון דער פּאַסט.

— 12 —

שרעק פאַר גוטסקייט

די דאָזיקע רוסישע פרוי האָט מיט אַ באַזונדערן דרד־אַרץ זיך באַ-צויגן צו בראָדערזאָנען, ווען זי האָט זיך דערוויסט, אַז ער איז אַ פּאַעט און שרייבט לידער. זי האָט וועגן זיינע פעלערן אין דער בוכהאַלטעריע קיינעם נישט געמאַלדן. נישט געמסרט, ווי עס איז דאָרט געווען דער שטייגער פון יעדן, וואָס האָט געוואָלט באַקומען אַן אַנזען אין די אויגן

שיינע־מרים בראָדערזאָן

פון נאָטשאַלסטוואָ. די דירעקטאָרשע האָט פשוט געזאָגט צו משהן: „לאָזט שוין מיד מאַכן די חשובונות און איר שרייבט לידער“.

בראָדערזאָן איז פון דער דאָזיקער גוטסקייט נישט געווען אזוי שטאַרק צופרידן. בכלל האָט מען אין ראַטנפאַרבאַנד אין יענער צייט מורא געהאַט פאַר צופיל גוטסקייט. ווער ווייסט, וואָס עס באַהאַלט זיך אונטער דעם. בפרט, ווען עס איז צו אונדז דערגאַנגען די ידיעה וועגן אַרעסט פון דזשי־גאַן און שומאַכער, זענען מיר שוין רויק נישט געשלאָפן. דעמאָלט האָבן מיר שוין געטראַכט, אַז עס דערנענטערט זיך די ריי אויף אונדז. משה האָט דאָך אָנגעפירט מיט דעם מיניאַטור־טעאַטער, אין וועלכן דזשיגאַן און שומאַכער האָבן פאַרנומען דעם אויבנאָן. פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה האָט מען שוין דעם ייִדישן מיניאַטור־טעאַטער פאַרגעוואָרפן ייִדישן נאַציאָנאַליזם, איז — ווער ווייסט... אויך אין קליינעם טורטקול איז געווען אַן ענקאָועדע, וואָס איז מסתמא נישט געזעסן מיט קיין פאַר־לייגטע הענט.

אין טורטקול איז מיט אונדז קיין שלעכטס נישט געשען. משה האָט זיך באַמיט צו פאַרטרייבן זיינע שטימונגען. פאַריאָגן פון זיך די נישט אויסגעזונגענע לידער פון פיין און שרייבן די טרוקענע האַרטע בוכהאַל־טערע־ציפערן. זיין געהאַלט האָט ער באַקומען נאַרמאַל. איד בין געווען באַשעפטיקט אַלס פּיאַניסטין אין 4 קינדער־גערטנער און אזוי זענען גע־גאַנגען גרויע טעג, וואָכן און חדשים.

בראָדערזאָן האָט געפרוווט זיך פאַרבינדן מיט די ייִדישע סאָויע־טישע שרייבער און פּאָעטן, אָבער ער האָט באַקומען קאַלטע, גאַרנישט זאָגנדיקע תשובות. זיינע לידער, וועלכע האָבן געברענגט צום אויסדרוק זיינע פיינלעכע שטימונגען זענען נישט געדרוקט געוואָרן. אזוי זענען מיר ביזן 44סטן יאָר געווען אָפּגעריסן פון דער ברייטער וועלט, מיט קיינעם נישט געהאַט קיין פאַרבינדונגען און נישט געוויסט וואָס עס קומט פאַר מיט די יידן אין דער בלוטיקער דייטשער ממשלה.

מיטאַמאָל איז אין אונדזער לעבן אַריינגעטראָטן אַ גרויסע ענדע־רונג. אויף אַ מאַמענט האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז מיר הייבן אָן אַ ניי לעבן. אָבער גאַר גיך האָט זיך פאַר אונדז געעפנט דער תהום פון פרישע ליידן

און פיין, אַ תהום, וואָס האָט פאַרשלונגען אזוי פיל לעבנס פון יידישע שרייבער און קולטור-טוער אין ראַטנפאַרבאַנד.

— 13 —

אונדזער לעבן אין אוקראַינישן קאַלכאַז

איידער מען האָט אונדז אַרויסגערוּפן קיין מאַסקווע, האָבן מיר נאָך געהאַט אַן „אַפּר־סטאַציע“ אין אַן אוקראַינישן קאַלכאַז אויף זאַפּאַראַזשע. עס איז שוין געווען אין יאָר 1944. עס איז געווען טעטיק דער „פּאַר-איין פון פּוילישע פּאַטריאָטן“ („זוויאַנזעק פּאַטריאָטוּ פּאַלסקיד“), וואָס איז געשאַפן געוואָרן נאָכדעם ווי עס איז קלאָר געוואָרן, אַז די אויפגע-שטעלטע פּוילישע אַרמיי מיט גענעראַל אַנדערס בראַש, איז אַוועק פון ראַטנפאַרבאַנד. די אַרגאַניזאַציע פון פּוילישע פּאַטריאָטן האָט אַרגאַניזירט אַ נייע אַרמיי פון פּאַליאַקן, די אזוי גערופענע „קאַשטשוסקאַ-אַר-מיי“, וועלכע איז געשטאַנען אונטער דער אָנפירונג פון קאַמוניסטן און סאַויעטישע גענעראַלן און אַפיצירן. מ'האַט זיך דעמאָלט באַמיט אויס-צובעסערן דעם מצב פון די פּליטים פון פּוילן, וועלכע זענען אַריבערגע-פירט געוואָרן פון די פּאַרוואַרפענע אַזיאַטישע געגנטן אין צענטראַל-רוס-לאַנד און אויף אוקראַינע.

מיר האָבן אויך גענאָסן פון דעם זכות. מיר האָבן פאַרלאָזט אונדזער ליימענע קיביטקע אין טורטקול און נאָך עטלעכע טעג פאַרן, אָנגעקומען קיין זאַפּאַראַזשע אין קאַלכאַז. דאָרט האָט מען אונדז אויפגענומען ווי פּליטים. קיינער האָט זיך נישט אינטערסירט מיט בראָדערזאָנען אַלס דיכטער. איך האָב ווידער באַקומען באַשעפטיקונג אַלס דערצייערין אין קינדער-גערטנער. משה האָט נישט געוואָלט אָננעמען קיין שום אַרבעט. ער איז געווען דערשלאָגן און צעבראַכן. מיר האָבן שוין געוויסט וועגן דער ברוטאַלער אויסראַטונג פון פּוילישן ייִדנטום און פון די ייִדן אין אוקראַי-נע און אין ווייסרוסלאַנד, וואָס עס האָבן דורכגעפירט די דייטשן מיט דער הילף פון פּאַליאַקן און אוקראַינער.

שיינע'מרים בראָדערזאָן

שוין דעמאָלט איז ביי בראָדערזאָנען געבוירן געוואָרן דער געדאַנק — נישט צוריקצוקערן זיך קיין פּוילן, וווּ עס איז מער נישטאָ קיין ייִדיש לעבן. דער געדאַנק האָט אים שרעקלעך געפייניקט, ווייל ער האָט זיך אייִ בערהויפט נישט געקענט פאַרשטעלן, ווי אַזוי עס וועט זיין אונדזער לעבן נאָך אַזאַ חורבן.

די גאַנצע דריי חדשים, וואָס מיר זענען געווען אין קאַלכאַז, איז בראָדערזאָן נישט אַרויס פון שטוב. ער האָט זיך נישט געוואָלט צוזאַמען טרעפן מיט די אוקראַינער פּויערים. ער האָט געזאָגט, אַז פאַר זיינע אויגן שוועבן די צענדליקער טויזנטער פאַרפייניקטע ייִדן, אומגעבראַכטע דורך אוקראַינער פון כּמיעלניצקיס צייטן ביז די לעצטע פאַגראַמען. מיר האָבן נאָך דעמאָלט ווייניק געוויסט וועגן דער בלוטיקער ראַל, וואָס די אוקראַינער האָבן געשפּילט בעת דער דייטשער ייִדן־אויסראַטונג.

איך בין געווען זייער שטאַרק באַאומרויִקט צוליב משהס דערשלאַגן־קייט. איך האָב נישט געקענט ביי אים פּוועלן, אַז ער זאַל אַרויס פון שטוב און זיך דורכשפּאַצירן איבערן דאַרף, וואָס איז אַגב געלעגן אין אַ שיינער געגנט. ער איז כּסדר געלעגן אויפן בעט און גערויכערט די מאַכאַרקע־פאַפּיראַסן.

ענדלעך איז ווידער געקומען אַן ענדערונג אין אונדזער לעבן: עס איז אַנגעקומען אַן אַרויספאַדערונג פון „פאַראיין פון די פּוילישע פאַטריאַטן“, אַז בראָדערזאָן זאַל אַרויספאַרן קיין מאַסקווע. אין דער אַרויספאַדערונג האָט זיך אַבער גערעדט נאָר וועגן אים. אין מיר האָבן זיי ווייזט אויס גע־האַט פאַרגעסן.

בלית־בּריה האָבן מיר זיך געזעגנט. בראָדערזאָן איז אַוועק קיין מאַסקווע. מיר איז געוואָרן אומעטיק שווער. אַבער איך האָב געלעבט מיט דער האַפּענונג, אַז איך וועל לאַנג נישט בלייבן אין מיין איינזאַמ־קייט. און אַזוי איז טאַקע געשען.

אין מאַסקווע צווישן פּוילישע פּאַטריאָטן און ייִדישע שרייבער און אַרטיסטן

ענדלעך איז אָנגעקומען דער טאָג, ווען איך האָב זיך ווידער געטראָפּן מיט משה אין מאַסקווע. עס איז אָנהייב יאָר 1945. די רויטע אַרמיי מאַר-שירט איבער פּוילן. לאַדזש און וואַרשע זענען שוין באַפֿרייט. אָבער אין „ייִדישן קאָמיטעט“ און „פּאַרבאַנד פֿון די פּוילישע פּאַטריאָטן“ אין מאַס-קווע קומען אָן די שרעקלעכסטע ידיעות: דאָס פּוילישע ייִדנטום איז אויס-געמאַרדעט. גאַנץ פּוילן איז איין גרויסער ייִדישער בית-עולם.

בראָדערזאָנס שטימונג האָט זיך אין מאַסקווע נישט געבעסערט. ער האָט געגלייבט צו געפינען דאָ אַ סביבה פֿון ייִדישע שרייבער, אַ וואַרעמע באַצונג צווישן פּען-מענטשן, ייִדישע קינסטלער, אַן אויפריכטיק וואַרט, אָבער דאָס אַלץ איז נישט געווען. די שרייבער זענען זיך זעלטן ווען צו זאַמענגעקומען און אַז מ'האַט זיך אַמאָל געטראָפּן אין רעדאַקציע „איי-ניקייט“ איז די שפּראַך געווען אַן אַפיציעלע. עס איז געווען צו באַמערקן, אַז יעדער פֿון די ייִדישע שרייבער טראָגט אַ שלאָס אויפֿן מויל, אַדער ווי מען זאָגט אין ישראל — „יד על פה“...

מ'איז אַפטמאָל געווען פאַרבעטן צו דוד בערגעלסאָן. ער איז געווען זייער גאַסטפּריינטלעך. ווי נאָר עס זענען זיך צוזאַמענגעקומען געסט, האָט בערגעלסאָן אָנגעטאָן אַ ווייס פאַרטוך און גענומען זיך פאַרען אין דער קיך. ער האָט אויפגעשטעלט כיבוד, בעת זיין פרוי האָט אונטערגע-האַלטן די געסט. מ'האַט אָבער אויסגעמיטן צו ריידן וועגן דער ייִדישער טראַגעדיע, וועגן דער אויסראַטונג פֿון ייִדישן פּאָלק. נאָכן כיבוד, האָט בערגעלסאָן פאַרוויילט זיינע געסט מיט זיין שפּילן אויפֿן פּידל. ער האָט מיט געפּיל אויסגעשפּילט סענטימענטאַלע פּאַלקס-לידלעך.

מאַטערעל איז אונדז געווען נישט שלעכט. מיר האָבן געווינט אין אַ האַטעל, אין וועלכן עס זענען איינגעאַרדנט געוואָרן די ייִדישע שריי-בער, פּליטים פֿון פּוילן. אין שכנות מיט אונדז האָט געווינט דער דיכ-טער אַליצקי. בכלל איז צווישן די ייִדישע שרייבער פֿון פּוילן געווען אַן

שיינע־מרים באָדערזאָן

ענגערע וואָרעמע באַציונג. עס האָבן געבונדן געמיינזאַמע זכרונות. די בענקשאַפט צום אַמאָליקן ייִדישן לעבן און דער געמיינזאַמער צער איבער דער פֿאַרניכטונג פון פּוילישן ייִדנטום. באָדערזאָן האָט באַקומען אַרבעט אין דער ייִדישער דראַמאַטישער שול. אויך איך בין געווען דאָרט באַשעפֿטיקט אַלס פּיאַניסטין. מיר האָבן געגרייט פֿאַרשטעלונגען און נישט שלעכט פֿאַרדינט. אויך די באַציונגען מיט די אַרטיסטן פון ייִדישן מלוכה־טעאַטער זענען געווען זייער גוטע. אונדזער בעסטער פּריינט איז געווען דער באַרימטער אַרטיסט בנימין זוסקין. ער איז געווען אַ פּריילעכער צעשפּילטער באַהעמע־מענטש. עס האָט געשפרודלט פון אים מיט הומאָר.

עס האָט זיך אָנגעהויבן די רעפּאַטריאַציע קיין פּוילן. די ייִדישע שרייבער און זשורנאַליסטן האָבן געפּיבערט מיט דער האַפּענונג פון צוריקקומען קיין וואַרשע און לאַדזש. אייניקע האָבן געמאַכט פּלענער וועגן צוריק אויפשטעלן אַ ייִדיש גייסטיק לעבן, אַפּילו מיט דער קליינער צאָל ייִדן אַפּגעראַטעוועטע פון דער דייטשער אויסראַטונג. באָדערזאָן האָט קאַטעגאָריש דערקלערט, אַז ער פֿאַרט נישט. עס האָט נישט געהאַלפּן קיין אַפּעלירן צו זיין צוגעבונדנקייט צו לאַדזש, מיין בעטן. מיט אַ געבראַכער נער שטים האָט ער געזאָגט: „איך קען נישט באַזעצן זיך אויף קיין בית־עולם“.

די שרייבער־גרופּע פון פּוילן האָט פֿאַרלאָזט מאַסקווע. עס האָט זיך ליקווידירט דער פֿאַראיין פון פּוילישע פּאַטריאַטן און זיין ייִדישער קאַמיטעט. מיר זענען געבליבן פֿאַראיינזאַמט. באָדערזאָנען האָט מען נישט צוגעלאָזט צו קיין שום גרעסערער ליטעראַרישער אַרבעט. אָבער מ'האַט אַלץ געהאַפּט. עס וועט זיך נאָרמאַליזירן. עס וועט זיך איינשטעלן, זאָלן זיך נאָר אַביסל פֿאַרהיילן די מלחמה־ווונדן. געפינען זיך נאָך דאָך אַ צוויי מיליאָן ייִדן אין ראַטנפֿאַרבאַנד, וועט דאָך די איינציקע ייִדישע צייטונג — „אייניקייט“ מוזן אויסגעברייטערט ווערן... אַזוי האָט מען זיך גע־פרוּווט טרייסטן און באַרויִקן..

די דערמאָרדונג פון מיכאַעלס און די פּאַנישע שרעק צווישן די ײִדישע שרייבער

אין איינעם אָן אַוונט אין מאַי 1948סטן יאָר, ווען מיר האָבן זיך געפונען אין דער טעאַטער־סטודיע, קלינגט ווי געוויינלעך דער טעלעפּאָן. איינער פון די סטודענטן נעמט דאָס טרייבל, הערט זיך איין, ווערט בלאַס און לייגט צוריק אַוועק דאָס טרייבל. מיט אַ געדעמפּטער שטימע זאָגט אונדז דער סטודענט: עפעס אַ גרוביאַן האָט זיך דערלויבט אויף אַ גראַבן ווייץ און שטאַמלענדיק האָט ער צוגעגעבן: מען האָט געזאָגט — מ'י כּאָעלס איז טויט, מ'האָט דעררער געטדעם ערשטן ייִד פון ייִדישן טעאַטער, איצט איז געקומען די ריי אויף אַלע ייִדן.

מיר זענען אַלע געבליבן ווי פּאַרשטיינערט. קיינער האָט נישט געפּרוּווט קאַמענטירן די ידיעה פון אומבאַקאַנטן אַנטיסעמיטישן כּוליאַגאַן, וואָס ער האָט אַריינגעשריגן אין טעלעפּאָן־טרייבל. די ײִדישע טעאַטער־סטודיע, וווּ מיר זענען געווען טעטיק, איז געשטאַנען אונטער דער אַנפּיר־רונג פון מיכאַעלסן, וועלכער איז געווען דער ליבלינג פון סטאַלינען. מיר האָבן געוואָלט, אַז סאַלאַמאָן מיכאַעלס, דער מיטגליד פון קאַמיטעט פאַר דער סטאַלין־פּרעמיע, איז אַרויסגעפאַרן קיין מינסק, כּדי דאָרט צו באַטייליקן זיך אין אַ פייערונג פון פּאַרטיילן די פּרעמיע. — וואָס איז דאָ פאַרגעקומען? ווער האָט אים דערהרגעט?

די דאָזיקע פּראַגע האָט אונדז געפּייניקט און נישט געלאָזט צורו אַויך נאָכדעם, ווי עס זענען שוין אַפּיציעל מיטגעטיילט געוואָרן די אומשטענדן ביי וועלכע עס איז אומגעקומען דער טאַלאַנטפולסטער ײִדישער אַרטיסט פון ראַטנפאַרבאַנד. די אַפּיציעלע ווערסיע וועגן מיכאַעלס טויט איז געװען: „סאַלאַמאָן מיכאַעלס איז געפאַרן אויף אַ זיצונג אין דער מינסקער שטאַט־פּאַרוואַלטונג, וווּ עס האָט געדאַרפט צוגעגרייט ווערן די פייערונג פון פּאַרטיילן די סטאַלין־פּרעמיע. פאַרטאָג איז ער געפונען געוואָרן דער מאַרדעט. די אויספאַרשונג ווערט געפירט.“

שיינע־מרים באַדערזאָן

הגם מיר האָבן זיך באַמיט נישט צו ריידן און קאַמענטירן די רציחה איבער מיכאַעלסן, האָט דאָך יעדער פון אונדז געטראַכט, אַז דאָ איז פאַר־געקומען אַ פּלאַנירטער מאַרד איבערן ייִדישן אַרטיסט. נאָך מער איז פאַר אונדז קלאַר געוואָרן דאָס פאַרברעכן, ווען ייִדישע אַרטיסטן, געקומענע פון מינסק, האָבן בסוד־סודות אונדז דערציילט, ווי אַזוי עס איז פאַרגע־קומען דער מאַרד:

פון דער מינסקער שטאַט־פאַרוואַלטונג איז אָנגעקומען אַ שליח מיט אַן איינלאַדונג צו מיכאַעלסן אויף אַ זיצונג, וואָס וועט פאַרקומען ביי־נאַכט. מיכאַעלס האָט געבעטן דעם דיכטער פעפּער, וואָס האָט זיך דאָרט געפונען, אַז ער זאָל מיטפאַרן אויף דער זיצונג פון דער שטאַט־פאַרוואַל־טונג. פעפּער האָט זיך אָפּגעזאָגט מיטצופאַרן. מיכאַעלסן האָט באַגלייט אַ יונגער ייִדיש־רוסישער שרייבער. אויף צומאַרגנס האָט מען זיי ביידע געפונען דערמאָרדעט. די דערמאָרדעטע זענען נישט באַרױבט געוואָרן. דער גראַבער שטעקן, מיט וועלכן מיכאַעלס איז שטענדיק געגאַנגען, איז געווען צעבראַכן — אַ סימן ער האָט געשטעלט אַ ווידערשטאַנד.

מיכאַעלס קערפּער איז איבערגעפירט געוואָרן קיין מאַסקױע אין זיין טעאַטער. און צוויי קרענץ זענען געווען — פון ייִדישן טעאַטער און פון זיין משפּחה. ערשט אַ פּערטל שעה פאַר דער לוויה זענען געקומען דעלע־גאַציעס פון די רוסישע טעאַטערס מיט קרענץ. די לוויה איז דורכגעפירט געוואָרן מיטן גאַנצן פאַראַד. שווייגנדיק זענען מיר אַהיימגעקומען פון דער לוויה.

אַן אומבאַשטימטער פּחד האָט געדריקט די נשמה. דער פּחד איז גע־וואַקסן און געשטייגערט, ווען מיר האָבן באַמערקט, אַז עס ווערט נישט געפירט קיין שום אויספאַרשונג איבער דעם דאָזיקן בעסטיאַלישן מאַרד. מען האָט קיינעם פון די מענטשן, וואָס זענען געווען מיט מיכאַעלסן אין מינסק נישט גערופן אויף קיין פאַרהער. מיר האָבן מורא געהאַט צו מעלדן דער מאַכט וועגן דער כּול־גאַנז־אַנטי־סעמיטישער מיטטיילונג אין טעלע־פּאָן. אַ שוואַרצער שלייער האָט זיך אַראָפּגעלאָזט איבער אונדז. מיר האָבן געפּילט, אַז עפּעס שרעקלעכעס דערוואַרט אונדז. דאָס פאַרגעפּיל האָט אונדז ליידער נישט גענאַרט... דאָס יאָר 1948 וואָס האָט זיך אָנגעהויבן

מיין ליידנס'וועג מיט משה בראָדערזאָן

מיטן מאָרד איבערן ייִדישן אַרטיסט, האָט זיך פֿאַרענדיקט מיט די אַרעסטן פֿון די ייִדישע שרייבער.

— 16 —

אין איינזאַמקייט און אין צער

כדי אויפצושטעלן אַ גענוי בילד פֿון אונדזערע איבערלעבונגען אין דעם פֿעריאָד פֿון פֿאַרענדיקן די מלחמה ביז דער דערמאַרדונג פֿון מיִ כאַעלסן, מוז איך אין מיינע זכרונות זיך אומקערן צום יאָר 1946, ווען מיר זענען געבליבן אַליין מיט אונדזער גורל.

נאָכן דורכפירן די רעפֿאַטריאַציע פֿון פּוילישע בירגער האָט זיך אויפֿ־געלייזט דער ״פֿאַרבאַנד פֿון פּוילישע פֿאַטריאַטן״ אין מאַסקווע און צו־זאַמען מיט אים דער ייִדישער קאַמיטעט. די דאָזיקע אַרגאַניזאַציעס, פֿראַ־דוקטן פֿון דער סאָויעטישער מלחמה־פֿאַליטיק, וואָס זענען געבוירן גע־וואָרן אָן רעש, אָן ספּעציעלע פייערלעכקייטן, זענען אויך אַזוי שטיל איינ־געגאַנגען. מ'האַט פֿאַרמאַכט די ביוראָען, צוגענומען די אַרכיוון און שאַ, שטיל, ווי עס וואָלט גאַרנישט עקזיסטירט.

אויף דעם זעלביקן אופן איז אויך פֿאַרגעקומען דאָס אַוועקפֿאַרן פֿון די ייִדישע שרייבער פֿון פּוילן. מיט אייניקע טעג צוריק האָבן זיי אונדז מיט־געטיילט, אַז זיי גרייטן זיך אין וועג. זיי האָבן אויך געפרוּווט ווירקן אויף בראָדערזאָנען, אַז ער זאל ענדערן זיין באַשלוס און דאָך אָפּגעבן אַ בקשה וועגן רעפֿאַטריאַציע. אָבער משה איז געבליבן ביי דאָס זייניקע: ״ער פֿאַרט נישט אויף קיין בית־עולם״... אין איין פֿרימאַרגן זענען אַלע אונ־דזערע פֿריינט און באַקאַנטע פֿאַרשוונדן אָן אַ זיי־געזונט. מיר זענען גע־בליבן אַליין מיט אונדזער גורל.

באַלד זענען מיר אויך דערווייטערט געוואָרן פֿון סאַמע מאַסקווע. עס האָט אונדז חס ושלום קיינער נישט אַרויסגעטריבן. מיר זענען אָבער נישט בכוח געווען פֿון אונדזערע פֿאַרדינסטן צו צאָלן פֿאַרן האַטעל. פֿריער איז די דאָזיקע אויסגאַבע געדעקט געוואָרן, ווי פֿאַר אַלע שרייבער־פֿלי־

שיינע־מרים באַדערזאָן

טים, דורכן פאַרבאַנד פון פוילישע פּאַטריאָטן. באַדערזאָן האָט אָנגע־
הויבן זוכן פאַר אונדז אַ ביליקע דירה. אויף דער אָנווייזונג פון באַקאַנטע
איז ער אַוועק אין דער ווייטער פאַרשטאַט פון מאַסקווע — קאַראַטשאַ־
רעווע, וואָס האָט זיך פּאַקטיש געפונען 8 קילאָמעטער ווייט פון דער סאַ־
ויעטישער הויפטשטאַט. נאָך לאַנגע זוכענישן איז ער אַהיימגעקומען און
מיר מיטגעטיילט אין אַ געמאַכטן פייערלעכן טאַן, אין וועלכן עס האָט
געקלונגען חוזק: „איך האָב געפונען עפעס אַזעלכעס, וואָס איז צווישן
שטאַל און מענטשלעכע ווינונג.“

מיר האָבן זיך אַריבערגעצויגן אין דער נייער דירה, וואָס איז באַ־
שטאַנען פון איין קליין צימער מיט פענצטערלעך ווי פּורטקעס. מיר זענען
ווידעראַמאַל געוואָרן אָפּגעריסן פון ברייטן לעבן. יעדן פרימאַרגן געפאַרן
צו דער עבודה אין דער סטודיע און אין אַוונט צוריקגעקומען אין אונדזער
קאַלטער אומהיימלעכער היים.

אַ טיפער אומעט האָט זיך געשפּרייט פון די טונקעלע ווינקלען פון
אונדזער שטוב. משה האָט זיך אַרומגעדרייט אַ פאַרטראַכטער, עפעס אַ
נישט־דאַיקער. ער האָט אויפּסניי איבערגעלעבט די גורלדיקע ייִדישע
אויסראַטונגס־טראַגעדיע און גענומען זיך צו דער פען כדי זיין צער אויס־
צולאַדענען אין געזאַנגען.

אין איינעם פון זיינע לידער פון יאָר 1946, וואָס מיר האָט זיך איינ־
געגעבן אַפּצוראַטעווען, שרייבט דער דיכטער:

אויף אונדזער חורבן

אַיעדער ייִד געבליבענער איז איצט אַן איוב,
אין יעדעס ייִדיש האַרץ פאַרשליידערט ליגט אַ מת:
הרוגים, ייִדן 52 טויזנט — קיעוו,
הרוגים — 25 טויזנט אין אַדעס!
און טויזנטער און צענער־טויזנטער און מערער,
מיר ציילן די מאַרטירער אין יעטוועדער לאַנד:
ווי נאָר פּוסי־געשטעלט — איז חורבן, גרויל — צעשטערונג,
איז פייניקונג, איז לעסטערונג און שוידער — שאַנד.

מיין ליידנסיוועג מיט משה בראדערזאן

מיליאָנען אומגעבראַכט עס האָט דער ברוינער גולם
דורך שפּיכט־דמים, געײַג זיין דורך פּאַראַט.
מיר האָבן אומגעוואָגלט הונגעריקע, הוילע
אין נייע גלות, אין צוואַנגען פון דעם השּׂמד:
און נייע פינצטערנישן, האַפענונגסלאָזע, לאַנגע,
צו גרויל פּאַרקעכטיקט און צו אויסגאַנגלאָזער שרעק,
מיר זענען אין הינערפלעט, אַנטמענטשט, געגאַנגען,
און פון דעם צער און פּיין געטראָגן שווערע פעק...

סײַז יעדער ייִד אַן איוב און אַ ירמיהו
אַ פּלאַג אין חורבן גרויס, יסורים ווילד און קלאַג.

זיין געמיט איז געוואָרן נאָך שווערער און דערדריקנדיקער צוליבן
נישט באַקומען קיין שום בריוו פון די ייִדישע שרייבער, וואָס זענען אוועק
קיין פּוילן. „ניעוּזשעלי“ — האָט ער געזאָגט — האָבן זיי טאַקע אין מיר
אינגאַנצן פּאַרגעסן, אָדער זיי האָבן פשוט מורא צו מיר צו שרייבן.
אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז איין בריוו האָבן זיי יאָ געשריבן אויפן
אַדרעס פון אַנטיפּאַשיסטישן קאַמיטעט, נאָר די חברים פון קאַמיטעט
האָבן ווייזט אויס „פּאַרגעסן“ אַפּצוגעבן — צו דער צייט... ווען משה
וואַלט דערהאַלטן דעם בריוו קען זיין, אַז אונדזער מצב וואַלט זיך אינ־
גאַנצן געענדערט. די חברים פון פּוילן האָבן נעמלעך געשריבן צו אונדז,
אַז מיר קענען נאָך אַפּגעבן אַ בקשה וועגן רעפּאַטריאַציע. אָבער ווען מיר
האָבן באַקומען דעם בריוו איז שוין געווען אַפּגעשלאָסן די רעפּאַטריאַציע...
אין בענקשאַפט נאָך אַ פּריינטלעך וואָרט האָט בראַדערזאָן געשריבן
צו זיינע פּריינט קיין פּוילן:

„טייערע חברים מאַרק—ספּאַרד.

וואָס איז מיט אייך געוואָרן, וואָס איר רופט זיך נישט אַפּ
מיט אַ וואָרעם, אָדער מיט אַ לעבלעך וואָרט צו מיר? שוין־זושע בין
איך אינגאַנצן נישטאַ? אַט־אָ דריי איך זיך דאָך אַרום אויף דער
וועלט מיט אַ פּאַרדרייטן קאַפּ, און מיט אַ צעווייטיקט — הגם לאַ־
כעדיק — האַרץ, איז דאָך אַ סימן, אַז איך בין בנמצא, און מען
קען אויסגעפינען מיין אַדרעס, און אַנשרייבן מיר פון צייט צו
צייט אַ פּאַר ווערטער, צושיקן אַ בלאַט־צייטונג, אַ זשורנאַל (אַט

שיינע־מרים בראַדערוואַן

האַבן דאָך אַ סך היגע שרייבער באַקומען די „ידישע שריפטן“ אדג״ל.

נישט ריכטיק פון אייער זייט, מיינע ליבע:
ס׳איז נישט מאַרקס נוסח און אויך נישט נוספ ספארד —
צוויי כתבא רבאס, מיט פאנטן־פענס אין די הענט, וואָס זענען אַזוי
גוט ווי גענדזענע...
און טאקע הלמאי רופט זיך נישט אָפּ מיט אַ וואַרט דער ייד
מיט דער אמתער גענדזענער פען, ר׳ לעאַ פּינקלשטיין הגבור כארי?
און קאַגאַנאַווסקי? און יאַנאַסאַוויטש? און מהורר ר׳ לייבל אַליצקי
און שייע שפּיגל? און אַלע אַנדערע?
איך בין ברוגז און שיק אייך אַנגעבלאַזענע גרוסן.

אייער

מ. בראַדערוואַן.

אין דעם פ. ס. פון בריוו, וואָס טראַגט די דאַטע פון 25סטן דעצעמ-
בער 1946, שרייבט בראַדערוואַן וועגן אַ פאַרענדיקטער פּיעסע, וואָס וועט
גיין אין מלוכה־טעאַטער און „מסתמא אויך אין די איבעריקע יידישע
טעאַטערס“.

אויף דעם בריוו איז קיין ענטפער נישט געקומען און בכלל זענען
קיין בריוו פון פוילן מער נישט אַנגעקומען. משה האָט זיך נאָך מער פאַר-
טיפט אין זיך און יעדע פרייע צייט אַוועקגעגעבן זיין דיכטערישן שאַפן.
איך האָב ווידער אין אים דערזען דעם אַמאָליקן צעשפּילטן פּאַעט, אַבער
אַן יענער יוגנטלעכער התלהבות. אַ שאַטן פון אומעט האָט געשוועבט אי-
בער זיין לענגלעך פנים, וואָס איז געוואָרן וואָס ווייטער אַלץ מער אויס-
געצויגענער, אַנטשלאַסענער, מיט טיפּע עקשנות־קנייטשן אין די מויל-
ווינקלען.

אַזוי איז אַדורך דער ווינטער און זומער פון יאָר 1947. מיר האָבן
זיך אינגעלעכט מיטן גורל, געלייענט אין דער צייטונג „איניקייט“ די
קאַרעספּאַנדענציעס פון פוילן, אין וועלכע עס איז באַשריבן געוואָרן די
אויפלעבונג פון דער יידישער קולטור. בראַדערוואַן האָט גערעדט מיט מיר
וועגן דעם ווונדערבאַרן יידישן פּאַלק, וואָס איז באמת ווי די לעגענדאַרע
סאַלאַמאַנדראַ, וואָס קומט ווידער אַרויס לעבעדיק פון יעדן פייער. אַט

מיין ליידנס־וועג מיט משה בראָדערזאָן

ערשט איבערגעלעבט אַ שרעקלעכע קאָטאָסטראָפּע און מען בויט ווידער אַ קולטור־לעבן... אַפילו אויף אַ בית־עולם.

עס איז אָנגעקומען דער האַרבסט און בראָדערזאָן איז באַהערשט גע־וואָרן פון אַ נייער שטימונג, וואָס איך האָב זעלטן אַמאָל ביי אים באַ־מערקט: ער האָט זיך אין דעם גאַטלאָזן מאַסקווע, ווייט פון אַ פּרום־רע־ליגיעזער ייִדישער סביבה — דערמאָנט אַז עס גייט צו די ימים־נוראים. צום דאָווענען איז ער נישט געגאַנגען, אָבער איך האָב באַמערקט, אַז ער לעבט טיף איבער די ימים־נוראיםדיקע שטימונגען, וואָס איז אויך געקור־מען צום אויסדרוק אין אַ בריוו צו די ייִדישע שרייבער אין פּוילן.

אַט וואָס בראָדערזאָן האָט דעמאָלט געשריבן:

מאַסקווע, דעם 19.9.47.

טייערע חברים ספּארד און מאַרק —

אַביסל מיט אַ פאַרשפּעטיקונג ווינטש איך אייך אַ געזונט און גליקלעך יאָר. אַז עס קומען די „הייליקע טעג“ טוט זיך די נשמה טון פאַרבענקען, און ס'איז מיט איר ניקס צו מאַכן... טאָ הלמאָיִזשע, טייערע פּריינט, האָט איר אינגאַנצן פאַר־געסן אין אַן עלטערן חבר, אין אַ מער־ווייניקער לייטישן מענטשן, אַ מענטשן שבא בימים און נייטיקט זיך אין אַ וואַרעם וואַרט פון נאָענטע און אייגענע, ווי לאַמיר אָננעמען, זיינער־צייט און בשעתו, דוד המלך אין אבישג השולמית — נישט להבדיל! עס ווילט זיך — אויב דערווייל איז זען אוממעגלעך — איז כאַטש הערן, לייִע־נען אַזוֹוו.

פאַרוואָס טאַקע זאָלט איר מיר נישט טאָן די טובה (איצט נודיע איך אייך דאָך נישט ווי אין די פּרײַערדיקע היסטאָרישע צייטן) מיטן מהנה זיין מיך מיט אייערע אַלע אויסגאַבן, זשור־נאַלן, ביכלעך, צייטונגען?! רעדט מיט זיך איבער, מיט חברים, טוט עס מהיום והלאה. וואָרום איך בין זייער נייגעריק, וואָס עס טוט זיך ביי אייך, ווי עס שאַפט זיך און בויט זיך. איך גלייב, אַז איר וועט עס מיר צוליב־טאָן, און איך וואַרט אי אויף כתיב, אי אויף דפוס.

וואָס שייך מיר — איז מיר דאָ נישט צום פאַרזינדיקן. ווען נישט — דער נישט אַדורכגייענדיקער ווייטיק, נישט די שייִדונג מיט די לייבלעכסטע, נאָענטסטע, פּריינט און באַקאַנטע, וואַלט

שיינע־מרים באַדערזאָן

געווען גאַר־גאַר גוט. דער עיקר — איך אַרבעט. די פּיעסע מיינע, וואָס האָט געהאַט אַ „שלעכטע פּרעסע“ אין דער „אייניקייט“ און אַ גוטע פּרעסע אין דער „סאָויעטסקאַיע איסקוסטוואַ“, גייט קיין עינ־הרע אגיל ואשמחדיק, און איז אפילו געשטעלט געוואָרן דעם 7טן סעפטעמבער, ווען אין די היגע טעאָטערס זענען געשטעלט געוואָרן די בעסטע פּיעסן פונעם סאָויעטישן רעפּערטואַר. איצט האָב איך שוין כמעט פאַרטיק אַ נייע פּיעסע, און אַ דריטע איז ווי מען זאָגט, אויף דער קאַפּיטע. אַז דער השי״ת וועט געבן כוח, וועל איך אויך צונויפּשטעלן אַ באַנד לידער. ס׳איז דאָ לאַראָוו וועלע־רעבעצן (לרב ולרביצן) נאָר איך בין פּויל, און איך בין זיך אין אַ סך מיסערפּאָלגן אַליין שולדיק.

וואָס מאַכט קהל כ: הרב סמאָליער, ר' פּראָים פון סטאַווסקע געסל, דער טריסקער אַליצקי, י. י. ס׳הייסט יאַנאַסאָוויטש, דער ייד מיט די צוויי יודן, אַשענדאַרף, טורקאַ, קנאַפּהייז, חיים לייב דער היסטאָרישער א. א. ? זאָלן זיי אַלע שרייבן. גיט זיין מיינ אַדרעס.

איך דריק אייך צום האַרצן.

אייער באַדערזאָן.

אַ גרוס פון שיינע־מרים.

יידן, און אידען מיט מעלמאַנען מיינע (געמיינט די אַרטיסטן אידאַ קאַמינסקאַ מיט מעלמאַנען) ווי זאָגט מען עס: נו, און אַז געשריבן צו די מענער, מיינט מען דאָך אויך די ווייבער —
Ma się rozumieć.

אויך אויף דעם בריוו האָט באַדערזאָן נישט באַקומען קיין תשובה. דאָס איז געווען דער לעצטער בריוו זיינער קיין פּוילן. אין זיבן חדשים אַרום איז געקומען די דערמאַרדונג פון מיכאַעלסן און שפּעטער האָט שוין אַנגעהויבן גיין אַלץ מיט אַ שנעלן באַרג אַראָפּ.

דער פחד נאָך מיכאַעלסעס „געהיימיספולן“ טויט

נאָך מיכאַעלסעס געהיימיספולן טויט איז אונדזער איינזאַמקייט גע-
ווען נאָך שטאַרקער און טיפער. פריינט און באַקאַנטע פון דער יידישער
אַרטיסטישער און שרייבערישער וועלט האָבן פשוט אויסגעמיטן זיך צו
באַגעגענען. בראָדערזאָן האָט אויפגעהערט צו שרייבן בריוו קיין פוילן.
„מסתמא איז זיי דאָרט אויך נישט פויגלדיק, אַז מ'קלינגט — איז חגא,
באַפאַלט דעמאַלט אַ פחד אונדזערע ייִדעלעך“ — האָט משה אויף זיין
שטייגער, אונדזער טראַגישן מצב איינגעוויקלט אין עפעס אַ פאַלקס-
ווערטל.

און דער פחד איז טאַקע געוואַקסן מיט יעדן טאַג. דער נישט אויפ-
געקלערטער מאַרד איבער מיכאַעלסן, דער שטילער איינגעהאַלטענער אַטעם
מיט וועלכן מ'איז אַריינגעגאַנגען אין דער טעאַטער-סטודיע, וווּ מיר זע-
נען געווען באַשעפטיקט, דאָס נישט קענען זיך קוקן גלייך אין די אויגן,
אויס מורא, נישט אַרונטערצופאַלן אונטערן חשד פון „נישט כשרע טראַכ-
טענישן“ — אַלץ צוזאַמען האָט געשאַפן אַ פיינלעכע אַטמאָספער אָנגע-
זאַפט מיט חשד און מורא פאַרן מאַרגנדיקן טאַג.

יעדן פרימאָרגן זענען מיר געפאַרן אין דער טעאַטער-סטודיע קיין
מאָסקווע. מ'האַט איינשטודירט ראָלן. מ'האַט געזונגען. איך האָב באַגלייט
אויף פיאַנאַ. יעדער אין דער סטודיע האָט געטאַן דאָס זייניקע און מ'איז
אָוועק יעדער אין זיין היים מיט דער דערוואַרטונג, אַז עפעס וואָס דאַרף
געשען.

אונדזער איינזיקער פריינט מיט וועמען מיר האָבן זיך דעמאַלט
אויסערגעוויינלעך איינגעלעבט איז געווען דער באַרימטער אַרטיסט-רע-
זשיסער — בנימין זוסקין, דער אייגנטלעכער פאַרטנער און מיטהעלפער
פון מיכאַעלסן אין אַלע זיינע געניאַלע טעאַטער-אויפטוען. זוסקין האָט
געהערט צו יענע בינעקינסטלער, וועמענס ריכטיק לעבן און פילן שפילט
זיך ערשט פונאַנדער אין די 3 ווענט פון דער טעאַטער-סצענע. ער האָט
געלעבט און געאַטעמט על פי רוב מיט דעם לעבן, וואָס ער האָט פאַרקער-

שיינע־מרים בראָדערזאָן

פערט אין זיינע ראָלן. מיכאַעלס איז געווען זיין רבי, דערצייער און נאָענט־סטער פריינט. מיכאַעלסעס טוט האָט זוסקינען אינגאַנצן צעבראַכן. שטילערהייט, איינגעשלאָסן אין זיך, ווי יעדער פון אונדז האָט דער תלמיד באַוויינט זיין גרויסן רבין. ער האָט זיך געקלאַמערט אין בראָדער־זאַנען, מיט טיפע שמערצעכע בליקן עפעס וואָס געפרעגט און מורא גע־האַט די ווערטער פאַרן מויל אַרויסצוברענגען. ער האָט ווייזט אויס פאַר־אויסגעפילט זיין און אונדזער גורל און איינמאַל שטיל געהיימניספול אַרויסגעשעפטשעט: „עס וועט זיך שלעכט ענדיקן“... די דאָזיקע טרייע־ריקע נביאות איז גאַר גיך מקויים געוואָרן.

— 18 —

צי איז געווען אַ פאַראויסיקער סטאַלין־פלאַן אויסצומאַרדן די ייִדישע קינסטלער און קולטור־טוער?

עס האָבן זיך אָנגעהויבן די אַרעסטן צווישן די ייִדישע קינסטלער אין מאַסקווע. זיי זענען אַוועק אין די תפיסות פון וועלכע דער ווייט־גרעס־טער רוב איז שוין נישט צוריקגעקומען... דעמאַלט, ביי די ערשטע אַרעסטן וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן גלייך נאָך מיכאַעלסעס טויט, האָט קיינער פון אונדז נישט געטראַכט, אַז דאָס הייבט זיך אָן אַ בלוטיקע אַפּרעכענונג מיט די ייִדישע קינסטלער פון ראַטנפאַרבאַנד, וועלכע זענען שטענדיק געווען געטרייע איבערגעגעבענע אָנהענגער פון קאָמוניסטישן רעזשים און פון סטאַלינען. אויך היינט, אַזויפיל יאָר נאָכדעם, ווי אין מאַסקווע האָט זיך אָנגעהויבן די רוצחישע אַקציע קעגן די ייִדישע קולטור־מענטשן — איז מיר נאָך שווער אַריינצודרינגען אין דעם דאָזיקן שרעקלעכן קאַשמאַר פון דער פלאַנמעסיקער אויסראַטונג פון די ייִדישע שרייבער.

עס איז שוין נאָך דעם באַרימטן קאָמוניסטישן קאַנגרעס אין מאַס־קווע, אויף וועלכן כרושטשאַוו, סטאַלינס יורש, האָט אויפגעדעקט די שויע־דערלעכע מאַרד־מעשים פון זיין פאַרגייער. די אומשולדיק דערמאַרדעטע ייִדישע גייסט־מענטשן האָט מען „רעהאַביליטירט“, אויך די מערדער האָט

מען ווייזט-אויס דע אַ ב י ל י ט י ר ט, ווייל מ'האַט נישט גע-
הערט, אָז עס זאָלן האָבן פאַרפירט געוואָרן פראַצעסן קעגן די שולדיקע
אין דערמאָרדן פעפערן, מאַרקישן, בערגעלסאַנען און די צענדליקער אַנ-
דערע. עס איז נאָך ביז היינט געבליבן דער סוד פון דער סאָויעטישער גע-
רעכטיקייט דער אופן ווי אַזוי עס איז פלאַנירט געוואָרן די רוצחישע אויס-
ראַטונג פון די אומשולדיקע יידן.

איך דער לעבעדיקער עדות פון קאַשמאַריקן סטאַלינישן, אַנטי-יידישע
אויסראַטונגס-שגעון, וועל נישט אויפהערן צו פאָדערן און צו מאַנען פון
סטאַלינס יורשים, זיי זאָלן אַנטפלעקן פאַר דער וועלט דעם אופן, די סטאַ-
לינישע פלאַנמעסיקייט ביים אויספירן די אומדערהערטע שוידערלעכע
רציחות קעגן די יידישע שרייבער און קולטור-טוער. איך וועל נישט אויפ-
הערן צו פאָדערן און צו מאַנען, אָז די שולדיקע אין די שוידערלעכע מער-
דערייען — די מוסרים, די ענקאָוועדע-נאַטשאַלניקעס, די סאַדיסטישע
אויספאַרשער, די ריכטער אין די גערעכטיקייט-טאַגעס, ביז די לעצטע
תלנים, וועלכע האָבן די אומשולדיקע מאַרטירער אַרויסגעפירט צום דער-
שיסן — זאָלן געשטעלס ווערן פאַר אַן עפנטלעך געריכט און באַקומען אַ
שטראַף ווי מערדער און סאַדיסטן...

די אויסראַטונג פון די יידישע שרייבער, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן
מיט דער רציחה איבער מיכאַעלסן און די גלייכצייטיקע פאַרניכטונג פון
די יידישע קולטור-אינסטיטוציעס איז אַן שום ספק געוואָרן פון פאַרויס
פלאַנירט. מ'קען נישט זאָגן, אָז דער אויסראַטונג-פלאַן איז בעצם געווען
אַ נייער. עס איז געווען ווי די רוסישע פאַלקס-מענטשן פלעגן זיך אויס-
דריקן — „פאַשאַל פאַ ליניי ענקאָוועדע“, אַן אָנגענומענע ריכט-ליניע,
וואָס האָט זיך געצויגן נאָך פון די דרייסיקער יאָרן. זי דריקט זי אויס אין
דעם וואָס די ענקאָוועדע-לייט איילן זיך נישט אין אויספירן זייערע מעשים.
זיי כאַפן נישט און אַרעסטירן און מאַרדן אויס אַלע אויף אַמאָל, ניין, צו
וואָס אַנמאַכן אַ פאַניק. די ענקאָוועדע האָט צייט, די „פייגעלעך וועלן נישט
אָוועקפליען“, וואַכנדיקע אויגן וועלן זיי שוין אָפהיטן... די אַרעסטן פון
געוויסע גרופן קומען דעריבער פאַר סעריעסווייז. מען אַרעסטירט, מען
מאַכט אַן איבעררייס, מען אַרעסטירט ווידער, צו ביסלעך דערשיסט מען

און דערנאָך נעמט מען זיך ערשט צו די משפחות פון די אומגליקלעכע קרבנות.

אַזוי אַרום זענען אויך פאַרגעקומען די אַרעסטן פון די ייִדישע שרייִ-בער און אַרטיסטן. אָנגעהויבן האָט מען נישט באַלד פון די גדולים. אַ קורצע צייט נאָך מיכאַעלסעס טויט איז „פאַרשווינדן“ פון דער טעאַטער־סטודיע איינער פון די פירנדיקע דירעקטאָרן. און אַ פאַר טעג אַרום איז נעלם געוואָרן זיין פאַרטרעטער. קיינער האָט זיך נישט געפרעגט, וואָס מיט זיי איז געשען. עס איז פאַר אונדז געווען קלאָר, אַז מ'האַט זיי אַרעס-טירט. די טעאַטער־סטודיע האָט ווייטער געפירט איר טעטיקייט. יעדן אַוונט האָבן מיר זיך געלייגט שלאָפן מיט דעם געפיל, אַז די נאַכט וועט מען מסתמא קומען נאָך אונדז.

אין איין טאָג קומט ווידער אַ דערשרעקנדיקע ידיעה: עס איז אויפ־געלייזט געוואָרן דער אַנטי־פאַשיסטישער קאַמיטעט. אין אַ פאַר טעג אַרום איז געשלאָסן געוואָרן די צייטונג „אייניקייט“. דער ייִדישער פאַרלאַג „עמעס“ און גלייך דערנאָך דאָס מאַסקווער ייִדישע מלוכה־טעאַטער מיט דער סטודיע. די סטודענטן האָט מען נישט געטשעפעט. מ'האַט זיי געהייסן אַהיימגיין און די עקזאַמענעס וועלן זיי באַלייגן ביי די רוסישע טעאַטער־סטודיעס. אַזוי אַרום זענען מיט איין ברוטאַלן קלאַפּ, צעשטערט געוואָרן די לעצטע ייִדישע קולטור־אינסטיטוציעס אין ראַטנפאַרבאַנד.

שווער צו זאָגן, וואָס ס'האַבן דעמאָלט געטראַכט די ייִדישע שרייבער און אַרטיסטן, ביי וועלכע מ'האַט צוגענומען זייערע אַרבעט־וואַרשטאַטן און ממילא אויך דאָס ברויט. פון דעם פאַרמאָכן די קולטור־אינסטיטוציעס ביז די גרויסע אַרעסטן איז דורך זייער אַ קורצע צייט און מיר האָבן זיך מיט זיי נישט געטראַפן. פאַר מיר מיט משהן איז עס דעמאָלט געווען דער שווערסטער קלאַפּ. בראַדערזאָן איז ווידער אַריינגעפאַלן אין אַ שווערער געדריקטער שטימונג. ווידער האָט ער זיך איינגעשלאָסן אין זיינע ד' אמות. אין דעם האַלב־פינצטערן צימערל, וואָס האָט אונדז געדינט פאַר אַ ווינונג. אָבער אויך דעם פינצטערן ווינקל האָט מען אונדז נישט פאַר־גינען. אונדזערע רוסישע שכנים האָבן אונדז פלוצים געלאָזט פילן, אַז מיר זענען יידן און מיר דאַרפן זיך פון דאַרט אַרויסטראַגן און זיי אָפּגעביי-

די ווײַנונג... אין דער באַצײונג פֿון די שכנים צו אונדז איז געקומען צום אויסדרוק די אַנטיסעמיטישע העצע, וואָס איז געגאַנגען פֿון אויבן. אין דער סאַוועטישער פרעסע האָט מען אָנגעהויבן רײדן וועגן די „קאַסמאַפּאַ“ לײטן, די „תלמודיסטן“, — די „ראַבינאַוויטשעס“ און „לעווינס“.

— 19 —

די אַרעסטן פֿון די שרײַבער — פּחד און פֿאַרצווייפלונג

זײַנט די דרייסיקער יאָרן האָט דער רוסישער מענטש, דער גרויער בירגער זיך צוגעוויינט צו די אַרעסטן און דערשיסונגען, וואָס ווערן דורכ־געפירט דורך ענקאוועדע, ווי צו אַ טאַג־טעגלעכע דערשיינונג. אויב אין וועלכער עס איז נאָכט איז אַ שכן פֿאַרשווונדן פֿון זײַן היים און מען האָט נישט געוואוסט וווּ זײַן געביין איז אַהינגעקומען — האָבן די שכנים פֿון זעלבן הויז, די פריינט און באַקאַנטע, שטילערהייט געשעפטשעט מיט אַ מין ספעציפישער רוסישער גלייכגילטיקייט: „פּאַשאַל פּאַ לײַני? ענקאווע־דע“. דאָס האָט באַדייט, אַז מען וועט זיך שוין מיט דעם מענטשן נישט זען. אַדער ער וועט פֿאַרפֿאַלן ווערן ערגעץ אין אַ לאַגער, אַדער ער איז דערשאַסן געוואָרן אָן דיין און משפּט.

איך און משה, הגם מיר האָבן געוואוסט פֿון די דאָזיקע גרויזאַמ־קייטן, האָבן מיר דאָך נישט געקענט זיך איינלעבן מיטן געדאַנק, אַז עס איז געקומען די ריי אויך אויף אונדז — ייִדישע שרײַבער, אַרטיסטן און קולטור־טוער. ווען עס איז געפֿאַלן דער ערשטער קרבן, עס איז אַרעסט־טירט געוואָרן דער געטרייער סטאַלין־באַזינגער, דער פּאַעט איציק פעפּער, האָט דאָס אונדז געטראָפּן ווי אַ דערשיטערנדיקער קלאַפּ, וואָס האָט צע־טרייסלט אונדזער גאַנץ וועזן.

עס איז געווען דעמאָלט אַ קאַלטער דעצעמבער־טאַג. פֿון דעם קליי־נעם פענצטערל האָט געיאָגט אַ ווינט אין אונדזער איינזאַמער ווײַנונג. איך געדענק נישט, ווער עס האָט געברענגט די שרעקלעכע בשורה וועגן פעפּערס אַרעסט. אין דעם קאַלטן טאַג איז משה, נישט ווי זײַן שטייגער,

שיינע־מרים בראָדערזאָן

לאַנג געלעגן אין בעט אַ ריזיגנירטער און געפיפקעט די מאַכאַרקע־פאַפּי־ראָסן. נאָכן דערוויסן זיך וועגן פעפּערס אַרעסט, האָט בראָדערזאָן נישט געוואָלט אויפשטיין פון בעט. זיין הומאָר איז פאַרשווונדן. עס איז געווען אַזוי ביטער, אַז ער האָט אַפילו זיין פיין נישט געקענט אַרויסברענגען ווי שטענדיק אין אַ סאַרקאַסטישן וויץ, אַדער אין אַ ווערטל, וואָס האָט שטענ־דיק ליכטיק געמאַכט זיין געמיט אין אַ שווערער סיטואַציע.

טראַצדעם, וואָס איך האָב פונקט ווי ער געטראָגן אין האַרץ די זעלבע ביטערקייט און פאַרצווייפלונג, האָב איך דאָך געפרוווט אים באַרויזקן, טרייסטן ווי מען זאָגט, מיט האַרץ־חלשות. איך האָב אים געפרוווט איינ־רעדן, אַז די גאַנצע מעשה מיט פעפּערס אַרעסט קען זיין אויסגעטראַכט. לאַנג האָט מען זיך נישט געקענט שפּייון מיט דער אילויע.

אין אייניקע טעג אַרום איז צו אונדז געקומען דער קונסט־מאַלער מיכאַיל יאָ (יאָפע) פון ריגע, וואָס האָט דעמאַלט געלעבט אין מאַסקווע. מיר זענען געווען מיט אים נאָענט באַפריינדט. ער איז געווען פון די גע־ציילטע, וואָס פלעגן אונדז באַזוכן אין אונדזער נישט היימלעכער וווינונג. און אַט וואָס ער האָט אונדז דערציילט:

נאָכן אַרעסט פון פעפּערן האָט דאָס געוויסן אים נישט געלאָזט רוען. היתכן, מען אַרעסטירט איציק פעפּערן; פאַרוואָס? וואָס פאַראַ פאַרברעכן איז ער באַגאַנגען? מיכאַיל יאָ איז אַוועק צו פרץ מאַרקיש, כדי אויפצו־קלערן דעם ענין. דאָרט האָבן אים געעפנט די טיר אַגענטן פון ענקאָוועדע און מיליץ. מען האָט דעם קונסט־מאַלער תיכף גענומען אויפן פאַרהער, וואָס ער טוט דאָ ביים פאַרברעכער מאַרקיש, וועלכער געפינט זיך שוין אין תפיסה...

ווי שוין דערמאָנט איילט זיך נישט די ענקאָוועדע. מען אַרעסטירט נישט סתם אַזוי אין כאַפעניש... עס איז נאָך נישט געהאַט געקומען די ריי אויף מיכאַיל יאָ. ער איז אַפגעקומען בלויז מיט איבערשרייבן זיינע דאָקומענטן און מ'האַט אים אַרויסגעלאָזט.

דער נאַיווער יידישער קינסטלער האָט אָבער ווייטער נישט געקענט רוען און איז אַוועק צו בערגעלסאַנען. ווידער כדי זיך צו דערוויסן, וואָס דאָ איז געשען. אויך דאָ האָט אים געטראַפן דאָס זעלבע, וואָס ביי מאַר־

קישן. בערגעלסאָן איז שוין אין תפיסה. ענקאָוועדע־לייט באַלעבאָטעווען אין זיין ווױנונג. מיכאַיל יאָ ווערט פאַרהאַלטן דאָס מאָל שוין אויף אַ שטרענגער אויספאַרשונג, וואָס האָט געדויערט אַ גאַנצע נאַכט. לסוף האָט מען אים ווידער געלאָזט פריי. ער איז אַרעסטירט געוואָרן מיט דער צוויי־טער סעריע, אין יאָר 1950, כמעט אין איין צייט מיט בראָדערזאָנען.

די אַרעסטן פון די יידישע שרייבער האָבן זיך געטראָגן ווי אַ כוואַ־ליע. יעדע פאַר טעג אַ נייע איוב־בשורה. נאָכן פאַרטיק ווערן מיט די „הויפט־פאַרברעכער“: איציק פעפער, פּרץ מאַרקיש און דוד בערגעלסאָן האָט די ענקאָוועדע גענומען אויסרוימען פון זייערע שטובן דעם נסתח־לייב קוויטקאָ, האַלקינען, דאַברושין. די מיטגלידער פון דעם יידישן אַנטי־פאַשיסטישן קאָמיטעט. און מיטאַמאָל דערוויסן מיר זיך, אַז אויך אונדזער נאָענטער ליבער פריינט, דער אַרטיסט בנימין זוסקין, געפינט זיך שוין הינטער די קראַטן.

— 20 —

די פאַרשטויסענע משפחות פון די אַרעסטירטע שרייבער

איצט זענען מיר פאַקטיש אַליין געבליבן. פאַראַן מאָמענטן אין לעבן פון מענטשן, ווען די פאַרצווייפלונג, דער יאוש פּרעסט זיך אַליין אויף. ער פאַרלירט יעדן טעם, די בייזע גייסטער הערן אויף צו שרעקן, ווייל וואָס קען שוין זיין ערגער ווי שלעכט. נאָך די אַלע אַרעסטן, ווען די גאַנצע יידיש־סאָויעטישע ליטעראַטור און קולטור האָט זיך שוין געפינען היב־טער די קראַטן, האָט זיך בראָדערזאָנס שטימונג פון גרונט אויס געענ־דערט. זיין דערשלאַגנקייט איז פאַרשוונדן, ער איז אַריינגעפאַלן אין אַ צווייטן עקסטרעם. אַפטמאָל זיך צעזונגען אויף אַ חזנישן אופן און פאַר־ענדיקט סאַרקאָסטיש: „מילא, וועט די יידיש־סאָויעטישע ליטעראַטור און קולטור זיך קאָנסערווירן אויף אַ זיכער אַרט — אין די תפיסות...“

איך בין געוואָרן די איינציקע פּרנסה־געבערין. איך האָב באַקומען אַרבעט אין קאָמבינאַט פאַר אַרבעטסלאָזע אַקטיאָרן. יעדן טאָג בין איך

געפאָרן קיין מאַסקווע. איך האָב געמאַכט ווואַלקעס פאַר די דאַמען פון דער העכערער סאַויעטישער געזעלשאַפט. שווייגנדיק שטיל האָט יעדער געטאָן זיין אַרבעט אין דער דאָזיקער אונטערנעמונג. עס זענען דאָרט געווען באַשעפטיקט פרויען פון אַרעסטירטע אַרטיסטן, אלמנות נאָך קינסט־לער געפאָלענע אויפן שלאַכטפעלד. אומהיימלעך איז געווען ביי דער אַרבעט. עס האָט אויסגעזען ווי יעדע פון די פרויען באַמיט זיך צו דערשטיקן אין זיך אַ פאַרבאָרגענעם סוד, וועלכן זי וויל פאַר קיינעם נישט אַנטפלעקן.

זייענדיק אַמאָל אין מאַסקווע האָב איך זיך באַמיט צו קומען אין קאָנטאַקט מיט די משפּחות פון די אַרעסטירטע שרייבער, כדי צו דערוויסן זיך, ווי אַזוי עס זענען פאַרגעקומען די אַרעסטן. דאָס איז נישט געווען סתם קיין ווייבערישע נייגעריקייט, נאָר פשוט — איך האָב געוואָלט וויסן ווי צו זיין גרייט אויף יעדן פאַל. מיר זענען געווען גלייכגילטיק צו אונדזער גורל, אָבער גלייכצייטיק האָבן מיר נישט געגלייבט, אַז מיר וועלן זיין אַן אויסנאַם פון אַלע ייִדישע שרייבער. אין איינעם אַ טאָג וועט עס מוזן קומען, אַז אויך מיר וועלן זיין הינטער די קראַטן. איך האָב דעריבער געוואָלט וויסן: ווי אַזוי איז עס מיט זיי פאַרגעקומען. עס איז אָבער נישט אַזוי לייכט געווען צו באַקומען וועלכע עס איז ידיעות.

איציק פעפער איז אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיט זיין פרוי און איר שוועסטער. פעפערס קרובים האָבן בכלל אויסגעמיטן זיך צו טרעפן מיט עמעצן, שוין אָפּגערעדט פון דערציילן ווי אַזוי דער אַרעסט איז פאַרגעקומען. בלויז די פרוי בערגעלסאָן האָט אין געציילטע ווערטער דערציילט וועגן אַרעסט פון איר מאַן: די ענקאָוועדע־לייט זענען געקומען אין אַוונט און גאַנץ העפלעך דערקלערט, אַז זיי האָבן אַ באַפעל דורכצופירן אַ רעוויזיע. בערגעלסאָן, אַ בלייכער, האָט מיט אַ רויקער באַהערשטער שטים זיי אָנגעוויזן אויף זיין שרייב־טיש און ביכער־שראַנק. זיי האָבן דורכגעפירט אַ גרינטלעכע רעוויזיע, געהייסן זיך ווייזן דאָקומענטן און לסוף דערקלערט, אַז בערגעלסאָן דאַרף מיט זיי מיטגיין אין ענקאָוועדע (נאָראַדני קאָמיסאַריאַט גאַסודאַרסטווענאַי בעזאַפּאַנסאַטי) — פאַלקס־קאָמיסאַריאַט פאַר מלוכה־זיכערקייט). וווּ מען וועט בלויז קאָנטראָלירן די דאָקומענטן...

ביים געזעגענען זיך האָט בערגעלסאָן באַרויקט זיין פרוי: „שרעק
דיך נישט. איך גיי צו פריינט, עס וועט גאַרנישט געשען.“ צי האָט בער-
געלסאָן טאַקע אַזוי געטראַכט וועגן זיינע קומענדיקע תּלינים, אַדער ער
האָט געוואָלט באַרויקן זיין פרוי? — דאָס לאַזט זיך, פאַרשטענדלעך, איצט
נישט אויפקלערן.

בנימין זוסקין איז אַרעסטירט געוואָרן אין אַ שפיטאַל, וווּ ער איז
געלעגן קראַנק אויף אַפּענדיסיטי. עס האָבן נישט געהאַלפּן די בקשות פון
די דאָקטוירים, מען זאָל דעם קראַנקן לאָזן צורו, ווייל ער איז נאָך דער
אַפּעראַציע. דער באַפעל איז געווען, מען זאָל דעם „פאַרברעכער“ תּיכף
אַרעסטירן און מען האָט אים פון שפיטאַל אריבערגעפירט אין תּפיסה. ווי
אַזוי עס זענען פאַרגעקומען די אַנדערע אַרעסטן האָבן איך זיך נישט גע-
קענט דערוויסן, ווייל די משפּחות פון די אַרעסטירטע האָבן בכלל אויס-
געמיטן זיך צו טרעפּן מיט באַקאַנטע. אויך דער גרעסטער רוב פון זייערע
פריינט האָט זיי אויסגעמיטן.

דאָס איינזאַמע לעבן נאָך די אַרעסטן

אונדזער לעבן איז געפלאָסן גרוי און לאַנגווייליק. פון די אַרעסטירטע
שרייבער און קינסטלער זענען נישט געווען קיין שום ידיעות. אויך צו
דעם איז מען אין ראַטנפאַרבאַנד צוגעוויינט — אַרעסטירטע זאָלן פאַר-
שווינדן ווערן אָן אַ צייכן. נאָך פון די ערשטע צייטן פון דער רעוואָלוציע
איז פאַרבליבן דאָס באַקאַנטע לידל: „וו טשערעזוויטשאַיקו פאַפּאַדיאַש, דאָ
ניע וואַראַטישיסיאַ“ (וועסט אַריינפאַלן אין דער אויסערגעוויינלעכער קאָ-
מיסיע — טשעקאַ — און מער זיך נישט אומקערן). דאָס וואַרט טשרעז-
וויטשאַיקאַ איז נאָר פאַרביטן געוואָרן אויף „ענקאוועדע“ — פון דאָרט
קומט מען נישט צוריק.

איך האָב דעריבער געהאַט גרויס פאַרשטענדעניש פאַר די פרויען
פון די אַרעסטירטע שרייבער, וואָס האָבן אַפילו נישט געמאַכט קיין צו

שיינע־מרים באַדערזאָן

שטאַרקע באַמיונגען פאַר דער באַפריינג פון זייערע מענער, ד. ה. זיי האָבן נישט איינגעריסן קיין וועלטן. זיי האָבן נישט געפרוווט אַפילו זיך ווענדן צום „סאַיוו פּיסאַטעלי“ (שרייבער־פאַריין), צו וועלכן עס האָט געהערט פּעפּער, מאַרקיש, קוויטקאַ, דער נסתר און אַנדערע און נישט געמאַכט קיין אינטערווענצן ביי וועמען עס איז פון די קאַמוניסטישע גדולים. די אומגליקלעכע פרויען האָבן געוווסט, פון דער פּראַקטיק, אַז עס וועט גאַרנישט העלפּן. זיי מוזן געדולדיק טראַגן זייער גורל ביז עס וועט טאַקע געשען אַ נס...

קיין נס איז דערווייל נישט געשען. איך האָב אויפגעהערט פאַרן קיין מאַסקווע צו דער אַרבעט אין קאַמבינאַט. דאָס גרויסע מאַסקווע מיט די אומגעהייערע מענטשן־כוואַליעס, וואָס האָבן זיך געטראַגן איבער די גאַסן איז פאַר מיר געווען ווי פּוסט און ליידיק, נישטאַ קיין פריינט, נישטאַ צו וועמען אַ וואַרט אויסצורעדן. אויך די פרויען פון די אַרעסטירטע און זייערע משפּחות מיידן אויס זיך צו טרעפּן מיט באַקאַנטע. זיי מיידן אויס נישט צו דאַרפן געבן אַן אויסמיידנדיקע תּשובה אויף דער פּילוֹאָגנדיקער פּראַגע: „משטאַ סלישנאַ“, (וואָס הערט מען).

די אַרבעט פון „קאַמבינאַט פאַר אַרבעטסלאַזע אַרטיסטן“ האָב איך באַקומען אַהיים צו זיך אין שטוב. איך האָב זיך ווייטער פאַרנומען מיט מאַכן וואַלקעס. אַ העסלעכע אַרבעט איז דאָס געווען. די מאַטעריאַלן (אַפּ־פּאַלן פון אַצעטאַן און ניטראַלאַג) האָבן געברענט די אויגן און פאַר־שפּרייט אין שטוב אַ שלעכטן גערוך. איינמאַל האָב איך צוליב דעם פאַר־לירן די ראיה אויף אַ פאַר טעג. עס איז מיר פשוט פינצטער געוואָרן פאַר די אויגן. איך בין אַריינגעפאַלן אין אַ טיפּער מרה שחורה און געטראַכט צו פאַרענדיקן דאָס לעבן. משה האָט געזען מיין פיין און ער האָט מיך צערטלעך איינגענומען, ווי מען באַרויקט אַ קראַנק קינד. אַן אַקוליסט האָט מיר אַ פאַר מאַל אויסגעוואַשן די אויגן און ווען איך האָב צוריק אָנגע־הויבן העל צו זען, האָב איך דערפילט, אַז אין גרעסטן אומגליק קען מען אויך זיין גליקליך. איך האָב זיך דערפילט גליקלעך, אַז איך זע ווידער דאָס פנים פון דעם מענטש, וואָס איז מיר אַזוי נאַענט און טייער. אייניקע טעג האָט מיך משה נישט געלאַזט צורירן זיך צו מיין אַר־

בעט. איינמאָל ביינאַכט, האָב איך אין שלאָף דערפילט, אַז עמעצער באַר-
וועגט זיך אין שטוב. איך האָב זיך אויפגעכאַפט און דערזען בראַדערזאָנען
זיצן ביים טיש. מאַמענטאַל האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז דאָס איז אַ
וויזיע וואָס האָט אַרויסגערופן אין זכרון אַן אַמאָליק לאַנג שוין פאַר-
שוומען בילד פון אַ נאַכט דאָרט אין לאַדוש אויף זאַוואַדזקע 49: איך
וועק זיך איבער, מאַך אויף די אויגן און זע זיין שוואַרצן באַטשופרינעטן
קאַפּ איבערגעבויגן איבערן טיש און די האַנט מיט די לאַנגע פינגער באַר-
וועגט זיך גיך, גיך, כדי אויפצושטעלן די פערזן, וואָס האָבן אים ביי-
נאַכט נישט געלאָזט שלאָפן...

אַבער באַלד פאַרבלייכט די וויזיע. איך זע דאָס לענגלעך אויסגעצוי-
גענע בלייכע פנים פון משהן. ניין — ער שרייבט נישט קיין לידער. ער
טוט מיין וויסטע מלאכה — ער מאַכט וואַלקעס. איך צעלאַך זיך מיט
טרערן. משה הייבט אויף דעם קאַפּ און ווענדט צו מיר אַ פייכטן צע-
שמייכלטן בליק. מיט אַ וואַלקע אין דער האַנט, אַראַפּגעלאָזט אַזוי ווי
איבער אַ פנים, שטייט ער פאַר מיר און זאָגט — „האַ, ווי מיינסטו איך
קען נישט מלאכהנען?“ מיר ביידע צעלאַכן זיך האַרציק, אַבער פלוצים
האַט זיך אויפן הויף צעבילט דעם שכנס הונט.

מיר האָבן אַ וויילע איינגעהאַלטן דעם אַטעם און זיך איינגעהערט
צי עס קלאַפּן נישט די שווערע טריט פון דרויסן... דער הונט, וועלכער
האַט זיך אָפטמאָל אומשולדיק צעבילט אין דער נאַכט איבער עפעס אַ
הינטישן ענין — פלעגט אונדז אַרויסרייסן פון שלאָף. מיר האָבן יעדעס
מאָל געמיינט: אַט קומען זיי. מיין האַרץ האָט דעמאָלט גענומען זיך
טרייסלען. ווי עס וואַלט געוואַלט פון דער ברוסט אַרויסשפרינגען: — אַט
וועלן זיי אַוועקרייסן פון מיר מיין איינציק-איינציקן פריינט און איך וועל
בלייבן אַליין אויף דער דאָזיקער וועלט פון שרעק און פאַרצווייפלונג.
אַבער זיי זענען נישט געקומען. אויך דאָס מאָל האָט דער ערלעכער, אומ-
שולדיקער הונט אונדז בלויז אָנגעמאַכט אַביסל שרעק.

ווי שטענדיק אין אַזעלכע פאַלן זענען מיר שוין אַזוי גיך נישט איינ-
געשלאָפן. בראַדערזאָן האָט אַרויסגענומען זיינע באַליבטע ספרים. אַלטע
פאַרצייטישע מוסר-ספרים, וואָס זענען געדרוקט געוואָרן מיט אַ הונדערט

און הונדערט און צוואנציק יאר צוריק און אין זיי אריינגעקוקט ביז ער איז מיד געווארן און זיך געלייגט שלאָפן.

— 22 —

תנ"ך און מוסר-ספרים — אונדזער גייסטיקע שפייז אין דער שווערער צייט

עס ליגן איצט פאר מיר אויפן טיש די ספרים מיט די אַלטע פאַרגעלטע און אַשקאַליריקע בלעטער, וואָס בראַדערזאָן האָט געלייענט אין דער דאָזיקער שווערער מאַוימדיקער צייט: „ספר מגורת המאור“ פון רבינו יצחק אבוהב הספרדי זצ"ל¹, געדרוקט אין ווילנע אין ראָמס דרוקעריי אין יאָר 1861 און דעם „קב הישר בלשון קודש ובלשון אשכנז בכתב עברי ונקודות הנקרא עברי טייטש“, געדרוקט אין סודזילקאָוו (סדילגאָוו) אין יאָר 1838. די דאָזיקע ספרים, וועלכע איך האָב אויסבאַהאַלטן און געפירט מיט זיך פון מאַסקווע דורך פּוילן קיין ישראל וועקן אין מיר די זכרונות און שטימונגען פון יענער צייט, ווען איבערן ייִדישן לעבן אין ראַטנפאַר-באַנד האָט זיך אַראָפּגעלאָזט די שווערע פינצטערע סטאַלין-נאַכט.

די דאָזיקע ספרים האָט בראַדערזאָן איינגעהאַנדלט אויף דער באַראַ-כאַלקע (אַלטוואַרג-מאַרק) אין מאַסקווע. מ'האַט זיי פאַרקויפט ווי „פאַק-פאַפיר“. דאָרט האָט בראַדערזאָן אויך געקויפט אַ תנ"ך מיט אַ ייִדישער איבערזעצונג, אַן אויסגאַבע פון אַ לאַנדאַנער מיסיאַנערן געזעלשאַפט אין יאָר 1912. קיין אַנדערע תנ"ך-אויסגאַבעס האָט מען אין מאַסקווע נישט געקענט באַקומען.

זינט דעם אַרעסט פון די שרייבער איז משה נישט אַרויס פון דער שטוב. קיין מאַסקווע האָט ער נישט געוואָלט פאַרן. „נישטאָ צו וועמען“

¹ רבינו יצחק אבוהב הספרדי האָט געלעבט אין 15טן און אין אָנהייב 16טן יאָר-הונדערט. דעמאָלט האָט ער געשריבן זיין ספר „מגורת המאור“, וואָס האָט שפעטער באַקומען אויך אַן איבערזעצונג אין „עברי־טייטש“.

— האָט ער געזאָגט. איך פלעג אָפטמאָל פאָרן כדי אָפּצוגעבן מיין אַרבעט אין „קאָמבינאַט פאַר אַרבעטסלאָזע אַרטיסטן“. דאָרט האָב איך זיך יעדעס מאָל דערוווסט פון נייע אַרעסטן. מ'האַט אַרעסטירט נישט בלויז יידן. מ'האַט געשמועסט, אַז עס חזרט זיך איבער דאָס יאָר 1937. סטאַלין גרייט אַ נייע סעריע פון אויסראַטונגען פון זיינע נאָענטסטע מיטאַרבעטער און בכלל פון אינטעליגענץ, צו וועלכער ער האָט נישט קיין צוטרוי. צוואַמען מיט דעם טערראָר זענען געוואָקסן אויך די אַנטיסעמיטישע שטימונגען, וואָס האָבן זיך אויסגעשפּרייט דירעקט פון קרעמל, פון סטאַלינס סביבה.

אין דער דאָזיקער גרויליקער צייט האָט בראַדערזאָן זיך נאָך מער פאַרטיפּט אין זיינע ספרים. ער האָט מיר אָפטמאָל פאַרגעלייענט די עבריי־טייטש איבערזעצונגען און באַווונדערט די הויכע מאַראַל, די פּאָעטישע פּאַנטאַסטיק, וואָס די פרומע מחברים האָבן אַרויסגעבראַכט אין זייערע ספרים. „דאָרט געפינען זיך עטישע אייביקייט־ווערטן, וואָס זענען אַן אַנ־דייט אויך אויף אונדזער צייט און אונדזערע באַדינגונגען פון מענטש־לעכער געפאַלנקייט“ — האָט ער געזאָגט און דערביי מיר פאַרגעלייענט פון „קב הישר“ אַן אָפּזאָץ פון עבריי־טייטש, וואָס ער האָט באַלד אונטער־געשטראַכן מיט בליי:

„מתחלת, פון דעם אָנהייב, אַז גאָט ב"ה האָט באַשאַפּן די וועלט, האָט ער געזען, אַז די וועלט וועט קיין קיום נישט האָבן, האָט ב"ה משתף געווען דעם מדת הרחמים צו דעם מדת הדין און האָט די וועלט באַשאַפּן מיט דעם מדת הרחמים און מדת הדין — — — גאָט ב"ה מיט זיין פיל רחמנות איז זיך מרחם איבער אַלע זיינע באַשעפענישן דערום האָט ער משתף געווען דעם מדת הרחמים צו דעם מדת הדין. נאָר דער מדת הדין שרייט און איז אָבער מקטרג און וויל גאָט ב"ה זאָל טאָן דין אויף דער וועלט, גיט גאָט ב"ה אַ צדיק, וואָס וועגט קעגן גאָר דער וועלט און ער שטילט איין דעם דין און גאָר די וועלט ווערט ניצול, אָבער תיכף ווי דער דאָזיקער צדיק שטאַרבט ווערט געבוירן אַן אַנדערער צדיק אויף זיין אַרט.“

די דאָזיקע הויך־עטישע פּסוקים האָט מיר בראַדערזאָן פאַרגעלייענט מיט אַ ניגון פון אַ מגיד און מיט דעם זעלביקן ניגון פאַרענטפּערט: „היינט שטעלט אייך פאַר מייענע ליבע לייט, אַז אין דעם לאַנד איז בענותיגו

הרבים נישטאָ קיין מדת הדין און נישט קיין מדת הרחמים און דער צדיק ווערט נישט געבוירן — איז דאָך אַ בראַך צו אונדזערע יאָרן...

— 23 —

די סאָויעטישע שרייבער און אַרעסטירטע און געפייניקטע "ידישע פען-מענטשן"

די אַרעסטן פון די "ידישע שרייבער און די ליקווידאַציע פון דער "ידישער קולטור, האָט פאַרשטענדלעך ביי קיינעם נישט אַרויסגערופן קיין שום פראָטעסטן. עס איז, ווי דער שטייגער איז אין ראַטנפאַרבאַנד, דורכ־געגאַנגען שאַ, שטיל. די דערשלאַגענע "ידישע באַפעלקערונג, די וואָס האָבן זיך נאָך געקוויקט מיט אַ "ידיש־וואָרט און מיט אַ "ידישער טעאַ־טער־פאַרשטעלונג, האָבן געוואָסט, אַז מען האָט מיט גוואָלד פאַרמאַכט דאָס "ידישע מויל; מיכאַעלסעס טראַגישער טויט איז פאַר קיינעם נישט געווען קיין סוד. וועגן די אַרעסטירטע שרייבער האָט מען זיך געשושקעט און קיינער פון די סאָויעטישע "ידן האָט, פאַרשטענדלעך, נישט געהאַט די העזה צו עפענען דאָס מויל, כדי, לכל הפחות, צו דערמאָנען די סאָ־וועטישע "גערעכטיקייט" וועגן דעם אומדערהערטן פאַרברעכן, וואָס עס ווערט באַגאַנגען קעגן "ידישן פאַלק און זיין אינטעליגענץ.

געשוויגן האָט אויך דער אַלמעכטיקער "סאָיוז סאָויעטסקיך פּיסאַ־טעלי" (פאַריין פון סאָויעטישע שרייבער) וווּ די אַרעסטירטע זענען גע־ווען אַנגעזעענע מיטגלידער. ערשט ווען איך בין געקומען קיין פּוילן האָב איך זיך דערוואָסט, אַז סאָויעטישע פּאַעטן און פּראָזאַיקער, וואָס שטייען בראַש פון "סאָיוז פּיסאַטעלי", דערונטער אויך אַיליאַ ערענבורג, האָבן אויף אַ נידערטרעכטיקן אופן געליקנט פאַר דער "ידישער עפנטלעכקייט און אויך פאַר נישט־"ידן, אַז זיי, די סאָויעטישע שרייבער, ווייסן עפעס וועגן זייערע "ידישע געפייניקטע קאַלעגן.

היינט קען מען שוין פעסטשטעלן מיט דער פולער זיכערקייט, אַז נישט בלויז האָבן די סאָויעטישע שרייבער געוואָסט וועגן אַרעסט, פאַר־

פייניקן און דערשיסן פון די יידישע פען־מענטשן, נאָר אַז די אָנפירער פון „סאַיוז סאָויעטסקיך פּיסאַטעלי“ האָבן געגעבן זייער הסכמה אויף די גרויליקע פאַרברעכנס. ווי עס האָט מיר איבערגעגעבן בראָדערזאָן, האָט ער ביי זיין ערשטער אויספאַרשונג אין מ.ג.ב. (מיניסטעריום פאַר מלוכה־שוץ) באַמערקט אויף די אַקטן די צושריפט: „סאַגלאַסען אַרעסטאַוואַט בראָדערזאָנאַ“, אונטערגעשריבן — קאַנסטאַנטין סימאָנאָוו, דער פאַרזייער פון סאָויעטישן שרייבער־פאַריין.

פון דער דאָזיקער פעסטשטעלונג ווערט קלאַר, אַז קאַנסטאַנטין סימאָנאָוו, דער באַרימטער סאָויעטישער שרייבער און פאַרזיצער פון סאַוועטישן שרייבער־פאַריין האָט געהאַט אַ דעה ביי די אַרעסטן פון די יידישע פען־מענטשן. ער מיט זיין אויטאָריטעט האָט אפשר געקענט ווירקן אַפצוהאַלטן פון אויספירן דאָס דאָזיקע פאַרברעכן, געטאָן האָט ער אָבער פונקט פאַרקערט: ער האָט געגעבן זיין הסכמה צו אַרעסטירן די אומשולדיקע קרבנות פון סטאַלין־טעראָר.

שפעטער, ווייזט אויס, האָבן סאָויעטישע שרייבער גענומען אַטאַ־קירן אויף אַן אומדערהערטן אופן זייערע חברים, די שוין אַסימילירטע יידישע ליטעראַטן, וואָס האָבן אונטער פאַרשיידענע רוסישע נעמען געשריבן אין דער סאָויעטישער פרעסע. — עס האָט זיך אָנגעהויבן די באַ־קאַנטע קאַמפאַניע קעגן די „קאַסמאַפּאָליטן“, „פּאַטערלאַנדלאַזע בראַדיאַ־געס“, וועלכע פאַרדעקן זייער יידישקייט מיט רוסישע נעמען.

מיינע רוסישע שכנים, קאַמוניסטן, ברענען אונדזערע טריט

די לעצטע חדשים פאַר בראָדערזאָנס אַרעסט איז אונדז נאָך אויסגעקומען איבערצולעבן שווערע אַנטיסעמיטישע אָנגריפן פון אונדזערס אַ שכן, וואָס האָט געמאַכט כול־יגאַנישע אָנפאַלן אויף אונדזער איינזאַמען ווינקל.

אין איינעם אַ טאָג האָבן מיר באַקומען נייע שכנים, אָנגעזעענע קאָ־

שיגע'מרים בראדערואן

מוניסטן. דער ראש פון דער משפחה וואס האט פארנומען די דירה איז געווען א פאדפאלקאוניק. זיין איידעם א „סטארשי“ לייטענאנט. א חוץ זיי איז נאך געווען אין דער משפחה — א דערוואקסענע טאכטער און צוויי קינדער. דער פאדפאלקאוניק און זיין פרוי האבן שטאלצירט מיט זייער אָנגעהעריקייט צו דער קאמוניסטישער פארטיי נאך פון יאר 1920.

מתחילת, איידער זיי האבן געוואוסט, אז מיר זענען יידן, האבן זיי זיך צו אונדז פארהאלטן גאנץ לאַיאל. מיטאַמאל האט זיך געענדערט זייער באַציונג. דער קאמוניסטישער מיליטערמאַן האט פראַסט און פשוט אונדז געפרעגט, ווען האבן מיר בדעה זיך אַרויסצוציען פון דער שטאַלווינונג, ווייל ביי זיי איז אַ גרויסע משפחה און זיי גייטיקן זיך אין דעם צימער. משה האט אָפגעענטפערט מיט זיין לייכטן טאָן, אַז אַזא שטאַלווינונג איז נישט פאַסיק פאַר אַן אָנגעזעענעם מיליטערמאַן אַ קאמוניסט, וואָס דאַרף וווינען טאַקע אין סאַמע מאַסקווע. אונדזער שכן האט פאַרשטאַנען דעם „שטאַך“ און בייז געזאָגט, אַז פאַר אַ יעוורעי איז זיכער נישט פאַראַן דאָ קיין אַרט.

פון דעמאָלט אַן האבן די שכנים אָנגעהויבן קעגן אונדז אַ כוליאַגאַנישע מלחמה. זיי האבן איבערגעשניטן די עלעקטרישע דראָטן און מיר זענען געבליבן אין דער פינצטער. זיי האבן אַריינגעוואָרפן שמוץ אין דעם ציי-מער, פאַרמאַכט דאָס קלאָזעט און געזידלט און געדראַט, אַז עס וועט קומען אונדזער סוף. בראַדערזאָן האט געמאַלדן אין דער מיליץ וועגן די כוליאַגאַנישע אָנפאַלן. דאָרט האט מען צוגעזאָגט דעם ענין אויסצופאַרשן.

צוויי וואָכן נאָך משהס אַרעסט, אין שפּעטן אָוונט, מען קלאַפט אין טיר. געעפנט האט דער שכן רע. דורכן פענצטערל האָב איך באַמערקט דאָס אָנקומען פון מיליציאַנטן, איך האָב זיך גענומען גרייטן... איך האָב צונויפגעלייגט אַ פעקל וועש. באַלד האט מען אָנגעקלאַפט אין דער טיר. עס זענען אַריין צוויי מיליציאַנטן מיט אַ פריינטלעכן „זדראַסטוויטיע“. זיי האבן זיך אַרומגעקוקט אין צימער און געפרעגט זיך צי דער שכן טוט אונדז נאָך שלעכטס. פון דעם כיטרען שמייכלעלע אין זייערע אויגן האָב איך געזען, אַז קיין גוטס האָב איך נישט צו דערוואָרטן. איך האָב דעריבער זיך אַרויסגעדרייט פון אַ קלאַרער תשובה.

משה בראָדערזאָן דער געפערלעכער פאַרברעכער

דאָס לעבן אין אונדזער קעמערל איז אַבער וואָס ווייטער געוואָרן אַלץ מער אומדערטרעגלעך. עס איז שוין געווען אַ יאָר מיט 4 חדשים נאָכן אַרעסט פון די ייִדישע שרייבער און קולטור־טוער. עס איז געקומען אַפּריל חודש. די זון האָט אָנגעהויבן וואַרעמען און שטאַרקער צו לייכטן. אויך אין אונדזער קעמערל איז געוואָרן ליכטיקער. אויף די וועגן האָבן זיך באַ-וויון די ערשטע גרעזעלעך. דאָס אָנקומען פון פּרילינג, וואָס וועקט שטענדיק די האַפּענונג און גלויבן אין מענטשלעכע הערצער, האָט אויך איצט, אין אונדזער שווערן מצב, געצונדן אין אונדז אַ שטראַל פון האַפּענונג. די לעצטע חדשים זענען קיין נייע אַרעסטן נישט פאַרגעקומען. אפשר האָט זיך שוין ערגעץ דאָרט געשטילט דער בייזער כּעס און מען וועט דאָך קענען רויק לעבן אויף דער וועלט...

אַזוי האָט בראָדערזאָן גערעדט און אונטער דעם איינדרוק האָט ער באַשלאָסן צו פאַרן אין מאַסקווע אין „סאַיוז סאַוויעטסקיי פּיסאַטעלי“, און מאַכן אַ שמועס וועגן געבן אונדז אַ בעסערע דירה, נענטער צו מאַס-קווע, צווישן קולטורעלע מענטשן, וווּ מען וועט אונדז נישט פאַרפּאָלגן. ער איז טאַקע געפאַרן קיין מאַסקווע און איז צוריקגעקומען אַ דער-פרייטער. ער האָט דערציילט, אַז אים האָט אויפגענומען סאַפּראַנאָוו, דער סעקרעטאַר פון שרייבער־פאַריין. עס איז געווען אַ פּריינטלעכער שמועס. סאַפּראַנאָוו האָט באַווונדערט בראָדערזאָנס זאַפטיקע רוסישע שפּראַך און אים פאַרגעלייגט, אַז ער זאָל נעמען שרייבן אויף רוסיש... משה האָט אים געענטפערט, אַז ווען ער, בראָדערזאָן, וואַלט געהאַט גאַרקיס רוסיש וואַלט ער זיכער געשריבן אין דער שפּראַך. סאַפּראַנאָוו האָט אים לסוף צוגע-זאָגט, אַז ער וועט זיך פאַרנעמען מיט אויסזוכן פאַר אונדז אַ דירה...

* * *

עס איז געקומען דער טאָג פון 28סטן אַפּריל 1950. עס האָט זיך געשטעלט אַ שיינער זוניקער פּרילינג־פּרימאַרגן. אויך דורך אונדזער קליי-

שיינע־מרים באַדערזאָן

נעם פענצטערל האָבן זיך אַריינגעגליטשט זוך־שטראַלן און לייכטער גע־מאַכט דאָס געמיט. משה האָט זיך אויפגעכאַפּט זייער פּרז און דערקלערט, אַז ער פאַרט קיין מאַסקווע וועגן דער דירה. מען האָט אים אויף היינט צוגעזאָגט אַן ענטפּער.

באָדערזאָן איז אַוועק און איך בין געבליבן אַליין אין שטוב. איך האָב זיך גענומען צו מיין אַרבעט: אויספאַרטיקן די וואַלן. דער זוניקער פּרז־מאַהגן האָט אַזוי דערוואַרעמט מיין האַרץ און נשמה, אַז מיר האָט זיך געוואַלט זינגען. אָבער באַלד האָב איך זיך דערמאַנט אין די אַרעסטיר־טע שרייבער און זייערע פאַראיינזאַמטע פּרויען און מיין געמיט איז ווי־דער געוואָרן שווער. איך האָב געטראַכט, אַז אויך צו אונדזער נייער דירה אין מאַסקווע וועלן טרעפּן די ענקאַוועדע, פּונקט ווי זיי האָבן געטראַפּן צו פעפּערן, בערגעלסאַנען און מאַרקישן.

אין אַוונט איז אָנגעקומען משה, ווי נאָר ער איז אַריבער די שוועל האָט ער מיט פּרייד אָנגעזאָגט די גוטע בשורה: „מיר גייען אַרויס פּון דעם שטאַל. עס הייבט זיך אָן אַ נייער פּעריאָד אין אונדזער לעבן“.

ווייטער האָט ער מיר דערציילט וועגן זיין שמועס מיטן סעקרעטאַר און פאַרזיצער פּון שרייבער־פאַראיין — סאַפּראַנאָו און קאַנסטאַנטין סיי־מאַנאָו. ביידע האָבן דערקלערט, אַז די פאַרוואַלטונג פּון פאַריין האָט באַשטימט פאַר אונדז אַ דירה אין מאַסקווע און דעם 5טן מאַי דאַרף מען באַקומען די שליסלען פּון דער נייער וווינונג.

מיר האָבן אָפּגעגעסן אַוונטברויט אין אַ גוטער שטימונג. מיר האָבן גערעדט וועגן דעם נייעם, וואָס טרעט אַריין אין אונדזער לעבן און באַ־מיט זיך, ווי דער שטייגער איז ביי מענטשן נישט צו טראַכטן וועגן דעם שלעכטן, וואָס קען נאָך אָנקומען.

משה האָט זיך געפּרייט נישט בלויז מיט דער וווינונג. די לעצטע חדשים האָט דער געשפּענסט פּון די אַרעסטן אונדז פאַרפּאַלט און יעדע נאַכט האָט ער געוואַרט מיט האַרצקלאַפעניש אויף זיין ריי. יעדער קלאַפּ אין טיר האָט אונדז געמאַכט אויפציטערן. משה פּלעגט ווערן בלייך ווי די וואַנט און זיין האַרץ האָט אָנגעהויבן קלאַפּן. נישט איינמאַל האָט ער זיך פאַר מיר באַקלאַנגט, אַז ער קען מער שוין נישט אויסהאַלטן די דאָ־

זיקע נעדוועזע שפּאַנונג און אַז טיילמאַל דאַכט זיך אים, אַז ער וועט אַראָפּ פון זינען אויב עס וועט ווייטער זיך אַזוי ציען.

די בשורה פון דער נייער ווינונג איז פאַר אונדז געווען אַ צייכן, אַז מען וועט אונדז לאָזן צורו. אָבער מיר האָבן געהאַט אַ טעות.

פלוצים האָט מען גענומען קלאַפּן אין טיר. אַ פּחד איז אונדז באַפּאַלן. מיר האָבן נישט געהערט קיין טריט אויפן הויף. דער הונט האָט נישט געבילט. ווי גנבים האָבן זיי זיך שטיל אונטערגעשאַרט, כדי צו כאַפּן דעם קרבן. אַזוי איז זיך נוהג די „ענקאוועדע“, ווען זי גייט דורכ־פירן רעוויזיעס און אַרעסטן. דאָס איז געווען סטאַלינס לערע: „איבער־כיטרעווען דעם שונא און כאַפּן אים אומגעריכט“.

איך האָב אויפגעמאַכט די טיר. עס זענען אַריינגעקומען פיר פּערזאָן: צוויי ציוויל געקליידט און צוויי אין ענקאוועדע־מונדירן. איינער פון זיי — אַ קאַפּיטאַן. דורך דער אַפּענער טיר האָב איך באַמערקט, אַז אין פאַר־הויז שטייען באַוואָפנטע מונדירטע לייט.

דער קאַפּיטאַן האָט מיט אַ געמאַכטער העפלעכקייט דערקלערט, אַז זיי זענען געקומען קאַנטראָלירן די פּעסער און איידער איך האָב באַוויזן צו דערלאַנגען די דאָקומענטן האָט זיך דערהערט אַ רוגזהדיקער געשריי: „רוקי וויערד!“ (די הענט אין דער הויך).

נאָכדעם איז שוין אַלץ געגאַנגען „נאַרמאַל“. זיי האָבן דורכגעפירט אַ פּערזענלעכע רעוויזיע ביי מיר און משהן, און דעמאַלט האָט דער קאַפּיטאַן צו מיר געזאָגט: „גרייט־צו פאַר אים וועש“.

זיי האָבן אין משהס טאַש געפונען אַ חנוכה־דריידל פון עלפאַנט־ביין. דער קאַפּיטאַן האָט זיך אָנגעכאַפט אין דער מציאה און אויסגערופן: „עטאַ נאַציאָנאַלנאַיאַ איגרושקאַ“ (דאָס איז אַ נאַציאָנאַלע שפּילצייג). איך האָב אים געפרוווט אויפקלערן, וואָס דאָס איז, אָבער ער האָט זיך געהאַלטן ביי ס׳זייניקע און גענומען שרייבן. האָב איך צו אים אַ זאָג געטאַן: „טאַ שרייבט שוין בעסער, אַז איר האָט געפונען אַ באַמבע“. דער אַפיציר האָט ביז אַ וואַרף געטאַן דאָס דריידל אויפן דיל.

ער האָט מיר אָבער מיט געמאַכטער העפלעכקייט דערלויבט, איך זאָל זיך געזעגענען מיט מיין מאַן. כ׳האַב זיך געשטאַרקט נישט צו צעוויינען

שיינע-מרים בראדערזאן

זיך און נישט אריינצופאלן אין צערטלעכקייט אין קעגנווארט פון די ענ-קאוועדע-לייט. זיי האבן בראדערזאנען ארויסגעפירט און שוין ביי דער שוועל האט ער ווי דעמאנסטראטיוו אויסגערופן צו מיר אין רוסיש: — „פערעדאי קאנסטאנטינו סימאנאווי, פרעדסעדאטעליו סאיוזא סאוועטס-קיך פיסאטעלעי א מאיאם ארעסטיע“ („גיב איבער קאנסטאנטינו סימאנאווי, דעם פארויצער פון סאוועטישן שרייבער-פאריין, וועגן מיין ארעסט“).

די ענקאוועדע-פארשוניגען האבן אים ארויסגעפירט אויפן גאס. איך האב אים געוואלט באגלייטן און ביי דער טיר פארהאלטן געווארן דורך אן אויסגעשטרעקטער ביקס. די באוואפנטע פארשוניגען זענען ווייטער גע-בליבן מיט מיר אין צימער און א גאנצע נאכט האט געדויערט די רעוויזיע. ערשט, ווען דאס מארגנליכט האט זיך אריינגעגאסן דורכן קליינעם פענצ-טערל, האבן זיי פארלאזט די ווינונג אין א שרעקלעכער אומארדענונג, אָנגעוואָרפן מיט חפצים.

פון דער גאס איז צו מיר דערגאנגען די הייזעריקלעכע שטים פון מיין שכן דעם פאדפאלקאוויק, דער קאמוניסט נאך פון יאר 1920, ער האט געפרעגט דעם קאפיטאן: „פארוואס נעמט איר זי אויך נישט אוועק“. אויף וואס מיין שכן רע האט באקומען אן ענטפער: „דערווייל איז זי אונדז נישט נייטיק, אז מען וועט זי דארפן, וועט מען זי נעמען“.

איך האב זיך אומגעקוקט איבער מיין צעטרייסלט קעמערל. איך האב טיף אָפּגעזיפּצט: „מיט וועמען בלייב איך דא איבער“ און א שטראם פון טרערן האט א שפאר געטאן, וויינענדיק הויך אויפן קול בין איך ארויפ-געפאלן אויפן צעווארפענעם בעט.

— 26 —

דאס איז געווען אין יום-טוב פון ערשטן מאי

פיר טעג בין איך געלעגן איינזאם אין דער פאגראמירטער שטוב. די טאפעטן, מיט וועלכע מיר האבן זיך באמיט צו פארשטעלן די מיאוס-

מיין ליינסיוועג מיט משה בראָדערנאָן

קייט פון די ווענט, זענען געווען אָפגעריסן. דאָס אַש פון אויוון — אַרויס-
געוואָרפן, די פּאָדלאָגע צעלייגט. איך בין געלעגן צעבראַכן, מיד, די אברים
— שווער. איך האָב זיך געפילט ווי איך וואָלט דורכגעאַנגען אַ שווערע
קרענק.

אין די דאָזיקע טעג איז געווען דער ערשטער מאַי יום־טוב, דער יום־
טוב פון דער צוקונפט, פון מענטשלעכער דערהויבונג, ווי איך בין פון מיינע
יינגסטע יאָרן אָן געוויינט געווען צו טראַכטן. נאָך אַלס גימנאַזיסטין האָב
איך זיך צוגעקוקט און פיל אָנגעהערט, ווי די לאַדזשער אַרבעטער פייערן
מיט מסירת נפש דעם אינטערנאַציאָנאַלן יום־טוב פון אַרבעט פון מענטש-
לעכער דערהויבונג און איצט, אין לאַנד פון סאַציאַליזם, ליג איך אין
געהאַקטע ווונדן. בראָדערנאָן דער דיכטער, וואָס האָט אין אַ הימן צו די
מאַסן אויסגעזונגען:

געפלאַסטערטע גאַסן, ברוקירטע מיט שטיין,

עס גייען די מאַסן אין אייביקן גיין,

עס בויט זיך אַ לעבן פון לויטערער פרייד

ווערט שטאַרקער און דרייסטער מיט אונדז ווער עס גייט —

ער, דער דיכטער, ליגט ערגעץ אין אַ תפיסה.

אין מיין טיפער דערשלאַנגקייט האָב איך נישט געטראַכט וועגן ערשטן
מאַי, איך האָב איבערהויפט פאַרגעסן, וועלכע דאַטע און טאָג עס איז,
אויף די מחשבות פון ערשטן מאַי האָט מיך אַרויפגעפירט מיין שכן רע,
דער פּאָדפּאָלקאָוויק מיטן פאַרטיי־בילעט פון יאָר 1920. שוין צוויי טעג
ווי ביי מיין שכן איז לעבעדיק, פריילעך. מען שיכורט און מען טאַנצט,
מיט שיכורע קולות רופט מען אויס הוראַ פאַרן גרויסן פירער — סטאַלין
און כסדר איבערחזרט מען דאָס ליד:

„וויפּיאָם זאָ ראָדינו,

וויפּיאָם זאָ סטאַלינאַ,

וויפּיאָם —

דאָ סנאָוואַ נאַליאַם!“

שיינע־מרים בראָדערזאָן

אויפן פערטן טאָג נאָך משהס אַרעסט, ווען ביי מיין שכן האָבן זיך שוין געהאַט פאַרענדיקט די ערשטע מאַי-הוליאַנקעס, האָט זיך די טיר געפנט און עס איז אַריינגעקומען זיין ווייב מיט איר טאַכטער. מיט אַ חווק־שמייכלעלע האָט זי זיך געוואָנדן צו מיר: „נו, איך האָב אייך געזאָגט, אַז איר זאָלט אַוועק פון דאַנען, פאַר אייך איז דאָ נישט קיין אַרט. אויך איצט זאָג איך אייך: הערט אויף צו פאַרשטינקען דאָ דעם הויף מיט אייער אַרבעט און טראָגט זיך אַרויס פון דאַנען, איר וועט נישט פאַרנע־מען אַליין אַ צימער. מיט מיליץ וועט מען אייך אַרויסוואַרפן און מיר וועלן דאָ וווינען.“

איך האָב נישט געהאַט קיין כוח און קיין מוט צו רעאַגירן אויף דער דאָזיקער חוצפה. איך האָב איר גאַרנישט געענטפערט און זי האָט פאַר־האַקט די טיר. נאָך דעם, ווי זי איז אַוועק, האָב איך ערשט דערזען, אַז עס זענען פאַרשווינדן אַ טייל פון מיינע פראָדוקטן...

איך האָב זיך באַמיט אויפצושטיין, כדי צו מאַכן אַביסל אַרדענונג אין מיין אַרעמער פאַרוויסטער שטוב. איך האָב צוזאַמענגענומען די צע־וואַרפענע צייטונגען, זשורנאַלן און בריוו, וועלכע די ענקאָוועדע־לייט האָבן נישט געפונען פאַר נייטיק מיטצונעמען. פאַר זיי איז וויכטיק געווען צו פאַרכאַפן אַזאַ „באַשולדיקונג־דאַקומענט“ ווי דער לעצטער בריוו, וואָס מיין פאַטער האָט אונדז געשיקט פון לאַדזשער געטאַ. איך האָב פראַטעס־טירט און דערקלערט, אַז דאָס איז דער בריוו פון מיין טאַטן, וואָס איז פאַרפייניקט געוואָרן דורך די דייטשן.

אויף מיין בקשה איבערצולאָזן דעם בריוו האָב איך באַקומען אַ ביזן חווק־ענטפער: „אַט באַלד וועל איך דיר איבערלאָזן די בריוו פון זיידן און פון דער באַבען.“ ווייזט אויס, אַז מיין פאַטערס בריוו פון פוילן האָט פאַר דער אויספאַרשונג געדאַרפט דינען ווי אַ באַווייז, אַז בראָדערזאָן האָט בעת דער מלחמה געהאַט באַציונגען מיט די דייטשן.

הינטער די ווענט פון קרעמל

ווי נאָר איך בין אַביסל געקומען צו זיך, האָב איך גענומען טראַכטן: וואָס טוט מען ווייטער? ווי אזוי ראַטעוועט מען אַרויס משה. איך בין נישט געווען אזוי פיל געפרוּווט ווי דער רוסישער מענטש, וואָס נעמט אויף די אַרעסטן, פאַרשיקונגען און דערשיסונגען, ווי אַ ביטערן גזר פון הימל, קעגן וועלכן מען קען גאַרנישט טאָן. אין מיין נאַיוון גלויבן, אַז ערגעצווו, הינטער די קרעמל-מויערן מוז זיין אַ גערעכטיקייט, האָב איך זיך אַוועקגעזעצט שרייבן אַ בריוו צום „פּאָטער פון די פעלקער“ — צו סטאַלינען.

איך האָב געשריבן, אַז מיין מאַן איז אומשולדיק. ער איז אַ קריש-טאַל-ריינער מענטש, האָט קיינמאַל נישט געהאַט צו טאָן מיט קיין פּאָ-ליטיק, איך האָב אין בריוו דערציילט, אַז נאַכדעם ווי די פּאַשיסטישע דייטשן האָבן פאַרנומען פּוילן, האָבן זיי אויף בראָדערזאָנען אַרויסגעגעבן אַ טויט-אורטייל און באַשטימט 15 טויזנט מאַרק פאַר זיין קאַפּ. „מיר זענען געקומען אין ראַטנפאַרבאַנד, כדי צו ראַטעווען זיך פון דער דייטש-פּאַשיסטישער אויסראַטונג. איך האָב פאַרענדיקט מיין שרייבן מיט דער האַפענונג, אַז די סאָויעטישע גערעכטיקייט וועט אויסגעפינען דעם אמת און מיין מאַן באַפרייען.

מיט דער דאָזיקער ווענדונג צו סטאַלינען בין איך אַוועק קיין מאַס-קווע. עס איז געווען דער דריטער מאַי, איבער די מאַסקווער גאַסן האָבן נאָך געפלאַטערט די רויטע פענער פון ערשטן מאַי-פאַראַד. איך בין צוגע-פאַרן צום קרעמל. דער „רויטער פּלאַץ“ איז געווען ליידיק, פונדערווייטנט האָט אין די ווין-שטראַלן געפינקלט דער גאַלדענער פינף-קאַנטיקער שטערן מיט דעם סערפּ און האַמער, וואָס זאָגט אַן דער וועלט דעם זיג פון דער אַרבעטער-גערעכטיקייט. מיט אַ קלאַפעדיק האַרץ בין איך צו צו דער הוי-כער מויער, וואָס טיילט אַפּ דעם קרעמל פון דער גאַס. דאָרט אין דער וואַנט איז פאַראַן אַ בריוו-קעסטל, וווּ יעדער סאָויעטישער בירגער קען אַריינזאָרפן זיינע אַנקלאַגעס... אין דעם בריוו-קאַסטן האָב איך אַראַפּ-

שייגעמרים בראדערזאן

געלאזט מיין ווענדונג צום „פאָטער פון די פעלקער“, צו סטאָלינען... איך האָב גענומען וואַרטן אויף אַן ענטפער, וועלכער איז קיינמאל נישט גע-
קומען.

* * *

נאָך די פיר שווערע טעג, האָב איך זיך דאָך באַהערשט. אַזאַ כוח ליגט שוין אין דעם מענטש, דאָס שווערסטע אומגליק טראַגט ער דורך און אויב דאָס האַרץ הערט נישט אויף צו קלאַפן מוז מען ווייטער לעבן. אין מיין איינזאַמקייט, אין מיין צעבראַכן לעבן האָט פאַר מיר געלויכטן איין ציל: פאַר אים דאַרף איך לעבן, כדי אים צו העלפן אין זיין שווער תפיסה-
לעבן.

איך בין ווידער אַוועק אין קאַמבינאַט פאַר אַרבעטלאָזע אַרטיסטן, כדי צו באַקומען אַרבעט. די באַאַמטע פון קאַמבינאַט האָבן מיך כמעט ווי נישט דערקענט. זיי האָבן מיך געפרעגט, וואָס עס איז מיט מיר געשען. איך האָב געפרוווט ענטפערן, נאָר עפעס האָט מיך גענומען שטיקן אין האַלדז. עס איז מיר געוואָרן פינצטער פאַר די אויגן. איך האָב פאַרלוירן דעם באַווסטזיין. ווען איך בין צו זיך געקומען האָב איך זיך געפונען אַרומגערינגלט פון די מיטאַרבעטער פון קאַמבינאַט.

איך האָב זיי דערציילט וועגן אַרעסט פון משהן. איינער האָט מיר פריינטלעך געעצהט, איך זאָל קיין סך נישט ריידן וועגן דעם, אַנדערע האָבן מיר געטרייסט, אַז איך בין נישט די איינציקע. איך האָב צוריק באַקומען מיין אַרבעט צו מאַכן וואַלן און זיך ווידער איינגעשפאַנט אין לעבן.

איך האָב זיך נאָכגעפרעגט ביי מענטשן, ווהיין דאַרף איך זיך ווענדן, כדי צו דערוויסן זיך, ווו עס געפינט זיך מיין אַרעסטירטער מאַן. מ'האַט מיר אַנגעוויזן אַן אַדרעס אויף קוֹזניעצקי־מאַסט 24. איך בין צוגעקומען צו דעם הויז און געזוכט עפעס אַ צייכן פון דעם אַלמעכטיקן מ. ג. ב. (מיניסטערסטוואַ גאַסדאַרסטויענאַי בעזאַפּאַסנאַסטי — מיניסטעריום פאַר מלוכה־זיכערקייט) אין וועמענס הענט עס געפינט זיך דער גורל פון מיליאָנען געפייניקטע אין תפיסות און אין לאַגערן און פון צענדליקער מיליאָנען קאַנדידאַטן דאַרט אַריינצופאַלן.

קיין שום שילד, איז דאָרט נישט געווען, וואָס זאָל אָנווייזן דעם אַריינגאַנג אין מיניסטעריום. דאָקעגן-זשע האָט פון פאַרנט פון דעם הויז געהאַנגען אַ גרויסער שילד מיט דער אויפשריפט „פּרוכטי אי אַוואַטשי“. נאָך לאַנגן נאַכפּרעגן זיך האָב איך זיך ערשט דערוואוסט, אַז הינטער דער מאַסקירונג פון פּרוכטן און גרינס באַהאַלט זיך דאָס סטאַלינישע מיניסטעריום פאַר מלוכה-זיכערקייט. בעת מיין שפּעטערדיקן וואַנדערן איבער פּראָקוראַרישע און תּפּיסה-קאַנצעלאַריעס, אין די ערטער וווּ עס נעסטעט די סטאַלינישע זיכערקייט און גערעכטיקייט — האָב איך זייער אַ סך געלערנט פון סאָויעטישן לעבן ביים סוף פון דער סטאַלין-תּקופה. עס איז פאַר מיר אויך קלאָר געוואָרן, אַז די אַלע מלוכה-אַנשטאַלטן, וואָס פאַר-נעמען זיך מיט פּייניקן די סאָויעטישע בירגער אָדער פירן זיי צום טויט — זענען פאַרמאַסקירט און אויסבאַהאַלטן פון מענטשלעכע אויגן.

איך בין אַריין אין דעם הויז פון „פּרוכטן און גרינס“ און זיך דער-פּרעגט צו דעם אָמט וואָס פאַרנעמט זיך מיט אַרעסטירטע. אין דעם טונ-קעלן קאַרידאָר, וואָס האָט געדינט פאַר אַ וואַרט-זאַל זענען געזעסן פּרויען אין פאַרשיידענער קליידונג; אין היטן און מיט טיכלעך אויף די קעפּ, אין שטייול, און אין לייכטע פּרילינג-שיך. עס האָט אָנגעוואָרפן אַ שרעק דאָס פּיינלעכע שווייגן, וואָס מ'איז נישט געוויינט צו טרעפן אין אַ געזעלשאַפט פון פּרויען, אַפילו זיי זענען זיך איינס דאָס אַנדערע פּרעמד. עס איז גע-ווען אַזוי שטיל, אַז מ'האַט געהערט דאָס אַטעמען פון יעדער איינער.

ענדלעך איז געקומען מיינ ריי. אין אַ ליכטיקער קאַנצעלאַריע האָט מיך אויפגענומען אַ באַאַמטער. אויף מיינ פּרעגן, וווּ עס געפינט זיך מיינ מאַן מאַסיעי מיראַנאַוויטש בראָדערזאָן, וואָס איז אַרעסטירט געוואָרן אין דער נאַכט פון 28טן אַפּריל, האָט זיך אַ גוטמוטיקער שמייכל צעלייגט אויף זיין ברייט פנים און כמעט מיט אַ וואַרעמען טאָן, ווי מ'רעדט צו אַ קליענט, האָט ער מיר געענטפערט: „אַט באַלד זאָג איך אייך“.

דער באַאַמטער איז צוגעגאַנגען צו אַ שאַפּע און פון דאָרט אַרויס-גענומען אַ דיך בוך, געמישט די בלעטער און באַלד צוריקגעקומען מיט אַ תּשובה: „איינער מאַן מאַסיעי מיראַנאַוויטש בראָדערזאָן זיצט אין דער ליפּאַרטאַווסקער תּפּיסה“.

די העפלעכקייט און דער וואַרעמער טאָן פון באַאַמטן האָט מיך דרייטער געמאַכט. איך האָב שוין געשטעלט אַ צווייטע פראַגע: פאַרוואָס זיצט ער. ער איז דאָך אומשולדיק? מיט דעם זעלבן שמייכלעלע אויף דעם ברייטן פנים, האָט דער באַאַמטער מיר געענטפערט: „דאָ, פאַסמאַטרים, סלעדסטוואַ פאַקאָזשעט“ (יא, מיר וועלן זען, די אויספאַרשונג וועט באַ-ווייזן) און צוגעגעבן: „אויב ער איז אומשולדיק, וועט מען אים אַהיימ-שיקן“... איך בין זיך מודה, אַז טראַץ מיין ביז דעמאָלטיקער דערפאַרונג, האָט דער שמייכלדיקער טאָן פון באַאַמטן געוועקט אין מיר האַפּענונג, אַז די גערעכטיקייט וועט זיגן און מען וועט בראָדערזאָנען און אויך די אַנדערע אַרעסטירטע שרייבער באַפרייען. נאַיווע האַפּענונג!

פון די פרויען, וואָס האָבן געוואַרט אין קאַרידאָר האָב איך זיך דער-וויסט אין וועלכער שעה מ'נעמט אויף „אינטערעסאַנטן“ אין ליפּאַרטאָר-סקער תפיסה און אזוי ווי עס איז שוין געווען שפעט בין איך אַוועק אין מיין איינזאַמער היים מיט אַ בלייכער האַפּענונג מאַרגן צו זען מיין גע-פייניקטן איינציקן נאַענטן פריינט.

דער שיינער חלום אין דער פיינלעכער נאַכט

די נאַכט נאָך מיין באַזוך אין מ. ג. ב. איז אדורך אין פיינלעכער דערוואַרטונג פון זען זיך מאַרגן מיט משהן. אין האַלבן דרימל אין מיין פינצטערער שטיף-היים, האָב איך אים געזען אין זיין גאַנצער געשטאַלט: אַ בלאַסער, די גרויסע שוואַרצע אויגן ברייט צעעפנט, ווי זיי וואַלטן פרעגן: פאַרוואָס קומט מיר דאָס? פאַרוואָס האָט מען מיך אַוועקגעריסן פון דיר און פאַרשפאַרט אין אַ תפיסה?

ווען די מידקייט האָט דאָך מנצח געווען און איך בין איינגעשלאָפן, האָט זיך באַוויזן פאַר מיר די הויכע ייִדיש-אַריסטאָקראַטישע געשטאַלט פון מיין פאַטער. ער האָט נישט גערעדט, נאָר שווייגנדיק געגלעט מיר דעם קאַפּ, ווי ער פלעגט עס אַמאַל טאָן אין יענער שיינער היים אין לאַדזש

אויף זאָוואַדזקע 49. איך בין שוין דעמאָלט נישט געווען קיין קינד, נאָר אַ מאַמע פון אַ קינד. אָבער פאַר מיין צאָרטן פּאָטער, וועמענס אייגנ־שאַפטן און אויסזען איך האָב געירשנט, בין איך נאָך דעמאָלט אַלץ גע־ווען דאָס שיינע מרימל. אויך איצט אין חלום פיל איך זיינע צאָרטע הענט. די גוטע העלע אויגן באַרויקן מיך פּאָטערלעך. מיר ווילט זיך וויינען, דער־צוויילן אים וועגן דעם אַרעסט פון משהן, נאָר עפעס האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו קלאַפֿן און איך האָב זיך דערפילט וואָך. איך האָב נאָך ווייטער צוגע־האַלטן פעסט די אויגן, ווי וועלנדיק איינהאַלטן דעם שיינעם חלום.

איך האָב שוין מער נישט געקענט שלאָפֿן. פאַר מייע אויגן האָבן געפלאַטערט צוויי געשטאַלטן; פון מיין פּאָטער און פון משהן, וואָס פאַראַ ביטערער גזר איז אויף אונדז אויסגעגאַסן געוואָרן; מיין פּאָטער — פאַר־פייניקט דורך די דייטשן אין לאַדזשער געטאָ און משה בראָדערזאָן, דער גלייביקער ייִדישער פּאָעט פון לאַדזש, וואָס האָט אין זיין „ייד“ קינסט־לעריש פאַראייביקט דעם גרעסטן באַשולדיקונג־אַקט קעגן די דייטשן און סתם פעלקער־מערדער — ווערט געפייניקט אין אַ תּפּיסה, אין דעם לאַנד, וואָס זאָגט צו צו פאַרווירקלעכן די פרייהייט פון די פעלקער און די רעכט פון די מענטשן. — פאַרוואָס קומט אונדז יידן אַזוי פיל צו ליידן? פאַר וועלכע זינד?

די געשטאַלט פון מיין פּאָטער, וואָס האָט זיך מיר באַוווּזן אין חלום, האָט ביי מיר אַרויסגערופן אַ גאַנצע ריי בילדער פון מיין פאַרגאַנגענעם ציכטיקן, שיינעם לעבן, וואָס איז איצט געווען אַזוי ווייט פון מיר. איך האָב זיך דערמאַנט, אַז מאַרגן, דעם פינפטן מאַי, ווען איך דאַרף גיין צו דער תּפּיסה זיך זען מיט משהן — פּאַלט גראַד אויס מיין געבוירנטאָג. איך האָב צוגעמאַכט די אויגן, כדי אין חלום איבערצולעבן כאַטש אַ ברעקל פון יענער פרייד, פון יענעם לעבנס־אויפברוי, וואָס האָט אין מיין גע־בוירנטאָג זיך געטראָגן אין מיין היים.

אָבער דער שלאָף נעמט נישט, דער חלום קומט נישט. איך גלאַץ די אויגן אין דעם פינצטערן חלל און אַטעם איין די פאַרסמטע לופט פון דעם מאַטעריאַל, פון וועלכע איך מאַך די וואַלן.

אַזוי, אין בענקשאַפט און אין פּיין, אין האַלבן דרימל און אין שלאָפֿ־

לאַזיקייט איז אַוועק די נאַכט פאַר מיין גיין צו דער ליפּאַרטאַווסקער תּפּיסה, וווּ עס האָט זיך געפּייניקט מיין נאַענטסטער פּריינט, דער נאַענט־סטער מענטש, וואָס איך האָב נאָך געהאַט אויף דער וועלט.

הינטער די ווענט פון דער ליפּאַרטאַווסקער תּפּיסה

נאָך לאַנגן נאַכפרעגן זיך, האָב איך ענדלעך דערגרייכט צו דער ליפּאַרטאַווסקער תּפּיסה, וואָס געפּינט זיך ערגעץ אין אַן עק פון גרויסן מאַסקווע. אויך דאָ בין איך געוואָרן גוואַלטיק איבעראַשט. עס האָט זיך פשוט נישט געוואַלט גלויבן, אַז איך געפּין זיך פאַר איינער פון די שרעק־לעכסטע תּפּיסות אין מאַסקווע, וווּ עס זענען דעמאָלט געפּייניקט געוואָרן הונדערטער אומשולדיקע מענטשן.

פון דערווייטנס האָט אין דער העלער, מאַיקער מאַרגנלופט געגרינט אַ הערלעכער פאַרק. די בלעטער־קרוינען האָבן זיך געוויגט אין ווינט און ווי געלויכטן אין די זון־שטראַלן. אויף אַ מאַמענט האָט עפעס אַ מין פּאַטאַ־מאַרגאַנאַ מיר אויסגעמאַלט (אוי, די אילוזיעס!), אַז איך דערנענטער זיך צו עפעס אַ פענסיאַנאַט, וווּ אין גרינע אַלייען זיצן יונגע פּאַרלעך און גע־ניסן פון פּרייד און ליבע. אָבער באַלד איז די אילוזיע צערנען געוואָרן. דער ליכטיק באַגרינטער פאַרק האָט טאַקע אַרומגערינגלט די תּפּיסה. אויך די שיינע העלע גרינקייט האָט געדאַרפט פאַרדעקן די אכזריות און פּיין, וואָס האָבן געהאַט זייער אַרט הינטער די תּפּיסה־מויערן.

ווען איך בין צוגעקומען נענטער צו דעם גרינעם פאַרק זענען מיינע אויערן פּאַרטויבט געוואָרן פון אַ גוואַלטיקן גערויש פון אַ גראַב־מאַשין. איך האָב זיך צוגעשטופּט צו דער גרויסער מענטשן־מאַסע, מייסטנס פּרויען, וואָס זענען שווייגנדיק געשטאַנען צונויפגעדריקט ביי אַ קליינעם טירל אין סאַמע אָנהייב פון פאַרק. פון דאָ האָט מען אויך געקענט זען די גרויסע גראַב־מאַשין, וועלכע האָט אויף איין אַרט איבערגעוואָרפן די ערד מיט אַ גוואַלדיקן ליאַרעם. שטיל, איינגעהאַלטן האָבן שטימען געשעפּ־

טשעט: „סטראַיטעלסטוואָ אַידיאַט“ (די בוינג גייט אָן). דאָס האָט באַ-
דייט, אַז די תפיסה איז שוין צו קליין און מען דאַרף צובויען פרישע
בנינים. אָבער נאָך סטאַלינס טויט, ווען מען האָט אָנגעהויבן עטוואָס צו
„עפענען“ דאָס מויל, האָט מען דעם ליאַרעמדיקן גערויש פון דער גראַב-
מאַשין אַנדערש אויסגעטייטשט: דאָס האָט מען געדאַרפט פאַרטויבן די
געשרייען פון די געפייניקטע, וועלכע זענען געפאַרשט געוואָרן אין דער
פרעווענטיווער ליפאַרטאַווסקער תפיסה.

דאָ אַהער זענען געקומען קרובים פון די אַרעסטירטע. נישט כדי זיך
צו זען מיט זיי, דאָס איז נישט דערלויבט! נאָר אַריינצוגעבן געלט אין
דער תפיסה-קאַנצעלאַריע אויפן חשבון פון די אַרעסטאַנטן. צוויי מאָל אין
חודש קען מען איינצאלן צו הונדערט רובל. דאָס איינצאלן קומט נישט
אַן אַזוי לייכט. צוערשט מוז מען באַקומען אַ דערלויבעניש פון מ. ג. ב.,
נאָך וועלכער מען מוז לויפן וואַכן און חדשים און יעדעס מאָל באַקומט
מען אַן ענטפער: „די אויספאַרשונג איז נאָך נישט געענדיקט.“ ד"ה מען
דאַרף נאָך דעם אַרעסטירטן פייניקן מיט הונגערן און ווען מען באַקומט
שוין לסוף די דערלויבעניש, מוז מען אַפטמאָל אַפּשטיין גאַנצע טעג אין
היץ און אין רעגן, אין קעלט און אין פּראַסט, ביז מען קען אַריינגעבן די
הונדערט רובל. אויך די קרובים פון די אַרעסטירטע, וואָס זענען אויף דער
פריי, מוזן פילן אויף זיך די שווערע האַנט פון דער ענקאַוועדע-גערעכטי-
קייט.

איך האָב נאָך נישט געהאַט קיין דערלויבעניש פון מ. ג. ב. אַריינצו-
געבן געלט און דאָך זיך געשטופט צוזאַמען מיט אַלע. ווידער האָב איך
זיך געמאַכט אַן אילוזיע: אפשר וועל איך אין דער טורמע-קאַנצעלאַריע
אויספועלן אַ דערלויבעניש זיך צו זען מיט בראַדערזאָנען.

מיר זענען אַריינגעלאָזן געוואָרן אין אַ שמאַל קליין הייפל, וואָס איז
פון וואַנט צו וואַנט אויסגעפילט געוואָרן מיט די קרובים פון די אַרעס-
טירטע. קיין קאַנצעלאַריע טיר האָט זיך פאַר קיינעם נישט געעפנט. עס
האַט זיך אויפגעמאַכט אַ פענצטערל און עמעץ האָט דאָרט צוגענומען דאָס
געלט פאַר די אַרעסטירטע. איך האָב זיך דערוואַרט מיין ריי. אַ מיליציאַ-
נער פון יענער זייט פענצטערל האָט גענוי פאַרשריבן מיין נאָמען, דעם

שיינע־מרים באַדערזאָן

נאָמען פון אַרעסטירטן און געבעטן ווייזן די דערלויבעניש אריינצוגעבן געלט. איך האָב אים דערקלערט, אַז איך האָב נישט אַזאַ דערלויבעניש און געבעטן דערלויבן מיר צו זען זיך מיט מיין אַרעסטירטן מאַן, וועלכער איז אומשולדיק.

דער מיליציאָנער האָט אַוועקגעלייגט די פעדער און אויסגעשטעלט אויף מיר זיינע גרויסע העלע אויגן און געפרעגט: „טשטאַ, גראַזשדאַנקאַ, ס'אומאַ סאַשלאַ!“ אַזעלכע זאַכן זענען ביי אונדז נישט פאַראַן — האָט ער ביזן פאַרענדיקט.

* * *

איך בין אַוועק אַהיים, ווידער געפטרט אַ טאַג אויף גאַרנישט. אין מיין פאַסט־קעסטל האָב איך געפונען אַ מעלדונג פון דער טעלעפּאָנען־אַפטיילונג, אַז איך ווער אַרויסגערופן אויף אַ שמועס מיט וואַרשע, וואָס דאַרף פאַרקומען אין די פרי־מאַרגן־שעהן.

די דאָזיקע מיטטיילונג האָט מיך נישט איבערראַשט, נאָר אַרויסגע־רופן אין מיר אַ צעטרייסלענדיקן אומרו. פון פוילן האָבן מיר נישט באַ־קומען קיין שום בריוו. אונדזערע פריינט, די ייִדישע שרייבער, די וואָס זענען אַוועק פון ראַטנפאַרבאַנד קיין פוילן, כדי דאַרט בויען אַ ייִדישע קולטור און ליטעראַטור — האָבן פאַרגעסן אין דעם ייִדישן דיכטער פון פוילן, וואָס איז געבליבן שטעקן ערגעצווו אין מאַסקווע. מתחלת האָט נאָך משה געשריבן צו זיינע חברים קיין פוילן און געהאַט טענות צו זיי, הלמאַי מען שרייבט נישט צו אים. אין אַ פאַרשטעלטער פאַרם האָט באַדערזאָן אַרויסגעברענגט זיין צער איבער דעם איינזאַמען לעבן און געשריבן אין דעם נוסח:

„שוין־זשע בין איך אינגאַנצן נישטאַ? אַט דריי איך זיך דאָך אַרום אויף דער וועלט מיט אַ פאַרדרייטן קאַפּ און מיט אַ צעווייטיקטן, הגם לאַכעדיק האַרץ, איז דאָך אַ סימן, אַז איך בין בנמצא און מען קען אויס־געפינען מיין אַדרעס און אַנשרייבן מיר פון צייט צו צייט אַ פאַר ווערטער.“

די דאָזיקע האַרציקע ווערטער זענען אויך געבליבן אַן אַ ענטפער און משה האָט דעמאָלט געזאָגט: „מסתמא, איז זיי אויך נישט מקנא צו זיין!“

מיין ליידנס-וועג מיט משה בראָדערזאָן

דער איינציקער מענטש אין פוילן, וואָס איז געשטאַנען מיט אונדז אין פאַרבנדונג די גאַנצע צייט, איז געווען מיין ברודער ד"ר מאַנדעל-בוים. ער האָט נישט בלויז געשריבן בריוו, נאָר אויך טעלעפּאָנירט צו אונדז. יעדעס מאָל זענען מיר ביידע, משה און איך געגאַנגען צו אַזאַ טעלעפּאָן-געשפרעך און יעדעס מאָל האָב איך דערהערט מיין ברודערס שטים: „בראַדערזאָן איז דאָ! גיב אים אַהער“. ווייזט אויס, אַז מיין ברודער האָט זיך טאַקע געוואָלט ממש איבערצייגן, אַז בראָדערזאָן איז דאָ. ד"ה ער איז נאָך אויף דער פריי... אויך מאַרגן וועט מיר מיין ברודער שטעלן די זעלבע פראַגע. וואָס וועל איך אים ענטפערן? איך האָב נישט געוואָלט זיך צעוויינען ביים טעלעפּאָן און אַרויסגיין פון דאָרט מיט אַ פאַרוויינט פנים.

דער כוח פון זעלבסטבאַהערשונג, פון נישט ווייזן פאַר מענטשן אַ פנים, וואָס וועקט רחמנות; דער כוח, וועלכער באַגלייט מיך אויף מיין גאַנצן לעבנס-וועג — האָט מיך דאָ אויך געשטאַרקט. איך האָב זיך ביים טעלעפּאָן נישט צעוויינט. מיין ברודער האָט ווי שטענדיק זיך געפרעגט: „מישאַ איז דאָ? און איך האָב מיט אַ שטאַרקער, באַהערשטער שטים געענטפערט: „ניין, ער איז קראַנק“. פון יענער זייט איז ווייטער געקומען אַ פראַגע: „איז שוין געשטעלט דער דיאַגנאָז? אַזוי וואָס איך האָב גע-ענטפערט מיט אַ האַרטן „ניין!“

אַ רגע איז געוואָרן פיינלעך שטיל און באַלד האָב איך דערהערט די ציטערדיקע שטים פון מיין ברודער: „לייג אַוועק דאָס טרייבל! מינאַ האָט געחלשט, איך דאַרף זי ראַטעווען“. די צאַרטע מינאַ, מיין שוועגערין, די פרוי פון מיין ברודער, איז שווער געטראָפן געוואָרן פון משהס „קרענק“, וואָס האָט נאָך נישט קיין „דיאַגנאָז“. זי, וואָס איז געווען אין ראַטנפאַר-באַנד בעת דער מלחמה, האָט פאַרשטאַנען, וואָס דאָס באַדייט.

ביי די פראַקוראַרן פון מיניסטעריום פון מלוכה-זיכערקייט

ענדלעך האָב איך באַקומען אַ דערלויבעניש פון מ. ג. ב. אַריינצוגעבן דעם אַרעסטאַנט יעדע צוויי וואָכן די הונדערט רובל. ווייזט אויס, אַז די דאָזיקע אַפטיילונג פון מ. ג. ב. האָט אַן אַנווייזונג, אומצוגיין זיך העפלעך מיט די קרובים פון די אַרעסטירטע. דאָ בייזערט מען זיך נישט. מ'רעדט צו אייך ווי צו אַ קליענט און מ'נאַרט אייך, ווי דאָס רוב סוחרים זייערע קליענטן.

איך האָב געבעטן, אַז מ'זאָל מיר דערלויבן אַ „סווידאַניע“ (אַ זעונג) מיט מיין מאַן, וועלכער זיצט אומשולדיק און דער באַאַמטער מיטן ברייטן צעשמייכלטן פנים האָט מיר אַפגעענטפערט: „דאָ, פראַוולנאַ, פאַלאַגאַ-יעטסיאַ“ (יא, ריכטיק, עס קומט) און מיר פאַרגעלייגט אַנצושרייבן אַ „זאַיאָולעניע“ (אַ בקשה). איך האָב תיכף אויפן אָרט אַנגעשריבן אַ „זאַיאָולעניע“ און איבערגעגעבן דעם באַאַמטן. ער האָט איבערגעלייענט, געמאַכט מיר אַ קאָמפלימענט פאַרן גוטן רוסיש און פאַרזיכערט, אַז די דערלויבעניש אויף אַ „סווידאַניע“ וועל איך באַקומען צוגעשיקט אַהיים... עס זענען אַוועק וואָכן און חדשים. איך בין אייניקע מאָל געקומען צום באַאַמטן, דערמאַנט אים זיין צוואַג, ער האָט זיך יעדעס מאָל געווינ-דערט, וואָס איך האָב נאָך נישט באַקומען די דערלויבעניש און ווייטער צוגעזאָגט. איך האָב זיך לסוף איבערצייגט, אַז איך ווער אַפגענאַרט און אויפגעהערט צו מאַנען אַ זעונג מיט משהן. ביז זיין באַפריינג האָב איך אים טאַקע נישט געזען.

טראַץ די אַלע אַנטוישונגען, און דאָס צערונען ווערן פון אַלע מיינע אילוזיעס וועגן געפינען גערעכטיקייט לגבי מיין אַרעסטירטן מאַן — האָב איך דאָך נישט אויפגעהערט צו גלויבן, אַז ערגעצווו מוז אין לאַנד פון סאַציאַליזם זיך געפינען אַן אָרט וווּ מ'וועט מיך אויסהערן און האָבן פאַר-שטענדעניש פאַר אַ דיכטער, וואָס ליידט אומשולדיק.

איך בין אַוועק אין דער פראַקוראַטור פון מ. ג. ב. אין מאַסקווע, וואָס האָט זיך דעמאָלט געפונען אויף דער גאַס א. ג. פושקין. די פראַקוראַטאָר

רישע גערעכטיקייט איז נישט געווען פאַרמאָסקירט. אַ שילד איבער אַן איינשטאַטיקן בנין האָט אָנגעזאָגט, אַז דאָ איז די פּראָקוראַטור פּון מיניסטר-טערוים פאַר מלוכה-זיכערקייט.

איך בין אַריין אין דעם בנין מיט אַ סך קאַנצעלאַריעס און קאַבי-נעטן. מתחילת האָב איך נישט געקענט פאַרשטיין, וואָס אין די קאַרידאָרן פון דער מ.ג.ב. פּראָקוראַטור איז אַזוי ליידיק, קומט טאַקע נישט קיינען זיך קלאַנג אויף די עוולות, וואָס ווערן באַגאַנגען דורכן אַרעסטירן אומי-שולדיקע מענטשן? וווּ זענען די הונדערטער, הונדערטער קרובים פון די אַרעסטירטע, וועלכע איך האָב געטראָפּן ביי דער ליפּאַרטאַווסקער תּפּיסה? מיין שפּעטערדיקע דערפאַרונג האָט מיר די קשיות פאַרענטפּערט: אין זיין לאַנגער ביטערער פּראָטיק האָט זיך דער רוסישער מענטש איבערצייגט, אַז ער האָט נישט וואָס צו זוכן ביי די פּראָקוראַרן פון מ. ג. ב. נישטאַ דאָ קיין גערעכטיקייט.

איך איינע, וואָס בין אויסגעוואַקסן אין אַ סביבה, וווּ מ'האַט גע-גלייבט אין כוח פון יושר, מאַראַל און עטיק, שטיי אין דעם פּיין אויסגע-וואַשענעם קאַרידאָר ביי די פאַרמאַכטע טירן מיט מעשענע שילדלעך מיט די נעמען פון די פּראָקוראַרן און ווייס נישט צו וועמען פון זיי זאָל איך זיך ווענדן. ווער פון זיי וועט פאַרשטיין דאָס ליידנדיקע האַרץ פון אַ פּרוי, וואָס ציטערט איבערן גורל פון איר אומשולדיקן אַרעסטירטן איינציקן פּריינט, וואָס איז איבערגעבליבן נאָך דער היטלערישער ייִדן-אויסטראַטונג. מיט אַן אומרויג האַרץ קלאַפּ איך אָן אין דער ערשטער בעסטער טיר. פון יענער זייט הערט זיך אַ האַרטער „פּאַזשאַלויסטאַ“. איך בין אַריין אין קאַבינעט.

עס האָט מיך אויפגענומען אַ יונגער מונדירטער לייטענאַנט און מיך געפּרעגט: „ווי'טשאַם דיעלאַ“. ער האָט נישט געוואַרט ביז איך וועל אים ענטפּערן נאָר באלד געפּרעגט מיין נאָמען און פּאַמיליע. פאַרשריבן און נאָכאַמאָל איבערגעפּרעגט זיין ערשטע פּראַגע.

איך האָב אים געזאָגט, אַז איך בין די פּרוי פון אַרעסטירטן מאַסיעי מיראַנאָוויטש בראָדערזאָן, אַ ייִדישער שרייבער, וואָס איז געקומען פון פּוילן אין ראַטנפאַרבאַנד. איך, ווי זיין פּרוי, קען אים זייער גוט. ער איז

שיינע־מרים בראַדערזאָן

קיינמאל קיין שום פאַרברעכן נישט באַגאַנגען. איך נעם אויף זיך די פולע פאַראַנטוואָרטלעכקייט, אַז ער איז אומשולדיק, דאָ איז פאַרגעקומען אַ מיטפאַרשטענדעניש.

דער פראַקוראָר האָט מיך שטרענג אָנגעקוקט און ממש אויסגעשריען: „גראַזשדאַנקאַ (בירגערין) ווי קענט איר נעמען אויף זיך אַזאַ פאַראַנטוואָרטלעכקייט. ס'קען זיין, אַז איצט איז ער טאַקע אָן אָרנטלעכער מענטש, אָבער פון וואָנען ווייסט איר, וואָס ער האָט געטאָן אין דער יוגנט. איך וואָלט אָפילו נישט גענומען אויף זיך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר מיין אייגענער פרוי. נישט שטענדיק בין איך געווען און בין מיט איר צוזאַמען.“ ער האָט שוין מער נישט גערעדט, נאָר פאַרטריפט זיך אין עפעס אַ פאַפיר אַזוי ווי עס וואָלט קיינער נישט געשטאַנען ביי זיין טיש. איך האָב געזען, אַז איך האָב נישט אויף וואָס צו וואַרטן און פשוט אַרויסגעשאַרט זיך פון דעם צימער.

איך בין ווידער אַוועק אַ דערשלאָגענע צו מיין אַרבעט ביי די וואָלן, ווידער זענען אדורך אייניקע פיינלעכע שלאַפלאָזע נעכט אין מיין אייני-זאַמען צימער. איך האָב זיך נישט געקענט באַרויקן און באַשלאָסן צו פרווון מיין מזל ביי אַ צווייטן פראַקוראָר, אפשר וועט ער פאַרט האָבן אַן אויער פאַר מיין וויי־געשריי?

ווידער געפין איך זיך אין איינשטאַקיקן בנין, ווידער שטיי איך פאַר די פאַרמאַכטע טירן און קלער צו וועלכן פראַקוראָר אַרייַנצוגיין. לסוף מאַך איך אויף אַ טיר. אין אַ ברייטן פאַטעל זיצט אַן עלטערער דיקלעכער מונדירטער מענטש מיט אַ גראַען קאַפּ און אַ ווייך פיינ פאַרשוירן קמץ־בערדל. מיר ווערט עטוואָס לייכטער אין געמיט. אַט איצט, דאַכט זיך מיר, האָב איך געטראָפן דעם ריכטיקן רוסישן מענטש. מסתמא אַ מענטש פון די אַמאָליקע אַלטע רוסישע ליבעראַלן, וואָס האָבן זיך געשטעלט אין דינסט פון די באַלשעוויקעס. אָבער עס האָט נישט לאַנג געדויערט, ווי אויך די אילוזיע איז צעפלאָסן געוואָרן.

מיט אַ תחנונים־קול האָב איך אים דערציילט „ווי־טשאַם דיעלאַ“, ער האָט מיך נישט געלאָזט ענדיקן און מיט כעס גענומען אויף מיר שרייען, ווי איך וואָלט געווען אַ פאַרברעכער: „וואָס פאַרדרייט איר אַ קאַפּ, ביי

אונדז נעמט מען נישט קיין אומשולדיקע און מ'זעצט זיי איין אין טורמע. די גערעכטיקייט וועט אלץ אויפקלערן."

איך בין אַרויס פון דעם אַלטיטשקן פּראָקוראַר אַ דערשלאַגענע. איך האָב שוין פּאַרלוירן יעדע האַפּענונג צו קענען עפעס טאָן פאַר מיין אומ-גליקלעכן מאַן. אין דער דאָזיקער נאַכט, נאָך מיין באַזוך ביי דעם אַל-טיטשקן פּראָקוראַר, בין איך שוין נישט געשלאָפּן. די דורכגעטראָגענע באַליידיקונג, דאָס שרייען אויף מיר אויף אַזאַ אופן, וואָס איך האָב קיינ-מאַל אין מיין לעבן נישט געהערט האָט מיך אַזוי געדריקט, אַז פּאַרטאַג האָב איך זיך גוט, גוט אויסגעוויינט. דער אָפּגעפלאָסענער שטראָם פון טרערן האָט מיך ווי באַפרייט פון אַ שווערער דריקנדיקער לאַסט. איך האָב גענומען טראַכטן, וואָס ווייטער צו טאָן. איך האָב זיך דערמאַנט, אַז אויף איינע פון די שילדלעך אויף די טירן פון די פּראָקוראַרן-קאַבינעטן האָב איך באַמערקט אַ נאָמען פון אַ פרוי. מען דאַרף נאָך ביי איר פרווון דאָס מזל.

אויף צומאַרגנס בין איך ווידער אַוועק אין דער פּראָקוראַטור פון מ. ג. ב. און נאַכאַמאָל איבערגעלייענט דעם נאָמען אויפן שילדל: יא. טאַקע אַ פרוי, אַ פּראָקוראַרשע — אַנאַסטאַסיאַ קלימאַוואַ.

מיך האָט אויפגענומען אַן עלטערע פרוי, אַ דיקלעכע מיט אַ ווייכן מוטערלעכן בליק. זי האָט מיך געבעטן זיצן און דעם ערשטן מאָל זייט מיין באַזוך אין דאָזיקן בנין האָב איך דערהערט אַ מענטשלעכע שפּראַך. מיט אַ ווייכער שטיים האָט זי זיך צו מיר געוואָנדן: „דערציילט, דער-ציילט, וואָס איך וועל קענען, וועל איך פאַר איין טאָן."

די דאָזיקע מענטשלעכע באַציונג האָט אַרויסגערופן אין מיר אַ גע-פיל פון געפאַלנקייט. איך בין גרייט געווען צו קושן די הענט פון דער פּראָקוראַרשע, שטיקנדיק זיך מיט טרערן, האָב איך איר אַלץ דערציילט: וועגן אונדזער אַנטלויפן פון היטלעריש-פאַשיסטישן גיהנום, וועגן מיין משפּחה און מיין אַלטן טאַטן, וואָס זענען פאַרפרייניקט געוואָרן דורך די דייטשן, אונדזער אַנטלויפן אין ראַטנפאַרבאַנד און איצט דאָס דאָזיקע אומגליק — דער אַרעסט פון מיין מאַן, וועלכער איז זיכער אומשולדיק.

„איך האָב שוין נישט קיין כוח צו הערן די געשרייען און אויפצונעמען די באַליידיקונגען“ — האָב איך פאַרענדיקט.

זי האָט מיך אויסגעהערט. איך האָב באַמערקט טרערן אין אירע אויגן. לסוף האָט זי מיר צוגעזאָגט צו דערוויסן זיך וועגן גורל פון מיין מאַן און געהייסן קומען אין אַ צוויי טעג אַרום.

אין צוויי טעג אַרום בין איך ווידער געווען אין קאַבינעט פון דער פראַקוראַרין אַנאַסטאַסיאַ קלימאַוואַ. זי האָט מיך ווי פריער געבעטן זיצן. אָבער נישט געקוקט גלייך מיר אין די אויגן. מיט אַן אַראַפגעלאָזטן קאַפּ האָט זי מיר געזאָגט: „דער ענין פון אייער מאַן איז אין „אַסאַבאַיע סאַ-וויעשטשאַניע“ (ספּעציעלער ראַט). מען קען פאַר אים גאַרנישט טאָן.“

מיט אַלע כוחות האָב איך זיך באַהערשט איך זאָל זיך נישט צעוויי-נען. ווייזט אויס די פראַקוראַרין האָט דאָס באַמערקט און מיט אַ ווייך קול האָט זי זיך געווענדט צו מיר: „איך וועל אייך ראַטן אויפהערן וויינען, עס איז אַ שאַד, אייערע טרערן און אייער געזונט, עס וועט שוין גאַרנישט העלפן.“

איך בין אַרויס פון בנין פון דער סטאַלינישער פראַקוראַטאַרישער גערעכטיקייט און נאָך שטאַרקער דערפילט די שרעקלעכע עוולה, וואָס ווערט אַפגעטאָן קעגן מיין מאַן, קעגן די יידישע שרייבער, קעגן מיינע חברים פון דער יידישער טעאַטער־סטודיע, וואָס פייניקן זיך אונטער די תפיסה־ווענט אין דעם דאָזיקן שיינעם פּרילינג־טאַג.

„אַסאַבאַיע סאַוויעשטשאַניע“

די אויפריכטיקע מיטטיילונג פון דער פראַקוראַרין אַנאַסטאַסיאַ קלי-מאַוואַ, אַז דער ענין פון מיין מאַן איז אין „אַסאַבאַיע סאַוויעשטשאַניע“ און מען קען פאַר אים גאַרנישט טאָן — האָט מיך אינגאַנצן צעטרייסלט. איך האָב זיך אָנגעהויבן צו פאַראינטערעסירן מיט דער דאָזיקער סטאַלי-נישער גערעכטיקייט־אינסטאַנץ, וואָס האָט צו זאָגן איבער דער פרייהייט

אַדער אַרעסט פון בראָדערזאָנען. איך האָב גענומען זיך נאָכפרעגן ביי באַ-
קאַנטע, וואָס באַדייטן די דאָזיקע צוויי רוסישע ווערטער, וועלכע פיגורירן
נישט צוזאַמען אין קיין שום ווערטער-בוך.

מען האָט מיר געפרוווט אויפקלערן, אַז „אַסאַבאַיע סאָויעטשאַניע“
באַטייט אַ באַראַטונג פון דריי ענקאָועדע-ריכטער. דאָס איז די „טראַי-
קאַ“, וואָס משפט אונטער די אויגן געפערלעכע פאַרברעכער. קיין עדות
ווערן נישט אויסגעהערט — דער איינציקער עדות איז דער אויספאַרשער,
וואָס האָט דורך כּיטרע מיטלען, דורך פייניקונגען, אַרויסבאַקומען פון
באַשולדיקטן דערקלערונגען. דער באַשולדיקטער האָט נישט קיין רעכט
זיך צו פאַרטיידיקן. קיין אַדוואָקאַטן ווערן נישט צוגעלאָזט. „אַסאַבאַיע
סאָויעטשאַניע“ באַפרייט נישט קיינעם, טיילט יאָרן-לאַגער, אָנהייבנדיק
פון 5 יאָר ביז לעבנסלענגלעכע קאַטאַרגע — אַזוי האָט מען מיר אויפגע-
קלערט די באַדייטונג פון „אַסאַבאַיע סאָויעטשאַניע“.

מיט שוידער האָב איך זיך אַריינגעטראַכט אין דער דאָזיקער סטאַלי-
נישער אינסטאַנץ, וועלכע האָט אין משך פון יאָרן פאַרקריפלט די לעבנס
פון הונדערטער טויזנטער משפחות, צעשטערט זייערע היימען און פול
געמאַכט די לאַגערן מיט פאַרקנעכטעטע אַרבעטער-אַרעסטאַנטן, וואָס
וועגעטירן ביי שווערער אַרבעט. אַזאַ גורל דערוואַרט אויך דעם פייניפלינ-
דיקן דיכטער, מיין ליבן, ליבן פריינט! צי וועט ער דאָס אויסהאַלטן?
צי וועל איך אים נאַכאַמאַל זען? וואָס טוט מען? ווי אַזוי ראַטעוויסט מען
אַרויס דעם אומשולדיק געפייניקטן מענטש?

די דאָזיקע פיינלעכע פראַגן האָבן מיינע נעכט פאַרוואַנדלט אין
קאַשמאַרן. ווען איך בין שוין ענדלעך איינגעשלאָפן נאָך אַ לאַנגן וואַרפן
זיך פון זייט אויף זייט, זענען געקומען שרעקלעכע חלומות: איך האָב
געזען משהן ליגן אַ בלאַסן, אַן אויסגייענדיקן מיט געשלאָסענע אויגן,
איך האָב אים געזען מיט אַ שמערצלעך פּרעגנדיקן בליק, ווי ער וואַלט
געפרעגט: פאַרוואָס קומט מיר דאָס? אַפּטמאַל האָב איך שטיקנדיק זיך
אין טרערן געטראַכט: „זיין לעבן איז געענדיקט, ער וועט עס נישט אויס-
האַלטן, טאָ צו וואָס דאַרף איך לעבן און זיך פּנינקן“. באלד האָב איך
אַפגעוואַרפן פון זיך דעם שרעקלעכן געדאַנק און געקומען צום אויספיר:

שיינע־מרים ברעדערזאן

„איך דאַרף לעבן פאַר זיינעטוועגן, אַרבעטן, כדי צו פאַרלייכטערן אים זיין שווערן גורל. אפשר וועט דאָך געשען עפעס אַ נס און די דאָזיקע אכזריות קעגן אומשולדיקע מענטשן וועט זיך ענדיקן“.

דער דאָזיקער אויספיר האָט מיך געשטאַרקט און אויפגעוועקט אין מיר אַ פרישן שטראָם פון ענערגיע און לעבנסווילן. דאָס ערשטע מוז איך זיך דערוויסן וועגן דער „אַסאַבאַיע סאָויעשטשאַניע“, אפשר וועט מיר דאָך געלינגען עפעס דאַרט אויסצופועלן, אפשר וועל איך אויסווירקן, אַז מען זאָל צולאַזן אַן אַדוואַקאַט. איך וועל וויינען, איך וועל בעטן. ווי איז דאָס מעגלעך, אַז אַלע זאָלן האָבן פאַרשטייגערטע הערצער אַן שום געפיל פאַר יושר און גערעכטיקייט?

איך האָב אָנגעהויבן נאַכפרעגן ביי באַקאַנטע, וווּ עס געפינט זיך די „אַסאַבאַיע סאָויעשטשאַניע“ און לסוף באַקומען דעם אַדרעס — אויף קיראַוואַ 14, אין דער מיליטערישער פּראַקאָראַטור. דאַרט דאַרף איך זיך מעלדן צום מיליטערישן פּראַקאָראַר און ער וועט מיר שוין אַלץ אויפֿ־קלערן, וואָס עס האָט אַ שייכות צו דער געהיימנישפּולער „אַסאַבאַיע סאָויעשטשאַניע“.

איך בין אַוועק אויף דעם אָנגעוויזענעם אַדרעס און דאַרט זיך דער־פרעגט צום מיליטערישן פּראַקאָראַר. מיך האָט אויפגענומען אַ בייזער, גי־דעריקער פאַרשוין אין אַן אַפיצירן־מונדיר מיט אַן אַפגעלעבט מיט פנים און ציגישע בליקן. ביידע האָריקע הענט זענען געווען טאַטוירט, ווי מען זעט עס אַפטמאַל ביי מאַטראָזן. באַזונדערס שווער איז געווען דער אייני־דרוק פון זיינע אַרויסשטאַרצנדיקע ציין.

איך האָב זיך צו אים געווענדט מיט מיין שוין פיל מאָל איבערגע־חזרטן פּזמון: „מאַיסעי מיראַנאַוויטש ברעדערזאן, אַ ייִדישער שרייבער, אומשולדיק אַרעסטירט“ אא”וו דער מיליטערישער פּראַקאָראַר האָט זיך נישט געכעסט, פאַרקערט, זיין בייז פנים איז געוואָרן ווי עטוואָס מילדער. מיט אַ געמאַכטן אומשולדיקן טאָן האָט ער געפרעגט: צי מאַיסעי מיראַ־נאַוויטש ברעדערזאן איז אַ חוץ אַ שרייבער אויך געווען אַ מיליטערמאַן. ווען איך האָב אַפגעענטפערט, אַז ער האָט קיינמאַל מיט קיין מיליטער נישט געהאַט קיין שייכות, האָט דער פּראַקאָראַר געמאַכט אַ פאַרווונדערטע

מינע: „טאָ ווי קומט זיין „דיעלאַ“ אין וואַיעננעם טריבונאַל“. איך האָב געפרוווט נאָך דערמאָנען וועגן דער „אַסאַביאַע סאַוועשטשאַניע“. אויף וואָס דער פּראָקוראָר האָט געענטפּערט, שוין מיט אַ חוזק־שמייעלע: „עטאַ ווסיאַ ראַוונאַ“, ער געפינט זיך נישט ביי אונדז.

שפּעטער איז פאַר מיר קלאָר געוואָרן, אַז דער מיליטערישער פּראָקוראָר, אפשר טאַקע איינער פון די „אַסאַביאַע סאַוועשטשאַניע“ האָט מיך פשוט אָפּגענאַרט. בראָדערזאָן האָט טאַקע פון דאָרט באַקומען זיינע צען יאָר לאַגער.

— 32 —

צוזאַמענטרעף מיט די פרויען פון די אַרעסטירטע שרייבער און קולטור־טוער

נאָך גרויסע אַנשטרענגונגען האָב איך זיך ווידער איינגעשפּאַנט אין טאַג־טעגלעכן יאָך פון לעבן. איך האָב ווידער אַנגעהויבן טעגלעך קומען אין „קאַמבינאַט פאַר אַרבעטסלאָזע אַרטיסטן“, כדי אַנצונעמען אַרבעט.

אין קאַמבינאַט איז וואָס ווייטער געוואָרן אַלץ מער לעבעדיקער. עס זענען כּסדר צוגעקומען פּרישע „אַרבעטלאָזע“ פרויען, ד״ה פרויען פון אַרעסטירטע אַרטיסטן, קינסטלער און קולטור־טוער, וואָס האָבן געהאַט אַ רעכט צו באַקומען אַרבעט אין קאַמבינאַט. דאָ האָב איך זיך אויך דער־וווּסט ווער פון מיינע באַקאַנטע געפינט זיך שוין אין תּפּיסה.

אויך דעם אַלטיטשקען ז. ווענדראָף, דעם אַמאַליקן פעליעטאַניסט פון וואַרשעווער „היינט“, האָט נישט אויסגעמיטן דער גורל פון די ייִדי־שע שרייבער. אויך ער, דער רויקער, שטילער זקן, איז געוואָרן געפּערלעך פאַר דער סטאַלין־מאַכט און ער איז אַוועק אין תּפּיסה און מיט אים האָט זיך געדאַרפּט פאַרנעמען די געהיימישפּולע „אַסאַביאַע סאַוועשטשאַניע“.

דער „קאַמבינאַט פאַר אַרבעטלאָזע אַרטיסטן“ איז געווען דאָס איינ־ציקע אַרט, וווּ איך האָב זיך געטראָפּן מיט די פרויען פון די אַרעסטירטע שרייבער. צו מיינ גרויסער פאַרווונדערונג האָב איך איינמאַל דאָ דערזען

שיינע־מרים בראָדערזאָן

די שוועסטער פון קונסטמאַלער — מיכאַל יאָ. איר ברודער, וואָס האָט געלעבט אין מאַסקווע, איז בעת דעם אָנהייב פון די אַרעסטן פון ייִדישע שרייבער אָפגעפאַרן קיין ריגע, זיין געבוירנשטאָט. ער האָט געגלויבט אַזוי אַרום אויסצומיידן די תּפּיסה, אָבער אויך אין ריגע האָט אים דערגרייכט די האַנט פון דער סטאַלינישער גערעכטיקייט. מ'האַט אים דאָרט אַרעס־טירט און געבראַכט קיין מאַסקווע.

דאָס וואַכזאַמע אויג פון דער ענקאוועדע האָט נישט דורכגעלאָזט קיינעם פון די „געפערלעכע ייִדישע פּאַרברעכער“, די שרייבער און קינסט־לער. אין די מאַסקווער תּפּיסות האָבן זיך שוין דעמאָלט געפונען: דער באַרימטער ייִדישער זינגער אָפּעלבוים, וועלכן די סאָויעטישע מוזיק־קרי־טיק האָט באַצייכנט אַלס דער צווייטער שאַליאַפּין, די זינגער און אַר־טיסטן שולמאַן, ליובימאַוו. איך האָב געטראָפּן די פרוי פון פּראָפעסאָר נוסיינאַוו. מיט ביטערן סאַרקאַזם האָט זי גערעדט, אַז איר מאַן האָט זיך ענדלעך אויף די עלטערע יאָרן דערדינט אַ קאַטעדּרע אין דער מאַסקווער תּפּיסה...

נישט אַלע פּרויען פון די אַרעסטירטע האָבן זיך דערלויבט צו רעדן און דערציילן וועגן זייער אומגליק. די פרוי פון אַרטיסט זוסקין האָט מיט קיינעם נישט אויסגערעדט קיין וואָרט. זי האָט פשוט אויסגעמיטן מענטשן און בלויז דער צער־בליק פון אירע העלע אויגן, וואָס האָבן שטענדיק אויס־געזען ווי נאַרוואָס אויסגעוויינטע — האָבן דערציילט וועגן אירע טראַ־גישע איבערלעבונגען. אונדז אַלע, די פּרויען פון די אומשולדיקע אַרעס־טירטע שרייבער און קינסטלער, האָט נישט אויפּגעהערט צו פּייניקן איין און די זעלבע פּראָגע: „פאַרוואָס? פאַרוואָס קומט אונדזערע מענער און אונדז אַזעלכע שרעקלעכע איבערלעבונגען אין לאַנד פון „סאַציאַליזם...“

די סטאַלין־מאַכט האָט זיך לסוף אויך דערמאַנט אין די פּרויען פון די אַרעסטירטע. אויך זיי זענען געוואָרן געפערלעך. מ'האַט זיי אָנגעהויבן אַרויסשיקן פון מאַסקווע. אַזאַ גורל האָבן געהאַט — ציפּע בערגעלסאַן און מאַרקישעס פרוי. מ'האַט זיי אַרויסגעשיקט פון מאַסקווע. איך האָב כּסדר דערוואָרט, אַז עס וועט קומען אויך מיין ריי. ווייזט אויס, אַז אין מיר

און אין דער אַרטיסטין לענאַ סינגאַלאָוסקאַ, דעם נסתרס פרוי, האָט די ענקאוועדע פאַרגעסן.

מיט לענאַ סינגאַלאָוסקאַ האָב איך זיך נענטער באַקענט. זי, אַ צאַר-טע, פול מיט ליבע צו דער וועלט און צו די מענטשן, האָט איר ביטערן גורל געטראָגן שטאַלץ און ווירדיק. זי האָט געזאָגט, אַז עס איז איר נישט קיין אונטערשייד, מיטן גאַנצן האַרצן וויל זי, אַז מ'זאָל זי אויך אַרעס-טירן. אויב אַזאַ רשעות קען הערשן אין דער מדינה, וואָס וויל מכלומרשט באַפרייען די מענטשהייט, וויל זי נישט זיין פרויווילעגירט און אַרומדרייען זיך אויף דער פריי, — אַזוי האָט צו מיר גערעדט די פרוי פון נסתר.

זי האָט מיר דערציילט, ווי אַזוי עס איז פאַרגעקומען דער אַרעסט פון איר מאַן: ער האָט די ענקאוועדע-לייט אויפגענומען מיט אַ חזק-שמייכל, וואָס עס האָט זיי שטאַרק אויפגערעגט. דער אַפיציר, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער רעוויזיע, האָט גענומען פשוט שרייען: „ווייז, וווּ דו האָסט באַ-האַלטן דאָס געווער און די געהיימע פאַפירן“. אויף וואָס דער נסתר האָט געענטפערט גלייכגילטיק — „וואָס בייזערט איר זיך, איך בין זייער צו-פרידן וואָס איר זענט ענדלעך געקומען...“

און ער איז באמת געווען צופרידן, וואָס לסוף טיילט ער דעם גורל פון זיינע חברים, יידישע שרייבער. זינט דעם אַרעסט פון מאַרקישן, בער-געלסאַנען און פעפערן איז דער נסתר געווען אויסערגעוויינלעך נערוועז. ער האָט געליטן פון שלאַפלאַזיקייט און כסדר דערוואַרט, אַז מ'זאָל אים שוין קומען נעמען. ער האָט נישט געקענט פאַרשטיין, וואָס מען לאַזט אים אויף דער פריי, בעת אַנדערע שרייבער זיצן שוין אין תפיסה. „וואָס, זיי ווילן מיך אויסשליסן פון יידישן שרייבער-כלל?“ — האָט ער סאַר-קאַסטיש געפרעגט.

ענדלעך איז געקומען אויך זיין ריי. דער אַלטער קינסטלער-פראַזאַ-קער איז אַריינגעוואַרפן געוואָרן אין תפיסה, פון וואַנען ער איז שוין מער נישט צוריקגעקומען.

דער פשוטער רוסישער פאלקס-מענטש

נאכדעם ווי עס האבן זיך אויסגעלאָשן אַלע האַפענונגען צו קענען עפעס טאָן פאַר דער באַפֿרייונג פֿון בראַדערזאָנען, האָב איך אויפֿגעהערט אַפּשלאָגן די שוועלן פֿון די פֿאַרשיידענע „גערעכטיקייט“ קאַנצעלאַריעס און זיך גענומען פֿליסיק אַרבעטן ביי די וואַלן. כּ״האָב איצט געמוזט אַר-בעטן אַ סך, כּדי צו קענען עפעס אַריינשיקן בראַדערזאָנען אין תּפּיסה. אַזאַ שווערן גורל האָבן אין יענער צייט געמוזט טראָגן אין ראַטנפֿאַר-באַנד הונדערטער טויזנטער פֿרויען, וואָס זענען טריי געבליבן זייערע אַרעסטירטע מענער.

בכלל האָט יעדער אַרעסט פֿון פֿאַרדעכטיקטע אין קעגנערשאַפט צום סטאַלין־רעזושים, באַטייט אַ חורבן אין דער משפּחה. אויב מען האָט אַפּילו די פֿרוי און די קינדער פֿון אַרעסטירטן נישט אַרויסגעשיקט פֿון וווינאַרט, האָט זי אַבער פֿאַרלוירן די האַפענונג זיך צו זען, ווען עס איז, מיט איר מאַן. די שטאַרק פֿאַרליבטע, מייסטנס יונגע פֿרויען, וואָס האָבן נישט געוואַלט רעזיגנירן פֿון מאַן, האָבן געהאַרעוועט שווער און ביטער, כּדי זיך אויסצוהאַלטן און צו קענען נאָך אַפּשפּאַרן אויף צו שיקן פּעקלעך אַדער געלט פֿאַרן אַרעסטירטן. דאָס טראַגישע לעבן פֿון די דאָזיקע פֿרויען, זייער בענקשאַפט, נישט אויסגעלעבטע באַגערן, אַדער צעפּלאַקערטע הפּקר-באַציונג צו אַלן, וואָס איז ביי דער פֿרוי אינטיים און הייליק, — וואַלט געקענט דינען, ווי שטאַף פֿאַר קינסטלעריש־פּסיכאָלאָגישע ראַמאַנען. אַבער קיינער פֿון די שרייבער וועט אין ראַטנפֿאַרבאַנד זיך נישט צורירן צו אַזאַ געפּערלעכער טעמע.

מיינע איבערלעבונגען האָבן זיך נישט אַזוי קאַמפּליצירט, זיי זענען געגאַנגען אין אַ גלייכער ליניע — איך דאַרף מיט אַלע מיינע כּוחות העלפֿן דעם אומגליקלעכן אַרעסטאַנט, כּדי אויף וויפל עס איז מעגלעך צו פֿאַר-לייכטערן אים דאָס לעבן. איך האָב דעריבער אָנגעברענגט אין מיינ שטוב אַ סך פֿון די „שמעקעדיקע“ מאַטעריאַלן אויסצואַרבעטן די וואַלן. די לופּט אין דער שטוב, איז באמת געוואָרן נישט צום אויסהאַלטן. דאָס האָט

אויסגענוצט מיין שכן דער פאָדפאָלקאָווינק מיט דעם פאָרטיי-בילעט פון יאָר 1920. ער האָט אָנגעהויבן צו ברענגען מיליך, סאַניטאַרע קאַמיסיעס, וואָס זאָלן מיר פאַרבאָטן צו פירן מיין „וואַרשטאַט“, וואָס פאַרסמט די לופט.

ענדלעך איז עס אים געלונגען: אין איינעם אַ טאָג איז געקומען אַ פאַראַרדענונג פון דער מיליך, וואָס פאַרבאָט מיר צו פירן דעם וואַרשטאַט. עס האָבן נישט געהאַלפן מיינע בקשות און מיינע אַנווייזונגען, אַז אַיך האָב נישט קיין אַנדערע מיטלען פון וואָגען זיך צו דערנערן. עס איז גע-קומען אַ מיליציאַנער און געדראָט מיך צו באַזייטיקן פון דער דירה, אויב אַיך וועל נישט אויפהערן אַרבעטן. דער שאַרפער גראַבער טאָן פון מילי-ציאַנער, די שמחה פון מיין שכן, וואָס ענדלעך איז ער אויפן וועג פון באַזייטיקן מיך פון דער דירה, האָט מיך אַזוי צעווייטיקט, אַז אַיך האָב זיך שטאַרק צעוויינט.

ווען אַיך בין אַרויס אין גאַס, איז צו מיר צוגעקומען אַ ברייטפליי-ציקער רוס מיט אַ מגושמדיק פנים און מיט אַ הייזעריקלעכער שטימ, וועלכע ער האָט זיך באַמזט צו פאַרווייכערן, האָט ער זיך צו מיר געווענדט: „איזווייניטע, פאַרוואָס האָט איר געוויינט?“

די דאָזיקע אומגעריכטע פראַגע פון דעם רוס, אַ טרעגער, וועלכער האָט געוויינט קעגנאייבער מיין דירה און איז שטענדיק געווען מער שיכור ווי נישטער, האָט מיך געשטעלט אין אַ שווערער לאַגע. אַ הויך דעם, וואָס אַיך האָב זיך פאַר קיינעם נישט געוואָלט קלאַגן, האָב אַיך פשוט מורא געהאַט, צי עס איז נישט עפעס אַן אונטערגעשטעלט שפיצל, כדי צו קענען מיך אַרעסטירן אַדער אַרוישיקן. דאָך די ווייכע שטימ, וועלכע אַיך האָב שוין לאַנג נישט געהערט, זיין תמימותדיקער בליק, האָט אַרויסגערופן אין מיר אַ געוויסן צוטרוי צו אים. אַיך האָב אים דערציילט וועגן מיין שכן, וואָס וויל מיך באַזייטיקן פון דער דירה און לאָזט מיך נישט אַרבעטן, וואָס איז מיין איינציקע פרנסה.

דער פשוטער מענטש האָט אַרויסגעוויזן אַ סך מיטלייד מיט מיין מצב און מיר פאַרגעלייגט, אַז אַיך זאָל מיין „וואַרשטאַט“ אַריבערטראַגן צו אים אין קעמערל, וואָס האָט אַ פענצטער. דאָרט וועט מיר קיינער נישט

שטערן צו אַרבעטן. איך האָב אָנגענומען די דאָזיקע פריינטשאַפטלעכע הילף און מיינע לאַנגע אַרבעט־טעג זענען שוין אַוועק אין דעם קעמערל. עס איז געווען שפעטער האַרבסט, דער ווינט האָט דאָ געבלאָזן פון אַלע זייטן פון סופיט האָט געקאַפּעט, די פינגער זענען פאַרשטייפט געוואָרן פון קעלט — אָבער עס איז דאָך געווען אַ הילף פון אַ פשוטן רוסישן מענטש, וועלכער האָט געוואַלט עפעס טאָן פאַר דער איינזאַמער ליידנדיקער פרוי. ער איז אויך געווען מיינ באַשיצער, ווען דער פּאָדפּאָלקאוויק מיט דעם „פּאַרט־בילעט“ פלעגט מיך באַפּאַלן אויף אַ גראַבן אופן.

בראַדערזאָן — דער לאַגער־אַרעסטאַנט נומער 427

נאָך ניין חדשים פּלאַגן זיך און אַנטוישטע דערוואַרטונגען, אַז „דער ענין וועט זיך אויפקלערן“, האָב איך, אין אָנהייב יאַנואַר 1951 באַקומען אַן איינלאַדונג זיך צו שטעלן אין מ. ג. ב. איך האָב געמיינט, אַז שוין... מ'האָט זיך אין מיר אויך שוין דערמאָנט. איך האָב זיך איינגעפּאַקט אַ פּעקל פון די נייטיקסטע זאַכן און אַוועק אין מ. ג. ב. דאָרט האָט מען מיך אַריינגערופן אין קאַבינעט פון נאַטשאַלניק און ער האָט פון אַ פּאַפּיר אַרויסגעלייענט, אַז מאַיסעי מיראַנאָוויטש בראַדערזאָן, ווי אַ סאַציאַל־געפּערלעכער עמענט האָט באַקומען צען יאָר אַר־בעט־אויסבעסערונג־לאַגער. עס ווערט אים נישט צוגענומען דאָס בירגער־רעכט. — אַזוי האָט געמשפּט די „אַסאַבאַיע סאָויעטשטאַניע“.

ביז היינט קען איך מיר נישט אויפקלערן די סיבה, פאַרוואָס איך האָב אַזוי רויק אויפגענומען די דאָזיקע דערשיטערנדיקע מיטטיילונג. איך האָב נישט מער געוויינט, ווייזט אויס, אַז ס'איז פאַראַן אַ גרענעץ אויך פאַר טרערן; ווייזט אויס, אַז מ'קען זיך איינלעבן אויך מיט דעם שרעק־לעכסטן, ווען עס גייט נאָר אַריבער די גרענעץ פון יענער מענטשלעכער פאַרשטעלונג. די דערשיטערונג איז ביי מיר געקומען דעמאָלט, ווען עס איז ביי מיר איינגעבראַכן געוואָרן דער גלויבן אין דער סאָויעטישער

גערעכטיקייט. — דער מאָרד איבער מיכאַעלסן, די ליקווידאַציע פון דער ייִדישער טעאַטער־סטודיע, דער אַרעסט פון די ייִדישע שרייבער און קול־טור־טוער, מיין אייגן פיינלעך לעבן נאָך דעם אַרעסט פון בראָדערזאָנען, די צינישע באַציונג פון די סטאַלינישע גערעכטיקייט־אַמטן צו אַלע מיינע בקשות און ווענדונגען, וואָס האָבן געדאַרפט באַוווּיזן די אומשולד פון בראָדערזאָנען — נאָך דעם אַלעם, האָט שוין דאָס געבן בראָדערזאָנען צען יאָר לאַגער אויסגעזען, ווי אַ נאַטירלעכער רעזולטאַט פון אַלעם פריערדיקן. איך בין אַרויס פון מ. ג. ב. אַ פּראַסטיק־זוויקער ווינטער־טאַג האָט זיך אויסגעשפּרייט איבער די באַלעבטע מאַסקווער גאַסן. מיר איז געווען קאַלט. איך האָב זיך געאַיילט, נישט וויסנדיק אַליין ווהיין. איך האָב גע־טראַכט פון משהן. עס מוז אים זיין זייער קאַלט אין תּפּיסה, מ'דאַרף אים באַזאָרגן וואַרעם אַנצוטאַן. ווער ווייסט ווהיין מען וועט אים אַוועקשיקן. איך האָב געטראַכט וועגן די אַרעסטירטע ייִדישע שרייבער און אַרטיסטן. זייערע פּרויען און משפּחות, מיינע פּריינט און עפעס אַ פונק פון טרייסט האָט אין מיר געציטערט: מיר איז לייכטער ווי די פּרויען פון די אַנדערע אַרעסטירטע, איך ווייס שוין דעם גורל פון מיינ נאָענטסטן פּריינט, אָבער זיי טראַגן זיך נאָך אַרום מיט דער ביטערער פּראַגע — וואָס וועט געשען מיט זייערע מענער?

איך בין אַוועק צו דער לופאַרטאָוסקער תּפּיסה, כדי זיך צו דערוויסן ווען מ'שיקט אַוועק מיין מאַן. איך האָב נאָך אַלץ געהאַפּט צו באַקומען מיט אים אַ זעונג פאַרן אַוועקשיקן אין לאַגער און אים אויך באַזאָרגן מיט וואַרעמע מלבושים. אין דער טורמע־קאַנצעלאַריע האָב איך באַקומען אַן ענטפּער, אַז מאַיסעי מיראַנאָוויטש בראָדערזאָן געפּינט זיך שוין נישט דאָרט.

צו אַלץ געוויינט מען זיך צו

צו אַלץ קען זיך אַ מענטש צוגעוויינען. — איך האָב קיינמאַל נישט געגלייבט אין דעם דאָזיקן אמת. ביז מיין אומגליקלעכן לעבן אין ראַטנ־

פאַרבאַנד האָב איך קיינמאַל נישט געוואָסט פון קיין נויט. מיין קינד־הייט און יוגנט איז אדורך אין שפּיל און פאַרוויילונג, אין לערנען, לייצענען ביכער. אין דער היים בין איך געווען דאָס געצערטלטע קינד. שפּעטער — דאָס לעבן מיט משהן, מיט דעם פּאָעט מיט דער שוואַרצער טשופּרינע און שטענדיק בלישטשענדיקע אויגן, צו וועלכע עס האָבן זיך געצויגן ווי נאַכט־באַבעלעך צום ליכט, יונגע מענטשן, אויפגייענדיקע שטערן אין דער שרייבערישער און קינסטלערישער וועלט. מיר האָבן נישט געפירט קיין לוקסוס־לעבן, אָבער אונדזער היים אויף זאַוואַדזקע 49, האָט געשפרודלט מיט פרייד. דאָס אַלץ האָט דער טייוול צוגענומען. איך בין געוואָרן אַן איינזאַמע, עלנטע פרוי, אַן פריינט, אַן באַקאַנטע. מיין נאַענטסטער, נאָ־ענטסטער פריינט איז דורך בייזע רשעים פון מיר אַוועקגעריסן געוואָרן און ווערט געפייניקט ערגעץ אין אַ לאַגער. איך שטיי אויף אינדערפּר, אין מיין איינזאַמען שוואַך־באַלויכטענעם קעמערל, און האָב נישט צו ווע־מען אַ וואַרט אויסצוריידן. איך אַרבעט אָפּ אַ שווערן, לאַנגן אַרבעטס־טאַג און פאַל אַוועק אויפן בעט אין איינזאַמקייט. איך פאַר קיין מאַסקווע, אָבער אויך דאַרטן האָב איך נישט קיינעם. איך האָב באַמערקט, אַז מען מיידט מיך אויס, פונקט ווי איך וואַלט באַגאַנגען אַ שווער פאַרבּרעכן. אַפילו נאַענטע קרובים האָבן זיך אַפּגעווענדט און נישט געשריבן קיין בריוו צו מיר, בלויז מיין געטרייער ברודער פון פּוילן האָט נישט אויפ־געהערט צו מיר צו שרייבן און אין אַ פאַרשטעלטער פאַרם זיך כּסדר געפרעגט וועגן דעם קראַנקן משה, אין וועלכן שפּיטאַל ער געפינט זיך. איך האָב אים געענטפּערט, אַז משה איז אַרויסגעפאַרן אויף „קוראַציע“.

אַזוי האָב איך אין איינזאַמקייט געפירט מיין שווער לעבן און זיך דערצו אַזוי צוגעווינט, אַזוי ווי עס וואַלט געווען אַ נאַרמאַלער לעבנס־שטייגער. בלויז די חלומות אין דער נאַכט פלעגן איבעררייסן אַט די „נאַר־מאַלקייט“ און מיר געגעבן אַ טראַג אַוועק אין מיין אַמאַליקער רייכער, שיינער היים. באַקאַנטע, אַמאַל אַזוי נאַענטע פּנימער, האָבן זיך באַוויזן, און ס'איז געוואָרן אַזוי וואַרעם אויף דער נשמה. ווען איך האָב זיך אי־בערגעוועקט האָב איך נאָך געהאַלטן פּעסט צוגעמאַכט די אויגן. כּדי אַזוי אַרום אויפצוהאַלטן דעם שיינעם חלום.

אַפּטמאַל בין איך שעהן לאַנג געלעגן וואָך און געקלערט וועגן מײן צוקונפט. איך האָב געפרוווט זיך אײנרעדן, ער וועט אויסהאַלטן דעם לאַ- גער און וואָס וועט זײן ווייטער? איך האָב געוווּסט, אַז נאָך צען יאָר לאַגער ווערט דער אַרעסטאַנט ווידער פאַרמשפּט אויף אַ פּרײער פאַרשײ- קונג ערגעצוווּ אין אַ דערפל, אין די ווייטע מקומות אויף צפון, ערגעץ אין קאַלטן סיביר. נישט קײן סך פּרויען דעצידירן זיך אַזוי לאַנג צו וואַרטן. זײ פאַרלאָזן פשוט זײערע מענער און שאַפן זיך אַ נײ לעבן. איך וועל געהערן צו די, וואָס בלייבן געטריי זײערע מענער. נאָך צען יאָר וועל איך קומען אין זײן פאַרשיקונג־אַרט און טײלן מיט אים זײן גורל, ביז דער טויט וועט אונדז צעשײדן. אַזוי האָב איך געטראַכט אין די שלאַפּלאַזע נעכט.

די שווערע פּײנלעכע אײנזאַמקײט האָט מיך נישט געלאָזט רוען. איך האָב זיך באַמײנט צו דערנענטערן צו די פּרויען פון די אַרעסטירטע שרייבער. צוויי פון זײ, וועמענס נעמען איך טאָר נישט דערמאָנען, צוליב פאַרשטענדלעכע סיבות, זענען מיט מיר געוואָרן זײער באַפּרײנדעט. מיר פלעגן זיך אַפּט טרעפן אין מאַסקווע, ווען איך האָב אַפּגעפירט מײן אַר- בעט. מײנע פּרײנדיגס זענען געווען פעסימיסטישער פון מיר. זײ האָבן נישט געגלייבט, אַז זײערע מענער וועלן אויסהאַלטן די תּפּיסה און פאַר- שיקונג. ווי שטענדיק, ווען מענטשן פאַלן אַרײן אין דער גרעסטער פאַר- צווייפלונג, האָבן מיר אַנגעהויבן גלױבן אין עפעס אַ ״נס״. עפעס מוז געשען אַזעלכעס, וואָס וועט די אומשולדיקע אַרעסטירטע שרייבער צו ריקברענגען צו זײערע הײמען. קײנער פון אונדז האָט זיך נישט פאַרגע- שטעלט, אַז ס'איז מעגלעך, אַז מען זאָל די אַרעסטירטע ייִדישע שרייבער פאַרמשפּטן צום טויט. שטיל, בסוד סודות, האָבן מיר צווישן זיך גערעדט, אַז די וועלט, די ייִדישע שרייבער אין אויסלאַנד, וועלן נישט שווייגן. דאָס איז געווען אונדזער האַפּענונג און טרײסט אין די שווערע אײבערלעבונגען. נישט בײ אַלע פּרויען פון די אַרעסטירטע איז די שטימונג געווען די זעלבע, ווייל נישט אַלע האָבן געהאַט דעם זעלביקן גורל. די פּרויען פון בערגעלסאָן, מאַרקיש, קוויטקאַ, זוסקין און אַנדערע, וועמענס מענער עס זענען שפּעטער דערשאַסן געוואָרן, האָבן זיך געטרייסט, אַז די אַרעסטיר-

שיינע-מרים באַרדערזאָן

טע זיצן נאָך אין מאַסקווע, אין ליפּאַרטאַווסקער אויספאַרשונג-פּיסה, וווּ מען נעמט אָן פאַר זיי געלט צוויי מאָל אין חודש. מען האָט זיי נישט פאַרשיקט אין קיין לאַגער, ווי אַנדערע, איז מעגלעך — אַז מ'וועט זיי בקרוב באַפּרייען... די צווייטע גרופּע, די פּרויען פון דעם נסתר, האַלקין און איד, האָבן אַזאַ טרייסט נישט געהאַט. דער גורל פון די אַרעסטירטע איז שוין געווען באַשטימט — צען יאָר לאַגער.

מיר האָבן אַלע געשיקט פּעקלעך צו אונדזערע מענער אויף די אַנ-געוויזענע אַרעסן. אויפן נומער פון לאַגער-אַרעסטאַנט. מיטאַמאָל האָט די פּרוי פון נסתר צוריקבאַקומען אַן אַרויסגעשיקט פּעקל. זי איז געווען זיכער, אַז עפעס איז דאָ פאַרגעקומען אַ מיספאַרשטענדעניש און זי האָט ווייטער געשיקט. אַלע שפּייזפּעקלעך זענען צוריקגעקומען. די פאַרצווייפּל-טע פּרוי איז אַוועק אין מ. ג. ב. אַנפּרעגן פאַרוואַס עס קומען צוריק די שפּייזפּעקלעך און באַקומען אַ תּשובּה, אַז דער נסתר איז געשטאַרבן אין לאַגער-שפּיטאַל...

זיין טויט האָט מיך אינגאַנצן דערשיטערט. די אַפּגעטעמפּטע שרעק, אַז ס'איז מעגלעך מיין מאַן זאָל שטאַרבן אין לאַגער, וואָס האָט מיך געהאַט באַהערשט די ערשטע צייט, האָט מיך ווידער גענומען גרויליק פּייניקן. אָבער נאָך אַ געוויסער צייט, ווען די אַרויסגעשיקטע פּעקלעך צו באַרדערזאָנען זענען נישט צוריקגעקומען, איז ווידער אַריינגעטראָטן אין מיר אַ טעמפּע באַרויגונג.

אַחוץ דער פּרוי פון מיין שכן, דעם טרעגער, וואָס פּלעגט זיך אַפּט-מאַל באַווייזן אין מיין איינזאַמקייט, זענען געווען נאָך צוויי פּרויען, וועל-כע האָבן, ווייזט אויס, דורך מיין גוטער שכנטע, זיך דערוויסט וועגן מיר. זיי זענען געקומען צו מיר דעמאָלט, ווען מיין שכן, דער פּאַדפּאַלקאַוויק מיטן „פּאַרט-בילעט“ פון יאָר 1920, איז מיך באַפּאַלן מיט גראַבע זיד-לערייען און פּשוט געפּאַדערט, אַז איד זאָל זיך אַפּטראַגן פון מיין קע-מערל, אויב איד וויל נישט אַז מען זאָל מיך אַוועקשיקן דאַרט אַהין, וווּ מיין מאַן געפּינט זיך. די צרות האָבן מיך געמאַכט דרייסטער. איד האָב אים אַפּגעענטפּערט אין אַ שאַרפּן טאָן. ער האָט זיך געוואַרפן אויף מיר מיט די פּויסטן און געריטשעט פאַר כּעס. עס זענען אַריינגעקומען די

פרויען, וועלכע האָבן געוווינט אין שכנהשאַפט און שטילשווייגנדיק זיך צוגעקוקט צו דער דאָזיקער סצענע. ווען דער פּאָדפּאָלקאָוויק איז אַרויס, האָבן די פּרויען שעפּטשענדיק צו מיר געזאָגט, איך זאָל נישט קיין מורא האָבן, נאָר איך זאָל גיין צום נאַטשאַלניק פון דער מיליץ — אַרעשקין רופּט מען אים. זיי, די פּרויען, וועלן זיין עדות ווי דער פּאָלקאָוויק האָט מיך באַליידיקט. איך בין אַוועק צום נאַטשאַלניק אַרעשקין. מיך האָט אויפגענומען אַן אַלטיטשקער מיט מילדע אויגן און מיט אַ גוט פנים. איך האָב אים דערציילט וועגן די באַליידיקונגען וואָס מיר קומט אויס אויסצורשטיין. ער האָט צוגעזאָגט אויסצופאַרשן דעם ענין. און קוים עס וועט זיך נאָכאַמאָל איבערזורן זאָל איך קומען אים מעלדן. ווען איך בין צום צווייטן מאָל געקומען, האָט דער נאַטשאַלניק אויסגערופּן: „איך ווייס נישט, וואָס דער מערזאוויעץ וויל פון דער איידעלער פרוי“ און איז מיט מיר אַוועק אויפּשטעלן אַ פּראַטאַקאָל. אין מיין קעגנוואַרט האָט דער פּאָלקאָוויק אויסגערופּן צום נאַטשאַלניק: „דו ווייסט, וועמען דו פּאַרטיידיקסט? אַ פרוי פון אַן אַרעסטירטן שונא פון ראַטנפאַרבאַנד און אַ זשידאָוקע“. דער נאַטשאַלניק האָט מיך מיט אַ כיוון געפרעגט וואָס פאַראַ פּאַס איך האָב. ווען איך האָב אים געענטפערט, אַז אַ סאָויעטישן, האָט ער פייערלעך אויסגערופּן: „מיר וועלן דיך פּאַרטיידיקן ווי אַ סאָויעטישן בירגער“.

אין דעם זעלביקן טאָג, ווען איך בין געווען אין לופאַרטאָוסקער תּפּיסה, האָב איך אויך געהאַט אַן איינלאָדונג צו קומען אין ציווילן גע-ריכט. מיין שכן האָט מיך אָנגעקלאָגט, אַז מיין אַרבעט שטערט אים קול-טורעל זיך אָפּצורוען און דעריבער בעט ער דעם געריכט מ'זאָל מיך באַ-זייטיקן פון דער דירה. מ'האַט אויסגעהערט די עדות, אויך דעם טרעגער, וואָס האָט דערציילט אין געריכט וועגן מיינע צרות פון שכן און אַז איך אַרבעט שוין נישט ביי זיך אין שטוב. דאָס מאָל האָט די גערעכטיקייט געזיגט: איך בין געבליבן אין דער דירה. די רוסישע פּרויען האָבן מיר שפּעטער אויך אַרויסגעוויזן האַרציקייט און פּלעגן מיר אָפטמאָל ברענגען „שטשי“, פאַר וואָס איך בין זיי געווען זייער דאַנקבאַר.

אויף צומאַרגנס בין איך אַוועק צו באַקאַנטע זיך נאָכפרעגן אין וועל-כער פון די מאַסקווער תּפּיסות דאַרף איך זוכן מיין מאַן און מען האָט

שיינע-מרים בראדערזאן

מיר געראטן צו גיין צו דער בוטירקער תפיסה. איך בין אוועק צו דער בארימטער טורמע. מ'האט מיך אריינגעלאזט אין אַ גרויס צימער, וווּ עס זענען געזעסן פרויען מיט פעקלעך שפייז. דער באַזאמטער, וואָס האָט צוגענומען מיין פּאַס, האָט מיט אַ פאַרווונדערטער מינע געפרעגט, הלמאי איך האָב נישט מיטגעברענגט קיין עסן פאַר מיין מאַן. איך האָב אים געענטפערט, אַז איך וויל קודם כל זיך דערוויסן, צי ער געפינט זיך דאָ אין תפיסה. עס האָט זיך באלד אַרויסגעוויזן, אַז איך האָב נישט געטראָפּן אויפן ריכטיקן אָרט. עס איז טאַקע „בוטירקי“, אָבער איז דאָס טורמע-שפיטאַל. פאַר די קראַנקע אַרעסטאַנטן, וואָס זענען שוין דערגאַנגען צו אַזאַ מדרגה, אַז מ'מוז זיי האַלטן אין שפיטאַל, קענען די קרובים אַרייַנגעבן פעקלעך שפייז.

אויף דער אַנדערער זייט פון דעם ריזיקן בנין, וווּ עס געפינט זיך די אמתע תפיסה, האָב איך באַקומען אַ תשובה, אַז בראַדערזאן געפינט זיך טאַקע דאָרט. אויף מיין פּראַגע, צי איך קען אים אַרייַנגעבן שפייז, געלט, מלבושים און באַקומען אַ זעונג, האָט מען מיר געענטפערט, אַז אויף דעם מוז מען האָבן אַ דערלויבעניש פון מ. ג. ב. מלבושים וועט מען ביי מיר אָננעמען. איך בין באלד אוועק און איינגעקויפט וואַרעמע וועש און אַרייַנגעגעבן. עס האָט מיר שוין נישט געלאַנגט קיין געלט אויף צו קויפן אַ וואַרעמען פּאַלטן. ס'איז אויך נישט נייטיק געווען צו קויפן קיין אייבער-בגד, ווייל בראַדערזאן האָט אין זיינע זאַכן געהאַט אַ וואַטע-פּאַלטן, וואָס וואַלט אים זייער צונוץ געקומען אין לאַגער. אָבער צו זיינע זאַכן, וואָס האָבן זיך געפונען ביי מיר אין שטוב, האָב איך זיך נישט געטאַרט צו-רירן, ווייל זיי זענען דאָך, לויט דעם משפט פון „אַסאַביע סאַויעשטשאַ-נע“ געווען קאַנפּיסקירט.

די קאַנפּיסקאַציע איז אייגנטלעך דורכגעפירט געוואָרן בעתן אַרעסט און רעוויזיע. שוין דעמאָלט האָבן די ענקאוועדע-לייט געוואוסט, אַז דאָס „פאַרמעגן“ פון „פאַרברעכער“ דאַרף מען היטן ביז די „גערעכטיקייט“ וועט באַשטימען וואָס צו טאָן מיט דעם ביסל אַלטוואַרג, וואָס עס האָט פאַרגעשטעלט מיט זיך בראַדערזאָנס „האַב-אויך-גוטס“ אין מאַסקווע.

בעת דער רעוויזיע זענען טאַקע אַלע זיינע זאַכן געוואָרן זאַרגנאָם

איינגעפאַקט. די ביכער אַריינגעלייגט אין קאַסטנס און דאָס אַלץ איז גע-
וואָרן פאַרשנירט און פאַרחתמעט כדת וכדין... דערביי האָט מען מיר אָנ-
געזאָגט, אַז איך בין פאַראַנטוואָרטלעך מיטן קאַפּ, אויב עס וועלן ווערן
אַראָפּגעריסן די חתימות.

איצט, ווען איך האָב געדאַרפט אַרויסבאַקומען פון דאָרט אַ פּאַלטן
פאַרן אַרעסטאַנט, האָב איך געמוזט באַקומען דערויף אַ דערלויבעניש פון
מ. ג. ב. אַדער גאָר פון געריכט. האָט זיך ווידער אָנגעהויבן אַ לויפעניש
פון די זיכערקייט-אַמטן אין תּפּיסה און צוריק, ביז איך בין געפּערלעך
קראַנק געוואָרן אויף אַ לונגען-אַנצינדונג.

— 36 —

משה בראָדערזאָן — דער לאַגער-אַרעסטאַנט

נאָך עטלעכע מאָל בעטן אין מ. ג. ב., נאָכן דורכקוקן גענוי די רשימה
פון בראָדערזאָנס קאָנפּיסקירט „פאַרמעגן“, האָט מען מיר לסוף פאַרזיכערט,
אַז איך וועל נישט באַגיין קיין פאַרברעך ווען איך וועל אַרויסנעמען פון
דאָרט דעם וואַטע-פּאַלטן. איך האָב שוין לאַנג, לאַנג נישט געפּילט אַזאַ
פּרייד, ווי אין יענעם מאָמענט, ווען איך האָב זיך אומגעקערט אַהיים מיט
דער זיכערקייט, אַז איך וועל ענדלעך קענען ממשותדיק העלפן בראָדער-
זאָנען. דער פּאַלטן פון זיין היים, פאַרפאַקט מיט מיינע הענט, וועט זיין
פאַר אים אַ וואַרעמער גרוס פון נישט אויסגעלאַשענעם לעבן, אַ פּונק פון
האַפּענונג, וואָס טלעט נאָך אין אונדזערע ביידנס הערצער, אַז מיר וועלן
זיך נאָך אַמאָל זען.

אויף צומאַרגנס בין איך אויפגעשטאַנען זייער פּרי. ס'איז געווען אַ
שניידיק-קאַלטער, מאַסקווער ווינטער-טאָג. איך בין געלאָפּן ממש אין
מ. ג. ב. מיטן פּאַלטן אויף די הענט. ער האָט מיך אויסערגעוויינלעך דער-
וואַרעמט. אין מ. ג. ב. האָט מען מיר געזאָגט, אַז איך דאַרף נישט קיין
שום שריפטלעכע דערלויבעניש אַריינצוגעבן דאָס בגד. „זיי ווייסן שוין
דאָרטן, אַז מען מעג אָננעמען פאַרן אַרעסטאַנט אַ וואַרעם מלבוש“. אין

שיינע־מרים באַדער־אָן

דער טורמע־קאַנצעלאַריע האָט מען מיר אָבער געענטפערט, אַז זיי האָבן נישט באַקומען אַזאַ אַנווייזונג. איך מוז ברענגען שריפטלעך, אַז די מאַכט האָט נישט דאַקעגן אא"וו. איך בין ווידער אַוועק אין מ. ג. ב. דאָרט האָט מען זיך געבייזערט אויף דער טורמע־אַדמיניסטראַציע, וואָס זיי מאַכן אַן אידיאָטישן אַנשטעל. דער באַאַמטער האָט גענומען דאָס טרייבל און עפעס גערעדט אין אַ שאַרפן טאָן.

אין בין צום דריטן מאַל געקומען אין קאַנצעלאַריע פון דער בוטיר־קער תפיסה. דאָס מאַל האָט מען מיט אַ שמייכל פון מיר צוגענומען דעם פאַלטן און פאַרויזערט, אַז ער ווערט באַלד איבערגעגעבן דעם אַרעסטאַנט. איך בין אַרויס פון דאָרט אַ מידע, אַ דערשלאָגענע. אַ טרוקענער שניי האָט זיך געטראָגן אין דער לופט. די קעלט האָט מיך דורכגענומען. איך האָב געפילט, אַז די פיס טראָגן מיך נישט. איך האָב זיך געאיילט צו קומען אין מיין היים און מורא געהאַט איך זאָל נישט פאַלן אויף דער גאַס. אין די טונקל־שעהן בין איך ענדלעך געווען ביי זיך אין דער קאַל־טער שטוב. איך האָב אינגאַנצן געציטערט. דער קאַפּ האָט געברענט. אין פיבער האָב איך זיך געלייגט אין בעט און געפילט ווי די טעמפעראַטור שטייגט אין מיר. עס איז צוגעפאַלן די נאַכט. שוואַרצע שאַטנס האָבן פול געמאַכט מיין צימער, פינצטער, חושך. איך האָב איינגעדרימלט. איך ווייס נישט ווי לאַנג איך בין געשלאָפן. ווען איך האָב אויפגע־מאַכט די אויגן, איז דאָס גאַנצע צימער געווען איין שטיק פינצטערניש. איך האָב זיך געפרוּווט אויפזעצן, נאָר באַלד האָט זיך דער קאַפּ גענומען דרייען, פייער־רעדער האָבן זיך באַוועגט אין דער פינצטערניש. איך האָב געמוזט זיך צוריק אַוועקלייגן.

„וואָס וועט איצט זיין מיט מיר — האָב איך געטראַכט — עס וועט מיר קיינער נישט קומען צו הילף. איך וועל דאָ שטילערהייט אויסגיין און אויך ער וועט דאָרט בלייבן אַן הילף. איינזאַם, פאַרלאָזן. ער וועט שרייבן צו מיר און קיינער וועט אים נישט ענטפערן, וואָס וועט ער דעמאַלט טראַכטן וועגן זיין שיינע־מרים?“

איך האָב געפרוּווט אַליין זיך מוטיקן און שטאַרקן. מיר האָבן אַמאַל מיט משהו גערעדט וועגן אויטאָסוגעסטיע, מיט אַ שטאַרקן ווילן־אַגן

שטרענגונג קען אַ מענטש זיך אַליין באַווירקן צו געוויסע מעשים. „ניין, איך בין נישט קראַנק. מען דאַרף שלאָפן. מאַרגן וועל איך אויפשטיין און גיין צו דער טורמע, אפשר, וועל איך דאָך באַקומען אַ זעונג איידער מען שיקט אים אַוועק אין לאַגער.“

עס איז אַדורך אַ קאַשמאַרנע נאַכט פון האַלבן דרימל און האַלבע וואַכעדיקייט. איך בין אויפגעשטאַנען אינדערפרי? מיט קאַפּ-ווייטיק און מיטן פעסטן באַשלוס צו גיין צו דער בוטירקער תפיסה. איך האָב עפעס געגעסן, צוגעטרונקען „קיפּיאַטאַק“ (הייסע וואַסער) און אַוועק צו דער תפיסה אויסבעטן אַ זעונג מיט מיין מאַן. דאָרט האָב איך באַקומען אַ קורצן ענטפער: נישטאַ. ער איז שוין אַוועקגעשיקט. פאַרלוירן די לעצטע האַפּענונג.

איך בין גיך אַהיימגעלאָפן. אין האַלדז האָט געשטיקט. עפעס האָט זיך געוואַלט אויסשרייען הויך אויפן קול. איך האָב זיך געשראַקן פאַר באַקומען ספּאַזמעס אין גאַס. איך האָב באַוווּזן אַהיימצוקומען און זיך אַרויפואַרפן אויפן בעט און זיך שטאַרק, שטאַרק צעהעשעט און צעוויינט הויך אויפן קול.

איך ווייס נישט ווי לאַנג איך בין אַזוי געלעגן. עס איז ווידער צוגע-פאַלן די נאַכט, אַ קאַלטע, אַ מאַומדיקע. איך האָב געפילט, אַז איך האָב הויכע, הויכע טעמפּעראַטור און בין טאַקע ערנסט קראַנק. דער קאַפּ און די הענט זענען שווער ווי אַנגעגאַסן מיט בליי. איך קען זיך מער נישט אויפהייבן. עס וועט שוין נישט העלפן קיין שום אויטאָסוגעסטיע. איך האָב זיך געפילט אַזוי אומבאַהאַלפן און עס האָט זיך אַזוי געבענקט נאָך עמעץ אַ נאַענטן, וואָס זאָל אַרויפלייגן אַ צאַרטע האַנט אויף מיין צע-היצטן שטערן.

און ווידער איז אַוועק אַ נאַכט אין היץ און אין קאַשמאַר-חלומות. אינדערפרי? האָט עמעץ אַנגעקלאַפט אין טיר. איך האָב זיך אַראַפּגעוואַקלט פון בעט און אויפגעמאַכט. עס איז אַריינגעקומען די פרוי פון טרעגער, מיין גוטער שכן, וואָס האָט מיר אַפּגעטרעטן זיין קעמערל צו „פירן מיין וואַרשטאַט“. זי האָט זיך געווונדערט, וואָס מען זעט מיך שוין נישט דעם

שיינע־מרים באַדערזאָן

צווייטן טאָג, איז זי געקומען אַ קוק געבן. זי האָט באַלד באַמערקט, אַז
איך בין קראַנק און מיך אַריינגעלייגט אין בעט.

די גוטע, רוסישע פרוי מיט די גרויסע העלע אויגן און געקנייטשטן
פנים האָט אַריינגעברענגט „קיפּיאַטאַק“, עפעס צום איבערבייסן און מיך
פשוט געצווונגען עסן. זי האָט אויך געוואָלט איך זאָל טרינקען „וואַד־
קאַ“, וואָס „דאָס איז גוט צו אַלע קראַנקייטן“, אָבער איך האָב זיך קאַ־
טעגאַריש אָפּגעזאָגט. זי איז געלאָפּן און געבראַכט אַ דאָקטאָר, וועלכער
האָט פעסטגעשטעלט, אַז איך האָב אַ לונגען־אַנטצינדונג מיט 39 גראַד
טעמפעראַטור. דער דאָקטאָר האָט דערפּילט זיין חוב — פאַרשריבן מעדי־
צינען און געהייסן ליגן. „אין דריי טעג אַרום וועט מען זען, אויב עס וועט
ערגער ווערן וועט מען נעמען אין שפיטאַל“.

דריי מעת־לעת בין איך געלעגן אין היץ. מיין גוטער מלאך. די
פשוטע רוסישע פרוי איז פון מיר נישט אָפּגעטרעטן. ווען איך האָב זיך
איבערגעוועקט און אויפגעמאַכט די צעברענטע אויגן, האָב איך זי דערזען
זיצן נעבן מיין בעט. אַ דראַבנע שמייכלעך האָט זיך צעלייגט איבער די
דינע קנייטשן פון איר לענגלעך פנים, מיט אַ גוטמוטיקן מאַמע־טאָן האָט
זי מיר געזאָגט:

— דו האָסט כּסדר גערעדט וועגן דיין מאַן. „קאַק יעוואַ זאַוווט —

בראַדאַ, בראַדאַ?“

— בראַדערזאָן — האָב איך איר געענטפערט מיט אַ שוואַכער שטים.

— דאַ, דאַ, בראַדערזאָן! — האָט זי פּריידיק אַרויסגערעדט דעם

נאָמען.

אויך איר מאַן איז אַריינגעקומען. ער איז געשטאַנען פונדערווייטנס
און נישט געוואָלט צוגיין נאָענט צו מיין בעט. זיין מגושמדיק ברייט פנים
איז עפעס ווי פיינער און איידעלער געוואָרן. נאָכדעם, ווי ער האָט זיך
געפּרעגט, ווי איך פיל זיך, האָט ער מיך גענומען צורעדן, אַז איך זאָל
כאַפּן אַ טרונק „וואַדקאַ“, אַט פון דער פּלאַש, וואָס ער האַלט אין דער
האַנט, וועט מיר באַלד בעסער ווערן... אויך דאָס מאַל האָט ער ביי מיר
נישט געפּוועלט.

נאָך די דריי טעג איז, ווייזט אויס, דער קריזיס אַדורך. מיין גוף האָט

אויסגעהאַלטן. אין אַכט טעג אַרום בין איך שוין צוריק געשטאַנען אויף די פיס. עפעס אַ נייער שטראָם לעבנס־ענערגיע איז פון ערגעצווו אין מיר אָנגעפלאָסן. איך בין אַוועק אין „קאַמבינאַט פאַר אַרבעטלאָזע אַרטיסטן“ און פשוט געפאָדערט, מען זאָל מיר בייטן די אַרבעט און געבן אַזאַ באַ־שעפט־קונג, וועלכע איך זאָל קענען אויספירן ביי מיר אין שטוב און נישט דאַרפן זיצן אין דער קעלט אין אַ קעמערל. איך האָב זיי דערציילט וועגן מיין קראַנקייט און אָנגעגעבן אַלס סיבה — מיין אַרבעטן אין קעמערל.

אין קאַמבינאַט איז מען נאָכגעקומען מיין פאַרלאַנג און איך האָב באַקומען אַן אַרבעט צו קלעפן קאַנווערטן צו בריוו. דאָס איז שוין געווען אַ ריינערע באַשעפטיקונג. נאָר איך האָב געמוזט יעדן טאָג שלעפן אַהיים 15 קילאָ פּאַפיר און אויסאַרבעטן 1.750 קאַנווערטן אַ טאָג, כדי איך זאָל קענען שיקן פעקלעך אין תּפּיסה פאַר בראָדערזאָנען. אַזאַ סכּום האָב איך געקענט אויסאַרבעטן נאָר דורך זיין באַשעפטיקט פון פּרימאַרגן ביז שפעט אין דער נאַכט.

נאָך צוויי וואָכן פּיינלעכן וואַרטן אויף אַ ידיעה פון מיין מאַן, האָב איך לטוף באַקומען אַ פּאַסט־קאַרטל, געשריבן מיט בליי פון זיין האַנט. מיין מאַן האָט מיר מודיע געווען, אַז ער געפינט זיך אין וועג. ער ווייסט נישט וווּהיין ער פאַרט. „אויב איך בין עפעס שולדיק — האָט ער געשריבן — איז נאָר לגבי דיר, מיין ליבע, ליבע שיינע מרים“.

איך האָב פאַרשטאַנען דעם דאָזיקן רמז: — ער איז שולדיק, וואָס ער האָט מיך נישט געוואָלט פּאַלגן און אַרויספאַרן פון ראַטנפּאַרבאַנד, ווען עס איז נאָך געווען צייט און מעגלעכקייטן דערצו.

אין אַ וואָך שפעטער האָב איך שוין באַקומען אַ בריוו פון לאַגער מיט אַן אַדרעס: נאָוואַטשולקא, אירקוטסקער אַבלאַסט, אַרעסטאַנט נומ. 427. אין בריוו האָט מיר מיין מאַן מיטגעטיילט, אַז ער האָט אַ רעכט צו שרייבן נאָר צוויי מאַל אין יאָר. איך מעג כּסדר שרייבן, ווען איך וויל און איך זאָל נישט וואַרטן אויף קיין תּשובּה.

משה בראדערזאן אין לאַגער באַוואַטשולקא
(געצייכנט דורך אַ לאַגער־אַרעסטאַנט)

דער עלילת-דם אויף די יידישע דאקטוירים און זיין ווירקונג אין מאַסקווע

אין אַ קאַלטן דעצעמבער־פּרימאַרגן אין יאָר 1952, האָב איך זיך ווי געוויינלעך געשלעפט קיין מאַסקווע מיט מיין שווערן פּאַק אויסגעפּאַרטיק־טע קאַנווערטן אַפּצוליעפּערן אין „קאַמבינאַט פּאַר אַרבעטלאָזע אַרטיסטן“. נישט אַזוי לייכט איז מיר אַנגעקומען דורכצופּאַרן די אַכט קילאָמעטער פון מיין וווינונג ביזן צענטער פון מאַסקווע. איך האָב געמוזט פּאַרן מיטן אויטאָבוס, מעטראָ, טראַמוויי און נאָך צוגיין אַ שטיקל וועג.

דאָס שלעפעניש כמעט יעדן צווייטן טאָג איז פאַר מיר געווען אַזוי נאַטירלעך, פונקט ווי מיינע צרות. צווישן די הונדערטער, הונדערטער מענטשן, וועלכע זענען אַריין און אַרויס פון מעטראָ און טראַמוויי האָב איך נישט געטראָפּן קיין איין פּריינטלעך פנים. קיינער האָט צו מיר נישט געגריסט מיט דעם וואַרעמען רוסישן שמייכל, ווי איך האָב עס געזען, ווען עס האָבן זיך געטראָפּן באַקאַנטע. איך האָב זיך דעריבער אויך צוגעוויינט צו קוקן אויף אַלעמען מיט אַ פּרעמדן גלייכגילטיקן בליק.

אין יענעם דעצעמבער־פּרימאַרגן איז מיין גלייכגילטיקייט צו די מענטשן איבערגעבראַכן געוואָרן. איך האָב פּלוצים באַמערקט ביי די פּאַ־סאָזשירן אַ גוואַלטיקע פּאַראַינטערעסירונג מיט די מאַרגן־צייטונגען. מען האָט געשמאַק געלייענט די „איזוועסטיאַ“ און „פּראָוודאַ“ און ווער עס האָט נישט געהאַט קיין צייטונג האָט זיך צוגעבויהן צו זיין שכן און מיט נייגעריקייט נאָכגעפּאַלגט יעדעס וואָרט. די איבערגעלייענטע ידיעות זע־נען געוואָרן קאַמענטירט מיט הייטערקייט און אויפּרעגונג הויך אויפּן קול, אַ דערשיינונג, וואָס איז פאַר מיר געווען אַ נייעס, ווייל בדרך כלל האָבן די פּאַסאָזשירן אין מעטראָ, טראַמוויי, ווייניק גערעדט צווישן זיך.

מיין האַרץ האָט אַנגעהויבן אומרויקן צו קלאַפּן. אין דער ערשטער רגע האָט דערוואַכט מיינס אַ כמעט אויסגעלאָשענע האַפּענונג — „אָוודאי אַז אַמנעסטיע“. אויך איך בין פאַרכאַפּט געוואָרן פון דער הייטערער שטיי־מונג און געפרעגט איינע פון די פּאַסאָזשירקעס: „שטאַט סלוטשילאַס?״ (וואָס איז געשען?). מיט אַ גיפטיקער מינע האָט זי מיך געפרעגט, צי איך

שיינע־מרים באַדערזאָן

האַב נישט געלייענט די „ייִדישע צייטונג“, געוויזן מיר אויף דער „פּראָוו-
דאָ“, וואָס זי האָט געהאַלטן אין האַנט און פאַרשווונדן פון מעטראָ, וואָס
האַט זיך גראָד געהאַט אָפּגעשטעלט...

איך האָב נישט פאַרשטאַנען, וואָס זי מיינט און ווי נאָר איך בין
אַראָפּ פון מעטראָ, דאַן בין איך צו צו אַ קיאָסק קויפּן אַ צייטונג, אָבער
ס'איז אוממעגלעך געווען זיך צו דערשלאָגן צום פאַרקויפער. ביי אַלע
צייטונג־קיאָסקן זענען געשטאַנען לאַנגע רייען. איך בין צו צו אַן עפנט-
לעכן טאַפּל, וווּ מ'האַט אַרויסגעהאַנגען צייטונגען פאַרן עולם און איבער-
געלייענט די גרויסע קידוש־לבנה־אותיות: „אוביצי וויִביעליך כאַלאַטאַך“
(„די מערדער אין ווייסע כאַלאַטן“). ווייטער איז שוין געגאַנגען די באַ-
ווסטע עלילת־דם באַשרייבונג וועגן די באַרימטע ייִדישע דאַקטוירים, וואָס
ווערן באַשולדיקט אין וועלן אויסמאַרדן די פירער פון דער ראַטנמאַכט
און באַקומען דערפאַר באַצאַלט מיט דאַלאַרן פון דעם ייִדישן „דזשאַינט“,
וואָס פאַרנעמט זיך מיטן אַמעריקאַנער שפּיאַנאַזש.

איך האָב געפילט ווי די פיס ברעכן זיך אונטער מיר. מיטאַמאַל איז
מיר געוואָרן הייס און באַלד האָט מיך אַרומגענומען אַ שניידיקע קעלט.
די דאָזיקע העסלעכע באַשולדיקונג קעגן די ייִדישע דאַקטוירים, דאָס דער-
מאַנען דערביי דעם נאָמען פון דערמאַרדעטן מיכאַעלס, האָט מיר קלאָר
געזאָגט, אַז דאָס מיינט מען מיך, מיין מאַן, די אַרעסטירטע ייִדישע שריי-
בער און אינטעלעקטואַלן און אַלע יידן אין ראַטנפאַרבאַנד און אין אויס-
לאַנד. וואָס וועט איצט מיט אונדז זיין?

עס האָט מיר גענומען שווינדלען פאַר די אויגן. איך בין אַרויפגעפאַלן
אויפן טאַפּל, דער פאַק קאַנווערטן האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון מיינע
הענט. אַ פאַרבייגייער האָט מיר געהאַלפן אַלץ צוריק צוזאַמענעמען און
זיך צו שטעלן אויף די פיס. ער האָט מיך אַ וויילע אָנגעקוקט און דערנאָך
געפרעגט מיט אַ ווייכער שטים, ווייזנדיק אויף די נעמען פון די דאַקטויר-
רים אין דער צייטונג: „וואָס, זיי זענען אייערע באַקאַנטע?“ ביז היינט
ווייס איך נישט צי דער דאָזיקער אומבאַקאַנטער רוס האָט טאַקע געהאַט
מיטלייד מיט אַ ייִדישער פרוי, וואָס האָט זיך אויפגערעגט צוליבן בלוט-
בלבול אויף יידן אָדער ער האָט געחווקט.

איך האָב נישט באַוווּזן אים צו ענטפערן. ער איז באַלד אַוועק. נאָך דער ערשטער פיינלעכער איבערראַשונג האָב איך דערפילט, אַז אין מיר דערוועקט זיך עפעס אַן איבערלעכער טראַציקער כוח, וואָס קומט געוויינלעך ביי מענטשן, וואָס דערפילן די לעכערלעכקייט פון אַ בייוויליקן ביל-בול, מיט וועלכן מען שטייט פנים אל פנים. איך האָב גענומען מיין פאַק אויף די הענט און מיט שטאַרקע טריט אַוועק מיט מיין אַרבעט אין קאַמ-בינאַט פאַר אַרבעטלאָזע אַרטיסטן.

בעתן בלבול אויף די יידישע דאָקטוירים, האָט מען געטריבן ייִדן פון מאַסקווער מעטראַ און פון די טראַמווייען

אויך אין קאַמבינאַט פאַר אַרבעטלאָזע אַרטיסטן האָט געהערשט אַן אויפגערגטע שטימונג. יעדן פריש געקומענעם האָט מען געפרעגט צי ער האָט שוין געלייענט די נייעס אין דער היינטיקער צייטונג. אייניקע רוסן האָבן געפרעגט מיט אַ גיפטיקן טאָן, ווי זיי וואָלטן געזאָגט — „האַ, מיר האָבן אייך ענדלעך געפאַקט“. אַנדערע האָבן גערעדט גלייכגילטיק, ווי עס וואָלט געווען עפעס אַ נאַרמאַלע דערשיינונג און צוגעגעבן דאָס באַקאַנטע ענקאַוועדע-ווערטל: „סליעדסטוואַ וויקאַזשעט“ (די אויספאַרשונג וועט באַוווּזן). איך און אַנדערע יידישע פרויען פון אַרעסטירטע, וואָס האָבן גענומען דאָרט אַרבעט, האָבן זיך געפילט דערנידעריקט, דערשלאָגן און געמוזט, שטיקנדיק אין זיך דעם פראַטעסט, אַפענטפערן מיט עפעס אַ שאַקל מיטן קאַפּ און נישט עפענען דערביי דאָס מויל.

יא, איך האָב געקענט נענטער אייניקע פון די דאָקטוירים און גע-וויסט, אַז זיי זענען ערלעכע מענטשן. איך האָב געפילט, אַז דאָס איז אַ באַשולדיקונג קעגן יידישן פאַלק, אַזאַ געפיל האָבן אויך געהאַט מיינע באַקאַנטע, מיט וועלכע איך האָב זיך געטראַפן אין מאַסקווע.

ווען איך בין נאָכאַמאָל צוריקגעפאַרן אַהיים האָט אין מעטראַ גע-הערשט די זעלבע אויפגעגנדיקע הייטערע שטימונג באַגלייט מיט אַפענע

שיינע-מרים בראדערזאן

אַנטיסעמיטישע אַרויסטריטן קעגן יידן. עס האָט זיך באַקומען דער איינ-
דרוק, אַז יידן זענען מיטאַמאָל געוואָרן הפקר. עס איז בטל געוואָרן דאָס
געזעץ קעגן אַנטיסעמיטיזם און כוליאַגאַנעס האָבן באַקומען די מעגלעכקייט
אַפן אַרויסצוווייזן זייער יידן-שנאה. דאָס וואָרט „זשיד“ האָט צוריק אויפ-
געלעבט, ווי אין די אַמאָליקע צאַרישע צייטן.

בעת איך בין געזעסן אין מעטראַ אין צו געגאַנגען אַ הויכער
רוס מיט קליינע פיפיקע אייגעלעך און מיט אַ געמאַכטער בעטנדיקער
שטים זיך צו מיר געוואָנדן ווי צו אַן אַלטער באַקאַנטער: „סאַראַ“, הייב
זיך אויף און לאָז זיצן אַ רוסישן מענטש. איך האָב אים אַפגעמאַסטן מיט
אַ פאַראַכטנדיקן בליק. ער האָט שוין נישט געוואַגט מער צו ריידן. ביים
אַראַפגיין פון טראַמוויי האָט זיך געשטופט אַ פאַרשוין און פאַרלאַנגט איך
זאָל אים לאָזן פאַרויס, ווען איך האָב אים געענטפערט. אַז איך קען זיך
נישט דורכשטופן, האָט ער מיר בייז צוגעוואָרפן: „טל אופראַמאַיאַ זשי-
דאָוקאַ“ (דו איינגעשפאַרטע יודישקע). דאָס מאָל האָב איך שוין נישט
געשוויגן און אים אַפגעענטפערט: „טי רוסקי כוליאַגאַן“. מיין דרייסטער
ענטפער האָט דעם כוליאַגאַן אַביסל צעטומלט. איך האָב דערוואַרט, אַז עס
וועט קומען צו אַ גרויסן סקאַנדאַל, פאַר מיר איז שוין געווען אַלציינס. איך
האָב דעמאָלט געפילט, אַז מיין לעבן און דאָס לעבן פון מיין מאַן — איז
שוין פאַרלוירן.

שפעטער איז דאָס טרייבן יידן פון מעטראַ און פון די טראַמוויען
געוואָרן אַ טאַג-טעגלעכע דערשיינונג אין מאַסקווע. קיינער האָט אויף דעם
נישט רעאַגירט — נישט די באַליידיקטע און דערשלאַגענע יידן און נישט
די מאַכט, וועלכע האָט זיי געדאַרפט שיצן. די צעחוצפּהטע יידן-שנאה
האָב איך באַלד דערפילט אויך ביי זיך אין דער היים, אין מיין חושכדיק
קעמערל. ווי נאָר איך בין אַריין צו זיך אין שטוב האָט זיך באַלד באַוויזן
מיין שכן, דער פאַלקאַווניק מיטן פאַרטיי-ביכל פון 1920 און מיט אַ גיפ-
טיקן הייזערקלעך קול אויסגעשריגן צו מיר: „וואַט, וואַס איר, זשידעכט,
האָט געוואָלט מאַכן מיט רוסישע מענטשן, פאַרסמען די פירער פון „סאַ-
ויעטסקי סאַיוז“, איר וועט שוין קיין האַניק נישט לעקן“. איך האָב אים
גאַרנישט געענטפערט. ער האָט פאַרקלאַפט די טיר און איז אַרויס.

מײנע גוטע שכנים, דער טרעגער מיט זײן ווייב, האָבן ווייזט אויס אַנדערש געטראַכט וועגן דעם בלוט-בלבול אויף די ייִדישע דאָקטוירים. זײ האָבן נישט אויפגעהערט אַרויסווייזן מיר זײער האַרציקע פריינטשאַפט.

— 39 —

די פיינטלעכע אַטמאָספער אַרום די ייִדישע דאָקטוירים און קראַנקשוועסטער בעתן מאַסקווער בלבול

אין דער דאָזיקער פיינטלעכער און ייִדן-פיינטלעכער אַטמאָספער, וואָס עס האָט געשאַפן דער בלבול אויף די ייִדישע דאָקטוירים, האָב איך געמוזט ווייטער לעבן און אָנגײן מיט מײן טאַגטעגלעכער אַרבעט. עס איז מיר געוואָרן ענג אין שטוב און ענג אין גאַס, אין מעטראַ, אין טראַמוויי, אַפילו אין קאַמבינאַט פאַר אַרבעטלאָזע אַרטיסטן — האָבן מיר דורכגענומען פיינטלעכע בליקן. און אזוי האָט זיך דעמאָלט געפילט יעדער ייד, יעדע ייִדישע פרוי, וואָס האָט נישט געהאַט קײן עכט רוסישן אויסזען.

איך בין באַקאַנט מיט דער טרויעריקער געשיכטע פון די פאַגראַמען אויף ייִדן אין די צאַרישע צײַטן, איך ווייס, וואָס ייִדן האָבן דעמאָלט איבערגעלעבט, אָבער מיר דאַכט זיך, אַז די פיינטלעכע איבערלעבונגען פון די מאַסקווער ייִדן אין די ערשטע חדשים פון יאָר 1953 זענען געווען נאָך שרעקלעכער, ווי יענע פאַגראַמען. אמת, מ'האַט נישט פאַגראַמירט אָבער מ'האַט דעמאָלט געלעבט אין מאַסקווע אין דער שרעקלעכער דערוואַרטונג פון אַ פאַגראַם.

אין די צײַטן פון קישענעו און האַמעל, איז געווען אַ מעגלעכקײט צו אַנטלויפן, אַפילו צו פאַרלאָזן רוסלאַנד. בעתן בלבול אויף די דאָקטוירים אין יאָר 1953, האָבן אַלע ייִדן אין מאַסקווע געפּינען זיך ווי אין אַ פאַסטקע, נישט אַרויסצובאַקומען זיך. דערביי האָט מען געמוזט שווייגן. אַפילו צווישן זיך האָט מען מורא געהאַט צו רעדן און מײנע ייִדישע פריינט, די מער דרייסטערע, האָבן מיר דערציילט וואָס עס טוט זיך אין די מאַס-קווער שפּיטעלער און אַמבולאַטאַריעס.

שיינע־מרים באַדערואַן

רוסישע קראַנקע האָבן געבעטן מ'זאָל זיי נישט איבערגעבן אין די הענט פון די ייִדישע דאָקטוירים. פון די הייל־אַנשטאַלטן האָט מען גענוג מען באַזייטיקן די ייִדישע דאָקטוירים און קראַנקשוועסטער און די וואָס זענען געבליבן, האָט מען אויף שריט און טריט געגעבן צו פילן אַז זיי זענען ייִדן... דאָס וואָרט „זשיד“ איז צוריק געוואָרן גאַנגבאַר. מ'האַט נישט געטאַרט פראַטעסטירן קעגן ייִדן־פיינטלעכע אַרויסטרעטונגען, ווייל אין „סאָויעטסקי סאָיוז“ איז נישטאָ קיין אַנטיסעמיטיזם. עס איז דער־גאַנגען אַזוי ווייט, אַז אויפן באַזאַר האָט מען ייִדן נישט געוואָלט פאַר־קויפן קיין פראַדוקטן. איך בין זיכער, אַז ווען מ'וואָלט דעמאָלט דערלויבט אַן עמיגראַציע, וואָלט דער ווייט גרעסטער רוב פון מאַסקווער ייִדן פאַר־לאָזט מאַסקווע און געלאָפן ווהיין די אויגן וואָלטן זיי געטראָגן.

כדי צו אילוסטרירן ווי אַזוי עס האָבן זיך דעמאָלט געפילט ייִדישע דאָקטוירים און קראַנקשוועסטער איז ווערט צו ברענגען פאַלגנדיקע צוויי פאַקטן פון מיינע איבערלעבונגען:

אין דער לעצטער צייט, נאָך פאַרן בלבול אויף די ייִדישע דאָקטוירים, האָב איך זיך גענטער באַקענט מיט צוויי ייִדישע מאַסקווער פרויען — אַ דאָקטאָרין און אַ קראַנקשוועסטער. די דאָקטאָרין, אַ ייִנגע פרוי, וועמענס מאַן איז געפאַלן אויפן פראַנט, האָט זיך זייער שטאַרק אינטערעסירט מיט מיינ גורל. זי האָט מיך געבעטן איך זאָל זי אָפט באַזוכן און דערנאָך מיך פשוט אויפגעצווונגען, איך זאָל צו איר קומען אויף מיטיק, ווען איך וועל נאָר זיין אין מאַסקווע.

אין איינעם אַ טאָג, ווען עס איז געגאַנגען די העצע קעגן די ייִדישע דאָקטוירים, האָט די איידעלע פרוי מיך אַריינגערופן צו זיך אין קאַבינעט און מיט אַ געבראַכענער פאַרשעמטער שטים מיר דערקלערט, אַז עס וואָלט געזונטער געווען, איך זאָל איבערריסן מיינע באַזוכן ביי איר. אירע פריינט האָבן איר געזאָגט, אַז ס'איז זייער געפערלעך צו האָבן צו טאָן מיט אַ פרוי פון אַ פאַליטיש אַרעסטירטן, בפרט נאָך אַ שרייבער... איך האָב איר באַרויקט און דערקלערט, אַז איך פאַרשטיי גוט איר לאַגע און תיכף פאַר־לאָזט איר שטוב. מיט טרערן אין די אויגן האָט זי מיך באַגלייט צום אַרויסגאַנג.

די קראַנקשוועסטער, מיט וועלכער איך האָב זיך באַפריינדט איז געווען אינגאַנצן ווייט פון ייִדן. אירע עלטערן און די גאַנצע משפּחה זענען אומגעקומען בעת אַ ווייסגוואַרדיישן פּאַגראַם אין יאָר 1919. זי איז דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר און געראַטעוועט געוואָרן דורך רוסישע שכנים, וועלכע האָבן זי שפּעטער דערצויגן אַלס פּראַוואַסלאַווע. ערשט פאַרן טויט האָט איינער פון אירע אַדאָפּטאַנטן איר אויסגעזאָגט דעם סוד, אַז זי איז אַ ייִדישע טאָכטער און אירע עלטערן זענען געהרגעט געוואָרן בעת אַ פּאַגראַם.

די יתומה, וואָס האָט באַקומען אַ רוסישע דערציִונג איז שוין נישט צוריקגעגאַנגען צו ייִדן און זיך געפילט ווי אַן עכט־רוסישע פּרוי. אויך אין שפּיטאַל, וווּ זי האָט שפּעטער געאַרבעט אַלס קראַנקשוועסטער איז זי אַנגעגאַנגען ווי אַ רוסישע. בעתן בלבול אויף די ייִדישע דאָקטוירים, ווען איך בין צו איר געקומען, האָב איך זי געטראָפּן אַ פאַרוויינטע, אַ דערשלאַגענע. מיטאַמאָל האָט זי דערפילט איר ייִדישקייט. מ'האַט צו איר נישט צוגעלאָזט קיין קראַנקע און אַראַפּגעשטופּט צו אַ דריטראַנגייִ קער אַרבעט. אויף שריט און טריט האָט מען איר געגעבן צו פילן, אַז זי איז אַ ייִדישע.

מיט טרערן אין די אויגן האָט די קראַנקשוועסטער געפרעגט: «ווער האָט זיי אַנטפלעקט מיין ייִדישקייט?» פאַר מיר איז דער ענין געווען קלאַר: ווייזט אויס, אַז עפעס אַ געהיימע האַנט האָט טאַקע נאַכגעזוכט דעם ייִדישע אָפשטאַם פון די דאָקטוירים און קראַנקשוועסטער און ווען עס קומט נישט שפּעטער דער פּלוצימדיקער טויט פון סטאַלינען, וואַלטן די שפּיטעלער און אַמבולאַטאַריעס אין מאַסקווע און אפשר אויך אין גאַנץ רוסלאַנד «אַפּגערייניקט» געוואָרן פון ייִדישע דאָקטוירים און קראַנק־שוועסטער.

מיין פריינדין האָט זיך נישט איינגעבראַכן. זי האָט נישט איבער־געריסן אירע באַצייִונגען מיט מיר. זי האָט מיר דערקלערט, אַז זי וועט הויך אויפן קול זיי אַלעמען וואַרפן אין פּנים, אַז די גאַנצע באַשולדיקונג אויף די ייִדישע דאָקטוירים איז אַ געמיינער, נידערטרעכטיקער בלבול. צי זי האָט אזוי געטאָן — ווייס איך נישט. ווייל איך אליין האָב געהאַלטן

שיינע-מרים באַדערזאָן

פאַר בעסער נישט צו קומען מער אין די קרייזן פון יידישע דאָקטוירים און קראַנקשוועסטער, ווייל, ווען אַפילו דאָס קען זיי נישט שאַטן, קען עס שאַדן ברענגען מיין מאַן, וועלכער פייניקט זיך אין לאַגער. די נ. ק. וו. ד. קען נאָך אויסגעפונען, אַז דורך זיין פרוי האַלט באַדערזאָן אַן באַצוינגען מיט די „פאַרברעכערישע“ יידישע דאָקטוירים...

אַזא טראַכטן קען אויסזען ווי אַ לעכערלעכע גוזמא, אַבער פאַר מיר. די דעמאָלט שווער־געפרוּוטע, איז עס נישט געווען לעכערלעך. נאָך דער דאָזיקער ברוטאַלער פאַרקריפּלונג פון יעדער מין גערעכטיקייט, וואָס איז פאַרבייגעגאַנגען פאַר מיינע אויגן אין יענער גרויליקער צייט פון סטאַ-לינס נאָך־מלחמהדיקער הערשאַפט — האָב איך געקענט גלייבן אין יעדער ווילדער אויסטראַכטעניש, און יעדן בלבול אויף מענטשן, אויף יידישע אינטעליגענטן, אויף וועלכע די דעמאָלטיקע סאָויעטישע מאַכט האָט זיך פאַרמאַסטן.

— 40 —

מיין שרעק איבער דעם גורל פון באַדערזאָנען

ביי דעם דאָזיקן אַלגעמיינעם אומגליק, וואָס האָט זיך אַראַפּגעלאָזט איבער די יידישע קעפּ אין ראַטנפאַרבאַנד, האָב איך נישט אויפּגעהערט צו פילן מיין אייגענעם פּערזענלעכן צער, מיין איינזאַמקייט און נישט אויפּגעהערט צו טראַכטן וועגן מיין געפייניקטן מאַן. איך האָב געפילט, אַז דער גורל פון מיין מאַן איז אַפהענגיק פון דעם אויסגאַנג פון פּראַצעס קעגן די מאַסקווער יידישע דאָקטוירים. זאָלן, חס ושלום, די דאָקטוירים פאַרמשפט ווערן, וואָס עס איז גאַנץ מעגלעך ביי דער סטאַלינישער יוס-טיץ, וועט דעמאָלט זיך אָנהייבן אַן אויסראַטונג פון דער יידישער אינטע-ליגענץ אין ראַטנפאַרבאַנד. אין דער ערשטער ריי וועלן אומגעבראַכט ווערן די וואָס זיצן אין די לאַגערן. איך האָב דעמאָלט נישט געוואוסט און אַפילו זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז סטאַלינס תּלינים האָבן שוין אויסגע-שאַסן דעם גרעסטן רוב פון די יידישע שרייבער.

אַט לעבנדיק מיט אַזעלכע מחשבות, האָב איך פּלוצים באַקומען צו-

ריק דאָס פּעקל שפּייז, וואָס איך האָט אַרויסגעשיקט צו מיין מאַן אין לאַגער. אין דער זעלבער צייט האָט מען מיך אַרויסגערופן אין נ.ק.וו.ד. איך האָב אויפגעציטערט. אין דער דאָזיקער נאַכט בין איך שוין נישט געשלאָפּן און אין גרויען קאַלטן ווינטערדיקן פּרימאַרגן, ווען איך בין אַרויס פון בעט, האָב איך זיך דערפילט שטאַרק, שטאַרק קראַנק. איך בין געווען זיכער, אַז משה לעבט נישט מער און דאָס רופט מען מיך אין נ.ק.וו.ד. צו געבן מיר די אָפיציעלע מיטטיילונג וועגן זיין טויט.

גלייכצייטיק איז מיך באַפאַלן אַ פּחד. אפשר מיינט מען איצט מיך, אפשר האָב איך זיך ערגעצוווּ אַרויסגעכאַפּט מיט אַ גוט וואָרט וועגן די געמשפּטע ייִדישע דאָקטוירים און איך וועל גענומען ווערן אין די צוואַנגס-אויספאַרשונגען פון נ.ק.וו.ד. צו וואָס דאַרף איך נאָך דורכגיין פּיינקונג-גען ווען מיין גאַנץ לעבן האָט שוין נישט קיין זין און קיין צוועק?!

איך האָב געזוכט אַ מענטש מיט וועמען זיך דורכצורייזן און באַ-שלאָסן אַריינצוגיין צו מיין גוטער שכנטע — דעם טרעגערס ווייב. אויך זי איז געלעגן קראַנק. איך האָב איר דערציילט, אַז מען רופט מיך אין נ.ק.וו.ד. אַוודאי, אין שייכות מיט מיין מאַנס טויט. מיין גוטע שכנטע האָט מיך געפרוּווט באַרויקן און געזאָגט:

— דאַראַגאַיאַ, ביי אונדז פירט מען זיך נישט אַזוי, די „ענקאוועדע“ מעלדעט נישט קיינעם וועגן טויט פון אַ מענטש אין לאַגער, אַז די משפּחה פּרעגט זיך אָן — ענטפּערט מען. מיט דיר איז אַוודאי אַן אַנדערע דיעלאַ. די פרוי איז אַרויס פון בעט און דערקלערט, אַז זי וועט מיך נישט לאַזן אַליין גיין דאַרט אַהין — „היינטיקע צייטן... איך וועל דאַרט דער-קלערן, אַז דו ביסט אומשולדיק“.

מיר זענען ביידע אַוועק אין נ.ק.וו.ד. אין דעם שוין מיר גוט באַ-קאַנטן טונקעלן קאַרידאַר האָבן געוואָרט אַ סך פרויען. עס איז אַנגעקומען מיין ריי. מיר זענען אַריין צום נאַטשאַלניק און אים איבערגעגעבן די איינלאַדונג. ער האָט אַנגעהויבן זוכן די פאַפּירן, איך האָב זיך נישט גע-קענט באַהערשן און שטיקנדיק זיך מיט טרערן אויסגערופן: „וואָס איז געשען מיט מיין מאַן“?

דער נאַטשאַלניק האָט מיך אַנגעקוקט מיט אַ באַהערשטן בליק און

שיינע־מרים בראַדערזאָן

געזאָגט: „ניטשעוואָ, באַרויקט אייך בירגערין, עס איז אים דערווייל גאָר־נישט געשען“.

ער האָט אַרויסגענומען אַ פּאַפּיר. עפעס איז מיר ווייכער געוואָרן אין דער געגנט פון האַרץ — איך האָב דערזען די האַנטשריפט פון מיין מאַן.

דער נאַטשאַלניק האָט מיר אויפגעקלערט, אַז לויטן סאַויעטישן גע־זעץ האָט דער לאַגער־אַרעסטאַנט דאָס דעכט צו באַפולמעכטיקן זיין פרוי איינצומאַנען זיינע חובות. בראַדערזאָן האָט מיר צוגעשיקט אַ באַפול־מעכטיקונג אַפצונעמען האַנאַראַר ביי דער רוסישער געזעלשאַפט צו שיצן אויטאַרן־רעכט.

אויף מיין פּראַגע: פאַרוואָס איך האָב צוריק באַקומען דאָס פעקל פון לאַגער, האָט מיר דער נאַטשאַלניק געענטפערט, אַז לויטן סאַויעטישן געזעץ טאַר מען נישט אַפגעבן דעם אַרעסטאַנט קיין פעקל, וואָס איז דורך עמיצן באַרירט געוואָרן. און פון דעם שפייז־פעקל, וואָס איך האָב אַרויס־געשיקט איז געווען אַפגעריסן אַ שטיקל לייוונט פון דער פאַרפאַקונג. איך בין אַרויס פון דער נ.ק.וו.ד. און דאָס ערשטע מאָל נאָך לאַנגע חדשים, האָב איך זיך שטאַרק, שטאַרק צעלאַכט. עס איז דאָך פאַראַן אַ סטאַלינישע גערעכטיקייט...

— 41 —

סטאַלינס טויט און דער נייער פחד ביי יידן

דער שווערער פּחד־דיקער ווינטער פון יאָר 1953 האָט זיך דער־גענטערט צום סוף — מיין דריטער ווינטער אַן בראַדערזאָנען. עס האָט זיך שוין געפילט דאָס אַנקומען פון פּרילינג, וואָס האָט נישט פאַראויס־געזאָגט קיין גוטס. די אַרעסטן צווישן דער יידישער אינטעליגענץ זענען ווייטער פאַרגעזעצט געוואָרן. אין אויסלאַנד האָט מען געוואוסט נאָר פון די באַרימטע יידישע דאָקטוירים, וואָס האָבן געדאַרפט שטיין פאַרן משפט, אַבער אַ חוץ זיי זענען שוין דעמאָלט געזעסן אין תּפיסה יידישע מעדי־קער, וואָס האָבן מיטן פאַרשטייענדיקן פּראַצעס נישט געהאַט קיין שום

שייכות. איך קען, ליידער, נישט אָנגעבן די נעמען פון די דעמאָלט אַרעס־טירטע דאָקטוירים, וואָס זענען באַפרייט געוואָרן נאָך סטאַלינס טויט און לעבן היינט אין מאַסקווע.

די פרישע אַרעסטן זענען באַגלייט געוואָרן מיט אַ העסלעכער העצע קעגן די יידישע דאָקטוירים. אין באַוווסטן הומאַריסטישן זשורנאַל „קראַ־קאַדיל“ האָט זיך באַוווּזן אַ קאַריקאַטור, וואָס האָט פאַרגעשטעלט דעם פראַפעסאָר וואַפסי אין אַ ווייסן כאַלאַט מיט אַרויססטאַרטשנדיקע ווילדע אויגן און חיהשע ציין, הענט מיט גרויסע לאַנגע שפיציקע נעגל, פון וועל־כע עס רינט בלוט און אַמעריקאַנער דאַלאַרן. פון הינטן זעט מען די „האַנט פון גערעכטיקייט“, וועלכע האָט אים אָנגעכאַפט פאַרן ווייסן כאַלאַט.

די דאָזיקע העסלעכע אַנטיסעמיטישע קאַריקאַטור, דאָס „ווערק“ פון די דריי סאָויעטישע קאַריקאַטוריסטן, וועלכע האָבן זיך אונטערגעשריבן מיט דעם צונויפגעשטיקעוועטן נאָמען „קוקריניקסי“, האָט מיך דערמאָנט אין אַן ענלעך אַנטי־יידיש בילד, וואָס די פוילישע מאַכט האָט אַרויסגע־לאָזט אין יאָר 1920 בעת דער פויליש־באַלשעוויסטישער מלחמה. יענץ בילד האָט פאַרגעשטעלט דעם ייד „לייבל טראַצקי“ מיט דעם זעלבן חיהשן פנים און הענט מיט לאַנגע נעגל פון וועלכע עס טריפט בלוט... די סאָויעטישע קאַריקאַטוריסטן פון סטאַלינס צייטן האָבן די קונסט פון יידן־שנאה פראַסט־פשוט איבערגעטראָגן פון פויליש־ענדעקישן לאַגער פון יאָר 1920.

די העסלעכע פראַפאַגאַנדע קעגן דער יידישער אינטעליגענץ האָט געשלאָגן וואַרצלען אין דער רוסישער מאַסע. דאָס האָב איך זיך איבער־צייגט אין דעם, אַז אויך מיין גוטער שכן — דער טרעגער און זיין ווייב האָבן אָנגעהויבן ריידן אַנדערע דיבורים וועגן אַרעסט פון די יידישע דאָק־טוירים. „אַזעלכע גרויסע לייט — האָבן מיינע שכנים געזאָגט — משפט מען נישט סתם אַזוי. עפעס האָבן זיי דאַרט „אָנגעמאַכט“ — האָט מיין שכן, וואָס איז קיינמאַל נישט געווען ניכטער, מיר געגעבן צו פאַרשטיין. דערביי האָט ער אָבער באַטאָנט, אַז איך בין אין דעם גאַרנישט שולדיק. אויך די געענדערטע באַציונג פון מיין שכן צו מיר האָט מיך עפעס

דערמאָנט אין אַמאָליקן פּוילישן אַנטיסעמיטיזם. אין מיין זכרון איז אויפֿ-געשווומען דער בייליס-בלוט-בלבול אין צאַרישן רוסלאַנד. איך בין דע-מאָלט געווען אַ שילערין אין אַ פּוילישער גימנאַזיע און ווי עס האָט זיך געפירט, געהאַט פּוילישע קאַלעזשאַנקעס. מיר אַלע זענען נאָך געווען קינדער, אָבער קינדער האָבן ליב נאַכצופאַלגן, וואָס גרויסע ריידן ערנסט. מיינע אַ פּוילישע חברטע האָט מיר פאַרזיכערט — זי ווייסט גענוי, אַז עס זענען פאַראַן יידן, וואָס מוזן האָבן קריסטלעך בלוט צו מצות, אָבער — דו — האָט מיך באַרוקט מיין פּוילישע חברטע, האָסט נישט צו דעם קיין שייכות, דו ביסט פון די „פּאַסטעמפּאָוע“.

ווען איך האָב, בעת דעם בלוט-בלבול אויף די יידישע דאָקטוירים אין ראַטנפּאַרבאַנד, זיך דערמאָנט אין יענער צייט פון בייליס-פּראַצעס — האָב איך מיט ווייטיק געטראַכט: „אָזוי פיל יאַרן אָפּגעפלאַסן און ווי ווייניק האָט זיך געענדערט די באַצונג צו יידן“.

אָבער קיין זאָך איז, ווייזט אויס, נישט אויף אייביק, מיטאַמאָל איז אין ראַטנפּאַרבאַנד געשען אַזעלכעס, וואָס האָט אַ טרייסל געטאַן מיט דער מעכטיקער דיקטאַטור-מדינה, אין וועלכער עס האָט זיך אָנגעזאַמלט אַזוי פיל שלעכטס. אין אַ גרויען פּרימאַרגן, ווען איך בין ווי געוויינלעך אויפגעשטאַנען צו מיין אַרבעט, האָב איך דערהערט, ווי דער ראַדיאָ אין מיין שכנס צימער האָט מיטגעטיילט, אַז סטאַלין איז פּלוצים שווער קראַנק געוואָרן. ביי מיר האָט זיך אַרויסגעריסן אַן אינסטינקטיווער — „אוי!!“ עס איז געווען אַ שווערער זיפּן, וואָס פאַרלייכטערט דאָס געמיט.

ביי די אַלע צרות און פיין, וואָס מיר, די פּרויען פון די אַרעסטירטע שרייבער, זענען דורכגעגאַנגען אין יענער צייט, האָט מען זיך דאָך געוואַלט איינריידן, אַז די אַלע פאַרברעכנס קעגן אונדז ווערן אָפּגעטאַן אַן דעם וויסן פונעם „גרויסן סטאַלין“. איך אָבער האָב געפילט, אַז דער הויפּט-שולדיקער אין די אַלע פאַרברעכנס קעגן די אומשולדיקע מענטשן איז נישט קיין אַנדערער ווי סטאַלין אַליין. דעריבער, ווען איך האָב דער-הערט די ידיעה וועגן זיין שווערער קראַנקייט, האָב איך אַזוי הויך אָפּגע-זיפּצט, אַז עס האָט דערהערט מיין ביזע שכנטע.

איך ווייס נישט, וואָס זי האָט דעמאָלט געטראַכט, אפשר האָט זי

געמיינט, אַז מיינ האַרץ האָט שוין מער נישט אויסגעהאַלטן און זי וועט ענדלעך באַקומען די דירה אָדער זי האָט מיך געוואָלט פּראַוואַצירן, איך זאָל עפעס ריידן שלעכטס וועגן סטאַלינען. זי איז אַריין אין מיינ צימער און מיט אַ געמאַכטער ווייכקייט אין דער שטים געפרעגט — וואָס מיט מיר איז געשען. איך האָב דאָסמאָל אויך באַקומען דעם געהעריקן טאָן און מיט אַ „געבראַכענער“ שטים איר געזאָגט, אַז סטאַלינס קראַנקייט איז אַ שווער אומגליק פאַרן סאָויעטנפּאַרבאַנד... איך האָב זי געבעטן, אַז זי זאָל נישט אָפּשטעלן דעם ראַדיאָ, כדי מיר זאָלן כסדר הערן די קאָמור-ניקאָטן. מיינ שכנטע האָט, פאַרשטענדלעך, מיר געטאָן צו להכעיס און אויסגעשאַלטעט דער ראַדיאָ.

די הענט ביי מיר האָבן זיך מער נישט געלייגט צו דער אַרבעט. אַרום 10 אַזויגער בין איך געפאַרן קיין מאַסקווע און פאַר דעם לעצטן געלט איינגעהאַנדלט אַ ביליקן ראַדיאָ. איך בין כסדר געזעסן ביים גרילצנדן קעסטל און געהערט די קאָמוניקאַטן וועגן סטאַלינס פּראַגרעסירנדן מוח-פּאַראַליז. ווי מען האָט שפּעטער געשמועסט אין מאַסקווע איז ער שוין געווען טויט אַ פאַר טעג, נאָר זיינע חברים האָבן פשוט נישט געוויסט, ווי אַזוי צו האַנדלען, כדי זיין טויט זאָל נישט אַרויסרופן קיין בייזע גייס-טער. ענדלעך האָט דער ראַדיאָ מיטגעטיילט, אַז סטאַלין האָט אויפּגעהערט צו לעבן.

צום ערשטן מאָל אין די דאָזיקע שווערע יאָרן איז אין מיר אויפּגע-גאַנגען אַן אינערלעכע פּרייד. איך האָב נישט געהאַט קיין שום פאַרשטע-לונג, וואָס עס קען ווייטער געשען. אָבער עפעס אַן אינטוויזאָן פילן האָט מיר אונטערגעזאָגט, אַז זיין טויט וועט ברענגען אַ פאַרלייכטערונג. איך האָב מער נישט געקענט איינזיצן אין מיינ קעמערל. איך בין ווידער גע-פאַרן קיין מאַסקווע. אין די גאַסן איז געווען אַן אויסערגעוויינלעכע באַ-וועגונג. מאַסן מענטשן האָבן שטילשווייגנדיק געשטראָמט אויף דער פּוש-קינסקאַיאַ צו דעם „דאָם סאָוואָוו“, וווּ עס איז געלעגן סטאַלינס קערפּער. מיינ ווייבערישע נייגערקייט האָט דאָסמאָל נישט גענומען די אויבער-האַנט. עפעס אַן אומבאַוויסט פייגלעך שרעקגעפיל האָט מיך צוריקגע-האַלטן פון שטופן זיך מיט דער מאַסע. כדי צו זען דעם גוף פון דעם טויטן

שייגע־מרים באַדערזאָן

דיקטאַטאָר, וועלכן איך האָב געהאַלטן, הגם נישט באַוווּסזיניק, פאַר דעם שולדיקן אין די פאַרברעכנס קעגן די ייִדישע שרייבער און זייערע משפחות.

מיין צעטרייסלט געמיט, דער שווערער איבערגאַנג פון פאַרצווייפלונג צו האַפענונג, וואָס עס האָט געבראַכט מיט זיך סטאַלינס טויט — האָט מיך נישט געלאָזט רוען. איך האָב זיך באַמיט צו טרעפן מיט מיינע באַ־קאַנטע, כדי מיט זיי צו כאַפן אַ שמועס מכוח דעם פאַרגעקומענעם. הערן זייער מיינונג וועגן אונדזער גורל און וואָס וועט זיין ווייטער.

צו מיין גרויסער איבעראַשונג האָב איך באַמערקט, אַז אויך אין די ייִדישע אינטעליגענטע קרייזן איז מען שטאַרק דערשלאָגן צוליב סטאַלינס טויט. מ'האַט פשוט מורא געהאַט, אַז עס קען ווערן ערגער פאַר ייִדן. איך האָב געטראָפן אַ ייִדישע פרוי, וואָס האָט געוויינט און געקלאָגט: „וואָס וועט איצט מיט אונדז זיין, מ'וועט אונדז אַלע (ייִדן) אומברענגען.“ איך ווייס נישט ווי אַזוי דאָס איז געשען, נאָר איך בין געוואָרן דרייסטער, זיך אויפגעהערט צו שרעקן און געזאַגט מיינט פריינט, אַז עפעס נייעס מוז געשען. עס מוז בעסער ווערן אָדער עס וועט ווערן אַזוי שלעכט, אַז אַלץ אין ראַטנפאַרבאַנד וועט אין ברעקלעך צעשפּרינגען. מיינע פריינט האָבן מיך אַנגעקוקט מיט שטוינונג. זיי האָבן באַוווּנדערט מיין דרייסט־קייט צו ריידן אַזעלכע דיבורים, אָבער באלד האָבן אַלע אַנגעהויבן צו ריידן.

נאָך סטאַלינס לווייה, וועלכע איז באַגלייט געוואָרן מיט אַ גרויסער צאַל קרבנות: צעטרעטענע, דערשטיקטע, טויטע פון אויטאָ־קאַטאַסטראָ־פעס — האָבן זיך די צינגער פונאַנדערגעבונדן. מ'האַט אַנגעהויבן ריידן. איך האָב געהערט, ווי רוסן האָבן גערעדט וועגן די אומגעקומענע ביי סטאַ־לינס לווייה: ער איז געקומען מיט בלוט און טויט און אַוועק מיט בלוט און טויט. אויך מיין גוטער שכן דער טרעגער, האָט אין אַ שיכורן צור־שטאַנד געזאַגט: „איי באַטיושקאַ, באַטיושקאַ, האָסט געהרגעט, געפיי־ניקט, נישט געלאָזט דעם קאַפּ אויפהייבן און עס איז געקומען אויך דיין סוף.“

איך האָב נישט געקענט איינרוען אין מיין קעמערל. איך האָב גע־טראַכט, אַז משה אין לאַגער ווייסט אַוודאי נישט, וואָס עס איז פאַרגע־

קומען. איך האָב זיך געאיילט אים אָנצושרייבן אין אַ בריוו וועגן דעם „גרויסן אומגליק, וואָס עס האָט ביי אונדז געטראָפֿן, עס איז געשטאַרבן אונדזער טאַטע“ אַזױ. איך האָב קיין ענטפֿער נישט באַקומען. אָבער נאָך דער באַפֿריינג האָט מיר משה דערציילט, אַז ער און זיינע נאָענטע פֿריינט, האָבן גוט פֿאַרשטאַנען דעם סאַרקאַזם, וואָס האָט געשטעקט אין די ווערטער פֿון מיין בריוו.

אין קרעמל איז פֿאַרגעקומען די פֿערזאָנען־ענדערונג, מאַלענקאַוו איז דערהויבן געוואָרן אויף סטאַלינס אָרט. אָבער מאַסקווע איז געווען אומ־רויק. איך בין כמעט יעדן טאָג געפֿאַרן קיין מאַסקווע, כדי זיך צו דער־וויסן עפעס נייעס. מ'האַט מיר דערציילט, אַז אין די נעכט רוישן טאַנקן, וואָס פֿאַרן אין דער ריכטונג פֿון קרעמל. ייִדן זענען געוואָרן אויסערגע־וויינלעך אומרויק און מיט שרעק דערוואָרט דעם מאַרגנדיקן טאָג. וואָס וועט זיין מיט דעם משפֿט איבער די ייִדישע דאָקטוירים? צי קען נישט דער משפֿט זיך פֿאַרוואַנדלען אין אַ פֿאַגראַם אויף ייִדן? אַזעלכע ביטערע פֿראַגן האָבן געפֿייניקט די ייִדן.

ווי אַזוי מ'האַט באַפֿרייט די באַשולדיקטע ייִדישע דאָקטוירים

ווען איך טראַכט היינט וועגן יענעם צייט־אַפֿשניט — די צוויי און אַ האַלב יאָר פֿון סטאַלינס טויט ביז דער באַפֿריינג פֿון בראָדערזאָן, ביז דער שוידערלעכער אַנטפֿלעקונג וועגן דער אויסמאַרדונג פֿון די ייִדישע שרייבער — איז מיר שווער זיך צו דערמאַנען די דאַטעס פֿון די באַזונ־דערע געשעענישן. עס איז עפעס אַלץ געלאָפֿן אַזוי ווי אויף אַ פֿילם־לענטע.

מאַלענקאַוו איז שוין געזעסן פעסט אין זאַטל, אָבער אין מאַסקווע האָט מען נאָך אַלץ דערוואָרט, אַז אין קרעמל וועט נאָך פֿאַרקומען נייעס. מיטאַמאַל אומגעריכט אָן איבערראַשונג: אָן אַרטיקל אין „פֿראַוודאַ“, וואָס רעהאַביליטירט די ייִדישע דאָקטוירים, די „מערדער אין די ווייסע

כאַלאַטן". אויך דער דערמאָרדעטער מיכאַעלס ווערט דערקלערט פאַר אומ־שולדיק.

פאַר אויסלאַנד איז די באַפריינג פון די דאָקטוירים געווען די גרעס־טע סענסאַציע. אין מאַסקווע האָט מען די דאָזיקע געשעעניש אַראָפּגע־שלאַנגען שטילערהייט. פונקט ווי ייִדן האָבן פּרעזער אין דער שטיל גע־זיפצט איבער דעם בלוט־בלבול — אַזוי האָבן זיי זיך איצט געפרייט איינ־געהאַלטן, בחזרי חדרים, ווייל מען האָט נאָך אַלץ נישט געוווסט, וואָס דער מאַרגן קאָן ברענגען.

איך האָב ווידער נישט געקענט איינרוען אין מיין קעמערל און אַפט געפאַרן אין דער סאָויעטישער הויפטשטאָט. מיינע פריינט, וואָס האָבן פאַרברענגט אין פאַרשיידענע קרייזן פון דער מאַסקווער ייִדישער און רו־סישער געזעלשאַפט, האָבן מיך שטענדיק „מכבד“ געווען מיט די נייַעסטע נייַעס, וואָס איז נישט דערגאַנגען צו דער עפנטלעכקייט.

אַזוי האָט מען איבערגעגעבן, אַז די באַשולדיקטע ייִדישע דאָקטוירים זענען באַפרייט געוואָרן נישט דורך דער אויספאַרשונג אָדער דורך וועל־כער געריכט־מאַכט. נאָר פשוט דער תּפיסה־וועכטער איז אַריינגעקומען, האָט אויסגערופן ביים נאָמען, פאַטערס נאָמען און צוגעגעבן דעם סקאַר־באַוון „זאַביעריי ס׳ וויעשטשאַמי“, וואָס עס ווערט געזאָגט יעדן אַרעס־טאַנט, ווען מען פירט אים איבער פון תּפיסה אין תּפיסה אָדער פון תּפיסה אין לאַגער. די דאָקטוירים האָט מען אַרויסגעפירט אויפן תּפיסה־הויף. דאָרט האָבן געוואָרט אויף זיי פאַסאָזשיר־אויטאָס און מען האָט יעדן אַפֿ־געפירט אין זיין היים. נישט יעדער פון די דאָקטוירים איז אָבער אַהיימ־געקומען אַזוי קערפּערלעך גאַנץ, ווי מען האָט אים אַרויסגענומען. ביי איי־ניקע זענען געווען אויסגעהאַקט די צייַן, ביי אַנדערע אויסגעלענקט די הענט מיט ווונדן אויפן קערפּער — דאָס זענען געווען די בעסטיאַלישע סימנים פון דער אויספאַרשונג, וואָס האָט פון קרישטאל־ריינע מענטשן געוואַלט אַרויספּרעסן דאָס מודה זיין זיך אין נישט באַגאַנגענע העסלע־כע רציחות.

מאָסקווער ייִדן האָבן שטילערהייט זיך געפרייט מיט דער באַפריינג פון די דאָקטוירים. אין דער שטיל זיך אַפילו אַפּגעגעבן מזל־טוב, פטור

געוואָרן פון אַ צרה. מיט אַ פרייען בליק האָבן זיי איצט געקוקט יעדן באַ-
קאַנטן רוס אין די אויגן. אָבער רוסישע מענטשן, באַזונדערס פון דער אינ-
טעליגענץ האָבן אויסגעמיטן צו ריידן וועגן דאָקטוירים-באַפרייונג. זיי
זענען געווען צעטומלט און די מער דרייסטע, וואָס האָבן שוין געפרווט
עפענען דאָס מויל, האָבן זיך אויסגעדריקט: „מ'ווייסט שוין נישט וועמען
צו גלייבן!“

איך איך בין געגאַנגען מיט אַן אויפגעהויבענעם קאַפּ. איך בין גע-
קומען אין „קאַמבינאַט פאַר אַרבעטסלאָזע אַרטיסטן“ אָפגעבן מיין אַר-
בעט און עס האָט זיך מיר פאַרוואַלט אַ טשעפע טאַן מיט אַ רוסישער
פּרוי, וואָס האָט בעתן אַרעסט פון די דאָקטוירים מיך געפרעגט צי איך
האָב שוין געלייענט די צייטונג... איצט האָב איך איר געשטעלט די זעל-
בע פּראָגע און זי האָט מיר געענטפערט מיט אַן אַראַפגעלאָזטן קאַפּ: „וואָס
איז דאָרט פאַראַן אַ ספּעציעלע נייעס?“

אַמנעסטיע פאַר קרימינעלע פאַרברעכער — אָבער נישט פאַר ייִדישע שרייבער

די באַפרייונג פון די ייִדישע דאָקטוירים האָט ביי מיר, ווי ביי אַלע
פרויען פון די אַרעסטירטע שרייבער, אויפגעוועקט די האַפענונג, אַז עס
וועט קומען אַ ישועה אויך פאַר אונדזערע מענער. אַזוי האָבן מסתמא אויך
געטראַכט די פּרויען, וועמענס מענער זענען שוין געווען דערשאָסן. און
ווירקלעך האָט מען אַנגעהויבן ריידן וועגן אַמנעסטיע. עס איז טאַקע באַלד
אַרויס אַ דעקרעט וועגן שענקן די שטראַפן פאַר קרימינעלע פאַרברעכער
און אויך אַ טיילווייזע אַמנעסטיע פאַר פּאָליטישע פאַרברעכער.
דער דאָזיקער חסד פון דער נייער מאַכט איז אָבער נישט דערגאַנגען
צו אַזעלכע „שווערע פאַרברעכער“, ווי עס זענען געווען די געציילטע ייִדי-
שע שרייבער, וועמען סטאַלינס גערעכטיקייט האָט נאָך געלאָזט לעבן.
צווישן די פּרויען פון די אַרעסטירטע האָט מען אָבער געשמועסט, אַז מען

שיינע־מרים בראַדערזאָן

דאַרף אָפּגעבן „זאַיאָולעניעס“ (בקשות) וועגן באַפרייען די מענער, וואָס זענען אומשולדיק...

די געשעענישן זענען דערווייל געגאַנגען מיט זייער גאַנג. איידער דער ראַדיאָ האָט מיטגעטיילט וועגן אַרעסט פון בעריאַ, האָט מען שוין אין מאַסקווע געשמועסט, אַז עס איז געקומען דער סוף פון דער שרעק־געשטאַלט פון סאַויעטיש־רוסלאַנד — דער אַלמעכטיקער בעריאַ זיצט שוין אין תפיסה און ער וועט האָבן דעם זעלבן משפט, ווי ער האָט גע־מאַכט צענדליקער טויזנטער פון זיינע קרבנות. די מאַסקווער איינוווינער זענען ווידער געוואָרן אומרויק. די באַפרייטע קרימינעלע פאַרברעכער האָבן זיך אַרומגעדרייט אין זייערע טונקעלע „רובאַשקעס“ און אַנגעוואַרפן אַ שרעק. מען האָט דערציילט, אַז די קרימינעלע האָבן זיך גענומען צו זייע־רע אַלטע באַשעפטיקונגען. געכוליגאַנעוועט אויף די גאַסן און געמאַכט אומרוען. עס איז געקומען צו צוזאַמענשטויסן מיט דער מיליץ. עס זענען אויך געווען קלאַנגען, אַז מען האָט געפונען אַן אונטערגעלייגטע מינע אין מאַסקווער גרויסן טעאַטער, בעת דאָרט האָט געדאַרפט זיין די גאַנצע „פראַוויטעלסטוואָ“.

עס האָבן זיך אַנגעהויבן פרישע אַרעסטן צווישן די קרימינעלע פאַר־ברעכער און די, וועלכע מען האָט פאַרדעכטיקט אין סימפּאַטיעס צו בע־ריאַן. ביי מיר איז ווידער שוואַכער געוואָרן די האַפענונג וועגן אַ גיכער באַפרייונג פון בראַדערזאָנען. איך האָב אַנגעהויבן אַפטער צו באַקומען בריוו פון בראַדערזאָנען. מען האָט ווייזט אויס דעמאַלט פאַרלייכטערט דעם רעזשים אין די לאַגערן. פאַרשטענדלעך, אַז משה האָט מיר נישט געשריבן וועגן זיין לעבן אין לאַגער. ער האָט אויף זיין שטייגער אין רוסישע ווערט־לעך געוואַקט איבער אַלץ און אַלעמען. ביי יעדן בריוו האָב איך ביטער געלאַכט און גלייכצייטיק געווען אומרויק און געציטערט, אַז די דאָזיקע בריוו זאָלן נישט פאַרערגערן זיין לאַגע. צום באַדויערן איז מיר גאַרנישט געבליבן פון יענער קאַרעספּאַנדענץ, וואָס וואַלט געהאַט אַ גרויסן ווערט פאַר דער אַפּשפּיגלונג פון פילן פון אַ סאַויעטישן לאַגער־אַרעסטאַנט, אַ ייִדישן דיכטער.

סוף זומער 1953, עס איז שוין דאַכט זיך געווען נאָך בעריאַן. מאַס־

קווע האָט זיך שוין געהאַט באַרויקט, האָט מען צווישן די פרויען פון די אַרעסטירטע ווידער אָנגעהויבן צו ריידן, אַז מען נעמט אָן בקשות וועגן רעווידירן פּראָצעסן, די בקשות דאַרף מען אָפּגעבן אין דער וואַיעננער פּראָקוראַטור.

איך האָב ווידער זיך גענומען צו שרייבן בקשות און ווידער אויסגע- לייגט מיינע טענות — אַ ייִדישער פּאָעט, האָט זיך קיינמאָל נישט פאַר- נומען מיט פּאָליטיק, ער איז אומשולדיק אַזױ, אַזױװ, אַזױװ. איך בין אַוועק מיט מיין בקשה אין דער מיליטערישער פּראָקוראַטור. דאָרט האָט מיך אויפגענומען מיין „אַלטער באַקאַנטער“, דער נאַטשאַליק מיט די טאַ- טורטע הענט און אָפּגעלעבטן ציינישן פנים. ער האָט מיך דאָסמאָל אויפ- גענומען העפלעך, געבעטן זיצן, אויך אין דער דאָזיקער העפלעכקייט איז געלעגן אַ געוויסער ציינישער חוזק, וועלכע די פרויען פון די אַרעסטירטע מענער האָבן גוט געקענט. זיי, די פרויען האָבן דערציילט, אַז מיט זיין צי- נים ברענגט ער זיי צו טרערן. מיך האָט ער אַזוי נישט באַוירקט. ער האָט צוגענומען מיין בקשה, איבערגעלייענט און אַרויסגעזייעט דורך די גראַבע ליפּן: „לאַדנאַ“.

איך אַ פּאַר חדשים אַרום האָב איך באַקומען אַ תשובה: דער פּסקדין בלייבט אין קראַפט, נישטאָ קיין שום ערנסטע מאַטיוון צו רעווידירן אים. אונטערגעשריבן — לעאַנאָו־קראַסקאַ.

איך האָב נישט געקענט זיך באַרויקן און ווידער געשריבן בקשות און זיך באַמיט אָנצוגעבן נייע מאַטיוון פאַר זיין באַפריינג: קראַנק, שוואַך. ער איז אין הויכן עלטער. אויף דריי אָפּגעגעבענע ווענדונגען האָב איך באַקומען דריי פאַרשיידענע תשובות. אַט זענען זיי: „אייער מאַן האָט זיך מודה געווען אין פאַרברעכן, אַז ער איז אַ שפּיאַן.“ „ער איז פאַרמשפּט געוואָרן אויפן סמך פון עדות־דערקלערונגען, דעריבער קען מען די דיעלאַג נישט רעווידירן“ און די דריטע תשובה — „אייער מאַן איז באַגאַנגען אַ פאַרברעכן קעגן דער מלוכה און די שטראַף קען אים נישט געשענקט ווערן“.

איך בין לסוף מיד געוואָרן פון שרייבן בקשות און צוריק זיך איינ- געשרומפן אין זיך, כדי צו לעבן פאַר אים, מיין איינציקן נאָענטן פריינט, וועלכער נייטיקט זיך אין מיין הילף.

באַפרייטע פון סאָויעטישע לאַגערן דערציילן זייערע פיינלעכע איבערלעבונגען

אין האַרבסט 1954 האָט מען ווידער אָנגעהויבן ריידן, אַז פון פרויען פון אַרעסטירטע מענער אָדער פון זייערע משפחות נעמט מען אַן „זאַיאָוו־לעניעס“ (בקשות) וועגן איבערקוקן די „דיעלאַס“ פון די פאַרמשפטע. מ'האַט אָנגעהויבן עפנטלעך שמועסן, אַז אומגעריכט באַפרייט מען מענטשן פון די לאַגערן און מ'רעהאַביליטירט זיי. מ'האַט אויך אָנגעהויבן ריידן, אַז אין מ.ג.ב. אין דער וואַיענער פּראָקוראַטור, איז די באַציונג צו די פרויען פון די אַרעסטירטע געוואָרן אַן אַנדערע, אַ מער מענטשלעכע. איך האָב טאַקע געהאַט אַ געלעגנהייט זיך צו איבערצייגן אין דער דאָזיקער געענדערטער באַציונג, וואָס האָט אַרויסגערופן ביי מיר די גרעסטע פאַר־וונדערונג.

אויפן סמך פון דער דערלויבעניש, וואָס איך האָב באַקומען אָפּצו־נעמען דעם האַנאַראַר פאַר בראָדערזאָנס פיעסן, וועלכע זענען אויפגעפירט געוואָרן פאַר זיין אַרעסט, האָב איך זיך געוואָנדן צום „פאַרבאַנד צו שיצן די רעכט פון אויטאָרן“ וועגן אויסצאלן מיר די געהעריקע סומע. דאָרט האָב איך באַקומען אַן ענטפער: „ביי אונדז זענען פאַראַן הונדערטער אַזעל־כע פאַלן, ווען פרויען פון אַרעסטירטע שרייבער קומען מאַנען האַנאַראַר, איר מוזט דעריבער האָבן געדולד און צוואַרטן“. איך האָב אָבער נישט געקענט וואַרטן.

איך בין דעריבער אַוועק צום נאַטשאַליק פון מ.ג.ב., וואָס האָט מיר אַרויסגעגעבן די דערלויבעניש צו באַקומען האַנאַראַר און אים געמאַלדן, אַז מ'וויל מיר נישט אויסצאלן. ער האָט אין מיין אָנוועזנהייט טעלעפּאָ־נירט צום דירעקטאָר פון „פאַרבאַנד צו שיצן די אויטאָרן־רעכט“ און אים געזאָגט: „ווייניק, וואָס ער פייניקט זיך אין לאַגער, פייניקט איר נאָך זיין פרוי?“. די דאָזיקע ווערטער זענען פאַר מיר געווען אַן איבערראַשונג. אין „פאַרבאַנד“ האָט מען מיר תיכף אויסגעצאָלט און איך האָב באַקומען מוט צו מאַכן ווייטערדיקע באַמזונגען פאַר דער באַפריינג פון מיין מאַן.

מײנע פריינט האָבן מיר אויפגעקלערט, אַז עס איז נישט „געזונט“ איבערצוגעבן בראַדערזאָנס „דיעלאַ“ אַן אַדוואַקאַט, וואָס קען נאָך מער פאַרפלאַנטערן דעם ענין. מ'דאַרף גיין מיטן פשוטן וועג, ווי אַלע פרויען פון פּאָליטישע אַרעסטירטע — אָפגעבן „זאַיאָוּלעניעס“. איך האָב ווידער זיך געוואָנדן מיט בקשות אין דער מיליטערישער פּראָקוראַטור, און מ.ג.ב. מ'האַט צוגעזאָגט צו באַטראַכטן און געהייסן וואַרטן אויף אַ תשובה. איך האָב אָבער נישט געהאַט קיין געדולד צו וואַרטן און געוואָרן אַן אָפּטער באַזוכער פון די קאַנצעלאַריעס, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט באַפרייען אַרעסטירטע.

אין די וואַרט־צײַמערן פון מ.ג.ב. און מיליטערישער פּראָקוראַטור, ווו עס איז שטענדיק געווען לײדיק, איז איצט געווען פול געפאַקט מיט פרויען פון אַרעסטירטע און מיט באַפרייטע פון לאַגערן, וואָס זענען געקומען נאָך זייערע רעהאַביליטאַציעס. מיט שטוינונג האָב איך זיך צוגעהערט, ווי די באַפרייטע פון די לאַגערן דערציילן עפנטלעך וועגן די פייניקונגען בעת די אויספאַרשונגען, וועגן רעהאַביליטאַציעס פאַר נישט באַגאַנגענע פאַרברעכנס. עס האָט געמאַכט דעם איינדרוק, ווי די געליטענע וואַלטן באַקומען אַ באַפעל פון אויבן, זיי זאָלן אַלץ דערציילן...

אַן אַרעסטאַנט פון „רייניקונגס־יאָר 1937“ האָט באַקומען פינף יאָר לאַגער. נאָך די פינף יאָר האָט מען אים דערלייגט נאָך פינף אָן דינ־זמשפט. נאָך די צען יאָר איז ער פאַרשיקט געוואָרן ערגעץ אין אַ פרייער פאַרשי־קונג. אין אַ האַלב יאָר אַרום האָט מען אים ווידער אַרעסטירט און ער האָט באַקומען אויפסניי פופצן יאָר פאַר שפּיאָנאַזש און קאַנטרערעוואָל־ציאַנערער טעטיקייט. פלוצים האָט מען אים איצט באַפרייט. אַ זקן מיט אַ געקנייטשט פאַרמעטן פנים און ציטערדיקע, דאַרע, געאַדערטע הענט איז ער געקומען אין דער מיליטערישער פּראָקוראַטור, כדי צו באַקומען אַ רע־האַביליטאַציע.

עס האָט לאַנג געדויערט ביז מ'האַט אויסגעפונען זיין „דיעלאַ“. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער איז געווען רעהאַביליטירט נאָך אין יאָר 1941. נאָר ווייזט אויס אַז עמעצער פון דער אונטערנעמונג, ווו ער האָט

שיינע-מרים בראדערזאן

געארבעט אלס בוכהאלטער, איז געווען פאראינטערעסירט מ'זאל אים האלטן אין לאגער.

אן אלטיטשקע, מיט א קליין איינגעשרומפן פנימל, ווי אן אויסגער-טרונקטע ציטריין, האט דערציילט מיט אן אלט קול: זי איז געווען א רע-וואלוציאנעריין און האט אין מאסקווע געקעמפט קעגן די ווייסע. ווען די באלשעוויקעס האבן איבערגענומען די מאכט. בעת די שלאכטן האט זי באקומען א קויל אין פוס, פון וואס די ווונד האט זיך קיינמאל נישט גע-וואלט פארהיילן. אין 1937, ווען סטאלין האט דורכגעפירט די „רייני-קונג“, האט מען די רעוואלוציאנעריין ארעסטירט פאר טראצקיזם און בעת דער אויספארשונג האט מען זי געשלאגן אויפן קראנקן פוס, וואס איז פארגאסן געווארן מיט בלוט. ווען זי האט זיך ווייטער נישט געוואלט מודה זיין אין איר קאנטררעוואלוציאנערער טעטיקייט, האט מען זי אריינגעשטעלט אין א קארצער אויף צען טעג. דארט האט זי געקענט נאר שטיין. זי האט די צען טעג נישט אויסגעהאלטן, ווייל זי האט פארלוירן דעם באווסטזיין. פאר אירע נישט-באגאנגענע פארברעכנס האט זי באקומען 15 יאר „אויסבעסערונגס“-לאגער.

אין דער „וואיענער“ פראקוראטור איז געקומען א הויכער, גרויער, ברייט-פלייציקער מאנספארשוין, מיט א פריילעכער מינע האט ער דער-ציילט, אז ער האט זיך איינגעברענגט 7 יאר לאגער; ער האט געדארפט דארט זיין 25 יאר און איז נאר געווען 18. מ'האט אים באשולדיקט אין אונטערצינדן א פאבריק. לאנגע וואכן איז ער געלאפן צו באקומען זיין רעהאביליטאציע. די פראקוראטור און באאמטע פון דער מיליטערישער פראקוראטור האבן אים שוין גוט געקענט. מ'האט אים פיל מאל דער-קלערט, אז ער נייטיקט זיך נישט אין קיין רעהאביליטאציע. די „דיעלא“ איז בטל, אבער ער האט נישט געוואלט אפטרעטן און געטענהט: „עס איז דא אזא זאקאן? יא! — דארף מען אים אויספירן“. אין א געוויסן טאג איז ער געקומען אין דער פראקוראטור און מיט א טיף-ברוסטיק געלעכט-טער דערציילט: איך בין שוין רעהאביליטירט. עס האט זיך ארויסגעוויזן, אז אזא פאבריק, וואס איך האב געדארפט אונטערצינדן, איז אינגאנצן נישט פאראן אין „סאיוז“.

אַ שרייבער, אַ זקן פון 74 יאָר, וועלכן מ'האַט באַשולדיקט אין שטיין אין פאַרבינדונג מיט אַמעריקאַנער שפּיאַנען, האָט מען ביי דער אויספאַר- שונג געפייניקט אויף אַזאַ אופן: די פייניקער האָבן אים אַ נאַקעטן אַרייַן- געזעצט אין אַן אייזקאַלטן צימער. ווען ער איז שוין געווען כמעט ווי פאַרפּרוירן, האָט מען אים פון דאָרט אַרויסגענומען, דערמונטערט, וויי- טער געפאַרשט און דערנאָך אַרייַנגעזעצט אין אַ צימער מיט אויסערגע- וויינלעכער היץ. ווען מ'האַט אים געבראַכט צוריק אין תּפּיסה-קאַמער, האָט ער פאַרלוירן דאָס באַוווסטזיין. בעת ער איז צו זיך געקומען, איז איבער אים געשטאַנען אַן אַרעסטאַנט, וואָס איז געווען באַקאַנט ווי אַ געפערלעכער באַנדיט, פאַר וועלכן אַלע האָבן געציטערט. דער באַנדיט האָט דעם שרייבער-זקן געראַטעוועט מיט קאַלט וואָסער און שעפטשענ- דיק געזאַגט: „דיעדושקאַ, זשאַל מניע טיעביאַ“.

אַ וועלט פון שרעקלעכער פייך, פון שוידערלעכע איבערלעבונגען האָט זיך פאַר מיר אַנטפּלעקט. ווידער זענען געקומען קאַשמאַרע, שלאַפּלאַזע נעכט. איך האָב עפעס ווי פאַראַויסגעפּילט, אַז אַפּילו משה וועט באַפּרייט ווערן, וועל איך זיך לאַנג מיט אים נישט פּרייען; זיין הויכע, גלייכע, פעסטע, מענערישע געשטאַלט וועט זיין איינגעבראַכן, די גליענדיקע אויגן אויסגעלאַשן און ווי לאַנג קען מען לעבן נאָך אַזעלכע פיינען? אין דעם שרעקלעכן אויספאַרשונגס-גיהנום האָט מען דאָך זיכער נישט געמאַכט קיין אויסנאַם פאַרן יידישן דיכטער, וועלכן זיי האָבן נאָך פיינט פאַר זיין עקשנותדיקער יידישקייט. — אַזוי האָב איך געטראַכט אין די שלאַפּלאַזע נעכט און אין די פּרימאַרגנס ווידער געלאַפּן אין די ענקאַוועדענישע קאַ- מיסאַריאַטן און קאַנצעלאַריעס, כדי אויסצופּועלן די וואָס שנעלערע באַ- פּריינג פון מיין מאַן. אפשר וועט זיך דאָך, נאָך זיין באַפּריינג איי- געבן צו פאַרלענגערן זיין לעבן אויף נאָך אייניקע יאָר.

מען צאָלט פאַר די גאַלדענע ציין פון אַ דערשאַסענעם ייִדישן שרייבער...

עס איז שוין געווען דער סוף פון יאָר 1954. אין מאַסקווע האָט זיך געשטעלט דער ווינטער מיט זיין גאַנצער האַרבקייט. דאָס נייע יאָר 1955 האָבן די קרייזן פון מיינע באַקאַנטע און פריינט — אויפגענומען מיט פרייד און האַפענונג. מען האָט געגלייבט, אַז עפעס ענדערט זיך צום בע-סערן... אָבער צווישן די קרובים פון די אַרעסטירטע ייִדישע שרייבער איז נישט געווען אַזוי פריילעך.

פון פאַרשיקונג האָט מען צוריקגעבראַכט קיין מאַסקווע די פרויען פון די אַרעסטירטע שרייבער, וועלכע זענען שוין געווען דערשאַסן. עס זע-נען צוריקגעקומען ציפּע בערגעלסאַן, אסתר מאַרקיש, די פרוי פון לייב קוויטקאַ, פרוי האַפשטיין, די פרוי פון אַרטיסט זוסקין און אַנד. זיי זענען געווען פאַרשיקט מיט זייערע משפחות: זין, טעכטער, איידעמס, שוורן און אַפילו אייניקלעך. נישט מיט אַלע צוריקגעקומענע האָבן איר זיך גע-טראָפן. זיי האָבן נאָך אַלץ געלעבט מיט דעם פחד פאַר דער ענקאוועדע און אויסגעמיטן זיך צו טרעפן מיט אַזעלכע פאַרדעכטיקטע באַקאַנטע, וועמענס מענער זיצן נאָך אין תּפיסה. אייניקע פון די פרויען, וואָס איך האָב געטראָפן האָבן געמאַכט אַ דערשיטערנדיקן איינדרוק. זיי האָבן זיך דורך דער צייט פון פאַרשיקונג שטאַרק, שטאַרק געעלטערט, פון די מאַ-טע אויגן האָט אַרויסגעקוקט צער, שרעק און רעזיגנאַציע.

זיי האָבן נישט דערציילט וועגן זייער לעבן אין פאַרשיקונג, אָבער אויך מאַסקווע איז איצט פאַר זיי געווען אַ שטיף-היים. בעתן פאַרשיקן האָט מען די פרויען פון די דערשאַסענע ייִדישע שרייבער אַרויסגענומען פון פּראַכטפול איינגעאַרדנטע לוקסוס-וווינונגען, וועלכע זענען מיט דער גאַנצער איינריכטונג — ווי אייגנטום פון פאַרברעכער — קאַנפּסיקירט געוואָרן. איצט, ווען די אומגליקלעכע אלמנות זענען צוריקגעבראַכט גע-וואָרן קיין מאַסקווע, האָבן זיי מער קיין היים נישט געהאַט. אין זייערע

ווייזונגען האָבן זיך געפונען אָנגעזעענע לייט פון דער סאָויעטישער מלוכה.

צום מ'שטיינסגעזאָגטן „גליק“ פון די פרויען פון די שרייבער איז איצט די שטימונג אין מאַסקווע געווען אַן אַנדערע. מ'האַט שוין נישט אַזוי מורא געהאַט זיך צו טרעפן מיט פרויען פון פּאָליטישע אַרעסטירטע, מ'האַט דאָך דערוואָרט יעדנס באַפרייונג. די צוריקגעקומענע פון פּאַרשיי קונג האָבן דעריבער געפונען אַן אַנשפּאַר ביי זייערע פריינט, וואָס האָבן די פרויען אַריינגענומען צו זיך אין די ווייזונגען. לויטן געזעץ קענען באַפרייטע „רעהאַביליטירטע“ צוריקבאַקומען זייערע קאָנפּיסקירטע ווייזונגן גען און פאַרמעגנס, אָבער דאָס מוז אַדורכגיין דורך אַ געריכט און אַן אַד-וואָקאַט, וואָס פּאָדערט לויטן געזעץ אַזױ. אויך אין דעם פּאַל זענען די פריינט געקומען צו הילף די פרויען פון די אַרעסטירטע שרייבער. די פריינט האָבן געגעבן געלט אויף צו פאַרפירן אַ פּראָצעס פאַר צוריקבאַקומען די ווייזונגען און קאָנפּיסקירטן פאַרמעגן.

די „גערעכטיקייט“ האָט געזיגט. די פרויען פון די אַרעסטירטע און דערשאַסענע שרייבער האָבן צוריקבאַקומען צו אַ ייִנצלינע צימערן פון זייערע אַמאָליקע גרויסע ווייזונגען און פאַר דעם קאָנפּיסקירטן אייגנטום — אַ מינימאַלע אַנטשעדיקונג. די פרויען, וואָס האָבן נאָך נישט גע-וויסט וועגן טראַגישן גורל פון זייערע מענער, די ייִדישע שרייבער, זענען געווען גליקלעך, אַז זיי האָבן שוין אַ היים. אייניקע פון זיי האָבן באַקור מען די קלאַגעדיקע אַרבעט אין קאָמבינאַט פאַר אַרבעטסלאָזע אַרטיסטן און די וואָס זענען נישט פעיק געווען צו קיין אַרבעט האָבן געלעבט אויף צרות.

אין איינעם אַ טאַג האָט אַ פרוי פון אַן אַרעסטירטן שרייבער, נאָך אַלע אַפּרעכענונגען אין שייכות מיטן באַקומען אַנטשעדיקונג פאַרן קאָנפּיסקירטן אייגנטום, פּלוצים באַקומען אַ מעלדונג פון „פינאַנס-אַטדיעל“, זי זאָל קומען אָפּגעמען נאָך געלט, וואָס עס קומט איר פאַר די גאַלדענע צייטן פון איר מאַן. די פרוי וואָס לעבט אין מאַסקווע, האָט געחלשט. איך ווייס נישט צי זי האָט אָפּגענומען דאָס געלט, אָבער וועגן דער דאָזיקער שוידערלעכער אַנטשעדי-

קונג האָט מען גערעדט צווישן אַלע מיינע באַקאַנטע און פריינט. מ'האָט עס פאַרשיידנאַרטיק קאָמענטירט. פאַראַן דערשיינונגען, וועלכע דער פּשו־טער שכל קען נישט אויפנעמען און דער מענטש שאַפט זיך דעמאָלט אַליין זיינע „לאַגישע“ אויפקלערונגען. אזוי איז אויך געווען אין דעם פאַל פון „פאַרגיטיקונג“ פאַר די גאַלדענע ציין פון דערשאַסענעם ייִדישן שרייבער. אויך דעמאָלט, אַנטדערטהאַלכן יאָר נאַכדעם ווי סטאַלינס תּלינים האָבן אויסגעשאַסן די ייִדישע קינסטלער און קולטור־טוער — האָבן מיר אין מאַסקווע נישט פאַרגעשטעלט זיך, אַז דאָס איז מעגלעך. וועגן דער „פאַרגיטיקונג“ פאַר די גאַלדענע ציין האָט מען גערעדט, אַז די ציין זע־נען ביים אַרעסטירטן אוודאי אַרויסגעפאַלן און מ'האָט זיי ביי אים קאַנ־פּיסקירט און דעם ווערט פון גאַלד צוריקגעקערט זיין פרוי.

די באַפרייונג פון משה בראָדערזאָן

דאָס צוריקקומען פון די פאַרשיקטע פרויען פון די אַרעסטירטע שריי־בער, די באַפרייונג און רעהאַביליטאַציעס, די קלאַנגען וועגן דעם, אַז אין די לאַגערן איז דער רעזשים געוואָרן אַ לייכטער, האָבן מיר צוגעגעבן מוט, אַז איך זאָל זיך ווייטער ווענדן מיט בקשות וועגן באַפרייען מיין מאַן. ענד־לעך האָב איך באַקומען אַ תּשובּה: „מ'וועט דורכקוקן זיין דיעלאָ“. אויך די פרויען, וואָס זענען צוריקגעקומען פון פאַרשיקונג, האָבן אַפּגעגעבן „זאַיאַוולעניעס“ (בקשות) וועגן באַפרייען זייערע מענער... וועלכע זענען שוין געווען דערשאַסן. אויך זיי האָבן באַקומען דעם זעלביקן ענטפּער: — מ'וועט דורכזען די דיעלאָ. אויף דער פּראַגע: „וואו געפינען זיך די אַרעס־טירטע?“, האָט מען אין מ.ג.ב. געגעבן אַ צינישן ענטפּער: „זיי וועלן זיך שוין אַפּזוכן...“ די פרויען וואָס האָבן אין זייער פּיינלעכן לעבן זיך אויס־געלערנט צו האָבן געדולד און נישט פאַרלאַנגען צופיל, האָבן געדולדיק געוואַרט ביז מ'וועט נאַכאַמאָל דורכקוקן די „דיעלאָס“ פון זייערע מענער. איך האָב אַזאַ געדולד נישט געהאַט און געוואָרן אַן אַפּטער „אַריינגייער“

מיין ליינסוועג מיט משה בראָדערזאָן

איז דער קאָנצעלאַריע פון דער מיליטערישער פראָקוראַטור, און מ.ג.ב. און כסדר אָפגעגעבן „זאַיאָולעניעס“ וועגן דער באַפריינג פון מיין מאַן.

איך בין נישט געווען אליין מיט מיינע בקשות. הונדערטער, הונדערטער טער פרויען פון מאַסקווע און פון ראַיאָן האָבן פולגעמאַכט די קאַרידאָרן פון דער מיליטערישער פראָקוראַטור אויף קיראַווסקאַיאַ 14. די אַלע פרויען פון אַרעסטירטע מענער האָבן אַדער אָפגעגעבן בקשות צו באַפרייען זייערע מענער אַדער געוואָרט אויף תשובות. זיי אליין האָבן געמאַכט צווישן זיך אַ צעטיילונג אויף קאַטעגאָריעס, לויט די פּעריאָדן, ווען די סטאַלין-מאַכט האָט דורכגעפירט די רייניקונגען און אַרעסטן. עס האָט געהייסן: פון וועלכן שניט: 1928, 1937 און 1948.

די פראָקוראַרן מיט זייערע געהילפן זענען געווען פאַרוואָרפן מיט אַרבעט. מ'האַט געבראַכט צו פירן זעק מיט „דיעלאַס“. די פרויען פון די אַרעסטירטע זענען געוואָרן דרייטער און נישט געוואָלט אָפטרעטן פון די פראָקוראַרן-קאָנצעלאַריעס. צום ערשטן מאל האָב איך באַמערקט אַזאָ דרייטקייט פון רוסישע מענטשן. איינער פון די פראָקוראַרן איז געווען געצווונגען אַרויסצוקומען צו די פרויען און זיי צו באַרויקן. ער האָט דער-קלערט: „ליידער קענען מיר נישט מער דורכקוקן ווי 25 „דיעלאַס“ אַ טאָג און זיי זענען פאַראַן אין די צענדליקער טויזנטער.“

נאָך אייניקע חדשים לויפן אין דער מיליטערישער פראָקוראַטור, האָב איך באַקומען אַ תשובה אויף מיין „זאַיאָולעניע“, אַז די „דיעלאַס“ פון מאַיסי מיראַנאוויטש בראָדערזאָן געפינט זיך אין מ.ג.ב. ביים געבן דעם ענטפער האָט דער פראָקוראַר גוטמוטיק צוגעשמייכלט און מיר גע-געבן האַפּענונג, אַז מיין מאַן וועט זיכער באַפרייט ווערן.

מיט דער דאָזיקער האַפּענונג בין איך ווידער אַוועק אין מ.ג.ב. און דאָרט באַקומען אַ תשובה, אַז איך דאַרף אָפגעבן אַ פרישע „זאַיאָולעניע“.

קראַנק אין לאַגער ערב דער באַפרייונג

אין דער פרישער „זאָיאָוילעניע“ (בקשה), וואָס איך האָב געדארפט אָפגעבן אין מ.ג.ב. וועגן דער באַפרייונג פון מיין מאַן — האָב איך זיך געסטאַרעט אַריינצוברענגען די וואַגיקסטע מאַטיוון, וואָס זאָלן איבער-צייגן די פראַקוראַטור, אַז דער פּאָעט משה בראַדערזאָן זיצט אומשולדיק, די וויכטיקסטע מאַטיוון פאַר דער באַפרייונג פון מיין מאַן, האָב איך גע-האַלטן, זענען: ער איז אַ יידישער פּאָעט, וואָס האָט ווי אַ ייד שטענדיק געקעמפט קעגן היטלערזיזם, פּאַשיזם — די שונאים פון דער מענטשהייט און פון יידישן פּאַלק...

מיין „זאָיאָוילעניע“ האָט ווייזט אויס טאַקע „געווירקט“ אויף די פראַקוראַרן נאָר גראַד אין אַ פאַרקערטער ריכטונג, גיכער ווי שטענדיק האָב איך באַקומען אַ מעלדונג פון מ.ג.ב. אַז איך דאַרף קומען אין קאַנ-צעלאַריע, וווּ עס איז פאַראַן אַ תשובה אויף מיין בקשה. מיט אַ קלאַ-פעדיק האַרץ בין איך אַוועק אין מיניסטעריום פאַר מלוכה-זיכערהייט און דאַרט האָט מען מיר פאַרגעלייענט דעם ענטפער: „דער אַרעסטאַנט מאַי-סעי מיראַנאָוויטש בראַדערזאָן, באַשולדיקט אין שפּיאַנאַזש און אַנטיסאַ-וויעטישער טעטיקייט ווערט נישט באַפרייט. דאָס באַטראַכטן זיין „דיע-לאַ“ ווערט אָפגעלייגט אויף נאָך אַ האַלב יאָר.“

איך בין געבליבן שטיין געפלעפט. טרערן האָבן מיך גענומען שטיקן. איך האָב זיך אָבער באַהערשט מיט אַלע כוחות נישט צו צעוויינען זיך אין קעגנוואַרט פון די האַרצלאַזע מענטשן. דער פראַקוראַר — אַ הויכער מאַנספאַרשויך מיט אַ טונקל טאַטאַריש פנים האָט באַמערקט מיין פאַר-וויינטקייט און מיט אַ ווייכער שטים גענומען מיך באַרויַקן: „ניטשעוואַ, גראַזשדאַנקאַ. עס וועט דויערן נאָך אַביסל, מען וועט אים אַוודאי באַ-פרייען.“ דער פראַקוראַר האָט מיר געעצהט, איך זאָל זיך ווענדן צו מיין מאַן, אַז ער זאָל פון לאַגער אַנשרייבן אַ „זאָיאָוילעניע“ און אָנגעבן מאַ-טיוון פאַר זיין באַפרייונג.

איך בין אַרויס פון מ.ג.ב. און געטראַפן אַ פרוי פון אַן „אַרעסטירטן“

שרייבער, וואָס איז שוין געווען דערשאַסן. זי האָט ווייזט אויס ספעציעל געוואָרט, כדי צו וויסן ווי עס האָלט מיט דער באַפריינג פון בראָדערזאָן נען, פון וועמען איך באַקום בריוו. איך האָב איר גענוי דערציילט וועגן אינהאַלט פון מיין „זאָיאָויליעניע“ און די תשובה, וואָס איך האָב באַ-קומען. די פיל-געפרוּווטע פרוי האָט ווייזט אויס געהאַט מער פאַרשטענ-דעניש אין די דאָזיקע ענינים פון די אַרעסטירטע ייִדישע שרייבער און מיר אויפגעקלערט, אַז איך האָב נישט געדאַרפט דערמאַנען אין מיין בקשה, אַז בראָדערזאָן איז געווען אַ ייִדישער פּאָעט. „מען דאַרף אָננע-מען — האָט זי געזאָגט — אַז זיי האָבן אַ באַזונדערע שנאה צו ייִדישע שרייבער. אַט באַפרייט מען אַזוי פיל „לאַגערניקעס“, נאָר די ייִדישע שרייבער בלייבן ווייטער אַרעסטירט...“

* * *

אומעטיק און שווער האָבן זיך געצויגן די קאַלטע ווינטער-חדשים פון יאָר 1955. איך האָב געפאַלגט די עצה פון פּראָקוראַר און אין בריוו געבעטן בראָדערזאָנען ער זאָל אָנשרייבן אַ גוט-מאַטיווירטע בקשה וועגן זיין באַפריינג. אין וואָכן אַרום האָב איך באַקומען אַ תשובה פון בראָ-דערזאָנען. אין אַ פאַרשטעלטער פּאַרם האָט ער געשריבן: איך זאָל זיך אַרויסשלאָגן פון קאַפּ אַזעלכע נאַרישקייטן, „איך בין נישט קיין גלייבי-קער. איך גלייב נישט, אַז די תפילות צום אַלמעכטיקן וועלן מיר עפּעס העלפן“.

פּרילינגס-צייט האָט מיר בראָדערזאָן געשריבן, אַז ער פילט זיך קראַנק. ער איז שוין געווען אויף צוויי קאַמיסיעס און עס דאַרף נאָך קומען אַ דריטע, וואָס זאָל באַשטימען צי מען זאָל אים נעמען אין שפּי-טאַל. איך בין געוואָרן שטאַרק אומרויק איבער זיין גורל. פון די באַ-פרייטע פון די לאַגערן האָב איך שוין געוויסט, אַז פּרילינג איז די ערגסטע צייט פאַר די אַרעסטירטע אין די לאַגערן. פאַרשיידענע קראַנקייטן — צינגאַ (סקאַרבוט), טיפּוס און דיזענטעריע מאַכן זייער טויטן-שניט. דער שוואַרצער שאַטן אַרום מיר איז געוואָרן געדיכטער. טרויעריקע מחשבות האָבן מיר ווידער גערויבט מיין שלאָף אין די נעכט — צי וועל איך אים נאָך אַמאָל זען?

איך האָב זיך ווידער גענומען צו שרייבן „זאָיאָולעניעס“. דאָסמאָל האָב איך שוין געהאַט אַ „וואַגיקע“ מאַטיווירונג פאַר זיין באַפרייונג: ער איז קראַנק. אויף דער דאָזיקער בקשה האָב איך באַקומען אַ תשובה: „די „דיעלאַ“ פון אייער מאַן אונטערליגט אַ רעוויזיע“.

איך בין נישט מיד געוואָרן צו שרייבן ווייטערדיקע בקשות און ערשט אין אָנהייב יאָר 1955 האָט מען מיר געענטפערט: „די דיעלאַ פון אַרעס־טאַנט מאַיסי מי־אַנאָוויטש בראָדערזאָן איז שוין באַטראַכט געוואָרן, ער איז שוין אין אַרדענונג, נאָר זיין פאַרטנער מיכאַיל יאָ(פע) האָט נישט אָנגעגעבן קיין בקשה וועגן באַפרייען אים. און אַזוויי ביידע ווערן באַ־שולדיקט אין איין און דעם זעלבן פאַרברעכן, ווערט בראָדערזאָן אויפ־געהאַלטן אין לאַגער צוליב זיין „שותף“ צום פאַרברעכן.

צום ערשטן מאל האָב איך זיך דערוווסט, אַז מיין מאַן האָט געהאַט אַ שותף צו זיין „שפּיאַנאָזש־טעטיקייט“ און דער מיטשולדיקער איז נישט קיין אַנדערער, ווי דער צאַרטער, פיינפילנדער קונסט־מאַלער פון ריגע — מיכאַיל יאַפע, וועלכן מען האָט גערופן פאַרקירצט — יאָ. איך האָב גענומען אַריינטראַכטן אין דעם דאָזיקן געפלהאַפטן פלאַנטער: ווי אַזוי האָט מען עפעס יאַפען צוגעטשעפעט צו מיין מאַן און זיי אַרונטערגע־בראַכט אונטער איין „דיעלאַ“. דאָס איז ווייזט אויס, געשען צוליב דעם, וואָס מיכאַיל יאָ איז געווען אונדזער פריינט. דאָס וואַכזאַמע אויג פון עקאַוועדע האָט פאַר די אַרעסטן „אַפּגעהיטן“ יעדע באַוועגונג פון די ייִדישע שרייבער. ביי מיר איז געבליבן, אַז איך דאַרף זיך באַמיען אויך פאַר דער באַפרייונג פון מיכאַיל יאָ, דעם לייִדנס־חבר פון מיין מאַן.

איך האָב געבעטן דעם פראַקוראַר, אַז ער זאָל צו יאַפען אין לאַגער אַרויסשיקן אַ פאַרטרעטער פון דער פראַקוראַטור, וואָס זאָל אויספאַרשן זיין ענין אין שייכות מיט בראָדערזאָנען. מען איז נאָכגעקומען מיין בקשה. שפעטער, ווען איך בין שוין געווען אין וואַרשע האָב איך באַקומען אַ דאַנק־בריוו פון מיכאַיל יאָ פאַר די באַמיונגען, וואָס איך האָב געמאַכט פאַר זיין באַפרייונג. אָבער די באַפרייונג איז נישט אַזוי גיך געקומען.

עס איז אַדורך דער ווינטער 1955. עס איז שוין ווידער פּרילינג און משה איז נאָך אַלץ געזעסן אין לאַגער. איך האָב זיך כסדר געדרייט אין

די פראָקוראַר־קאַבינעטן פון מ.ג.ב. איך האָב געזוכט עפעס אַ פראָקוראַר, וואָס זאל האָבן אמתן מיטגעפיל מיט מיינע ליידן און פיין.

לסוף האָב איך אָנגעטראָפן אויף אַזאַ רוסישן מענטש, אַ פראָקוראַר מיט אַ קלוג פנים, גרויע האָר און גוטמוטיקע גרויע אויגן. איך האָב אים דערציילט וועגן מיין כסדרדיקן לויפן און שרייבן „זאַיאָוילעניעס“ מיט דער בקשה צו באַפרייען מיין קראַנקן אומשולדיקן מאַן. ביכלאָיעוו האָט אַלץ אויסגעהערט און בעת מיין ריידן, האָט ער געבליקט צו דער פאָדלאָגע, ווי ער וואָלט דאָרט געזוכט אַ באַשייד פאַר דער „דיעלאָ“.

ער האָט מיר ווידער געהייסן שרייבן אַ „זאַיאָוילעניע“. איך האָב אים דערקלערט, אַז איך האָב שוין אַזויפיל בקשות געשריבן, אַז איך ווייס שוין נישט, וואָס צו שרייבן. איך האָב אים פשוט געבעטן, ער זאל מיר דיקטירן. ער האָט מיר געהייסן שרייבן נאָר אַ פאַר שורות: „איך בעט מ'זאל מיר ענטפערן אין וואָס פאַראַ מצב איז מיין מאַנס „דיעלאָ“.

איך האָב אָנגעשריבן די פאַר שורות און אַרויס פון זיין קאַבינעט. ווידער האָב איך געטראָפן די פרוי פון „אַרעסטירטן“ יידישן שרייבער, וואָס איז שוין געווען דערשאַסן. איך האָב איר דערציילט וועגן דער וואַר־רעמער אויפנאַמע ביים פראָקוראַר ביכלאָיעוו און די נייע „זאַיאָוילעניע“. די פרוי האָט מיר אַריינגעשעפטשעט אין אויער: „אַרויסגעוואַרפענע אַרבעט“, זיי זאָגן אַלע אַזוי צו און האָבן דערביי אַ גוטע מיטלייד־מינע. הערנדיק די דאָזיקע ווערטער בין איך תיכף אַריין צו ביכלאָיעוו און פשוט אים געפרעגט: „אפשר האָט איר מיר געהייסן שרייבן אַ „זאַיאָוו־לעניע“, כדי שפעטער מיר ווידער אַפצוזאָגן אין דער בקשה?

דער פראָקוראַר האָט זיך אויפגעשטעלט און מיט אַ שטרענגן טאָן געזאָגט: „ראַדי באַגאַ, נייעט“.

אין דרויסן האָט געוואַרט אויף מיר מיין באַקאַנטע. איך האָב איר איבערגעגעבן דעם ענטפער פון פראָקוראַר, אויף וואָס די פרוי האָט גע־זאָגט: „נאָך אַזאַ נייעט“, קומט אייך אַ „מזל־טוב“.

משה בראָדערזאָן אויף דער פריי

אין סעפטעמבער 1955 איז אָנגעקומען דער ענטפער פון דער פראַ-
קוראַטור, אַז מאַיסעי מיראַנאַוויטש בראָדערזאָן, דער לאַגער־אַרעסטאַנט
איז רעהאַביליטירט. מיינע נערוון האָבן נישט אויסגעהאַלטן. איך האָב
זיך שטאַרק, שטאַרק צעוויינט. איך האָב נישט געוואוסט, ווען ער דאַרף
קומען. איך בין געלאָפן יעדן טאָג צו דער באַן. איין טאָג האָב איך באַ-
קומען אַ טעלעגראַמע פון משה: „ער קומט צו פאַרן“ מיט דער באַן פיר
אַזיגער פאַרטאָג.

די דאָזיקע נאַכט בין איך שוין נישט געשלאָפן. איך בין אַוועק צו
דער באַן און דאַרט זיך געדרייט אין איבערגעפולטן מאַסקווער וואַקזאַל. 4
אַזיגער איז ער נישט געקומען. ביזן האַלבן טאָג בין איך ווייטער געזעסן
און געוואַרט און לסוף זיך אומגעקערט אַהיים אַ מידע, אַ צעבראַכענע,
אויף צומאַרגנס בין איך ווידער אַוועק צום וואַקזאַל, געוואַרט און דער-
וואַרט זיך אויפן צוג.

עס האָבן אָנגעהויבן גיין פאַסאַזשירן און איך האָב דערזען משהן,
וועלכן איך האָב דערקענט לויט זיין הויכע פיגור, וואָס איז שוין געווען
איינגעבויגן. איך האָב אים דערזען — אין הויכע שטייול, אין אַן איינגע-
צויגענעם פאַלטע, וואָס האָט זיין דאַרע פיגור געמאַכט נאָך שמעלער, דאָס
לאַנגע אויסגעצויגענע פנים באַוואַקסן מיט אַ שטעכיקער באַרד. פון אונ-
טער דעם אויסגעקראַכענעם היטל קוקן אַרויס דורך ברילן זיינע שוואַרצע
אויגן אָבער אַן זייער אַמאָליקן פייער־גלאַנץ. מיט אַ שטעקן אין האַנט,
איבער וועלכן עס האָבן זיך געבאַמבלט צוויי זעק איז ער מיר אַנטקעגן
געגאַנגען מיט טריט פון אַ זקן.

איך האָב געוואַלט אויסשרייען, צופאַלן צו אים. נאָר ער האָט באַ-
מערקט מיין באַוועגונג און אַרויפגעלייגט אַ פינגער אויף זיין מויל. שעפּי
טשענדיק האָט ער געזאָגט: „לאַוו געדברט“, מיך גענומען אונטערן אַרעם
און מיר זענען אַרויס פון וואַקזאַל אויפן וועג אַהיים אין דעם חושכדיקן
קעמערל.

באַפרייטער דיכטער האָט נישט קײן ווײנירעכט אין מאַסקווע

מיר זענען אַרײן אין עלעקטרישן באַן, וואָס פירט פון מאַסקווע אין דער פּאַרשטאָט קאַראַטשעראַוואָ, וווּ מיר האָבן געווױנט. ווידער איז משה געווען שטיל און מורא געהאַט דאָס מויל צו עפענען. מיט פייכטע בליקן האָב איך געקוקט אויף מײן בלײכן געעלטערטן מאַן, וועלכן אַן אכזריות־דיקע מאַכט האָט איבער פינף יאָר געהאַלטן פּאַרשפּאַרט אין תּפּיסה. מיט אַ וואַרעמען שמײכל, מיט האַרציקע רײד האָב איך זיך באַמיט צו פּאַר־טרייבן פון אים דעם פּחד, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פון די פּײנלעכע אויספּאַרשונגס־נעכט אין ענקאַוועדע.

איך האָב אים אויפּגעקראַכט געמאַכט, אַז מיר זענען אַליין אין וואַ־גאַן, מיר האָבן זיך פאַר קײנעם נישט צו שרעקן. ווײזט אויס, אַז דאָס געניטע אויג פון אַן ענקאַוועדע־אַרעסטאַנט האָט בעסער געזען פון מיר. מיט אַ שאַקל מיטן קאָפּ האָט בראַדערזאָן מיר געווײזן אויף אַ פּאַרשוין מיט אַ גלאַטיק פנים און אַ וועליסאַפּעדי־היטל מיט אַ ברייטן דאַשעק, וואָס איז געזעסן אין סאַמע עק פון וואַגאַן און גערויכערט אַ פּאַפּיראַס.

איך האָב זיך הויך מיט אַ כּוונה פונאַנדערגעלאַכט און אויפן קול גע־נומען רײדן וועגן משהס באַפריינג. דאָס האָט געווירקט. דער פּאַרשוין, וואָס האָט אונדז באַגלייט פון דער באַן אַן און געוואַלט אונטערהערן וואָס מיר רײדן, האָט זיך אויפגעשטעלט און צוגעקומען נענטער. איך האָב אים געפּלעך אײנגעלאַדן צו זעצן זיך לעבן אונדז און פרייען זיך מיט דער שמחה פון מײן באַפרייטן מאַן, וועלכער איז נאָר־וואָס געקומען פון לאַ־גער. דער אומבאַקאַנטער האָט זיך צעלאַכט און בײ דער ערשטער סטאַציע איז ער אַראָפּ פון באַן.

מיר זענען געווען אַליין אין וואַגאַן, וואָס האָט זיך מיט רעש שטאַרק געאַיילט איבער די פּאַרטאַגיקע פינצטערע גאַסן פון עק שטאָט. משה איז געוואָרן אַביסל דרייסטער און דערציילט, אַז בײ דער באַפריינג פון לאַ־גער, האָט ער אונטערגעשריבן אַ פּאַרפליכטונג — אין משך פון צוויי טעג צו פּאַרלאָזן מאַסקווע. ער איז נאָך אַלץ אַ פּאַר ב ר ע כ ע ר.

שיינע־מרים בראָדערזאָן

ער האָט נישט קיין ווײַנרעכט אין דער סאָויעטישער הויפטשטאָט. די סטאַליניסטישע גערעכטיקייט האָט דעם געפייניקטן דיכטער צוגעטיילט צוויי טעג, ער זאָל זיך קענען זען מיט זיין פרוי און אפשר זיך געזעגענען מיט איר אויף שטענדיק, אויב זי וועט נישט מסכים זיין צו פאַרן אין זיין פארשיקונג... דאָס אַרט ווו ער האָט געהאַט רעכט צו ווײַנען איז געווען אַ קליין שטעטל — קליין, איבער הונדערט קילאָמעטער ווייט פון מאַסקווע. מיט אַ געבראַכענער רירנדיקער שטים האָט מיך משה געפרעגט צי איך וויל מיטפאַרן מיט אים — אין זיין פאַרשיקונג. איך האָב אים גע־ענטפערט: „ניין, איך פאַר נישט מיט דיר, ווייל דו וועסט בלייבן מיט מיר אין קאַראַטשערזאָוואַ הינטער מאַסקווע“. ער איז בלייבן געוואָרן און מיט אַ ווייכער שטים זיך צו מיר געוואָנדן: „ווילסט מיך אַריינפירן אין אַ נייעם אומגליק, פאַרשטיי, אַז איך האָב נישט קיין רעכט צו ווײַנען אין מאַסקווע — און שעפּטשענדיק צוגעגעבן — מ'האַט מיך אַרויסגעשיקט פון דער רוסישער הויפטשטאָט, פונקט ווי אַמאָל די צאַרישע מאַכט האָט געהאַנדלט לגבי מיינע עלטערן בעתן גירוש פון די יידן פון מאַסקווע. איך האָב באַמערקט אַז בראָדערזאָן נעמט דעם ענין זייער ערנסט. כדי אים צו באַרויִקן האָב איך אַרויסגענומען פון דער האַנט־טאַש די מעל־פּראָקוראַר אין מאַסקווע. אין דער מעלדונג אַדרעסירט צום בירגער — מאַיסעי מיראַנאַוויטש בראָדערזאָן — איז מיטגעטיילט געוואָרן: „אַז דורך דער פּראָקוראַטור פון ס.ס.ס.ר. מיניסטעריום פאַר אינערלעכע ענינים — מ. וו. ד. (אַמאָליקע „ענקאַוועדע“ — ש. מ. ב.) און קאַמיטעט פאַר מלוכה־זיכערקייט ביים מיניסטאַרן־ראַט פון ס.ס.ס.ר. איז אייער ענין אַיִן בערגעקוקט געוואָרן אין דעם 19טן סעפטעמבער 1955, אויפן סמך פון די פאַראַגראַפן — — — אין קרימינעלן סדר אָפּגעשטעלט געוואָרן. אַזוי אַרום זענט איר רעהאַביליטירט. מיליטערישער פּראָקוראַר פון דער אָפּטיילונג — — — יוסטיץ־פּאַדפּאַלקאַוויק.

ב. ק ר י ל אַ וו.

בראָדערזאָן האָט איבערגעלייענט די מעלדונג וועגן זיין רעהאַבילי־

СССР
МИНИСТЕРСТВО
ЮСТИЦИИ

ВРАЧЕБНО-ЖИТЕЛЬНОЕ ПРАВО
ПРИ АКТЕ НЕ ВОЗМОЖНОСТИ

1-1-АА5
0003363

10. 8. 1955 г. СПРАВКА № 0003363

Выдан гражданину Бродерсон
Иосифу Иосифовичу
1890 года рождения, уроженцу г. Москва

Гражданство СССР законность есть
Судимости Особые Совещания при ЦК
СССР

с 23 декабря 1950 г. по ст. 58-10 УК РСФСР
и лишения свободы не и наказания в правах не
лишения в прошлом судимости не судим.

В том, что он отбывал наказание в местах заключения по
10. 3. 1950 г. и по всестороннему с
Указом Президиума Верховного Совета
СССР от 5 сентября 1950 г.

С причислением

Срок действия 10. 8. 1955 г. и следует в избранному
месту жительства г. Москва
Московская обл.

Начальник отдела (подпись)
Александр
Александрович
Ковалевский

די באשטימונג פון ווינרעכט אין שמעטל קלין.

שייגע־מרים באַדער־זאָן

טאַציע און נישט געוואַלט גלייבן, אַז דאָס איז באַמת אַ דאָקומענט פון דער סאָויעטישער יוסטיץ־מאַכט. ווייל פון לאַגער האָט מען אים באַפרייט ווי אַ פאַרברעכער, וואָס איז שוין אַלט געוואָרן און טויג שוין נישט צו קיין שום אַרבעט און דאָ אַזאַ איבערראַשונג: ער איז רעהאַביליטירט און ווערט שוין אַנגערופן בירגער. ער איז געבליבן זיצן פאַרטראַכט און זיינע פייכטע שוואַרצע אויגן, וואָס האָבן אויסגעזען ווי אַרומגענומען מיט אַ טוי, האָבן געקוקט ערגעץ ווייט, ווייט... אַזוי שווייגנדיק זענען מיר צוגע־פאַרן צו אונדזער וווינאַרט און דאָ האָט משה גלייך דערזען, ווי עס זעט אויס אונדזער טרויעריקע ווירקלעכקייט אויף דער פריי.

עס איז געווען זעקס פאַרטאַג. די טיר פון הויז וווּ איך האָב געוויינט איז געווען פאַרמאַכט. מיר האָבן געקלאַפט און מיינן שכן רע האָט נישט געוואַלט אויפמאַכן. לסוף איז ער אַרויסגעקומען און אונדז באַגעגנט מיט גראַבע זידלערייען און קללות. ער האָט נישט באַמערקט באַדערזאָנען און זיך געוואָרפן אויף מיר מיט די קולאַקעס. ער האָט זיך ערשט דעמאַלט באַ־רויקט, ווען משה האָט אים געזאָגט, אַז ער וועט אים אַנלערנען.

מיר זענען אַריין אין שטוב. עס איז געוואָרן טאַג. נאָכן פּרי־שטיק האָב איך פאַרגעלייגט באַדערזאָנען, אַז ער זאָל זיך לייגן שלאָפן, אָבער ער האָט פון דעם נישט געוואַלט הערן: מען מוז צוריק אַריינקריכן אין לעבן מיט הענט און מיט באַשטיוולטע פיס — האָט ער סאַרקאַסטיש גע־זאָגט. איך האָב אים געהאַלפן זיך אַרומוואַשן. ווען ער האָט דערפילט מיינע הענט אויף זיין קאַפּ, האָט ער זיך צעוויינט ווי אַ קליין קינד. איך האָב זיך באַהערשט מיט אַלע כוחות, כדי נישט צעוויינען זיך צוזאַמען מיט אים, וועמענס טרערן איך האָב קיינמאַל נישט געזען אין משך פון אַזוי פיל יאָרן צוזאַמענלעבן.

נאַכדעם ווי ער האָט זיך באַרויקט, האָט ער מיך געבעטן אַרויסנע־מען פון זיין זאַק אַן אַנצוג, וואָס ער האָט אין לאַגער פאַר דער באַפרייונג געקויפט פאַר אַפגעשפאַרט געלט. דער אַנצוג, וואָס איך האָב אַרויסבאַ־קומען פון זאַק איז נישט געווען צום אַנטאָן... מיט אַ טאַג שפּעטער האָב איך אים פאַרברענט אין אויסגעהייצטן אויוון. עס זענען פאַר אים געווען

אַנגעגרייט אַנדערע מלבושים, וועלכע ער האָט באַקומען פון די ייִדישע שרייבער פון פּוילן.

אין משך פון די יאָרן פון משהס אַרעסט האָב איך קיין פּוילן קיינעם נישט געשריבן אַ חוץ צו מיין ברודער. אָבער, ווען מ'האַט שוין אַנגעהויבן רעדן וועגן רעהאַביליטאַציעס האָב איך געשריבן קיין פּוילן, אַז מיין מאַן דאַרף בקרוב באַפרייט ווערן. אַזוי אַרום האָבן זיי זיך דערוווסט וועגן בראַדערזאָנס אַרעסט און זיין נאַענטסטער באַפריינג. די ערשטע באַפרייטע פון די ייִדישע אַרעסטאַנטן זענען געווען עדי ראָזנער און זיין פרוי, די טאַכטער און דער איידעם פון דער אַרטיסטין אידאַ קאַמינסקאַ.

אידאַ קאַמינסקאַ איז געקומען קיין מאַסקווע זיך זען מיט די באַפרייטע און מיטגעבראַכט פאַר בראַדערזאָנען אַ מתנה פון די ייִדישע שרייבער פון פּוילן: אַ נייעס אַנצוג, אַ פאַר שיד, אַ זיידן-העמד און אַ קראָוואַט. משה האָט זיך אַנגעטאַן אין די נייע בגדים און געוואָרן ענלעך צום אַמאַליקן עלעגאַנטן בראַדערזאָן.

אין אַוונט זענען געקומען צו אונדז אונדזערע נאַענטע פריינט: דער נאַרוואַס באַפרייטער, געוועזענער דירעקטאָר פון דער אַמאַליקער ייִדישער טעאַטער-סטודיע — בייעלענקי, מיט זיין פרוי, די פרוי פון שרייבער — דער נסתר, וועגן וועמען מ'האַט שוין געוואוסט, אַז ער איז געשטאַרבן אין אַ לאַגער און אַנדערע. מ'האַט געטרונקען לחיים צו משהס באַפריינג, געפרייט זיך און געוויינט און געוונטשן זיך בקרוב צו זען אויף דער פריי די „אַרעסטירטע“ פּרץ מאַרקיש, דוד בערגעלסאָן, קוויטקאַ, דאַברושין און אַנד.

ווען די געסט זענען אַוועק האָט משה זיך געלייגט אין ריינעם ווייסן בעט און מיט פיינלעכן פאַרגעניגן אַרויסגעקרקעצט: „ווי גוט איז צו פילן זיך פריי.“ מיר זענען אַזוי גיך נישט איינגעשלאָפן. מיר האָבן גערעדט וועגן דער טרויעריקער נאַענטער פאַרגאַנגענהייט און נישט ווייניק טרויעריקער קעגנוואַרט. „דאַס ערשטע, וואָס איך וויל טאָן — האָט בראַדערזאָן געזאָגט — איז צו ווענדן זיך מיט אַ בריוו צו דער מיליץ וועגן די כּוּל־גאַנישע אַנפאַלן פון שכן און מיט אַ בריוו צום פאַרבאַנד פון די סאַויער־טישע שרייבער וועגן מיין מצב.“ די ביידע בריוו, וועמענס קאַפּיעס האָבן

זיך ביי מיר אויפגעהאַלטן און שטעלן מיט זיך פאַר וויכטיקע דאָקומענטן פון יענער צייט — אין אַ קומענדיקן קאַפיטל.

מיר האָבן געמאַכט פאַרשיידענע פּלענער וועגן צוקונפטיקן לעבן. הגם, איך האָב געוווּסט, אַז משה איז שווער קראַנק, האָב איך דאָך זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז אונדזער צוקונפטיק צוזאַמענלעבן וועט זיין אַזאַ קורצס...

די „פאַרגיטיקונג“ פאַר פינף יאָר פּיין, מאַטערניש און קאַטאַרושנע אַרבעט אין לאַגער

דעם 17טן אויגוסט 1958 איז געווען די ערשטע יאַרצייט פון משה בראָדערזאָן. אין זעלבן חודש אויגוסט, נאָר דעם 12טן, איז געוואָרן 5 יאָר זינט די סטאַלין-מאַכט האָט נאָך פּייניקונגען דערשאָסן די יידישע שריי-בער פון ראַטנפאַרבאַנד. הגם דער דיכטער פון פּוילן האָט זוכה געווען צו לעבן מיט פיר יאָר מער ווי זיינע פאַרפּייניקטע תּפּיסה-חברים און צו שטאַרבן ווי אַ פּרייער מענטש. פּיל איך דאָך אין די טיפּענישן פון מיינ נשמה, אַז ער געהער צו דער גרויסער, געהייליקטער יידישער שרייבער-גרופּע, וואָס איז אַכזריותדיק אומגעבראַכט געוואָרן דורך דער סטאַלין-מאַכט.

עס איז בלויז אַ צופאַל, וואָס בראָדערזאָן האָט אויסגעהאַלטן די פּייניקונגען בעת דער אויספאַרשונג, אין תּפּיסה, און אין לאַגער און נישט פאַרענדיקט דאָרט זיין לעבן ווי דער נסתר. עס איז בלויז געווען אַ ניש-טיקער צופאַל אין דער ביוראַקראַטישער קייטלונג פון דער סטאַלינישער „גערעכטיקייט“, וואָס געציילטע יידישע שרייבער און קולטור-טוער זענען נישט דערשאָסן געוואָרן ערגעץ הינטער די תּפּיסה-ווענט פון ענקאוועדע און זיך דערוואָרט אויף אַ „רעהאַביליטאַציע“ פון סטאַלינס יורשים.

אַבער אויך די באַפּרייטע יידישע שרייבער און קולטור-טוער, די וואָס זענען דורכגעגאַנגען די „דערצייערישע-סטאַלינישע אַרבעט-לאַגערן“, זענען

ארויס פון דאָרט מיט ווייניק האָפענונג צו קענען לאַנג דערציען זייער לעבן. איך האָב זיי אַלע געזען, די באַפרייטע, סיי די וואָס זענען געבליבן אין ראַטנפאַרבאַנד און דרייען זיך אַרום ווי שאַטנס, צעבראַכן גייסטיק, מאַראַליש און פיזיש — הונדערט פּראָצענטיקע אינוואַלידן, סיי די, יחידים, וואָס האָבן באַוווּזן זיך אַרויסצובאַקומען פון סאָויעטן-לאַנד און היילן זייערע קראַנקע הערצער און געפייניקטע אברים ערגעץ אין די פּאַלקס-דעמאָקראַטיעס.

ווי אַזוי משה בראָדערזאָן האָט זיך געפילט נאָך דער באַפרייונג אין וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פון די סאָויעטישע „דערציונג“-לאַגערן באַר-ווויזט דער ווייטער געבראַכטער דאַקומענט — אַ ווענדונג צום סאָויער טישן שרייבער-פאַררייך, פון וועלכע עס איז מיר געבליבן אַ קאָפּיע.

צו דער אַנפירונג פון סאָויעטישע שרייבער

איך, אַ געוועזענער מיטגליד פון פאַרבאַנד פון סאָויעטישע שרייבער, מאַסקווער אַרגאַניזאַציע, פון 1945טן יאָר, בין געוואָרן אַרעסטירט דעם 28טן אַפּריל 1950, דורך די אַרגאַנען פון מ. ג. ב. און דורך „אַסאַ-באַיע סאָויעטשאַניע“ פאַרמשפט געוואָרן אויף צען יאָר אויסבעסערונג-אַרבעט-לאַגערן. מיין ענין איז איבערגעקוקט און אָפּגעשטעלט געוואָרן. איך בין געוואָרן רעהאַביליטירט. נאָך פינף און אַ האַלב יאָר זיין אין אַ סיבירער לאַגער האָב איך זיך אומגעקערט אַהיים.

איך בין איצט אַלט 65 יאָר. אין לאַגער איז מיר, זעלבסטפאַרשטענד-לעך קיין געזונט נישט צוגעקומען. אין די יאָרן 1954-1955, בין איך דריי מאָל דורכגעגאַנגען מעדיצינישע קאַמיסיעס, וואָס האָבן פעסטגעשטעלט ביי מיר פּאַלגנדיקע קראַנקייטן: האַרץ-און אַרטעריע-סקלעראָז, צעשטע-רונג פון דער נאַרמאַלער בלוט-צירקולאַציע, אַ הויכן בלוט-דרוק און אַ פאַרברייטערונג פון די אַדערן.

מיין בקשה איז פּאַלגנדיקע:

צוריק מיך אַרייננעמען אַלס מיטגליד אין סאָויעטישן שרייבער-פאַרבאַנד. העלפן מיר מאַטעריעל, אַז איך זאָל קענען מער ווייניקער צו-ריק אויפשטעלן מיין געזונט, וואָס וועט מיר געבן די מעגלעכקייט ווידער

שיינע־מרים בראדערזאן

צו פארנעמען זיך מיט מיין איבערגעריסענער שעפערישער ארבעט. באַ-
שטימען אַ קאָמיסיע, וועלכע זאָל פעסטשטעלן מייע קלאַגעדיקע וויינינג-
באָדינגונגען, וואָס קענען שוין ערגער נישט זיין.

איך בעט מען זאָל מיר געבן די באַשיידנסטע וויינינג, נאָר אַ מענטש-
לעכע, אַזאַ וויינינג האָט מיר דער סעקרעטאַר פון פאַרבאַנד נאָך צוגעזאָגט
ערב מיין אַרעסט, (דעם זעלבן טאָג אַרעסטירט געוואָרן — ש. מ. ב.)

מיט דרך ארץ

מ. ב. ר. א. ד. ע. ר. ז. א. נ.

20סטער אָקטאָבער 1955.

סעקרעטאַר פון סאָויעטישן שרייבער־פאַרבאַנד איז דעמאָלט געווען
קאָנסטאַנטין סימאָנאָוו, דער איינציקער וואָס האָט געגעבן זיין הסכמה צו
אַרעסטירן בראַדערזאָנען און די אַנדערע ייִדישע שרייבער. מיר זענען
אַוועק אין פאַרבאַנד, אויפן הויף איז אונדז אַנטקעגנגעקומען קאָנסטאַנ-
טין סימאָנאָוו. דערזעענדיק זיין קרבן, וואָס איז צוריקגעקומען אַ לעבע-
דיקער, איז סימאָנאָוו בלייך געוואָרן. ער האָט זיך נישט באַגריסט און
משה האָט אים געזאָגט: „טשטאַ, סאָגלאַסען סימאָנאָוו“? דער סעקרעטאַר
איז ווייטער געגאַנגען און גאַרנישט געענטפערט.

אומדערוואָרט איז פאַר מיר געווען דער קבלת פנים, וואָס אייניקע
רוסישע שרייבער, האָבן אין שרייבער־פאַרבאַנד געמאַכט בראַדערזאָנען.
זיי האָבן זיך מיט אים געקושט, אויפן רוסישן שטייגער, אויף ביידע באַקן,
געפרעגט זיך אויפן געזונט און דערביי אויסגעמיטן צו דערמאַנען דאָס
וואָרט לאַגער, נאָר סתם אַזוי גערעדט ווי מיט אַ מענטש, מיט וועלכן מען
האָט זיך אַ לאַנגע צייט נישט געזען.

אויף דער בקשה צום סאָויעטישן שרייבער־פאַרבאַנד האָט בראַדער-
זאָן דערהאַלטן אַן ענטפער, אַז ער באַקומט דריי טויזנט רובל און ווערט
אַנגענומען צוריק אַלס מיטגליד פון פאַריין. דאָס איז געווען די „פאַרגי-
טיקונג“ פאַר זיין פיין, גראַבע באַלידיקונגען און פאַר פינף און אַ האַלב

יאָר שווערע, קאָטאָרושנע אַרבעט, וואָס האָט אים געבראַכט אויפן ראַנד פון קבר.

די וווינונג האָט מען אונדז נישט געטוישט. מיר זענען ווייטער גע- בליבן וווינען אין אונדזער קעמערל אין שכנות מיט דעם כוליגאן, דעם פולקאוניק מיטן פאַרט־בילעט פון יאָר 1920.

טראַץ דער טרויעריקער דערפאַרונג, וואָס דער געפייניקטער דיכטער האָט געהאַט מיט דער סאָויעטישער גערעכטיקייט, האָט ער דאָך נאָך זיין באַפרייונג געגלויבט, אַז דאָ, אויף דער פריי, איז אַביסל אַנדערש, אַז מען וועט ווייניקסטנס אָננעמען שטרענגע מיטלען קעגן דעם כוליגאַנישן שכן און ער האָט דעריבער געמאַכט פּאָלגנדיקע ווענדונג:

צום נאַטשאַלניק פון דער פּערטער אָפּטיילונג פון דער מיליץ אין מאַסקווע

עס איז נישט אין מיין כאַראַקטער צו טרייבן רכילות אויף מענטשן אָדער קלאַגן זיך. נאָר די לאַגע צווינגט מיך צו ווענדן זיך צו אייך, חבר נאַטשאַלניק, מיט דער בקשה צו נעמען אין פאַרטיידיקונג מיך און מיין פרוי. די זאך איז פּאָלגנדיקע:

דורך אַ מיספּאַרשטענדעניש בין איך דורך די אַרגאַנען פון מ. ג. ב. אַרעסטירט געוואָרן אין אַפּריל 1950 און פאַרמשפּט געוואָרן דורך „אַסאַ- באַיע סאָויעשטשאַניע“ אויף צען יאָר לאַגער. איצט איז מיין ענין איבער- געקוקט און אָפּגעשטעלט געוואָרן. איך בין פולשטענדיק רעהאַביליטירט. פאַרגאַנגענע וואָך בין איך פון סיבירער לאַגער אַהיימגעקומען אויף קאַראַטשאַראַוואַ 15, וווּ איך האָב געווינט צוזאַמען מיט מיין פרוי, פון יאָר 1946 ביזן אַרעסט.

ווען איך בין אַהיימגעקומען אין באַגלייטונג פון מיין פרוי, האָט מיין שכן אַרקאַדי מיקאַלאַיעוויטש מאַראַזאַוו אונדז באַגעגנט מיט קולאַקעס און גראַבע זידלערייען, אַזעלכע זידלערייען, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו הערן פון „בלאַטע“ פאַרשויען אין לאַגער. פאַר מיר האָט עס אויס- געזען ווילד צו הערן אַזאַ שפּראַך פון אַ געוועזענעם סאָויעטישן פּאָל- קאוניק.

שייגע-מרים באַדערנאָן

עס איז באַזונדערס ווילד, ווען אַן אַפיציר שלאָגט פרויען. פאַר די פאַר טעג פון מיין דאָ זיין, האָב איך זיך פון מיין פרוי און פון שכנים דערוויסט אַ גאַנצע ריי פּרטים, וואָס כאַראַקטעריזירן מאַראָזאָוו, ווי דעם אַפּפּאַל פון דער געזעלשאַפט. ער איז פעיק אויף אַלערליי געמיינלייטן און אין גראַבקיטן צו פאַרמאַטערן אונדז און צו פאַרמיאוסן דאָס לעבן. צו דעם אַלעם האָט אים געהאַלפן זיין פרוי גערמינאַ איוואַנאַוונאַ מאַר-טינסאָן, אַ פאַרטיי-מיטגליד פון צוואַנציקסטן יאָר.

נאָכן צוריקערן זיך פון לאַגער בין איך שוואַך און אויסגעמאַטערט און דעריבער בעט איך אייך, חבר נאַטשאַליק, נעמט אונדז אונטער אייער ווירדיקער פאַרטיידיקונג. איך דאַנק פאַראויס.

מיט דרך ארץ

מ. ב. ר. ז. א. ז.

אויף דער ווענדונג האָט דער נאַטשאַליק פון דער מיליץ פּערזענלעך געענטפּערט באַדערנאָנען, אַז ער ווייסט פון דעם אַלעם, אָבער האָט נישט קיין כוח צו דעם כוליגאַן.

אַ פּאַלקאַווניק פון דער רויטער אַרמיי, הגם אַ כוליגאַן, איז דאָך שטאַרקער, ווי דער רעהאַביליטירטער פּאַליטישער אַרעסטאַנט, וואָס איז צוריקגעקומען נאָך פינף און אַ האַלב יאָר זיין פאַרשפּאַרט אין לאַגער.

— 51 —

ענקאוועדע-אויספאַרשונג און „אויסבעסערונג“-לאַגער

משה האָט אָנגעהויבן קומען צו זיך. ער האָט נאָך לאַנגע באַמיונגען ענדלעך באַקומען אַ פּאַס ווי אַ סאָויעטישער בירגער, אָבער אין זיינע שוואַרצע אויגן איז נאָך אַלץ געלעגן אַ טיפּער טרויער. ער איז אַרומגע-גאַנגען כמעט אַ שווייגנדיקער. ער האָט נישט געוואָלט ריידן וועגן זיינע איבערלעבונגען אין לאַגער. ווען איך בין צו אים צוגעשטאַנען און געבעטן

ער זאל מיר דערציילן וועגן דער פיין, וואָס ער איז דורכגעגאָנגען, האָט ער מיט אַן אויפגערעגטער שטים זיך אָנגערופן:

— וואָס קען מען דערציילן? ווער וועט דאָס גלייבן? דער וואָס איז דאָרט נישט געווען, וועט נישט קענען באַגרייפן די שרעקלעכע אכזריות וואָס ווערט איז די סאָוועטישע לאַגערן באַגאַנגען קעגן אומשולדיקע מענטשן און באַזונדערס קעגן די ייִדישע שרייבער און קולטור־טוער, וואָס זענען קיינמאָל קיין שום פאַרברעכן נישט באַגאַנגען.

מיט שווערער מי איז מיר געלונגען אים צו באַרויכן און ברענגען צום באַווסטזיין, אַז ער דאָרף זיינע פיינלעכע איבערלעבונגען נישט דריקן און זיך נאָר דערציילן, ווייניקסטנס, מיר, זיין נאָענטסטן פריינט, דאָס וועט אים לייכטער מאַכן דאָס געמיט. און ער האָט לסוף דערציילט אַט וואָס:

באַלד נאָכן אַרעסט, האָט מען אים אָפגעגאַלט דעם קאַפּ און אַרייַנגעזעצט אין אַן איינציל־קאַמער. אַ קליין, שמאַל צימערל מיט אַ נאַרע און אַ „פאַראַשע“, (אַ מיין עמער פאַרן נאַטירלעכן געברויך). ער האָט באַקן מען אַ הונגער־באַשפייזונג און דער וועכטער, אַן „ענקאוועדיסט“, האָט כסדר געקוקט דורכן פענצטערל און געהיטן, אַז דער אַרעסטאַנט זאל חלילה נישט איינדריםלען. דאָס דאָזיקע שטענדיקע וואַד־זיין פון געפייִניקטן ווערט אָפגעהיטן, כדי ביינאַכט, ווען מ'וועט אים נעמען צו דער אויספאַרשונג, זאל ער זיין שלעפּעריק און מיד.

אין דער צווייטער נאַכט, ווען בראָדערזאָן איז נאָרוואָס געהאַט אייַנגעשלאָפּן, האָט מען אים אויפגעוועקט און געפירט צו דער אויספאַרשונג. עס איז געווען אַ פינצטערע, קאַלטע נאַכט, מ'האַט אים געפירט דורך טונקעלע קאָרידאָרן און לסוף אַרייַנגעבראַכט אין אַ העל־באַלויכטענעם גרויסן צימער, וווּ ביי אַ טיש איז געזעסן אַ הויכער בייזער פאַרשוין, דער „סליעדאָואַטעל“ (אויספאַרשער). אָפגערוקט אויף אַ ווייטן מרחק פון אים האָט מען אַוועקגעזעצט דעם אַרעסטאַנט.

נאָכן פאַרשרייבן די פערסאָנאַליען, האָט דער אויספאַרשער דער־קלערט בראָדערזאָנען, אַז ער איז אַן אַמעריקאַנער שפיאַן... 98 פּראָצענט פון זיינע פאַרברעכערישע מעשים זענען שוין באַקאַנט דער אויספאַרשונג

שיינע־מרים בראָדערוואָן

און אין צוויי פראָצענט דאָרף ער זיך מודה־זיין. אַ חוץ דעם איז באַקאַנט זיין טעטיקייט אַלס ייִדישער־בורזשוואַזער נאַציאָנאַליסט, וואָס האָט גע־פירט פראָפּאָגאַנדע קעגן ראַטנפאַרבאַנד דורך פאַרשפּרייטן פאַלשע קלאַנ־גען, אַז דאָ הערשט אַנטי־סעמיטיזם.

פאַרשטענדלעך, אַז בראָדערוואָן האָט קאַטעגאָריש אָפּגעוואָרפּן די לעכערלעכע באַשולדיקונגען אין אַמעריקאַנער שפּיאַנאָזש. דער אויספאַר־שער איז אַריינגעפאַלן אין אַ ווילדן צאָרן, ער האָט געדראַט, געזידלט און געשאַלטן. אַ וואָך צייט, נאַכט נאָך נאַכט, האָט מען דעם אומשולדיקן פּאַעט געשלעפט אויף אויספאַרשונגען, וואָס האָבן געדויערט ביזן גרויען פאַרטאַג. לסוף האָט דער „סליעדאָוואַטעל“ אויפּגעהערט צו רעדן וועגן אַמעריקאַנער שפּיאַנאָזש און געבליבן ביי דער באַשולדיקונג אין ייִדיש־בורזשוואַן נאַציאָנאַליזם.

דער געפייניקטער אַרעסטאַנט האָט פאַרלאָנגט פון באַשולדיקער, אַז ער זאָל אים אויפּלעזערן אין וואָס דריקט זיך אויס זיין, בראָדערוואַנס, ייִדיש־בורזשוואַזער נאַציאָנאַליזם. אויף דעם איז געקומען אַן ענטפּער, אַז דער באַשולדיקטער האָט כּסדר באַזונגען די בערדיקע נביאים און געטריבן רכילות קעגן ראַטנפאַרבאַנד.

די אומזיניקייט פון די באַשולדיקונגען האָבן בראָדערוואַנען געמאַכט דרייסטער. ער האָט שאָרף אָפּגעענטפּערט זיינע פייניקער, אַז אויך קאַרל מאַרקס און ענגעלס האָבן געטראָגן בערד. אין ראַטנפאַרבאַנד איז טאַקע פאַראַן אַנטי־סעמיטיזם, וואָס איז געקומען צום אויסדרוק אין קאַמף קעגן די קאַסמאָפּאָליטן, ווי מ'האַט אָנגערופּן די ייִדישע שרייבער, וועלכע האָבן געשאַפּן אין רוסיש, וועמענס ייִדישע נעמען מ'האַט מיט אַ כּוונה אַנט־פּלעקט. וועגן גרויסן רוסישן שרייבער מאַקסיים גאַרקי האָט מען נישט געשריבן, אַז זיין ריכטיקער נאָמען איז — פּיעשאָוו.

בעת דעם דאָזיקן דרייסטן ענטפּער, האָט זיך אין אויספאַרשונג־ציי־מער פּלוצים באַוווּזן אַ יונגער ענקאוועדיסט. ער האָט גענומען שרייען מיט ווילדע קולות צום אַרעסטאַנט, אַז ער זאָל זיך מודה זיין אין פאַרברעכן און דערביי אויפּגעהויבן אַ קולאַק צו געבן אַ קלאַפּ. אַ בלייכער האָט זיך בראָדערוואַן אויפּגעשטעלט און דרייסט געקוקט דעם שלעגער אין די אויגן.

יענער האָט אַראָפּגעלאָזט די האַנט, נישט געשלאָגן און באַגנוגנט זיך מיט גראַבע זידלערייען „אין דער מאַמען אַרײַן“.

דריי חדשים האָט זיך געצויגן די אויספאַרשונג. משה האָט איבער געלעבט שווערע פיינלעכע נעכט. צוועלף ביינאַכט האָט מען אים אויפגע- וועקט, גענומען צו דער אויספאַרשונג, צוויי אַזייגער האָט מען אים אָפּגע- פירט שלאָפן און ווי נאָר ער האָט איינגעדרימלט, האָט מען אים ווידער אויפגעוועקט און ווידער געפירט איבער די קאַלטע אימהדיקע קאַרידאָרן און „געפאַרשט“ ביזן גרויען פאַרטאַג. בייטאַג האָט דער וועכטער געהיט, אַז דער געפייניקטער אַרעסטאַנט זאָל נישט איינדריםלען.

דער „סליעדאַוואַטעל“ האָט שוין איצט געהאַט אַ „יורדישן“ יסוד אויף וואָס צו שטיצן זיין „באַשולדיקונג“: אַ יידישבורזשוואַזער נאַציאָ- נאַליסט, וואָס האָט געהעצט קעגן ראַטנפאַרבאַנד. ווייטער האָט דער „בור- זשוואַזער נאַציאָנאַליסט“ געדאַרפט דערציילן וועגן זיין באַציונג מיט אַנ- דערע יידישע שרייבער, וועגן די צוזאַמענטרעפן און וואָס מ'האַט דאַרט געשמועסט. בראָדערזאָן האָט אויסגעהאַלטן די דאָזיקע פייניקונג־נעכט אין דער ענקאַוועדע־אויספאַרשונג און נישט געלאָזט זיך פאַרוואַנדלען אין אַ עדות קעגן זיינע חברים שרייבער, וואָס זענען פונקט אַזוי געפייניקט גע- וואָרן ווי ער.

„ווען מ'האַט מיר אָפּגעגאַלט דעם קאַפּ — האָט בראָדערזאָן מיר דערציילט, — האָב איך געטראַכט: געשטאַרבן דער דיכטער בראָדערזאָן, און טויטע שווייגן, טויטע זענען נישט פילבאַר אויף קיין פייניקונגען“.

און בראָדערזאָן האָט ביי דער אויספאַרשונג נישט געלאָזט זיך פאַר- פלאַנטערן אין די כּיטרע רייד פון די ענקאַוועדע־פייניקער. זיי האָבן דעם געפייניקטן געפרוּווט איינרעדן, אַז די אַרעסטירטע שרייבער האָבן שוין וועגן אים, בראָדערזאָנען, אַלץ דערציילט, ער דאַרף נאָר זאַגן, וואָס ער האָט געשמועסט מיט בערגעלסאַנען, מיט מאַרקישן, מיט מיכאַיל יאַ(פע) און וועגן זייערע פאַרברעכערישע פּלענער לגבי דעם ראַטנפאַרבאַנד.

בראָדערזאָן האָט אויף דעם געענטפערט, אַז די סאַוועטישע יידישע שרייבער האָבן איבערהויפט אויסגעמיטן מיט אים צו שמועסן, ווייל זיי האָבן אים געהאַלטן פאַר אַן אויסלענדער, וואָס קען זיך ווייניק אויף סאַ-

שיינע־מרים בראדערזאָן

ווי עטישע ענינים. פלוצים האָט דער אויספאַרשער אָנגערופן אַ נאָמען פון אַ פרוי און געפרעגט דעם געפייניקטן, צי די דאָזיקע פרוי איז אים באַ־קאָנט. בראַדערזאָן האָט געענטפערט, אַז ער האָט זי קיינמאָל נישט געזען. דאָ האָט דער אויספאַרשער בליק־שנעל אַרויסגעכאַפט פון די אַקטן אַ פאַטאַגראַפיע און געוויון בראַדערזאָנען. אויף דער פאַטאַגראַפיע איז געשטאַנען בראַדערזאָן און זיך געזעגנט מיט אַ פרוי אויף איינער פון די מאַסקווער גאַסן.

ווי עס איז געווען צו זען זענען די ענקאָודע־שפיצלעס מיט פאַטאַ־גראַפישע אַפאַראַטן נאָכגעאַנגען אין פיס־טריט זייערע קרבנות — די ייִדישע שרייבער, ביז מ'האָט זיי געבראַכט אין תפיסה און דערפירט זיי צום טויט.

אויף דער פאַטאַגראַפיע האָט בראַדערזאָן דערקענט די פרוי פון זיי־נעם אַ באַקאַנטן אין מאַסקווע. דעם אויספאַרשער האָט ער דערקלערט, אַז די פרוי האָט ער צופעליק געטראַפן און איר נאָמען איז אים נישט באַ־קאָנט.

דער לעצטער פייניקונג־אַקט אין דער דאָזיקער אויספאַרשונג איז געווען די דראַמאַטישע באַגעגעניש מיט מיכאַל יאָ ביי דעם אויספאַרשער. דאָס איז איינע פון די שאַרפסטע מיטלען פון די ענקאָודע־„סליעדאָואַ־טעלס“ דורכפירן אַ קאָנפראַנטאַציע („אַטשנאַיאַ סטאַווקאַ“) צווישן צוויי געפייניקטע אַרעסטירטע און אונטערן שטרענגן בליק פון דעם פייניקער דאַרפן זיי זיך איינברעכן און דערציילן איינער אויפן צווייטן, וואָס עס פאַרלאַנגט דער אויספאַרשער.

— 52 —

„אַטשנאַיאַ סטאַווקאַ“

די צוויי רוסישע ווערטער — „אַטשנאַיאַ סטאַווקאַ“, וואָס אין נאָר־מאַלער געריכט־פראַצעדור באַדייט עס: קאָנפראַנטאַציע פון פאַרברעכער מיטן עדות, איז אין דער פייניקונג־אויספאַרשונג פון ענקאָודע אַן אַקט

מיין ליינס-וועג מיט משה בראָדערזאָן

פון אכזריות לגבי אומשולדיקע מענטשן, וואָס דאַרפן זיך אנערקענען פאַר שולדיק אין חטאים, וועלכע זיי זענען נישט באַגאַנגען.

מיט אַ ציטערדיקער, געדריקטער שטים האָט מיר בראָדערזאָן דער- ציילט וועגן דער דאָזיקער „אַטשנאַיאַ סטאַווקאַ“, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן צווישן אים מיט מיכאל יא(פע).

בעת איינע פון די נאַכט-אויספאַרשונגען האָט דער „סליעדאַוואַטעל“ גוטמוטיק געזאָגט צו בראָדערזאָנען: „צו וואָס זאָלט איר זיך פייניקן, דערציילט דעם אמת וועגן אייער ייִדיש-בורזשוואַ נאַציאָנאַליסטישער טע- טיקייט און ווער עס האָט אייך געהאַלפן אין דער אַגיטאַציע קעגן ראַטנ- פאַרבאַנד און איר ווערט פטור פון דער אויספאַרשונג, איר קענט דאָן באַקומען אַ לייכטע שטרעף און נאָך האָבן די מעגלעכקייט זיך צו זען מיט אייער פרוי“.

בראָדערזאָן האָט ווייטער אָפגעענטפערט, אַז ער פילט זיך נישט שול- דיק, ער איז קיין שום פאַרברעכן נישט באַגאַנגען. אויף דער תשובה האָט דער „סליעדאַוואַטעל“ אויסגעשריגן מיט אַ פעסטער דראַענדיקער שטים: „סעיטשאַס פאַסמאַטרים“ (מיר וועלן באַלד זען). ער האָט געגעבן אַ דריק ביי אַ קנעפל אויפן טיש, אַ טיר האָט זיך געעפנט און עמעצער האָט אַריינגעשטופט אַן אויסגעדאַרטן פאַרשוין מיט אַ פאַרוואַקסן פנים, פון וועלכן עס האָבן זיך קוים אַרויסגעזען די אויגן. בראָדערזאָן האָט גלייך אין אים דערקענט דעם אַמאָל אַזוי עלעגאַנטן און רייכלעכן קונסט-מאַלער — מיכאל יא.

דער אַריינגעקומענער האָט זיך באַגעגנט מיט בראָדערזאָנס בליק און גלייך אַרויפגעפאַלן אויף אים, גענומען אים קושן און זיך צעווייגט.

דאָ האָט דער אויספאַרשער זיך געווענדט צו בראָדערזאָנען: „אייער פריינט, וואָס האָט אייך אַזוי ליב, האָט וועגן אייך אַלץ דערציילט. נו, שמועסט צווישן זיך, לאַמיר הערן, וואָס איר האָט צו זאָגן“.

דערויף האָט בראָדערזאָן אָפגעענטפערט: „מיכאל יא איז נישט מיין פריינט, איך האָב אים קיינמאָל נישט גענומען ערנסט. מיר פלעגן זיך טרעפן ביי אַ גלעזל משקה און דאָס איז אַלץ“.

דער „סליעדאַוואַטעל“ האָט געפאַדערט פון מיכאל יא, אַז ער זאָל

שיינע־מרים בראַדערוואַן

איבערחזרן, וואָס ער האָט געזאָגט ביי דער אויספאַרשונג וועגן בראַדער־זאָנען.

דער דערשלאָגענער אַרעסטאַנט האָט געשוויגן. ער איז געזעסן ווי פאַרשטיינערט, געקוקט אויף בראַדערוואַנען, און טרערן זענען גערונען פון זיינע אויגן איבער די נישט ראַזירטע באַקן.

עס האָבן נישט געהאַלפֿן די זידלערייען און דראַנגען פון דעם אויס־פאַרשער. מיכאל יא האָט געשוויגן און געוויינט. לסוף האָט מען ביידע אַרעסטירטע אַרויסגעפירט, יעדן אין זיין קאַמער.

* * *

נאָך דריי חדשים פיינלעכער אויספאַרשונג, האָט דער „סליעדאָוואַ־טעל“ דערקלערט בראַדערוואַנען, אַז ער וועט באַקומען אַ לייכטע שטראַף — נאָר פינף יאָר — „אויסבעסערונג־לאַגער... קיין פּראָצעס איז נישט פאַרגעקומען. אין איינעם אַ טאָג האָט מען בראַדערוואַנען פאַרגעלייענט דעם פּסק־דין, וואָס ער האָט באַקומען פון דער „אַסאַביע סאָויעשטשאַ־ניע“ — ווי אַ סאַציאַל־געפערלעכער עלעמענט באַקומט ער צען יאָר אַר־בעט־אויסבעסערונג־לאַגער.

דער אומשולדיק פאַרמשפּטער ייִדישער דיכטער איז אָפּגעפירט גע־וואָרן אין אַ געמיינזאַמער קאַמער אין בוטירקער תּפּיסה. דאָרט האָט ער זיך געטראָפֿן מיט מיכאל יאָ. מיט טרערן אין די אויגן האָט ער פאַרזי־כערט בראַדערוואַנען, אַז ער האָט ביי דער אויספאַרשונג קיינמאַל נישט גערעדט קיין שלעכטס אויף אים. דער „סליעדאָוואַטעל“ האָט אים בלויז „געלערנט“, אַז בעת דער „אַטשנאַיאַ סטאַווקאַ“ מיט בראַדערוואַנען דאַרף ער, מיכאל יא, דערציילן וועגן זייער געמיינזאַמער טעטיקייט אַלס ייִדישע ברושואַזנע נאַציאָנאַליסטן.

* * *

נאָך אַ זעקס וואַכיקן „אַפרו“ אין בוטירקער תּפּיסה האָט מען אין אַ פאַרטאָג געעפּנט די תּפּיסה־קאַמער, אַן ענקאָוועדיסט האָט אויסגערופֿן: מאַיסעי מי ראַנאַוויטש בראַדערוואַן. דעם אַרעסטאַנט איז געגעבן געוואָרן פינף מינוט צייט, ער זאָל צוזאַמעננעמען זיינע זאַכן און גרייטן זיך אין

וועג. ער איז אַרויסגעפירט געוואָרן אין תּפּיסה־קאַרידאָר און צוזאַמען מיט אַ פּאַרטיע אַרעסטאַנטן, אַרומגערינגלט מיט אַ שטאַרקער וואַך פּון באַ-וואַפּנטע ענקאָוועדיסטן, איז ער אָפּגעפירט געוואָרן צו דער באַן־סטאַציע. דאָרט איז ער אַריינגעפירט געוואָרן אין אַ פּאַרקראַטעוועטן וואַגאָן, אין וועלכן עס האָבן זיך געפונען 150 אַרעסטאַנטן און עס האָט זיך אָנגע-הויבן די ווייטע נסיעה אין סיבירער לאַגער.

אין וועג האָט מען די אַרעסטאַנטן געשפּייזט מיט ברויט און הערינג. די הונגעריקע האָבן מיט גרויס הנאה געגעסן די הערינג און באַלד האָט זיי אָנגעהויבן ברענען אַ געוואַלטיקער דורשט. קיין וואַסער האָט מען נישט געגעבן. ביי יעדער סטאַציע האָבן די געפּייניקטע געבעטן וואַסער. שפּע-טער האָבן זיי זיך געקלאַמערט אין די קראַטעס און מיט קול־קולות גע-שריגן: „וואַסער!“ דער ענטפּער איז געווען גראַבע זידלערייען און אויס-געשטרעקטע ענקאָוועדע־ביקסן צום פּאַרקראַטעוועטן וואַגאָן־פענצטערל. לסוף האָט מען אַריינגעגעבן וואַסער, אָבער אַזוי ווייניק, אַז עס האָט ווייט נישט געקלעקט צו שטילן דעם דורשט. וועגן וואַשן זיך מיט דעם וואַסער האָט קיינער אַפילו נישט געטראַכט. ביינאַכט, ווען די מידע, הונגעריקע אַרעסטאַנטן האָבן געכאַפט אַ דרימל האָט די וואַגאָן־טיר זיך פּלוצים אויפֿ-גערוקט מיט רעש. עס האָבן זיך באַוויזן באַוואַפּנטע ענקאָוועדע־לייט און די אַרעסטאַנטן האָבן געמוזט זיך אויפשטעלן צו „פּראַויערקע“ (קאַנ-טראַל).

אַזוי האָט זיך דער אַרעסטאַנטן־צוג געשלעפּט אַ חודש־צייט. קיינער האָט נישט געוואוסט ווהין מען פּאַרט. לויט דער אומדערטרעגלעכער קעלט, וואַס האָט אַרומגענומען די אַרעסטאַנטן אין וואַגאָן, האָט מען פּאַרשטאַ-נען, אַז מ'איז אַריין אין סיבירער געגנט. אָנהייב מערץ 1951 האָט דער אַרעסטאַנטן־צוג זיך אָפּגעשטעלט אין דער קאַלטער, פּאַרשניטער איר-קוטסקער געגנט, וווּ עס איז אין די צאַרישע צייטן געווען דער הויפּט-עטאַפּ־פּונקט פּאַר קאַטאַרוזשיקעס. אויף דעם אָרט איז איצט אָנגעקומען דער צאַרט־לירישער דיכטער, דער באַזינגער פון שיינקייט און סאַציאַלער גערעכטיקייט.

מיט רעש האָט זיך אויפגערוקט די טיר פון אַרעסטאַנטן־וואַגאָן און

ענקאָוועדע־לייט אין די היטלען מיט די רעוואָלוציאָנער־רויטע לאַמפּאַסן האָבן מיט גראַבע זידלערייען גענומען אונטערטרייבן די געפייניקטע אַרעס־טאַנטן. ווער עס האָט נישט באַוויון זיך אַרויסצובאַקומען איז פשוט אַרויס־געוואָרפן געוואָרן פון וואַגאַן. משה מיט דעם זעקל זאָכן אויף די פלייצעס איז געפאַרן אין טיפן שניי. מיט שווערער מוּ האָט ער זיך אויפגעשטעלט און דורך אַן ענקאָוועדיסט אַריינגעשטויסן געוואָרן אין דער ריי.

עס האָט זיך אויסגעבילדעט אַ לאַנגער, טרויעריקער אַרעסטאַנטן־צוג באַוואַכט פון ביידע זייטן מיט זעלנער, ענקאָוועדע, ענקאָוועדע־לייט אויף נאַרטן און יאַגד־הינט. נאָך אַ פאַר שעה שלעפן זיך אין פראַסט און אין שניי איז משה בראָדערזאָן אָנגעקומען אין לאַגער נאָוואַטשילקאַ, טאַיס־זשעט, אירקוטסקער אַבלאַסט.

בראָדערזאָנס פיינלעכע לאַגער־איבערלעבונגען

ווייזט אויס, אַז נישט אַלץ האָט מיר בראָדערזאָן דערציילט וועגן זיינע איבערלעבונגען אין לאַגער. ערשט אין ישראל האָבן איך זיך דער־וויסט גרויליקע פרטים וועגן משהס אָנקומען אין נאָוואַטשילקאַ. איך האָבן זיך אין ישראל געטראָפן מיט אייזיק ווינער, אַ געוועזענער אַרעסטאַנט פון נאָוואַטשילקער לאַגער. ער האָט געהאַט 5 יאָר און אויסגעזעסן די צייט. ווינערס איבערלעבונגען, זיין אַרעסט — איז אַ באַזונדער טראַגיש קאַפיטל אין דער געשיכטע פון פיינ, וואָס עס זענען דורכגעגאַנגען אומ־שולדיק אַרעסטירטע יידן אין ראַטנפאַרבאַנד. אַט וואָס ווינער האָט דער־ציילט וועגן זיין באַגעגעניש מיט משה בראָדערזאָן אין לאַגער.

ווען בראָדערזאָן איז אָנגעקומען אין נאָוואַטשילקער לאַגער איז שוין ווינער דאָרט געווען אַ תושב. ער האָט שוין הינטער זיך געהאַט אַכט יאָר לאַגער און געאַרבעט אַלס שלאַסער־מעכאַניק. ער האָט באַדינט דעם שפּי־טאַל, די קיך און געהאַט אַ „גוט אויג“ אין דער לאַגער־אַדמיניסטראַציע. יעדעס מאָל, ווען עס איז אָנגעקומען אַ פרישער טראַנספּאָרט אַרעסטאַנטן,

האַט ווינער אויפגעזוכט די יידן אין טראַנספּאָרט און באַמיט זיך זיי צו העלפּן מיט וואָס ער האָט נאָר געקענט. פאַר דער דאָזיקער הילף-טעטי-קייט האָט ווינער באַצאָלט מיט אַ סך טעג און נעכט אין דער איינזאַמער קאַלטער, קאַרצער-קאַמער.

אויך ווען ס'איז אָנגעקומען דער טראַנספּאָרט מיט משה בראָדערזאָן איז ווינער אַוועק זוכן יידן. ער האָט זיך אַריינבאַקומען אין קאַראַנטיין באַראַק און דאָרט געטראָפּן דריי יידן, יעדער מיט אַ באַזונדערן משונה-דיקן אויסזען. איינער פון זיי, אַ טויט-בלייכער מיט אַ פאַרוואַקסן פנים און אויסגעלאַשענע אויגן, דעם קאַפּ פאַרבונדן מיט אַ האַנטוך, האָט זיך אַרומגעדרייט איבערן באַראַק און געקרעכצט פון אינערלעכע ווייטיקן. דאָס איז געווען ישראל עמיאט, דער דיכטער פון פּוילן.

אויף איינעם פון די נאַרעס איז געלעגן אַ מענטש איבערגעדעקט מיט אַ מאַנטל. ער איז געלעגן אומבאַוועגלעך, ווי אַ טויטער. ווינער האָט אַראָפּגעצויגן דעם מאַנטל און דערזען פאַר זיך אַ בלאַס אויסגעדאַרט פנים באַוואַקסן מיט אַ גרויער באַרד. די אויגן זיינע זענען געווען רויט און פאַר-לאַפּן, ווי ביי אַ מענטש, וואָס איז לאַנגע נעכט נישט געשלאָפּן און האָט אַ סך געוויינט.

אַזוי האָט אויסגעזען משה בראָדערזאָן, ווען ער איז אָנגעקומען אין לאַגער. ער איז געלעגן אויף דער נאַרע און געקרעכצט פון בויכווייטיקן. ער האָט זיך געקלאַגט, אַז עס פרעסט אים ביים האַרץ, ווי צו פאַרלירן דעם אַטעם.

אייניק ווינער, וואָס האָט נישט געקענט בראָדערזאָנען, האָט זיך צו אים געווענדט: „ר' ייד, איר מוזט אויפשטיין, קומען אַ ביסל אין באַווע-גונג, אַט וועל איך באַלד לויפן מעלדן, וועט קומען צו אייך אַ דאָקטאָר.“ אויף וואָס משה האָט געענטפערט, אַז ער וויל נישט אויפשטיין, מ'דאַרף נישט קיין דאָקטאָר, אפשר וועט אַזוי אַרום גיכער נעמען אַ סוף צו דעם פיינלעכן לעבן...

דער דריטער ייד אין דעם טראַנספּאָרט איז געווען אַ געוועזענער סאָ-וועטישער פּאַלקאַוויק. ער איז געלעגן אויף דער נאַרע און זיך צוגע-

שיינע-מרים בראָדערוואָן

פייפט אַ לידל. ער האָט שוין, ווייזט אויס, גוט געקענט דאָס סאָויעטישע לעבן און נישט שטאַרק זיך איבערגענומען מיט זיין מצב.

ווען אייזיק ווינער האָט זיך דערוואָסט, אַז דער קראַנקער, פאַרצווייפּל-טער ייד אויף דער נאַרע איז משה בראָדערוואָן, אַ דיכטער פון פּוילן, האָט ער פון אים שוין נישט געוואָלט אָפּטרעטן. (אַזאַ באַציונג האָט ווינער אויך געהאַט צו ישראל עמיקאַט. אָבער זיינע איבערלעבונגען גייען נישט אַריין אין די ראַמען פון מיינע זכרונות). ווינער, וואָס איז שוין געהאַט „אָפּגע-זעסן“ אַכט יאָר לאַגער און נאָך געהאַט זיבן יאָר, האָט געמונטערט דעם קראַנקן פּאַעט, געוועקט אין אים האַפּענונג און גלויבן נאָך צוריק אַרויס-צובאַקומען זיך פון דער לאַגער-תּפיסה און לעבן אַ נאָרמאַל לעבן.

ווינער האָט געבראַכט אַ דאָקטאָר. משה האָט באַקומען מעדיצינישע הילף. אייניקע טעג איז ער געלעגן אין באַראַק. לסוף האָט מען אים גע-מאָלדן, אַז אין דעם און דעם טאָג מוז ער אַרויסגיין אויף אַרבעט צוזאַמען מיט אַלע אַרעסטאַנטן.

דאָ ענדיקן זיך ווינערס זכרונות וועגן משהס אָנקומען אין לאַגער און איך וועל ווייטער דערציילן, וואָס בראָדערוואָן האָט מיר איבערגעגעבן וועגן זיין פיינלעך לעבן אין לאַגער.

ווען משה איז אַרויס פון „קאַראַנטיין“, האָט מען אים אריבערגעפירט אין אַ בריגאַדע פון וואָלד-אַרבעטער. ער האָט באַקומען אַן אָרט אין באַ-ראַק פון דער דאָזיקער בריגאַדע. די נאַרעס, הוילע, נאַקעטע ברעטער, זענען געווען אָנגעלייגט מיט מענטשן, ריכטיק ווי הערינג, אין אַ פּאַס, צונויפגעדריקט איינער צום צווייטן. פּאַרטאָג איז מיט אַ ליאַרעם און טומל אַריין דער בריגאַדיר, אַ לאַגער-אַרעסטאַנט, און גענומען וועקן די געפיי-ניקטע דורך שלעפּן זיי ביי די פּיס. מ'האַט געמוזט גיך אויפשטיין.

אין דרויסן איז געווען אַ שניידיקע סיבירער קעלט, וואָס האָט דער-גרייכט ביז פּופּציק גראַד אונטער נול. אין דער פינצטער האָט שטעכיק געבלינצלט דער געפרוירענער שניי. משה האָט באַקומען אַ פּופּיקע, (אַ וואַטאָוקע) און וואַטענע הויזן, וואָס האָבן נישט געקענט אויפהאַלטן די וואַרעמקייט אין זיין שוואַכן אויסגעמאַגערטן קערפּער. נאָכן אָפעסן די וואַסערדיקע זופּ און אַ טייל פון דער „פּייקע“ ברויט, איז ער צוזאַמען

מיט אַנדערע אַרויסגעטריבן געוואָרן אין וואַלד אונטער אַ שטאַרקער וואַך פֿון ענקאָוועדע־שומרים.

דער גרויסער פראַסט האָט אָנגעהויבן צו „בריען“ די אויערן, נאָך און פינגער. משה האָט גענומען רייבן די אברים, שפרינגען און זיך באַ־וועגן. נאָך אַ שעה גיין איז מען אָנגעקומען אין אַ טרויעריקן פאַרשנייטן וואַלד, וווּ עס זענען, ווי מתים אויף אַ שלאַכט־פעלד, געלעגן אויסגעלייגט אונטערגעשניטענע ביימער. דאָ האָט זיך אָנגעהויבן די קאַטאַרושנע אַר־בעט פֿון צונויפטראַגן די שווערע שטאַמען אויף איין אַרט און אָנשטאַפ־לען זיי אויף אַ געוויסער הויך.

דער אויסגעמאַטערטער, געפייניקטער, פיינפילנדיקער דיכטער האָט זיך געבויגן אונטער אַ שווערן שטאַם, וואָס ער האָט געטראָגן אויף זיין דאַרן אַקסל, צוזאַמען מיט נאָך אַ ליידנס־חבר. משה האָט נישט אויסגע־האַלטן און געפאַלן אונטער דער לאַסט. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און ווידער געכאַפט אויף זיך דעם שווערן קלאַץ. די פיס האָבן נישט אויסגע־האַלטן, ער האָט זיך איינגעבויגן און ווייטער געפאַלן. דאָ האָט אים שוין „געהאַלפֿן“ דער ענקאָוועדע־שומר מיט אַ זעץ מיטן פריקלאַד פֿון דער ביקס. מיט אַלע כוחות האָט ער זיך אָנגעשטרענגט און ווייטער געשלעפט די שטאַמען ביז אין דער שפּעטער אָונט־שעה.

אַ מידער, אַ צעבראַכענער, מיט ווייטיקן אין אַלע אברים, איז ער געקומען אין באַראַק. ער האָט זיך אוועקגעלייגט אויף דער נאַרע ווידער מיט דעם געדאַנק מער נישט אויפצושטיין. אָבער „אין סאָויעטישן לאַגער, לאַזט מען נישט אַזוי גיך שטאַרבן, מ'דאַרף אַרבעטן, יאָגן, דעריאָגן און אַריבעריאָגן“, דאָס האָט מען אונדז געזאָגט אין ספּעציעלע רעדעס — האָט מיר בראָדערזאָן דערציילט. מ'באַמיט זיך דעריבער אויפצוהאַלטן די לאַגערניקעס ביים לעבן, כדי זיי זאָלן קענען אַרבעטן, האַרעווען, יאָגן, דעריאָגן און אַריבעריאָגן...

משה איז קראַנק געוואָרן און באַקומען היץ. אייניקע וואַכן איז ער געבליבן אין באַראַק און לסוף האָט אַ קאַמיסיע אָנערקענט, אַז ער איז נישט פּעיק צו קיין שווערער, פיזישער אַרבעט. דער דיכטער האָט באַקו־מען זייער אַ „חשובֿן“ אַמט, וואָס ווערט אין אַ סאָויעטישן לאַגער צוגע־

שיינע־מרים בראַדערזאָן

טיילט נאָר אַזאַ אַרעסטאַנט, וואָס מ'ווייסט, אַז ער וועט שוין לאַנג נישט אַנטרייבן — ער איז געוואָרן דער נאַכט־וועכטער פון באַראַק, וואָס ווערט אויפן לאַגער־לשון טיטולירט מיט — „נאַטשאַי דניעוואַלני“. ביינאַכט האָט ער געדאַרפט היטן די אַרדענונג אין באַראַק און אינדערפרי, נאַכדעם ווי די אַרעסטאַנטן זענען אַרויס אויף אַרבעט, האָט ער צוזאַמען מיטן „טאַג־דניעוואַלני“ געמוזט רייניקן דעם באַראַק, אַרויסטראַגן די „פאַראַ־שע“ און צוגרייטן „קיפּיאַטאַק“ (הייס וואַסער).

אויף דעם דאָזיקן „הויכן אַמט“ איז שוין בראַדערזאָן געווען ביז זיין באַפריינג. מתחילת איז ער געווען שרעקלעך איינזאַם. מענטשן, וואָס זענען דורכגעגאַנגען די ענקאוועדע־אויספאַרשונג און געפינען זיך שוין אין לאַגער, האָבן צו קיינעם נישט קיין צוטרוי. מ'מיידט אויס אַ סך צו ריידן. עס האָט געדויערט אַ געוויסע צייט און צווישן בראַדערזאָנען מיטן דיכ־טער עמיאַט האָט זיך פאַרבונדן אַ נענטערע פריינטשאַפט.

ישראל עמיאַט, דער ייִדישער דיכטער פון פּוילן, וואָס איז אַלס פּליט אין ראַטנפאַרבאַנד בעת דער מלחמה פאַרוואַנדלט געוואָרן אין פּאַעט פּוילן ביראָבידזשאַן, האָט פּונקט ווי בראַדערזאָן באַקומען צען יאָר לאַגער פאַר ייִדיש־בורזשואַז־נאַציאָנאַליסטישער טעטיקייט. זיין פאַר־ברעכן איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט די ייִדישע איינוואַנדערער קיין ביראַבידזשאַן אויפגענומען מיט רעדעס און באַגריסונגען און זיי גע־רופן צו בויען די „ייִדישע אויטאָנאָמע געגנט“, ווי אַ „היימלאַנד“ פאַרן געפלאַנטן ייִדישן פּאָלק.

נאָך אַ חבר האָט משה געהאַט אין לאַגער — זיין שותף צו דער אַר־בעט, דער „טאַג־דניעוואַלני“, וואָס האָט צוזאַמען מיט בראַדערזאָנען יעדן פרימאַרגן אַרויסגעטראַגן די „פאַראַשע“ (דעם עמער מיט אומרייניקייט). ער איז געווען אַ דראַמאַטורג פון לעטלאַנד, וואָס האָט באַקומען צען יאָר לאַגער פאַר לעטלענדיש נאַציאָנאַליסטישער טעטיקייט.

נישט וועגן אַלע זיינע איבערלעבונגען אין לאַגער האָט מיר בראַ־דערזאָן דערציילט. זיין גיכער טויט נאָך דער באַפריינג, האָט אויך צוגע־נומען פון דער ברייטער עפנטלעכקייט דאָס גרויסע טראַגישע קונסט־ווערק וועגן געפייניקטע יידן און סתם־מענטשן, ביי וועמען די סטאַלין־מאַכט

האַט צוגענומען יעדן גלויבן אין מענטשלעכער דערהויבנקייט, אין וועלט-
באַפרייערישע אידעאַלן. אָבער די גרעסטע אַנטוישונג און פאַרצווייפלונג
איז געקומען ערשט נאָך בראָדערזאָנס באַפרייונג פון לאַגער, ווען עס האָבן
זיך נישט באַוווּזן די אַרעסטירטע שרייבער: פּרץ מאַרקיש, פעפּער, האַפּ-
שטיין און אַנד. און אין מאַסקווע האַט מען אַנגעהויבן ריידן וועגן אכזריות-
דיקן משפּט איבער זיי און די בעסטיאַלישע דערשיסונגען.

די פיינלעכע שטימונגען נאָך דער באַפרייונג פון די לעבנגעבליבענע שרייבער אין ראַטנפאַרבאַנד

איך ווייס נישט, וואָס עס האָבן אין זייערע הערצער דאָן איבערגע-
לעבט די פרויען פון די דערשאַסענע ייִדישע שרייבער, ווען זיי האָבן באַ-
מערקט, אַז אַ טייל אַרעסטירטע שרייבער קומען צוריק פון די לאַגערן און
זייערע מענער זעט מען נישט. די פרויען האָבן געשוויגן, זיי האָבן נאָך
אַלץ נישט געוויסט וועגן זייער בראָך. זיי זענען כסדר געגאַנגען אין מ.ג.ב.
זיך נאָכפּרעגן אויף זייערע מענער. זיי, די פרויען, האָבן געשריבן „זאָ-
יאַוולעניעס“ און אַנגעגעבן די וואַגיקסטע מאַטיוון וועגן דער אומשולד
פון בערגעלסאַנען, מאַרקישן, קוויטקאַ, זוסקין און אַנד. און געבעטן זייער
באַפרייונג.

די באַאַמטע פון מ.ג.ב. האָבן צוגענומען די „זאַיאַוולעניעס“, זיי
פאַררעגיסטרירט, אַרויסגעגעבן אַ לויף־נומער און אַרײַנגעלייגט אין די
געהעריקע אַקטן... אויף דער פּראַגע, ווען מ'וועט זיי באַפרייען, איז גע-
קומען דער ענטפּער: „מען דאַרף צוואַרטן“ און געהייסן קומען אין אַ
חודש אַרום נאָך אַן ענטפּער. נאָך אַ חודש האַט מען די אומגליקלעכע
פרויען געהייסן קומען אין צוויי, אין דריי חדשים אַרום אַאָזױו אַאָזױו.
עס זענען געווען אויף דער פּריי: מ. בראָדערזאָן, י. עמיאַט, האַלקין,
דער אַלטער ווענדאַרף, דער שרייבער און רעזשיסאַר יעקב שטערנבערג
און אַנד. — וווּ זענען די באַרימטע ייִדישע שרייבער און דיכטער: בער-

שיינע-מרים באַדערזאָן

געלסאָן, מאַרקיש, קוויטקאָ און פעפער? וואָס פאַראַ גורל האָט זיי גע-
טראָפֿן? — די דאָזיקע פיינלעכע פראַגן האָבן נישט געלאָזט רוען די באַ-
פרייטע שרייבער. יעדער פון זיי האָט זיך באַמיט ווי עס איז אויפצורייכטן
זיין לעבן און אויף יעדן האָט נאָך גערוט דער פחד פון די ענקאוועדע-
אויספאַרשונגען און מ'האַט אַפילו נישט געטראַכט פון גיין פאַרלאַנגען
פון „אַלמעכטיקן“ סאָויעטישן שרייבער-פאַרבאַנד, אָז ער זאָל אינטער-
וועגירן און זיך דערוויסן וועגן גורל פון די פאַרשוונדענע שרייבער.

משה איז אַרומגעגאַנגען אַ דערשלאַגענער. ער איז אַפּטמאַל געפאַרן
קיין מאַסקווע, כדי זיך דאָרט צו דערוויסן וועגן גורל פון די נישט-צוריק-
געקומענע און נישט „רעהאַביליטירטע“ שרייבער. יעדעס מאָל איז ער צו-
ריקגעקומען מיט אַן אַנדער ווערסיע: מ'שמועסט אין מאַסקווע, אָז די
אַרעסטירטע געפינען זיך אין אַ ספעציעלן לאַגער, פון וואָנען מ'קומט שוין
קייןמאַל נישט צוריק, מ'ווערט נישט באַפרייט. דאָרט מוז שוין דער אַרעס-
טאַנט ענדיקן זיין לעבן. אין מ.ג.ב. פאַרויכערט מען כסדר די פרויען פון
די אַרעסטירטע, אָז זייערע מענער וועלן צוריקקומען, מ'וועט זיי אָפּזוכן.

די פרויען פון די אַרעסטירטע האָבן געוואָלט שיקן געלט אַדער פעק-
לעך פאַר זייערע מענער, אַזוי ווי זיי האָבן געטאָן איידער מ'האַט זיי, די
פרויען, אַרויסגעשיקט פון מאַסקווע. אָבער אין מ.ג.ב. האָט מען נישט גע-
וואָלט אָננעמען קיין געלט און דערקלערט ציניש, אָז די אַרעסטירטע ניי-
טיקן זיך נישט אין קיין שום זאָך, זיי זענען שוין מיט אַלעם פאַרזאָרגט...
עס דאַרף דערביי באַמערקט ווערן, אָז נאָך דעם 12טן אויגוסט 1952, ד"ה
ווען די שרייבער זיינען שוין געווען דערשאַסן, האָט מען אין מ.ג.ב. נאָך
אייניקע חדשים, ביז צום אַרויסשיקן פון זייערע פרויען, אָנגענומען געלט-
שיקונגען פאַר די אַרעסטירטע. דאָס געלט איז חס וחלילה נישט פאַר-
פאַלן געוואָרן... די לייט פון מ.ג.ב. קענען פאַרפייניקן און דערשיסן מענטשן,
אָבער זיי, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, גנבענען נישט סתם. זיי האָבן דאָס
געלט, וואָס איז געשיקט געוואָרן פאַר די דערשאַסענע שרייבער, שפעטער,
בעת דער „רעהאַביליטאַציע“, צוריקגעקערט צו זייערע פרויען.

אין איינעם אָן אַוונט איז באַדערזאָן געקומען פון מאַסקווע און מיט
אַ געבראַכענער ציטערדיקער שטים האָט ער געזאָגט: עס איז שוין איצט

נישט קײן שום ספק, אַז די נישט־צוריקגעקומענע שרייבער זענען דער־שאַסן געוואָרן. שווערע פאַרברעכער האָט מען באַפרייט פון די לאַגערן. ווער עס לעבט קומט אַהײם. אויב די ײִדישע שרייבער זענען געמשפּט געוואָרן פאַר אַזאַ שווער פאַרברעכן פאַר וועלכן מ'קען נישט אַמנעסטירט ווערן אַפילו איצט, ווען דער דרוק פון דער שווערער האַנט איז אַכײסל שוואַכער געוואָרן, איז אַ סימן, אַז מ'האַט זײ דערשאַסן.

בײ די דאָזיקע טרויעריקע רײד איז משה געוואָרן שטאַרק גערוועני. ער האָט זיך גענומען דרייען איבער דעם צימער, ווי אַן אַרעסטאַנט אין דער קאַמער. כּדי צו ענדערן די שטימונג האָב איך געעפּנט דעם ראַדיאָ. עס האָט געזונגען דער באַוווסטער אַמעריקאַנער זינגער דזשאָן פּירס. ער האָט געזונגען דאָס ײִדישע פּאָלקסליד פון ר' לוי יצחק באַרדיטשעווערס טענות צו גאָט:

„רבּונו של עולם,

וואָס האָסטו זיך אַנגעזעצט אויף דיין פּאָלק ישראל,

וואָס האָסטו געטאָן צו דיין פּאָלק ישראל“.

בראַדערזאָן איז צוגעפּאַלן צום ראַדיאָ־קאַסטן און האָט זיך שטאַרַק שטאַרק צעוויינט. איך האָב מיט אים מיטגעוויינט. מײר האָבן באַוויינט אונדזער גורל, דעם ביטערן גורל פון די ײִדישע שרייבער, וואָס זענען פאַר־פּײניקט געוואָרן אין „לאַנד פון סאַציאַליזם“ און דעם גורל פון די מיליאָ־נען פאַרפּײניקטע ייִדן בעת דער דײַטש־נאַצישער הערשאַפּט.

דער דאָזיקער אַנשטראָם פון טרערן האָט לאַנג נישט געדויערט. משה האָט זיך ווי אויפגעכאַפּט און ווי אַפּגעטרייסלט פון זיך די פּײנלעכע גע־דאַנקען. און ווי זײן שטייגער האָט ער גענומען סאַרקאַסטיש רערן וועגן די פאַרפּײניקטע ײִדישע שרייבער, אין וועמענס קרבנות סטאַלין האָט זיך גענייטיקט, כּדי צו פאַרפּעסטיקן זײן מאַכט. די שטימונג פון בראַדער־זאָנען אין יענער צײט איז געקומען בולט צום אויסדרוק אין די בריוו, וועלכע ער האָט געשריבן צו דעם אַרטיסט אברהם מאַרעווסקי (לעבט אין פּוילן).

אברהם מאַרעווסקי האָט דעמאָלט געוויינט אין טשקאַלאָוו. ווי נאָר ער האָט זיך דערוווסט, אַז בראַדערזאָן איז באַפרייט געוואָרן, איז ער גע־

שיינע-מרים באַדערואַן

קומען צו אונדז, זיך אָפגעפרייט און תיכף צוריקגעפאַרן אַהיים. צווישן
ביידע פריינט האָט זיך איינגעשטעלט אַ בריוו־וועקסל. די בריוו פון באַר־
דערזאַנען צו מאַרעווסקי, מיט דער דאָטע פון 11טן און 28סטן דעצעמ-
בער 1955 ברענג איך ווייטער מיט געוויסע קירצונגען:

מאַסקווע, דעם 55.11.12.

„באַקומען דיין צעשויבערט בריוול און כ'האַב גלייך דערקענט
דעם „סטיל און כאַראַקטער“ פון מיין ליבן פריינט, דעם אַלטן יינגן
מאַרעווסקי, וועלכנס פליישיקן טעמפּעראַמענט אונדזער אומפאַר-
געסלעכער אַלטער (געמיינט אַלטער קאַציזנען, וואָס איז געווען אַ
וועגעטאַריער — ש. מ. ב.) פלעגט קילן מיטן קאַלטן ליטווישן ראַ-
ציאַנעלן: „אָורעמל עס קעז“...“

און טאַקע אזוי — וואָס ביסטו אַריינגעפאַלן אין אַזאַ גרימ-
צאַרן? ... צי איז דען ביי דיר נישט די זעלבע סיבה, וואָס ביי ווענד-
ראַפן — „די פּיסוסצע מאַסינקע“ איז ווידער קאַליע? סייזוי —
ס'עט גאַרנישט העלפן — און זיי רויק, קיין שום המן וועט נישט
אויסמיידן זיין גורל! גלייב מיר טייערער, ס'איז נישט קיין מליצה:
סוף גנב וגולן תתליה. איי וועסטו זאַגן — גאַט די נשמה שולדיקע
ליידן דאָך דערווייל, טאַ אויף דעם קלאַגט דאָך דער נביא. און כל-
זמן נביאים לעבן מיט אונדז און אין אונדז, איז קיין שום השתנה
נישט בכוח אויסצולעשן זייער פייער.

...דיין פלאַן צו פאַרן אַהער שרייבן דייע דיינע זכרונות ווייזט זיך
מיר אויס נישט צו זיין רעאַל, שוין דערפאַר אַליין, ווייל דאָ איז איצט
אוממעגלעך צו אַרבעטן. ס'איז ווי איינער וואַלט זיך געקליבן פאַרן
אויף אַ וועלט־יאַריד פּראַווען התבודדות.

...וועגן ווי צו שרייבן און וואָס צו שרייבן טראַכט איך נאָך
נישט — צוליב כמה וכמה טעמים. יבוא יום.
אַ הוספהלע צו די פאַר ווערטער:

איך האָב לאַנג און טיף אַריינגעקוקט און דערזען, אַז —
שנאה איז אַ פּועל־יוצא פון קנאה, און אַז מענטשן, וואָס ליידן (אומ-
באווסטזיניק) פון אַ מינדערווערטיקייטס קאַמפלעקס, באַמיען זיך
צו לינדערן דעם דאָזיקן שרעקלעכן אומגליק דורך... גרויסקייט־וואַנ-
זין!

דאָ שטעקט דער שורש פון דער טראַגישער שנאה צו אונדז.

מיין ליידנס'וועג מיט משה בראָדערזאָן

אַזוי ביים יחיד, אַזוי ביים כלל. צי איז עס היילבאַר? גאַט ווייסט.
קוש איד דײך און מאַניען און סאַניע טוט דאָס זעלבע.

מ ש ה.

מאַסקווע, דעם 55.12.28.

אַברעם, אַברעם!

הנני — אַט בין איד אַקאַרשט צוריקגעקומען פון לענינגראַד,
ווי איד האָב צוזאַמען מיט סאַניען פאַרבראַכט אין עושר און אין
כבוד ביי מיין משפּחה און ווי מען האָט מיר שיער פאַרקעכלט. דאָ
האַט אויף מיר געוואַרט דיין בריוו פון 21.11.

עס פרייט מיר זייער, וואָס מיין „סטיל“ אַזוי צו זאָגן, נעמט
ביי דיר אויס. לאַמיר זשע, מחמת איצט איז כמעט נייטיק גאַלגן
הומאַר, פאַרזעצן אין דעם זעלבן גייסט.

...געבוירן ווערן אַ מענטש — ווייסטו דאָך פון דער פראַקטיק
— איז נישט קיין גרויסער שכל, ובפרט נאָך — אַ יידישער מענטש...
היינט ווער רעדט נאָך — אַ יידישער קינסטלער! די דאָזיקע לעצטע,
דריטע מדרגה איז גאַרנישט צו באַשרייבן. דאָס איז שוין זיכער אַ
מכה שלא כתובה בתורה. כולו כל הקיצין! ווייטער גייט עס נישט...
פאַרפאַלן — מוז מען דערמיט, אין „גייסט פון זשענעווע“ שלום
מאַכן, זיך פאַרבייסן די ליפּן... און — מיר איז גוט: איד מעג שטאַמ-
לען — אַ כבד פּה. דערויף הייס איד משה...

...און וואָס שייך היסטאָרישער פינקטלעכקייט זענען מיר דאָך
עדות, ווי אַזוי כראַנאַלאָגיע און פאַקטן ווערן געפעלשט. נישט בחינם
זאָגט דאָך איינער אַ העלד אין מיינער אַ פּיעסע:

— „וואָס דערציילסטו מיר מעשיות פאַקט-שמאַקט... איד האָב
שוין געזען אַ פאַקט אַ ליגן אויך! דו דערצייל מיר בעסער אַ מעשה
שהיה!“...

אַדרבא, זאָג אַליין, אַט ווייזט זיך דאָס אויס, אַז מיר לעבן און
לאַכן, מיר עסן טעג און די טעג פרעסן אונדז, מיר שרייבן בריוולעך,
מיר פּלפּולן זיך, אַבער — צי קען מען עס אַנרופן אַ לעבן דאָס לעבן.
וואָס מיר „לעבן“?!

(זיי מיר מוחל, וואָס מיין געשריפט צו דיר איז אַביסל מטוש-
טשדיק: איד שרייב אים אויף אַ קני, ווייל סאַניע האָט פאַרנומען
דעם טיריע — דעם טיש בלע"ז, זי טוט איר פרנסה-אַרבעט — זי

שיינע־מרים בראָדערזאָן

קלעפט קאָנווערטן, און איך האָב נישט וווּ דאָס פּאַפּיר אָנצולענען...
און גיי, פּאָלג מיך אַ גאַנג — שרייב עפעס עוויגעס!...

היינט וואָס זאָל איך דערציילן נאָך וועגן אונדזער איצטיקע
זשיטיאָ־ביטיאָ?

קודם־כל, איך בין נאָך אַלץ נישט מיט אַלעמען (ווי אונדזערס
אַ „דאַמע“ האָט עס געזאָגט אויף רוסיש: יאָ פּאַקאַ ניע סאַ ווּסיעס!)
ס'הערצל איז לאַ עליכמדיק, און דער לינקער פּוס מיינער פּאַרלאַזט
זיך אינגאַנצן אויפן רעכטן, אַזוי אַז מיט די רגלים בין איך נישט
רעגלמעסיק.

וואָס אַנבאַלאַנגט פּרנסה, האָב איך אייניקע פּאַרשלאַגן, אָבער
— אויף שרייבן „שמאַנצעס“ און אויף פּושקינס שפּראַך. דערווייל
איז דער ענין „אין ווערדן“. איך האָב אויך בעלנים אויף צו שרייבן
אין ייִדיש פּאַר און אויף בחינם. נאָר בחינם גייט מען דאָך אויף
קאַטאַרגע, אָדער מען קומט אָפּ נאָך ערגער.

די פּראַגע „ייִדיש טעאַטער“ בימינו הענגט אָפּילו נישט אין דער
לופטן, און דער אויספיר אירער איז דער זעלבער, וואָס אין אונ־
דזער פּילזאַנדיק פּאַלקס־ליד: „בלייבט דאָך ווידער די אַלטע קשיא
— לאַמטי־דערי־דעריי...“ אויב דו האַסט חשק, און די שטימע
קלינגט ביי דיר, ווי אַ גלאַק, זינג מיט מיר צוזאַמען, אין אַ טערצע,
אָדער מאַך „באַם“...

מהאי טעמא און ביי דער איצטיקער קאַניוקטור קען קיין רייד
נישט זיין וועגן „שיילאַקן“.

הכלל, זיי געזונט און שטאַרק און וואַרטנדיק, ווי עס ווינטשט
דיר

דיין מ ש ה.

פ. ס.: איך בין נאָך, געלויבט דער אויבערשטער, דערווייל
נישט קיין פּילאַנטראָפּ און איך קרייך נאָך נישט אויף אַלע פּיר.

מיין סאַניע און סעראַפּימע גריסן דיך און דיין ווייב.

דער חוזק-פּראָצעס קעגן די ייִדישע שרייבער און קולטור- טוער און מאַרקישעס מוטיקע רעדע קעגן זיינע תּלינים

אין אָנהייב יאָר 1956, ווען עס איז שוין פאַר אַלעמען געווען קלאַר, אַז די נישט-באַפּרייטע ייִדישע שרייבער זענען אויף אַ ברוטאַלן אופן אומ-געבראַכט געוואָרן דורך דער סטאַלין-מאַכט, האָט די מ.ג.ב. גערופן די פּרויען אסתר מאַרקיש, בעטי קוויטקאַ, ציפּע בערגעלסאָן, פּרוי פעפּער און אַנדערע, יעדע פון זיי מיטגעטיילט: „וואָש מוזש פּאַגיב אָט רוק ווראַ-גאַו נאַראַדאַ“ („אייער מאַן איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך די הענט פון די שונאים פון פּאַלק“). די אכזריותדיקע מערדעריי איבער די אומשול-דיקע סאָויעטישע ייִדישע שרייבער איז אַזוי אַרום אָפיציעל באַשטעטיקט געוואָרן. עס איז געבליבן ביי אונדז — מיר זאָלן אַנווענדן אַלע מיטלען, כדי צו דערוויסן זיך פּרטים, ווי אַזוי די דאָזיקע רציחה אין אויסגעפּירט געוואָרן און מיר האָבן זיך טאַקע דערוויסט.

ביי דער אַלגעמיינער אויפּרעגונג, וואָס האָט נאָך די „רעהאַביליטאַ-ציעס“ פון דערמאָרדעטע, אַרומגעכאַפּט ברייטע מאַסן און אינטעליגענץ אין מאַסקווע, און וואַרשיינלעך אויך אין גאַנץ ראַטנפּאַרבאַנד, קעגן די יוסיץ-פּאַרברעכנס און חוזק-פּראָצעסן, וועלכע האָבן אויפן יסוד פון סאָ-ויעטישער געזעצלעכקייט טויזנטער, טויזנטער אומשולדיקע מענטשן גע-שיקט צום טויט אָדער פּאַרפייניקט צו ווערן אין לאַגערן — ביי דער אויפ-רעגונג איז נישט שווער געווען צו געפּינען פּערזאָנען, וואָס זאָלן איבער-געבן סודות פון די דאָזיקע מאַנסטער-פּראָצעסן.

צוליב פּאַרשטענדלעכע סיבות קען איך נישט אָנגעבן די נעמען פון מיינע אינפּאַרמאַטאַרן, אָבער דער טרוקענער באַריכט, וואָס שוידערט אויף ביז די טיפּענישן פון דער נשמה, וועלכן איך האָב באַקומען — האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר פולשטענדיק אמתדיק.

געמשפּט געוואָרן זענען 24 פּערזאָן. כמעט דער גאַנצער ייִדישער אַנטיפּאַשיסטישער קאַמיטעט, פון וועלכן דריי פּערזאָן זענען אַרויסגע-טרעטן איידער מען האָט אַרעסטירט זיינע מיטגלידער. צווישן די, וואָס

האַבן פּרױער געראַטעוועט זייער הויט, האָבן זיך געפונען: דער סאַויער־טישײַדישער שרייבער איליאַ ערענבורג און אויך אים האָב נישט קיין טעות אויך דוד זאַסלאָוסקי, וואָס האָט זיך לעצטנס באַקאַנט געמאַכט מיט זיין אַרויסטריט אין „פּראָוודאַ“ קעגן מדינת ישׂראל.

די הויפּט־באַשולדיקטע אין פּראָצעס זענען געווען: פּרץ מאַרקיש, דוד בערגעלסאָן, לייב קוויטקאָ, דוד האַפּשטיין, איציק פעפּער, אַרטיסט בנימין זוסקין, פּראָפּעסאָר נויסנאָו און ווייטער די „גרויע מאַסע“ פון ייִדישע פּראָפּעסאָרן, דאָקטוירים און געזעלשאַפּטלעכע טוער..

דער פּראָצעס האָט געדויערט פון 11טן ביז 18טן יולי 1952. די אַב־געקלאַגטע, וואָס זענען געזעסן אויף דער באַשולדיקונגס־באַנק איז שווער געווען צו דערקענען. זיי זענען געווען אָפּגעצערט, צעממיתט און צעהר־געט. אַ חוץ איין פּערזאָן, האָט זיך קיינער נישט אָנערקענט פאַר שולדיק. עס האָט זיך די פּייניקער נישט איינגעגעבן אַרויסצובאַקומען פון די גע־פּייניקטע די באַקאַנטע „ווידויס“.

די ייִדישע שרייבער און קולטור־טוער, דער גאַנצער אַנטיפּאַשיסטי־שער קאַמיטעט איז געוואָרן באַשולדיקט אין אַ בונט קעגן דער ראַטנמאַכט, אַ בונט וואָס האָט געהאַט די אויפגאַבע — מ י ט ד ע ר ה י ל ף פּו ן אַ ב אַ ו אַ פּ נ ט ן אױ פּ ש ט אַ נ ד אַ פּ צ ר ר י י ס ן ק ר י ם פּו ן ר אַ ט נ פּ אַ ר ב אַ נ ד אױ ן ד אַ ר ט צױ ב י ל ד ן אַ בױ ר ז שױ אַ ז ע נ אַ צ י אַ נ אַ ל י ס ט י ש ע ייִ ד י ש ע ר ע פּױ ב ל י ק. דער דאָזיקער בלוט־בלבול איז געוואָרן באַגלייט מיט די באַקאַנטע באַשולדיקונגען, וואָס זענען געוואָרן זייער פּאַפּולער בעתן בלוט־בלבול אויף די ייִדישע דאָקטוירים, נעמלעך: בור־זשױאַזע נאַציאָנאַליסטישע ציוניסטן, שפּיאָנען, אַגענטן פון אַמעריקאַנער אימפּעריאַליזם...

דער דיכטער פּרץ מאַרקיש האָט געהאַלטן אַ פּאַרטיידיקונגס־רעדע, וואָס האָט געדויערט דריי פּערטל שעה. ער האָט גערעדט מיט אַ ציטער־דיקער שוואַכער שטימע. פון צייט צו צייט האָט ער באַקומען אין מיטן רעדן קאַפ־שווינדלעניש פון אָפּגעשוואַכטקייט. ער האָט זיך צוזאַמענגע־קאַרטשעט און עס האָט זיך געדאַכט, אַז באַלד וועט ער צוזאַמענברעכן

און פּאַלן, אָבער ווי עפעס געהײמע כוחות האָבן פּלוצלינג אין אים אויפֿ־געטויכט, האָט ער זיך ווידער אויסגעגלייכט און פּאַרגעזעצט זײן רעדע. ער האָט מוטיק אָפּגעוואָרפּן אַלע באַשולדיקונגען און אויסגעשריגן: די אמתדיקע פּאַרברעכער זענען אונדזערע באַשולדיקער!

אין דעם טאָן האָבן אויך גערעדט די אַנדערע אָנגעקלאַגטע, וואָס האָבן נאָך געהאַט אין זיך כוח צו רײדן. נישט אַלע האָבן פּאַרמאַגט אַזאַ כוח. דער אַרטיסט בנימין זוסקין האָט ווײזט אויס געוואַלט רײדן וועגן זײן איבערגעבענער אַרבעט פאַרן סאָויעטישן טעאַטער און אַרויסגע־בראַכט נאָר צוויי ווערטער: „איך... דאָס טעאַטער“. דוד האַפּשטיין האָט בעת דער „געריכטס־קאָמעדיע באַקומען אַ משוגעת־אַנפּאַל. ער האָט אַנ־געהויבן שרײען און זיך געוואַלט וואָרפּן אויף די ריכטער־תּלינים. אַן ענקאַוועדיסט האָט אים באַלד פּאַרדרייט די הענט אַרונטער און אים אַרויס־געפירט פון געריכט. ער האָט פּאַרענדיקט זײן לעבן ערגעץ אין אַ משור־געים־הויז, ווייל די סאָויעטישע גערעכטיקייט דערלויבט נישט צו דער־שיסן „פּאַרברעכער“ וואָס זענען משוגע געוואָרן...

נאָר אײנער פון די אָנגעקלאַגטע אַ באַוווּסטער שרײבער, וועמענס נאָמען איך וויל נישט דערמאָנען, האָט זיך אנערקענט אַלס שולדיק און ער האָט אויך געזאָגט, אַז די אַלע אַנדערע זענען שולדיק.

— זיי אַלע — האָט ער געטייטלט אויף זײנע לײדנס־חברים — זאָגן ליגן. זיי זענען באַגאַנגען אַלע פּאַרברעכנס ווי עס ווערט געזאָגט אין דעם באַשולדיקונגס־אַקט און אויך איך בין אַזאַ פּאַרברעכער.

אַזוי האָט דער דאָזיקער מענטש, וועלכער טראָגט אַ זײער פּאַפּולערן נאָמען, געמײנט צו ראַטעווען זײן לעבן. די פּראָוואַקאַציע האָט אים אָבער נישט געהאַלפּן. ער איז פּאַראורטיילט געוואָרן צום טויט צוזאַמען מיט די אַנדערע שרײבער.

אַ צוויי וואָכן נאָכן פּראָצעס זענען זיי געבליבן אין טורמע. דעם 12טן אויגוסט 1952, זענען זיי דערשאַסן געוואָרן און קײנער ווייסט נישט וווּ עס זענען זײערע קברים.

נאָכדעם, ווי מיר האָבן זיך דערוווסט די פּרטים ווי אַזוי מען האָט פּאַרפּײניקט, פּאַרמשפּט, און שפּעטער סאָויעטיש־געזעצלעך דערשאַסן

די אומשולדיקע ייִדישע שרייבער, איז פֿאַר אונדז געוואָרן קלאַר, אַז מיר האָבן נישט מער וואָס צו טאָן אין דעם דאָזיקן לאַנד. אָבער ווי אזוי קריגט מען זיך אַרויס, אַז מען זאָל נישט געניזוקט ווערן? — דאָס איז געוואָרן די איינציקע פיינלעכע זאָרג פון מיר און משהן.

— 56 —

מיר פֿאַרן קיין פּוילן

די אָפֿיציעלע פעסטשטעלונג פון דער סאָויעטישער מאַכט, אַז די באַוויסטע און פּאָפּולערסטע ייִדישע שרייבער זענען דערשאָסן געוואָרן, האָט אַלעמען אויפגעטרייסלט ביז די טיפענישן פון דער נשמה. יעדער האָט ביי זיך אין האַרץ געטראָגן אַ שטילן פּראָטעסט. יעדער פון דער גרופּע באַפרייטע שרייבער — האָט פיינלעך געשוויגן אין זיין היים־ווינקל. די וועלט האָט געקאָכט מיט דער בעסטיאַלישער דערמאַרדונג פון אומי שולדיקע ייִדישע גייסט־מענטשן, אָבער אין מאַסקווע האָבן יידן געמוזט שוויגן, כדי נישט צו קומען אויף דער „ליניע פון ענקאוועדע“...

די פרויען פון די דערשאָסענע שרייבער האָבן ביי זיך אינדערהיים אַוועקגעשטעלט די פּאַרטרעטן פון זייערע פּאַרפייניקטע מענער און אַוועק־געלייגט פֿאַר זיי בלומען־קרענץ, פּונקט ווי אויף קברים. באַפרייטע שרייבער און פריינט זענען געקומען זיי טרייסטן און אויך מיטגעבראַכט בלום־מען צו די פּאַרטרעטן פון די אומגעקומענע. משה האָט נישט געהאַט קיין כוח צו גיין צו די אומגליקלעכע אלמנות, כדי זיי צו טרייסטן. ער האָט דעמאָלט שוין מורא געהאַט, אַז זיין האַרץ וועט נישט אויסהאַלטן... ער האָט צופעליק באַגעגנט אויף דער גאַס ציפּע בערגעלסאָן, האָט ער זיך מיט איר צעקושט און שטאַרק, שטאַרק זיך צעוויינט.

מיר האָבן ווייטער געטראַכט וועגן פֿאַרן קיין פּוילן און נישט גע־וויסט וואָס מען הייבט אָן צו טאָן, אַז עס זאָל עפעס ווערן דערפון. משה האָט מורא געהאַט עפעס צו טאָן אין דער ריכטונג, ווייל — ווער ווייסט. אפשר וועלן זיך ווידער פֿאַר אים עפענען די טויערן פון לאַגער.

עס האָט זיך געשטעלט דער שווערער ווינטער פון יאָר 1956. עס איז נישט געווען מיט וואָס צו באַהייצן אונדזער אויסגעפרוירענע קאַמער-ווינונג. מיט געקאַרטשעטע פינגער בין איך געזעסן און געטאָן מיין אַר-בעט פון קלעפן קאַנווערטן. אין איינעם אַזאָ פּראָסטיקן אַוונט אין חודש יאַנואַר, ווען בראָדערזאָן איז געווען אין מאַסקווע אין ענינים פון אויפ-שטעלן אַ יידישע קונסט-בינע, האָט עמעצער אָנגעקלאַפט אין טיר. עס איז אַריינגעקומען אַ ייִד, בלוי פון קעלט. ער האָט געציטערט אין זיין זר-מער-מאַנטל און מיט אַ געבראַכענער שטים האָט ער זיך געפרעגט אויף בראָדערזאָן. איך האָב אים געענטפערט, אַז איך בין שיינע-מרים בראָדערזאָן. ער האָט מיך אָנגעקוקט, אַ וויילע געשוויגן, שווער אָפגעזיפצט און דורך פאַרקלעמטע ציין אַרויסגעזייעט: „ווי איז אַהינגעקומען אייער שיינקייט, שיינע-מרים?“...

איך האָב אים פאַרשטאַנען, איך האָב זיך אליין נישט אָפגעגעבן קיין דיִן־זחשבוֹן, ווי שרעקלעך איך האָב דעמאָלט אויסגעזען.

דער אומבאַקאַנטער האָט זיך פאַר מיר פאַרגעשטעלט: „איך בין דער סקולפּטאָר — טוואַרדעזשעוואָ“. אויך איך בין איבערראַשט געוואָרן פון זיין אויסזען. מיר האָבן זיך געטראָפן אין די צוואַנציקער יאָרן, בעת משה האָט אָנגעפירט מיט דעם לאַלקע־טעאַטער אַנ־ח־גדיאַ“. צו די מיט-באַטייליקטע אין דעם דאָזיקן טעאַטער האָבן געהערט: דער קונסט-מאַלער יצחק ברוינער, וואָס איז פאַרפייניקט געוואָרן אין לאַדזשער געטאָ, דער מוזיקער הענעך קאַן, וועלכער לעבט היינט אין אַמעריקע און טוואַרדע־דזשעוואָ (געפינט זיך אין ישראל). איך האָב נישט דערקענט דעם סקולפּ-טאָר, וועלכער איז נאַרוואָס געהאַט געקומען פון אַ לאַגער, וווּ ער איז געזעסן 13 יאָר. נאָך דער באַפרייונג איז ער געקומען קיין מאַסקווע, כדי אויסצונוצן זיין רעכט אַלס פּוילישער בירגער און באַלד צו פאַרן קיין פּוילן.

עס איז אָנגעקומען משה. ער האָט זיך האַרציק צעקושט מיטן גאַסט און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שמועס וועגן צוריקפאַרן קיין פּוילן. טוואַר-דעזשעוואָ האָט זיך אַרומגעקוקט אין אונדזער ווינטער ווינונג און דער-קלערט, אַז ער וועט אין פּוילישן קאַנסולאַט דערציילן, ווי אַזוי עס וויינט

שיינע-מרים בראדערזאן

דער יידישער דיכטער פון פוילן — משה בראדערזאן מיט זיין פרוי. מיר האבן אים אפגערעדט פון דאזיקן שריט, ווידער אויס מורא עס זאל נישט שלעכט אויסגעטייטשט ווערן, אבער אונדזער פריינט האט אונדז באַרויקט און אַוועק.

אין אַ צוויי טעג אַרום איז טוואַרדעדושעוואַ ווידער געקומען צו אונדז און דערציילט, אַז ער האָט טאַקע איבערגעגעבן אין פוילישן קאַנסולאַט וועגן אונדזער מצב און דער פוילישער קאַנסול האָט דערקלערט, אַז ער וועט קומען מיט אַ וויזיט צום דיכטער בראַדערזאָן...

משהן איז באַפאַלן אַ פחד פאַר דעם דאָזיקן וויזיט און ער האָט באַשלאָסן אַליין צו גיין אין קאַנסולאַט. ער איז אַהין אַוועק און דאַרט געטראַפן אַ גוטן באַקאַנטן, אַ לאַדזשער לערער, וואָס האָט געאַרבעט אַלס סעקרעטאַר אין פוילישן קאַנסולאַט. דער סעקרעטאַר האָט געזאָגט בראַדערזאָנען, אַז ער איצט גייטיק אין פוילן, וווּ עס איז פאַראַן אַ יידיש ליטעראַריש און קולטור לעבן. משה איז געוואָרן דרייַסטער און אַפגעגעבן בקשות וועגן דערלויבן אים מיט זיין פרוי צו פאַרן קיין פוילן.

יי באַמזונגען אַרויסצופאַרן האָבן געדויערט זעקס חדשים. טוואַרדע־דזשעוואַ האָט גישט געוואַרט אויף אונדז און פריער אַוועק. בראַדערזאָן האָט דערווייל געזוכט „פרנסה“. וועגן שרייבן און דרוקן ערנסטע לידער, האָט ער גאַרנישט געטראַכט. „עס מוזעט זיך נישט דאָ“ — האָט ער גע־זאָגט. ער האָט זיך געשטעלט אין קאַנטאַקט מיט דער ניי־אַנטשטאַנענער יידישער קליינקונסט־בינע און געשריבן פאַר איר לידער. צו דער קליינ־קונסט־בינע האָבן דעמאָלט געהערט די יידישע זינגערינס און זינגער: אַנאַ גוזשיק, סידי טאל, נאָוואַ וואַגאַ און אליהו פלאַם.

נאָך לאַנגע, שטומע יאָרן האָט מען אַדאַנק דער גרופע, ווידער גע־הערט אין מאַסקווע יידיש געזאָנג. דער יידישער עולם האָט מיט אויסער־געוויינלעכער באַגייסטערונג אויפגענומען די אַרטיסטן. און נישט סתם אַ יידישער עולם, נאָר יונגע בחורים און מיידלעך צוזאַמען מיט יידן פון עלטערן דור, זענען געקומען צו די אויפטריטן. אין דער זעלבער צייט האָט איליאַ ערענבורג שוין צום וויפלסטן מאַל געהאַט דערקלערט פאַר אויס־

לאַנד, אַז די יידן אין סאַוועטרוסלאַנד ווילן נישט קיין ייִדיש, נאָר רו־
סיש...

* * *

דאָס אַרויסבאַקומען די רייזע־דערלויבעניש קיין פּוילן איז אונדז אָב־
געקומען נישט שווער. אין חודש יוני 1956 האָבן מיר באַקומען אַלע ניי־
טיקע פּאַפּירן. דער פּוילישער קאָנסולאַט אין מאַסקווע האָט אונדז באַ־
זאָרגט מיט באַך־בילעטן פון מאַסקווע ביז וואַרשע. משה האָט אַלץ נישט
געגלייבט, אַז מיר פאַרלאָזן טאַקע דאָס לאַנד פון די סאַוויעטן. ער האָט
געזאָגט: „דו וועסט זען, מ'וועט אונדז נאָך אַראָפּנעמען פון דער באַן. איך
גלייב זיי נישט“...

און עס איז געשען: דעם 25סטן יוני 1956 האָלב פיר נאַכמיטאָג זע־
נען מיר געווען מיט אונדזערע טשעמאַדאַנעס אויפן „ביאַלאַרוסקי וואַך־
זאַל“ פון וואַנען עס גייט דער דירעקטער צוג מאַסקווע - וואַרשע - בער־
לין. מיר האָבן וועגן דער צייט פון אונדזער אָפּפאַר קיינעם נישט צווייטן
געטאָן. צו אונדזער איבערראַשונג האָבן מיר דערזען אויפן פּעראָז אַ גרויסן
עולם, וואָס איז געקומען אונדז באַגלייטן. עס זענען געקומען די פּרויען
פון די פאַרפייניקטע שרייבער, די באַפרייטע דיכטער און אַרטיסטן, פריינט
און באַקאַנטע. עס איז געווען אַ האַרציק רירנדע געזעגענונג. מען האָט
געוויינט און זיך געווינטשן, מ'האַט אונדז געגעבן בלומען און מתנות.

מיר זענען געשטאַנען ביים פענצטער פון לוקסוס־וואַגאָן 2טע קלאַס
און זיך אַליין נישט געגלייבט. דער צוג האָט גערירט. פונדערווייטנס פאַ־
כען נאָך די ווייסע טיכלעך. אייניקע פון אונדזערע פריינט קענען זיך
נישט אָפּרייסן און גייען מיט מיטן צוג, וואָס פאַרשטאַרקט זיין גיכקייט.
מיר זיצן אין דער קופּע מיט נאָך צוויי פּאַליאַקן. מיר שווייגן. משה
גרויסע שוואַרצע אויגן זענען פייכט און צעצונדן. אויפן האַרץ איז עפעס
אַזוי פּריקרעזיס און פיינלעך. איך ווייס נישט, וואָס פאַר אַ מחשבות
משה האָט איצט...

איך דערמאָן זיך מיט וואָס פאַראַ פרייד איך האָב אין 1939 איבער־
געטרעטן די סאַוויעטישע ערד, ווען איך בין אַנטלאָפּן פון דייטש־היטלע־
רישן גיהנום און וואָס פאַראַ פייך האָבן מיר איבערגעלעבט אין משך פון

די דאָזיקע קנאַפע 17 יאָר. איך האָב געוווּסט, אַז איך פאַר צו דעם חרוב־געוואָרענעם ייִדישן פּוילן, אָבער גלייכצייטיק האָב איך געהאַט דאָס גע־פיל, אַז איך לאָז הינטער זיך אַ חרוב־געוואָרן ייִדיש לעבן הינטער ווע־מענס חורבות עס איז באַגראָבן מיין האַפּענונג און גלויבן אין אַ באַפֿריי־טער מענטשהייט אויף דער סאָויעטישער ערד.

— 57 —

אין פּוילן. דער קבלת פנים אין וואַרשע און דער טראַגישער סוף

מיר זענען צוגעקומען צו דער פּוילישער גרענעץ ביי בריסק און דאָ איז אונדז ווידער אויסגעקומען איבערצולעבן אַ פּחד. די גרענעץ־באַאַמטע האָבן רעווידירט דעם באַגאַזש פון די פּאַסאַזשירן און צו אונדזערע טשע־מאַדאַנעס האָבן זיי זיך אָפּילו נישט צוגערירט. ביי אַלעמען און אויך ביי אונדז האָט מען צוגענומען די פּאַספּאַרטן. אָבער מיר האָבן זיי נישט צו־ריק באַקומען.

משה איז געוואָרן בלייך און מיט אַ ציטערדיקער שטים געזאָגט: „אַט וועט מען אונדז באלד אַרעסטירן און היידאָ צוריק פון וואַנען מיר זענען געקומען“. איך האָב אים באַרוויקט און גלייך זיך געוואַנדן צום גרענעץ־באַאַמטן וועגן אונדזערע פעסער. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז געווען אַ טעות. מיר האָבן באַקומען די דאָקומענטן און אַט זענען מיר שוין אויף דער פּוילישער ערד.

ווידער זענען מיר פאַרוונקען אין פּיינלעכן שווייגן. יעדער מיט זיי־נע מחשבות. בראַדערזאָן רייסט איבער די שטילקייט און שעפטשענדיק רעדט ער וועגן אונדזער איינזאַמקייט — צו וועמען פאַרט מען? ער איז געווען זיכער, אַז די גאַנצע וועלט האָט אין אונדז פאַרגעסן. קיינער וועט אונדז נישט אָפּוואַרטן. אָבער אויך אויפן וואַרשעווער באַנהויף, פּונקט ווי אויפן מאַסקווער וואַקזאַל, זענען מיר איבערראַשט געוואָרן פון דעם גרויסן עולם ייִדן, וואָס איז אונדז געקומען באַגעגענען.

מיר זענען אַראָפּ פון צוג און באַלד זיך געפונען צווישן די ייִדישע שרייבער פון קליינעם ייִדישן ישוב אין פּוילן. עס איז אויך געווען מיין ברודער מיט זיין טאָכטער. מען האָט אונדז אוועקגעפירט אין שענסטן וואַרשעווער האָטעל — „וואַרשאַוואַ“, וווּ מיר זענען איינגעאַרדנט גע- וואָרן דורך דער „פוילישער רעפּאַטריאַציע-קאָמיסיע“. די קאָמיסיע האָט אונדז פּאַרזאָרגט מיט אַלעס אין וואָס מיר האָבן זיך נאָר גענייטיקט.

שפעטער איז געקומען דער עפנטלעכער קבלת-פנים. טויזנטער ייִדן פון פּוילן האָבן אונדז אַרומגערינגלט מיט וואַרעמקייט און מיט האַרציי- קער ליבע. יעדער האָט געהאַלטן פאַר אַ גרויס גליק צו דריקן משהן די האַנט.

דער וואַרשעווער וווינונגס-אַמט האָט פאַר אונדז באַשטימט אַ לוק- סוס-וווינונג אין מ.ד.מ.קוואַרטאַל, די שענסטע געגנט פון וואַרשע. משה בראָדערזאָן איז געווען גערירט פון דער דאָזיקער האַרציק-וואַרעמער באַ- ציונג, ער איז געווען צעבראַכן צוליב גרויסן חורבן פון פּוילישן ייִדנטום און געהאַפט, אַז אַט וועט ער נאָך לאַנגע יסורימדיקע יאָרן אין ראַטנפאַר- באַנד ווידער לעבן אין אַ מענטשלעכער וווינונג און קענען שאַפן דאָס גרויסע ווערק פון ייִדישן פּיין און אומקום.

ער האָט צו דעם נישט זוכה-געווען. סאָוועטישע תּפּיסה, לאַגער און ענקאוועדע-פּאַרשונג — האָבן געגעבן זייערע טרויעריקע רעזולטאַטן. נאָך דריי רושיקע וואָכן פון טיפע איבערלעבונגען, פון געמישטע קעגנזעצ- לעכע געפילן: פּרייד און טרויער, אויפברויז און דערשלאַנגקייט — האָט דאָס קראַנקע האַרץ פון פּיינפּילנדן דיכטער נישט אויסגעהאַלטן. משה בראָדערזאָן איז געשטאַרבן.

דעם פוילישע יידנטום

ביכערסעריע פון דעם צענטראל־פארבאנד פון פוילישע יידן
אין ארנעמינע
רעדאקטאָר: מאַרק טורקאָוו

פּאַרלאַג־לייטער: אַברהם מיטלבערג

ביז איצט דערשינען:

- (1) מאַרק טורקאָוו — מלכה אוושיאַני דערציילט... (אויספּאַרקויפּט)
- (2) ה. ד. נאַמבערג — י. ל. פּרץ (אויספּאַרקויפּט)
- (3) וו. גראַסמאַן־וויערניק — טרעבלינקע (אויספּאַרקויפּט)
- (4) פּרץ גראַנאַטשטיין — מיין חרוב שטעטל סאַקאַלאָוו (אויספּאַרקויפּט)
- (5) ישראל טאַבאַקסבלאַט — חורבן לאַדזש (אויספּאַרקויפּט)
- (6) זרובבל — באַרג חורבן (אויספּאַרקויפּט)
- (7) אלחנן צייטלין — אין אַ ליטעראַרישער שטוב (אויספּאַרקויפּט)
- (8) ד״ר ח. שאַשקעס — פּוילן — 1946 (אויספּאַרקויפּט)
- (9) ז. סעגאַלאַוויטש — טלאַמאַצקע 13 (אויספּאַרקויפּט)
- (10) מ. נודעלמאַן — געלעכטער דוד טרערן (אויספּאַרקויפּט)
- (11) ד״ר מאיר באַלאַבאַן — די ייִדן־שטאַט להבלין (אויספּאַרקויפּט)
- (12) ישראל אפרת — היימלאַזע יידן (אויספּאַרקויפּט)
- (13) ד״ר יעקב שאַצקי — אין שאַטן פון עבר (אויספּאַרקויפּט)
- (14) דוד פלינקער — אַ הויז אויף גזשיבאָוו (אויספּאַרקויפּט)
- (15) ד״ר הלל זינדמאַן — טאַגבוך פון וואַרשעווער געטאָ (אויספּאַרקויפּט)
- (16) זאַמלונג פון דאַקומענטן — קינדער־מאַרטיראָלאָגיע (אויספּאַרקויפּט)
- (17) חיים גראַדע — פּליטים (אויספּאַרקויפּט)
- (18) ש. קאַטשערגינסקי — פאַרטיזאַנער גייען!... (אויספּאַרקויפּט)
- (19) פּרידע זרובבל — נע־נוד (אויספּאַרקויפּט)
- (20) מרדכי שטריגלער — מאַידאַנעק (אויספּאַרקויפּט)
- (21) יעקב לעשצינסקי — אויפן ראַנד פון אַפּגרינט — (אויספּאַרקויפּט)
- (22) ז. סעגאַלאַוויטש — געברענטע טריט (אויספּאַרקויפּט)
- (23) אַברהם טייטלבוים — וואַרשעווער הייף (אויספּאַרקויפּט)
- (24) טאַניאַ פּוקס — אַ וואַנדערונג איבער אַקופּירטע געביטן (אויספּאַרקויפּט)
- (25) ש. ל. שניידערמאַן — צווישן שרעק און האַפּענונג (אויספּאַרקויפּט)
- (26) לעאַ פּינקעלשטיין — מגילת פּוילן (אויספּאַרקויפּט)
- (27) יאַנאַס טורקאָוו — אַזוי איז עס געווען... (חורבן וואַרשע) (אויספּאַרקויפּט)
- (28) ש. איזבאַן — „אומלעגאַלע“ יידן שפּאַלטן ימען (אויספּאַרקויפּט)
- (29) יעקב פּאַט — הענען (אויספּאַרקויפּט)
- (30) ד״ר י. קערמיש — דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ (אויספּאַרקויפּט)

- (31) שמחה פּאָליאַקיעוויטש — אַ טאַג אין טרעבלינקע
- (32) מרדכי שטריגלער — אין די פּאַבריקן פון טויט (אויספאַרקויפט)
- (33) אַברעם נחתומי — אין שאַטן פון דורות
- (34) יחיאל לערער — מיין היים (אויספאַרקויפט)
- (35) יוסף וואָלף — ליינענדיק פרצן...
- (36) צפורה קאַצענעלסאָן-נאַכומאַוו — יצחק קאַצענעלסאָן
- (37) י. הירשהויט — פינצמערע נעכט אין פּאַוויאַק
- (38) נחום סאַקאַלאָוו — פּערזענלעכקייטן
- (39) רחל קאַרן — היים און היימלאַזיקייט (לידער)
- (40) א. אַלמי — מאַמענטן פון אַ לעבן (אויספאַרקויפט)
- (41) מנשה אונגער — פּשיטכע און קאַצק
- (42) מ. בורשטיין — איבער די חורבות פון פּלוינע
- (43) מ. קיפּניס — הונדערט פּאַלקס-לידער (אויספאַרקויפט)
- (44) ז. סעגאַלאָוויטש — מייןע זיבן יאָר אין תּל-אַביב (אויספאַרקויפט)
- (45) ד"ר ה. שאַשקעס — אַ וועלט וואָס איז פּאַרביי... (אויספאַרקויפט)
- (46) שלמה וואַגאַ — חורבן טשעכעסלאַכאַוו
- (47) אַברעם זאַק — יאָרן אין וואַנדער (לידער)
- (48-49) ש. איזבאַן — פּאַמיליע קאַרפּ (אויספאַרקויפט)
- (פרעפירט דורכן צביקעסעל-ליטעראַטור-פּאַנז, מעקסיקע 1950)
- (50) ד"ר א. מוקדוני — מייןע באַגעגענישן (זכרונות)
- (51) ר. שושנה-קאַהאַן — אין פּייער און פּלאַמען (אויספאַרקויפט)
- (52) י. י. טרונק — די ייִדישע פּראָזע אין פּוילן
- (53) יאַנאַס טורקאַוו — אין קאַמף פּאַרן לעבן (אויספאַרקויפט)
- (54) יצחק פּערלאָוו — די מענטשן פון „עקזאָדוס 1947“ (ראַמאַן)
- (55) פּנחס ביזבערג — עבתי-יוס-טובדיקע יידן
- (56-57-58) שלום אַש — פּעטערבורג — וואַרשע — מאַסקווע
- (59) ד"ר פּיליפּ פּרידמאַן — אַשווענעטשיס
- (60) ב. ראָזען — טולאַמאַצקע 13
- (61-62) דוד פּלינקער — אין שטורעם (ראַמאַן)
- (63) יאַנוש קאַרטשאַק — משחלעך, יאַסעלעך, ישראליקלעך (אויספאַרקויפט)
- (64-65) מרדכי שטריגלער — „ווערק צע“ (אויספאַרקויפט)
- (פרעמירט דורכן האַפּערלייב ליטעראַטור-פּאַנז, ביים ייִדישו קולטור-קאָנגרעס, בוענאַסי-אירעס, 1951)
- (66) חיים גראַדע — שיין פון פּאַרלאַמענט שטערן
- (67) רבקה קוויאַטקאַווסקאַ — פון לאַגער אין לאַגער
- (68) יואל מאַסטבוים — מייןע שטורמישע יאָרן (זכרונות)
- (69) אליהו טראַצקי — גלות דיִיטשלאַנד
- (70) ד"ר י. שאַצקי — קולטור-געשיכטע פון דער העכלה (אויספאַרקויפט)
- (71) נחמן מניזיל — געווען אַמאַל אַ לעבן... (אויספאַרקויפט)
- (72) י. י. טרונק — סימכע פּלאַכטע פון נאַרקאַווע (אויספאַרקויפט)
- (פרעמירט דורכן צביקעסעל-פּאַנז, מעקסיקע, 1951)

- (73) יהודה עלבערג — אונטער קופערנע הימלען (אויספארקויפט)
 (פרעמירט דורכן ליטעראטור־פּאָנד אין סאַן־פּאַולאָ, בראַזיל, 1951)
- (74) ד״ר א. מוקדוני — אויסלאַנד
- (75) זיגמונט טורקאָוו — פראַגמענטן פון מיין לעבן
- (76) יהושע פּערלע — יידן פון אַ גאַנץ יאָר
 (פרעמירט מיט דער פּרץ־פרעמיע פון יידישן פּען־קלוב אין פּוילן
 און ליטעראטור־פרעמיע פון „בונד“ אין פּוילן, וואַרשע, 1937)
- (77) יעקב לעשציןסקי — ערב חורבן
- (78) דניאל טשאַרני — ווילנע
- (79) ז. סעגאלאָוויטש — דער לעצטער לאַדזשער ראַמאַן (אויספארקויפט)
- (80) יזכר־בוך — בעלכאַטאָוו (אויספארקויפט)
- (81) מ. י. שעליובסקי — אויף אַ פולער וואַך
- (82-83) יצחק פּערלאָוו — דער צוריקגעקומענער (ראַמאַן)
- (84) יוסף אָקרוטיני — דאָס בוך פון די עלנטע
- (85-86) מרדכי שטריגלער — גורלות (אויספארקויפט)
- (87) ד״ר יוסף טענענבוים — גאַליציע — מיין אַלטע היים
- (88) זלמן שזר — שטערן פּאַרטאָג (זכרונות)
- (89) משה־דוד גיסער — דאָס געזאַנג פון אַ לעבן (אויספארקויפט)
- (90) ז. י. אנכי — ר' אבא און אַנדערע כתבים
- (91-92) עמנואל רינגעלבלום — קאַפּיטלען געשיכטע
- (93) שמעון האַראָנטשיק — אין גערויש פון מאַשינען (ראַמאַן)
- (94) גרשם באַדער — מיניע זכרונות (קראַקע)
- (95-96) יאַנאַס טורקאָוו — פּאַרלאַמענטע שטערן (אויספארקויפט)
 (פרעמירט דורכן צבי קעסעל ליטעראטור־פּאָנד, מעקסיקע 1954)
- (97-98) אַלטער קאַציונע — שטאַרקע און שוואַכע (ראַמאַן)
- (99) פּועה ראַקאָוסקי — זכרונות פון אַ יידישער רעוואָלוציאָנעריין
- (100) מאַרק טורקאָוו — די לעצטע פון אַ גרויסן דור (אויספארקויפט)
- (101) י. הירשהויט — יידישע נאַפּט־מאַגנאַטן
 (פרעמירט דורכן מרדכי־סטאַליאַר־ליטעראטור־פּאָנד, ביי „די אידישע
 צייטונג“, בוענאָס־איירעס, 1955)
- (102) משה זאַנשפּין — יידיש וואַרשע
- (103) פ. מיניץ (אַלעקסאַנדער) — די געשיכטע פון אַ פּאַלשער אילוויע
- (104) י. י. טרונק — די וועלט איז פול מיט נסים (ראַמאַן)
- (105-106-107) מיכאל באַרוויטש — אַרישע פּאַפּירן
 (פרעמירט דורכן ניימאַן־פּאָנד, פּאַריז, 1958)
- (108-109) מרדכי שטריגלער — געאַרעמט מיטן ווינט (ראַמאַן)
- (110-111) ד״ר א. מוקדוני — וואַרשע און לאַדזש
 (פרעמירט דורכן האַפּענלייב ליטעראטור־פּאָנד, ניו־יאָרק, 1956)
- (112) ברוך האַגער — מלכות חסידות
 (פרעמירט דורכן מרדכי סטאַליאַר־ליטעראטור־פּאָנד, בוענאָס־איירעס, 1956)
- (113) ב. שעפּנער — נאַוואָליפּיע 7 (אויספארקויפט)
- (114) פּנחס שטיינבוואַקס — יידן צום געדענקען
- (115) ק. צעטניק — דאָס הויז פון ליאַלקעס (אויספארקויפט)

- 116 מאַקס ווינרניך — פון ביידע זייטן פלויט
- 117 אליעזר וויזל — און די וועלט האָט געשוויגן
- 118 ש. בערלינסקי — ירושה
- (פרעמירט דורכן יידישן קולטור־קאָנגרעס, ניריאָרק, 1957)
- 119 ד״ר יוסף טענענבוים — צווישן מלחמה און שלום
- 120 יוסף אַקרטיני — סוף קאַפּיטל
- 121 זיגמונט טורקאָוו — טעאָטער־זכרונות פון אַ שטורמישער צײַט
- 122 בער י. ראָזען — פּאָרטרעטן
- 123 אַברהם טענענבוים־אַרזי — לאַדזש און אירע יידן
- 124-125 משה קאַגאַנאָוויטש — די מלחמה פון ייִדישע פּאַרטיזאַנען
- 126-127 אַברהם זאַק — קנעכט זענען מיר געווען
- (פרעמירט דורך דער באַריס טראַוויטש־פרעמיע, ניריאָרק, 1957)
- 128 יעקב גלאַטשטיין — ווען יאַש איז געפּאַרן
- 129-130 דוד פּלינקער — נייע צײַטן (ראַמאַן)
- (פרעמירט דורך דער מרדכי סטאַליאַר־פרעמיע, בוענאַס־איירעס, 1958)
- 131 משה יודל שעליובסקי — אין דער וועלט אַרײַן
- (פרעמירט דורך דער האַפּער־לייב־פרעמיע, ניריאָרק, 1958)
- 132 ד״ר יצחק שוואַרצבאַרט — צווישן ביידע וועלט־מלחמות
- 133 לעאַן לענעמאַן — דער חשבון בלייבט אָן
- 134 שלמה פּראַנק — טאַג־בוך פון לאַדזשער געמאַ
- 135 מ. באַקאַלטשוק — זכרונות פון אַ ייִדישן פּאַרטיזאַן
- 136 פּנחס וויעלנער — אין יענע טעג
- 137 אלימלך ראַק — זכרונות פון אַ ייִדישן האַנטווערקער־טוער
- 138 הירש אַבראַמאָוויטש — פּאַרשוונדענע געשטאַלטן
- (פרעמירט דורכן צבי־קעסטעל־פּאַנד, מעקסיקע 1959)
- 139 ב. טערקעל — צווישן שאַקאַלן
- 140 י. ל. וואַלמאַן — פּוילישע יידן (ראַמאַן)
- 141-142 נ. שמן — דאָס גענאַנג פון חסידות
- 143-144 צבי כהן — שטורמישע דורות (ראַמאַן)
- 145 יאַנאַס טורקאָוו — נאָך דער באַפּרײַאונג
- 146 העלענאַ שערעשעווסקאַ — צווישן צלם און מזוזה
- 147 פּנחס שטיינאוואַקס — ייִדישע מאַמעס צום געדענקען
- 148 וואַלף מערקור — די וועלט איז כעלעס
- 149 ראובן בן־שם — פּוילן ברענט...
- 150 יצחק טורקאָוו־גרוֹדבערג — פּנימער און מאַסקעס
- 151 שלמה פּריזאַמענט — די בראַדער זינגער
- 152 דוד לעדערמאַן — פון יענער זײַט פּאַרהאַנג
- 153 שיינע־מרים בראַדערזאַן — מיין לײַדנס־וועג מיט משה בראַדערזאַן

עס גרייט זיך צום דרוק:

אינזש' דוד דאָוידאָוויטש — קונסט־געשיכטע פון שולן אין פוילן
שלמה ברעננסקי — זעאלעכאָווער מענטשן
זיגמונט טורקאָוו — די איבערגעריסענע תקופה
ד"ר יצחק שוואַרצבאָרד — אונדזער קאַמף אין יאָרן פון חורבן
מלך ראָוויטש — דאָס מעשה־בוך פון מיין לעבן
פּאָלאַ אָפענשלאַק — ד"ר יאָנוש קאַרטשאַק
יעקב צינעמאַן — די שטאַט ביים טייך סאַן
ב. טערקעל — די זון פאַרגייט ביים אמור

פרעסע-שטימען וועגן דער ביכער-סעריע

ראם פוילישע יידנטום

פנחס שטיינאוואקס שרייבט וועגן העלענא שערעשעווסקאס בוך „צווישן צלם און מזוזה“ (פרעסע-ביולעטין „ציון“, ניו-יאָרק, יולי 1960):

אויפּמערקזאַמקייט דעם קאַמף פאַר יידישער רעכט אין פּוילן. ווייטער דערצײלט אונדז די הקדמה צום בוך, אַז ווען די נאַציס האָבן פאַרנומען וואַרשע, איז אינזש' שערעשעווס-קי געווען איינער פון די אַנפירנדע עסקנים, פון דער רעטונגס-אַקציע פאַר די יידן אין געטאָ. ער האָט אַנגעפירט מיט דער פּינאַנץ-פּאַליטיק פון דעם וואַרשעווער ייִדן-ראַט. בעת דעם געטאָ-אויפּשטאַנד אין אַפּריל 1943, איז ער דערשאַסן געוואָרן דורך די דייטשן צוזאַמען מיט פיל אַנדערע מיטגלידער פון ייִדן-ראַט. די פרוי און זייערע קינדער איז געלונגען זיך אויסצוּבאַהאַלטן אויף דער אַרישער זייט אַדאַק זייער „גוטן אויסזען“ און ריינקייט פון דער פּוילישער אויסשפּראַך. מיר ווייסן, אַלואַ, פון וועלכער סביבה די מחברים שטאַמט און אין וועלכער זי האָט זיך אויסגעלעבט. די פּערזאָן און פּערזענלעכ-קייט פון מחבר, די אומגעבונג אין וועלכער ער געפינט זיך, זיינע פּריינט, מיט וועלכע ער חברט זיך, גיט אונדז אַפּטמאַל דעם שליסל צום ווערק, וואָס ער האָט געשריבן. אין געגעבענעם פּאַל, מיט העלענאַ שערע-שעווסקאַס בוך: „צווישן צלם און מזוזה“, האָט די אַסימילירטע סביבה, אין וועלכער איר איז אויסגעקומען צו לעבן, די פּריינט-שאַפּט, וואָס זי האָט אַלעמאַל געטראָגן אין האַרצן צו דער פּוילישער קולטור און צו פּאַלאַקן, איז איר נאַכגעגאַנגען ביים דער-צײלן אירע איבערלעבונגען אויף דער אַר-שער זייט אין וואַרשע אין דער צייט פון דער נאַצי-אָקאָפּאַציע.

דער פּאַרלאַג פון צענטראַלן פּאַרבאַנד פון פּוילישע יידן אין אַרגענטינע, אונטער דער רעדאַקציע פון מאַרק טורקאָו און געשעפּט-לעכער לייטונג פון אברהם מיטלבערג האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך, וואָס געהער צו דער חורבן-ליטעראַטור פון דער מחברין העלע-נאַ שערעשעווסקאַ, אונטערן נאָמען: „צווישן צלם און מזוזה“. דאָס בוך האַלט 390 זייטן און איז דאָס 146סטע בוך פון דער סעריע ביכער, וואָס דער פּאַרלאַג גיט אַרויס. דעם כתב־יד האָט העלענאַ שערעשעווסקאַ אַריגינעל געשריבן אויף פּויליש און איז איבערזעצט געוואָרן פון דער באַקאַנטער שוישפּילערין דיאַנאַ בלומענפּעלד-טורקאָו. העלענאַ שערעשעווסקאַ איז נישט קיין שרייבערין פון איר פּראָפּעטיע. זי איז גע-ווען אַ הויז-דאַמע פון אַ רייכן מאַן אין דעם פאַר-מלחמהדיקן וואַרשע; האָט זיך אויסגע-לעבט אין אַן אַסימילירטער סביבה. די רע-דאַקציע פון פּאַרלאַג גיט אונדז איבער אין אַ פאַר-רעדע צום בוך, אַז דער מאַן פון דער שרייבערין, אינזש' סטאַנילאָו שערע-שעווסקי, וואָס האָט פאַרנומען גאַר אַן אַני-געזעענעם פּלאַץ אין דער פּוילישער הייוון-אינדוסטריע, איז געווען טעטיק אין יידישע און אין נישט-יידישע פּילאַנטראָפּישע און עקאָנאָמישע אינסטיטוציעס. ער איז אַבער געווען ווייט פון פּראָבלעמען פון דעם יידישן נאַציאָנאַלן לעבן. דער וואַקסונגער עקאָנאָמ-שער אַנטיסעמיטיזם אין פּוילן האָט אים אַבער געצוונגען, פונקט ווי פיל פון זיינע גלייכע יידישע מיטברוגער צו ווידמען מער

עס איז אַ בוך געשריבן אין דער פּאַרעם פון זכרונות. זי האָט פאַרצייכנט אַלץ וואָס זי האָט פאַרגעדענקט און זיך געהאַלטן אין די ראַמען פון אמת — „גאַרנישט עפעס אַנ- דערש ווי נאָר דעם אמת“ — ווי עס לויטעט דער טעקסט פון אַ שבועה.

עס דאַרף דערביי גלייך פון אָנהייב גע- זאָגט ווערן, אַז העלענאַ שערעשעווסקאַ, די אַמאַטאַרין-שרייבערין, האָט אַרויסגעוויזן אין אירע שילדערונגען פון בוך געוויסע קינסט- לערישע באַגאַבונג. זי אַנטפלעקט זיך אַלס פיינע דערציילערין. בכל אופן אַלס אינטע- ליגענטע דערציילערין. לייענענדיק דאָס בוך פילט דער לייענער ווי די מחברין וואָלט זיך אַרונטערגערעדט פון האַרצן, ווי עפעס דריקט איר און זי רעדט זיך אַרונטער, אָבער נישט אַלץ דערציילט זי. זי שרייבט טאַקע דעם אמת, אָבער שעפט נישט אויס דעם גאַנצן אמת. און דאָס וואָס זי שרייבט איז אויף אַ פשוטן אופן, באַזונדריק אַ פשוטן לשון, וואָס איז שטאַרק איבערצייגנד וואָס רעדט צו דער נשמה. זי דערציילט וועגן גרויל, וועגן יסר- רים, וועגן ליידן און פייך, וועגן שווערע איבערלעבונגען, וועגן אוממענטשלעכע פיי- ניקונגען, אָבער זי דערציילט עס מיט אַן איינגעהאַלטענעם אַטעם, ווי זי וואָלט זיך אַליין געשעמט מיט דער בעסטע אין וואָס מענטש האָט זיך פאַרוואַנדלט און ווי עס זעט אויס די צורה פון געליטענעם, פון גע- פייניקטן, פון ליידן. דאָס בוך דערמאַנט אין באַקאַנטן ווערק פון רעמאַרק: „אויפן מערב- פראַנט קיין גייעס!“ נאַטירלעך נישט קינסט- לעריש צום פאַרגלייכן. רעמאַרקס שילדע- רונגען דערגרייכן אַ גאָר הויכע מדרגה פון קונסט.

עס דאַרף דערביי דערמאַנט ווערן און אויס- געדריקט ווערן אַ ישריכות צו דער שוי- שפּילערין דיאַנאַ בלומענפעלד-טורקאוו פאַר

איר גלעזנעדער איבערזעצונג פון פויליש אויף יידיש. משמעות, אַז ביים איבערזעצן דעם טעקסט האָט דיאַנאַ בלומענפעלד אַליין נאַכאַמאָל אויך איבערגעלעבט דעם גאַנצן גרויל פון יסורים און פייך, איר יידיש איז ווונדערבאַר; רייך אין אויסדרוק, ריין און בעיקר קלאַר איז יעדער פאַראַגראַף. זי באַ- נוצט זיך מיט קורצע פסוקים, וואָס צייכע- נען זיך אויס מיט אַקצענטירטן אויסדרוק.

ד טיילן האָט דאָס בוך: „שרעק“; „פריינט- שאַפט“; „אויפשטאַנד“; „די וואַנדערונג אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג“; „אין דייטשן טראַגזיט-לאַגער“; „רייכסבאַן-לאַגערס-פּענע- לערפעלד“ און „דער וועג צוריק“.

דאָס בוך שפּיגלט אַפּ דאָס לעבן פון ייִדן אויף דער אַרישער זייט אין אַ קלויסטער- סביבה, וווּ עס איז מאַנכע געלונגען זיך אויסצובאַהאַלטן אויף אַרישע דאָקומענטן און איבערצוקומען די שווערע צייטן פון נאַ- צישן גרויל. פרוי שערעשעווסקאַ דערציילט אין איר ערשטן טייל פון בוך אוינטערן נאַ- מען: „שרעק“, וואָס זי האָט איבערגעלעבט אונטערן צלם אין דעם אַנשטאַלט פאַר פאַ- ראַליטיקער און אומהיילבאַרע קראַנקע, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער לעשנע-גאַס אין וואַרשע. מיט דעם אַנשטאַלט האָבן אָנגע- פירט נאַנעס, פעליציאַנער שוועסטער. העלע- נאַ שערעשעווסקאַ האָט לויט אירע אַרישע פאַפּירן זיך גערופן מאַיעווסקאַ, פון דער היים ביערנאַצקאַ. איבער אַ יאָר צייט האָט די מחברין געלעבט שערעשעווסקאַ: פון מיטן יוני 1943 ביז מיטן אויגוסט 1944 און די גאַנצע צייט האָט זי שרעק באַגלייט. זי איז נישט געווען די איינציקע יידישע פרוי אין דעם אַנשטאַלט, וואָס האָט זיך אויס- באַהאַלטן אויף אַרישע פאַפּירן. עס זענען געווען נאָך יידישע פרויען. איינע די אַנדערע האָט דערקענט, אָבער געמאַכט זיך נישט

וויסנדיק, האלטנדיק טיף אין הארצן פאר-
באהלטן דעם סוד פון יידישקייט.

רינגד זענען די שילדערונגען פון דער
אויטאָרין וועגן די פרויען, וואָס האָבן מיט
איר צוזאַמען געלעבט אין דעם אַנשטאַלט
און פלעגן קראַנק ווערן און שטאַרבן. צו די
געפערלעך קראַנקע האָט מען קיין דאָקטאָר
נישט גערופן. דער מנהג אין אַנשטאַלט איז
געווען, נישט צו רופן קיין דאָקטאָר צו אַ
שווער קראַנקן — מען האָט בלויז גערופן
דעם גלח. און די קראַנקע פלעגן שטאַרבן —
זיי האָבן געמוזט שטאַרבן — שרייבט שעי-
רעשווסקאַ — רעזיגנירטע, מאַכנדיק שלום
מיט גאָט אין רו און מנוחה. אָבער איינע
— דערציילט די מחברין — האָט זיך צע-
בונטעוועט — אַ דאָקטאָר! — האָט זי גע-
שריגן — רופט אַ דאָקטאָר! די נאַנעס זע-
נען געווען צעטומלט און דערשטינט, —
זי דאַרף זיך פרייען, אַז זי גייט צום הער
יעזוס — האָבן זיי געזאָגט, און אפשר —
און אפשר איז די בונטאַרין געווען אַ יידי-
שע? איך האָב געקענט די געשיכטע פון
אונדזערס אַ קרובה, אַן אַלטיטשקע, וואָס
עס האָט אַ פוילישע פרוי, איר זונס אַ
פריינדין, איינגעאַרדנט אין אַ דאַרף ביי אירס
אַ משפחה, אויסבאַהאַלטנדיק זי דאַרט פון
די דייטשן. ווען די אַלטע איז שווער קראַנק
געוואָרן האָט מען צו איר גערופן אַ גלח. זי
איז געווען אין אַ גוססדיקן צושטאַנד. און
ווען זי האָט געקענט אַביסל כאַפן דעם
אַטעם — האָט זי אויסגערופן: „שמע
ישראל!...“ ער האָט איר געגעבן די לעצטע
זאָלכן. זי איז געשטאַרבן און ער האָט איר
פאַרמאַכט די אויגן... ער איז אַרויס פון ציי-
מער זייער טיף באַאַינדרוקט, — עס וויינט
זיך מיר אויס — האָט ער געזאָגט — אַז די
קריסטן איז נישט אינגאַנצן קאַטויליש.
איינמאַל — דערציילט העלענאַ שערע-

שעווסקאַ זייער דראַמאַטיש — בין איך פאַר-
בייגעזאַנגען די טיר פון דער קירך און כײַבין
שטיין געבליבן פאַר אַ נידעריקער קליינער
טיר, וואָס האָט געפירט צו דעם חדרל, וווּ
עס זענען געווען די הייליקע חפצים און
כלים פון דער קירך. ביי דער טיר אויף דער
פּוטריוע איז געהאַנגען אַ פאַרגעסענע מזוזה
(פריער איז אין דעם בנין געווען די היים
פאַר יידישע סטודענטן). כײַבין שטיין גע-
בליבן פאַר דער טיר און כײַהאַב מיך אָנגע-
לענט. די מזוזה איז געווען איבער מיין אָפּ
ווי אַן אויסרוף צייכן. אפשר אין די צייטן
ווען דאָ האָט זיך געפּונען די יידישע סטור-
דענטן היים, האָט זיך הינטער דער טיר גע-
פּונען דאָס גאַרדעראַב-צימער, איצט אָבער
איז דאָ געווען דאָס צימערל פאַר די קאַ-
טוילישע הייליקע חפצים. פון דאַרט איז דער
גלח אַרויסגעקומען אָנגעטאָן אין זיין גלחיש
מאַנטל, באַפּוצט מיט גאַלד. דאָ האָבן זיך
די נאַנעס מתווה געווען. אין דעם חדר איז
געשטאַנען אַ שאַנק, וווּ עס האָט געהאַנגען
דעם גלח'ס מאַנטל; און אַ קאַמאַדע, אין וועל-
כער עס זענען געלעגן טישטעכער, באַזוימט
מיט שפיצן פאַרן אַלטאַר און הייליקן טיש.
אויף דער וואַנט איז געהאַנגען אַ הילצערנער
צלם, וואָס איז פאַרשוואַרצט געוואָרן פון
אַלטקייט. וויפל מאָל דער גלח אָדער די
נאַנעס האָבן געעפנט די טיר צו דעם צימער,
האָט די מזוזה געקוקט אויף דעם צלם, און
דער צלם אויף דער מזוזה. און אַזוי זענען
אַנטקעגן זיך געהאַנגען אין רו און מנוחה די
צוויי סימבאָלן: די מזוזה און דעם צלם. דער
צלם און די מזוזה.

אין דער דערציילונג פאַרטייטשט די
מחברין דעם נאָמען פון איר בוך: „צווישן
צלם און מזוזה“. אויך אין אַנדערע טיילן פון
בוך ברענגט די מחברין צום אויסדרוק די
ביידע סימבאָלן — דעם צלם און מזוזה.

וואָס איז קעגן אים אַרויסגעטראָטן. אפשר האָט דאָס האַרץ פון העלענאַ שערעשעווסקאַ ווייניק ציטער פאַר דער ייִדישער מזווה און אירע אויגן זענען געוואָרן פאַרגליווערט פון דער געצווונגענער אויסגערוטקייט, אַזוי אַז זי האָט שוין נישט באַמערקט דעם אומרו, וואָס האָט געהערשט צווישן דער מזווה און צלם. די מחברין אַליין דערציילט אין איר צווייטן טייל פון בוך, אונטערן נאָמען: „פריינטשאַפֿט“, אַז די מורא האָט מען נישט געטאַרט אַרויסווייזן פאַר דער וועלט. מען האָט עס געמוזט אויסבאַהאַלטן אין די טיפֿנס טע טיפענישן פון דער נשמה. דאָס פֿנים האָט נישט געטאַרט זיין פאַרזאַרגט; דער גאַנג האָט באַדאַרפט זיין אַ לייכטער און עלאַסטישער, די אויגן אויסגערוטע. אַזוי האָט מען באַדאַרפט גיין איבער די גאַסן, בכדי נישט אַנטדעקט צו ווערן. צוליב פאַרוויכטי־קייט האָט מען געמוזט גלייכגילטיק פאַר־בייגיין אַ קרוב אַדער אַ ברודער, נישט מודה זיין זיך אין דער באַקאַנטשאַפֿט מיט דער קלענסטער באַוועגונג, מיט אַ שמייכל צי אַפילו מיט אַ פינטל פון אויג'.

בכל אופן איז עס אַ פֿראַגע פאַר פֿסיכאָ־לאָגן, וועלכע פֿאַלגן נאָך די ווירקונגען פון חורבן אויף דער פֿסיכיק פון מענטש. דאָס בוך איז דעריבער נישט נאָר מאַטעריאַל צו דער געשיכטע פון ייִדישן חורבן אין פּוילן, וואָס גיט איבער — ווי די רעדאַקציע שרייבט אין דער הקדמה — ייִדיש לעבן אויף דער אַרישער זייט, נאָר איז אויך מאַטעריאַל פאַר דער פֿאַרשווג וועגן די ענדערונגען אין דער פֿסיכיק פון די געליטענע, געראַטעוועטע פון נאַצי־חורבן. בכלל גענומען האָט די מחברין אַרויסגעוויזן אין אירע שילדערונגען אַ גוט האַרץ צו די נאַנעס. זי גלייבט, אַז זיי האָבן געוואָלט, אַז אין אַנשאַטלע באַהאַלטן זיך אויס ייִדן.

וואָס זי האָט מכוון געווען מיט דעם ווערט נישט קלאָר אַרויסגעבראַכט, נישט אין דער ערשטער דערציילונג „שרעק“ און נישט אין די אַנדערע טיילן פון בוך. ס'קען זיין, אַז העלענאַ שערעשעווסקאַ האָט געוואָלט אויס־דריקן פֿראַטעסט, עמפֿערונג, וואָס ביידע סימבאָלן פון צוויי רעליגיעס, איבער וועמען עס וואַכט איין גאַט, הענגען אין רו און אין מנוחה, בעת שוידערלעכע אכזריות ווערן באַגאַנגען יעדן טאַג, יעדע רגע פון די נאַ־צישע בעסטעס קעגן ייִדן, קעגן מענטשן, וועלכע טראָגן אין האַרצן דעם גלויבן, וואָס די סימבאָלן שטעלן פאַר. און עס קען זיין, אַז די מחברין האָט זיך געפונען אַליין אין שרעק און אויף איר געמיט־צושטאַנד האָט שלעכט געווירקט די מנוחה און רו, אין וועל־כע ביידע סימבאָלן זענען געהאַנגען. און אפשר האָט זי זיך אין זיי גאַר מתקנא גע־ווען. פֿאַרוואָס העלענאַ שערעשעווסקאַ האָט אין אירע איבערלעבענישן נישט געזען אַלס איר שותף אויך די מזווה, וועלכע איז איר נאַכגעאַנגען אין די שאַטנס פון טויט, בלייבט אַ פֿראַגע. מסתמא איז זי נישט פֿריי געוואָרן פון דער השפּעה, פון דער אַסימיל־לירטער סביבה, אין וועלכער זי האָט גע־לעבט פֿאַרן קריג. אַלע יאָרן אין אונדזער מאַרטירער־געשיכטע איז די מזווה, וואָס איז אַנגעפילט מיט גלויבן, וואָס טראָגט אין זיך די פרשה פון געטלעכקייט, וואָס איז דער סימבאָל פון ייִדישקייט, איז פֿאַרפֿאַלגט גע־וואָרן פון צלם. דער צלם האָט קיינמאַל נישט געגעבן קיין מנוחה דער מזווה. אַן עכטער ייִדישער שריפטשטעלער זעט נישט אַזוי לייכט די מזווה און דעם צלם אַזוי מנוחה־דיק. אַ נישט קיין לייכטן פֿרייז האָט פֿאַר וועלן זען דעם צלם און די מזווה אין מנוחה באַצאָלט דער וואַרט־קינסטלער שלום אַש און פֿאַר אַלעמען איז דאָך נאָך פֿריש די קריטיק

COLECCION
"EL JUDAISMO POLACO"

DIRECTOR:
MARC TURKOW

DIRECCION ADMINISTRATIVA:
ABRAHAM MITELBERG

Volumen 153

Copyright by
S. M. BRODERSON, New York

**The publication of this volume was made possible
by a grant from the Cultural Fund of the Con-
ference on Jewish Material Claims Against
Germany.**

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINA

Hecho el depósito que marca la Ley

Este libro se terminó de imprimir en el mes de agosto de 1960, en
Tall. Gráf. Julio Kaufman, S.R.L., Corrientes 1976, B. Aires - Argentina

S. M. BRODERSON

**EL SENDERO DE PENURIAS
DE MOSHE BRODERSON**

Editado por la
Unión Central Israelita Polaca en la Argentina

Buenos Aires, 1960